ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΜΙΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΕΙΡΗΝΗΣ ΔΡΑΚΟΥ

Μελοι Εξεταστικής επιτροπής

Κυριαζής Νικόλαος (Επιβλέπων)

Αρβανιτίδης Πασχάλης (Συμβουλευτική και Εξεταστική επιτροπή)

Μεταξάς Θεόδωρος (Συμβουλευτική και Εξεταστική επιτροπή)

Ζουμπουλάκης Μιχαήλ (Εξεταστική επιτροπή)

Τσίντζος Παναγιώτης (Εξεταστική επιτροπή)

Λιαργκόβας Παναγιώτης (Εξεταστική επιτροπή)

Ρουκανάς Σπυρίδων (Εξεταστική επιτροπή)

ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

Δίδεται άδεια από τον συγγραφέα να χρησιμοποιηθεί το παρόν κείμενο για ανάγνωση και παραπομπή των στοιχείων που δημοσιεύονται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Αφιερωμένο στον Νίκο,

στην Εριφύλη Μαρία, στον Ιωάννη και στον Χαράλαμπο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Ευχαριστίες

Η παρούσα διδακτορική διατριβή είναι το επιστέγασμα μιας μεγάλης προσωπικής προσπάθειας αλλά ταυτόχρονα και μιας αδιάκοπης συμπαράστασης – συνδρομής ανθρώπων τους οποίους θα ήθελα να ευχαριστήσω για την πνευματική και γνωσιακή τους υποστήριξη και να τους εκφράσω τη βαθιά μου ευγνωμοσύνη.

Πρώτον από όλους θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, τον Ομότιμο καθηγητή κ. Νικόλαο Κυριαζή για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε, να μου αναθέσει το συγκεκριμένο και πολύ απαιτητικό θέμα προς έρευνα. Και για όλη την υποστήριξη στις ερευνητικές μου ανησυχίες. Την πολύ έμπειρη και καίρια οπτική του ματιά σε όποιο ερευνητικό ερώτημα προέκυπτε. Για έναν ερευνητή το σπουδαιότερο είναι να μάθει να κάνει έρευνα. Να αργήσει πολύ να έχει απαντήσεις και στη διαδρομή να μαζεύει πολλά ερωτηματικά. Χωρίς τον κ. Κυριαζή, αυτό το σπουδαίο έργο του ερευνητή δεν ξέρω αν θα το ζούσα. Τον ευχαριστώ που με εμπιστεύτηκε μέχρι τέλους και πάντα με προέτρεπε κάθετι καινούργιο να το ψάξω, να μην το φοβηθώ. Και μεγάλωναν τα ερωτήματα και τα πεδία με τα οποία θα έπρεπε να ασχοληθώ, μπαίνοντας σε νέους αχαρτογράφητους δρόμους. Όμως η ψυχραιμία και η εμπιστοσύνη του κ. Κυριαζή και η επιμονή και η αγάπη μου για έρευνα, μας βγάλανε σε στεριά και πολύ ενδιαφέρουσες ανακαλύψεις.

Δεύτερον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή κ. Θεόδωρο Μεταξά, που χωρίς την ψυχολογική και ουσιαστική υποστήριξη του στη διαμόρφωση του διδακτορικού, ο στόχος θα φάνταζε μακρινός. Τον ευχαριστώ θερμά, που έχω την τιμή να είναι μέλος της τριμελούς επιτροπής του διδακτορικού και για τον πολύτιμο χρόνο που μου αφιέρωσε για να με βοηθήσει στην κατανόηση της δομής ενός διδακτορικού και της παρουσίασης του. Η βοήθεια του θα είναι ένας θησαυρός και για μελλοντικές μου ερευνητικές αναζητήσεις.

Τρίτον, θα ήθελα να ευχαριστήσω προσωπικά, τον καθηγητή και Πρύτανη του Πανεπιστημίου Πειραιά κ. Άγγελο Κότιο, που υπήρξε στο παρελθόν καθηγητής μου και είχα την τιμή να γνωρίσω από κοντά έναν εξαιρετικό επιστήμονα με ζήλο και μεράκι για την έρευνα, την οικονομία και την επιστήμη του και κυρίως έναν σπάνιο άνθρωπο, που έγινε πηγή έμπνευσης και δύναμης για εμένα κάθε φορά που σκεφτόμουν να τα παρατήσω.

Τέταρτον, θα ήθελα να ευχαριστήσω το πανεπιστήμιο Θεσσαλίας που πίστεψε σε εμένα, και με έκανε δεκτή να το υπηρετήσω από τη θέση του ερευνητή.

Πέμπτον, θα ήθελα να ευχαριστήσω το σύζυγο μου, που σε αυτό το μοναχικό και επίπονο έργο, δε με άφησε μόνη. Είχα την αμέριστη συμπαράσταση του και πνευματικά μέσα από τις πολλές συζητήσεις μας που μου άνοιξαν δρόμους και έμπρακτα, όπου έγινε οικονομολόγος, οικονομέτρης και φιλόλογος στην προσπάθεια του να βοηθήσει αυτό το έργο να πάρει σάρκα και οστά. Η αγάπη του φαίνεται από τη βαθιά κατανόηση αυτής της έρευνας όντας στα σκαριά.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Τελευταίο, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Ομότιμο καθηγητή κ. Σπύρο Βλιάμο, που χάρη σε αυτόν αποφάσισα δεκαοχτώ χρονών τότε ότι θέλω να γίνω όντως οικονομολόγος, που θα μπαίνει βαθιά στα ζητήματα της οικονομίας και θα προσπαθήσω να βάλω κι εγώ ένα λιθαράκι στην πρόοδο και την κατανόηση αυτής της τόσο ουσιαστικής επιστήμης. Για εμένα δεν υπήρχε άλλος δρόμος να του δείξω τον αμέριστο σεβασμό μου για τον τρόπο που διδάσκει και μυεί ανθρώπους στο όραμα και στη γνώση. Επίπονο, χρονοβόρο, αποκαρδιωτικό μερικές φορές, αλλά διαμορφώνει χαρακτήρα και τρόπο σκέψης, το να γίνεσαι ερευνητής. Είναι σαν να ξαναγεννιέσαι με νέες ιδιότητες. Το οφείλω σε αυτό τον σπουδαίο άνθρωπο της δικής μου ζωής. Αν δεν είχε βρεθεί στο δρόμο μου αυτός ο καθηγητής, θα ήμουν μία άλλη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Περιεχόμενα

Εισαγωγή 8

Δημοσιονομικές προκλήσεις κατά την πορεία ομοσπονδοποίησης 8

Μεθοδολογία και στρατηγική της έρευνας 21

Κεφάλαιο 1 – Δημοσιονομικός Φεντεραλισμός με φόντο την Ευρωπαϊκή κρίση χρέους 26

1.1 Εισαγωγικό πλαίσιο 26

1.2 Ιστορικό πλαίσιο της ομοσπονδίας 27

1.3 Η ευρωπαϊκή Ομοσπονδία στις παρούσες συνθήκες 30

1.4 Ευρωπαϊκή πολιτική προς την Ομοσπονδία 32

1.5 Χρηματοπιστωτική Κρίση και Κρίση Χρέους (2010-2015) 34

1.6 Δημοσιονομική Ένωση με ορίζοντα την Ομοσπονδία 37

1.7 Το πεδίο της δημοσιονομικής ένωσης 41

1.8 Δημοσιονομικός φεντεραλισμός, αποκέντρωση και οικονομική ανάπτυξη 45

1.9 Φορολογικός ανταγωνισμός έναντι φορολογικής εναρμόνισης 48

1.10 Συγκριτική ανάλυση συστημάτων δημοσιονομικού φεντεραλισμού 51

1.11 Δημοσιονομικός φεντεραλισμός, Αγορά και Δημοκρατία 55

1.12 Συμμετοχικότητα πολιτών στην διακυβέρνηση 58

Κεφάλαιο 2 – Δομικοί Παράγοντες του Αναπτυξιακού Φαινομένου 65

2.1 Εισαγωγικό πλαίσιο 65

2.2 Νεοκλασική θεωρία της ανάπτυξης και κριτική αποτίμηση της 66

2.3 Εισάγωντας τους θεσμούς στην οικονομική θεωρία 69

2.4 Ιστορικά παραδείγματα με τον ερευνητικό φακό των θεσμικών οικονομικών 71

2.5 Δομή Διακυβέρνησης και Δημόσια Πολιτική 75

2.6 Κλειστοί και ανοιχτοί θεσμοί και δημιουργική καταστροφή 78

2.7 Θεσμική Ρύθμιση της Επιχειρηματικότητας 84

2.8 Θεσμοί της Αγοράς Εργασίας 88

2.9 Θεωρία των Οικονομικών Ελευθεριών 93

2.10 Δημοκρατικές Δομές και Οικονομική Ανάπτυξη 97

2.11 Σύνοψη 99

Κεφάλαιο 3 – Διερευνώντας τις δομικές συνθήκες της ανάπτυξης 102

3.1 Εισαγωγικό πλαίσιο 102

3.2 Συμβολή των Δομών Παραγωγής 105

3.3 Αναπτυξιακές Στρατηγικές χωρών 110

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

3.4 Οικονομία της γνώσης..... 113
3.5 Καινοτομία 114
3.6 Επιχειρηματικότητα..... 120
3.7 Το παράδειγμα της Φινλανδίας 123
3.8 Οικονομική πολυπλοκότητα..... 127
3.9 Εξελικτική προσέγγιση των συστημάτων καινοτομίας 130
3.10 Περίληψη..... 136
Κεφάλαιο 4 – Ανάλυση Μεθοδολογίας..... 141
4.1 Περιγραφή της μεθοδολογίας..... 141
4.2 Εννοιολογική επεξεργασία των μεταβλητών 158
4.3 Exploratory Factor Analysis (EFA)..... 164
4.4 Εμπειρική στρατηγική 168
4.5 CFA και SEM..... 171
Κεφάλαιο 5 – Αποτελέσματα EFA 173
5.2 Παρουσίαση των αποτελεσμάτων..... 175
5.2.1 Αποτελέσματα πρώτης διάστασης 175
5.2.2 Αποτελέσματα δεύτερης διάστασης..... 179
5.2.3 Αποτελέσματα τρίτης διάστασης..... 181
5.2.4 Αποτελέσματα τέταρτης διάστασης..... 185
5.3.1 Σύγκριση χωρών σε όλες τις διαστάσεις ανά ζεύγη 187
5.3.1.2 Ζεύγη Επιχειρηματικότητα – Καινοτομία / ανταγωνιστικότητα 191
5.3.1.3 Ζεύγη Πολιτικοί θεσμοί, Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία, Ανταγωνιστικότητα 193
5.3.1.4 Συμπερασματικά σχόλια..... 195
5.3.2 Συσχέτιση παραγόντων 196
5.4 Διαφοροποιήσεις των εθνικών συστημάτων αναπτυξιακών δομών (ΕΣΑΔ)..... 200
5.5 Συσχέτιση κατάταξη ΕΣΑΔ με δείκτη τοπικής Αυτονομίας..... 206
5.6 Συμπεράσματα και συνοπτικές παρατηρήσεις 209
Κεφάλαιο 6 Αποτελέσματα SEM..... 213
6.1 Περιγραφή μεθοδολογίας και στατιστικοί έλεγχοι..... 213
6.2 Αποτελέσματα μοντέλου SEM..... 217
6.3 Περιγραφή και ανάλυση του εννοιολογικού μοντέλου. 221
6.4 Ανάλυση των αποτελεσμάτων..... 224
6.5 Αναβαθμισμένη εκδοχή του μοντέλου 227

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

6.6 Ερμηνεία αποτελεσμάτων 232
6.7 Διαρθρωτικές προσθήκες στο μοντέλο 234
6.8 Περιγραφή και ανάλυση των αποτελεσμάτων 246
Κεφάλαιο 7 - Κοινωνική διάσταση του συστήματος αναπτυξιακών δομών 256
7.1 Εισαγωγικό πλαίσιο 256
7.2 Δημοσιονομική πολιτική καινοτομίας των Ευρωπαικών χωρών 258
7.3 Η Ευρώπη ως κοινωνικό σύστημα καινοτομίας 265
Κεφάλαιο 8 – Συμπεράσματα της έρευνας και συναφείς προτασεις πολιτικής 269

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Εισαγωγή

Δημοσιονομικές προκλήσεις κατά την πορεία ομοσπονδοποίησης

Σκοπός αυτής της έρευνας είναι να επιχειρήσει να απαντήσει στο ερώτημα αν και πώς είναι εφικτό να υλοποιηθεί ένας πολιτικός στόχος, η δημιουργία μιας ευρωπαϊκής ομοσπονδίας, μέσω μιας συνολικής δημοσιονομικής πολιτικής. Ο στόχος υποδηλώνει μια αλλαγή πολιτειακής φύσης όχι μόνο σε μια εθνική επικράτεια, αλλά εφαρμογή της μετάβασης σε ένα νέο καθεστώς, της υπάρχουσας Ευρωπαϊκής Ένωσης, της οποίας τα παρόντα χαρακτηριστικά δεν παραπέμπουν σε τέτοιου τύπου εξέλιξη. Παρ΄ όλα αυτά, υπάρχει η εκφρασμένη πολιτική θέληση που δικαιολογεί αυτή την κατεύθυνση, έχουν εγκατασταθεί δομές που ενθαρρύνουν την κίνηση σε αυτή την τροχιά και διαπιστωμένες πρακτικές από ποικίλες οικονομικές δραστηριότητες, ωθούν περαιτέρω τον σχεδιασμό του επόμενου πιθανού βήματος, προς ρεαλιστικές αλλαγές αυτής της ροπής. Το δεύτερο σκέλος του τίτλου, υπενθυμίζει το πρίσμα μέσα από το οποίο θα μελετηθεί το φαινόμενο της ομοσπονδοποίησης, το οποίο είναι η δημοσιονομική πολιτική. Προστίθεται λοιπόν, ένα πλαίσιο στην έρευνα, που υποβάλλει συγκεκριμένες ματιές από την άποψη της θεωρίας, αλλά και από την άποψη της πρακτικής ανάλυσης όσον αφορά υπαρκτά δεδομένα και εμπειρικές διαπιστώσεις. Υπάρχει τελευταία, και η χρονική διάσταση, ως ένα όριο στην έρευνα, αφού η αναφορά είναι στη ιστορικά τωρινή κατάσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι προοπτικές που διανοίγονται στην παρούσα συγκυρία.

Επιτακτικό είναι να παρουσιαστεί η εικόνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης έτσι όπως θα την έβλεπε ένας οικονομολόγος επιφορτισμένος με το καθήκον της κατάρτισης δημοσιονομικής πολιτικής. Οι πληροφορίες της εικόνας πρέπει να αφορούν μακροοικονομικές ισορροπίες μεταξύ των χωρών, καταγεγραμμένες τάσεις σε σημαντικούς δείκτες οικονομικής απόδοσης και γενικότερα μια αφήγηση περί της πορείας της ιστορικής διαδρομής μέχρις εδώ, τις επιτυχίες και τις αποτυχίες στο μεσοδιάστημα, και τους διαφαινόμενους κινδύνους της μετέπειτα πορείας. Η παράθεση των σχετικών πληροφοριών και η αρχική προσπάθεια επεξεργασίας τους, εμπεριέχει δυνητικά διαφορετικούς ερμηνευτικούς οδηγούς και προσεγγίσεις. Στην εργασία αυτή θα αποπειραθεί επιχειρηματολογία υπέρ μίας προσέγγισης για την κατεύθυνση της έρευνας έναντι μιας άλλης που επικρατεί στις περισσότερες

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

αναλύσεις επί του θέματος. Χωρίς να υπάρχει σαφής επίσημος διαχωρισμός μεταξύ των δύο προσεγγίσεων από τη πλευρά της θεωρίας, η παραπάνω αναφορά γίνεται για να δηλώσει την υπόθεση ότι διαφαίνονται δύο μονοπάτια που μπορεί να ακολουθήσει κανείς ξεκινώντας σε αυτήν τη λίγο-πολύ αχαρτογράφητη περιοχή της πορείας ομοσπονδοποίησης της Ευρώπης, ακολουθώντας την εργαλειοθήκη της δημοσιονομικής πολιτικής.

Εδώ είναι απαραίτητη η επίσκεψη στον όρο ομοσπονδία και η επισκόπηση μέχρι και των πιο πρόσφατων μελετών που έχουν γίνει πάνω στην πρακτική πλευρά των εμπειρικών εφαρμογών σε αυτό το τομέα. Η εξοικείωση με αυτή τη βιβλιογραφία κρίνεται απαραίτητη γιατί είναι απαραίτητα τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τις απόπειρες εφαρμογής σχετικών ιδεών επί του πεδίου, καθώς ένας χώρος που είναι πρόσφορος σε αλλαγή, είναι σκόπιμο να μπει στο μικροσκόπιο για παρατήρηση αλληλεπιδράσεων και άντληση χρήσιμων δεδομένων. Η πολιτική ομοσπονδοποίησης είναι μια ενεργής διαδικασία που ανακινεί την συμμετοχή των πολιτών και τον πειραματισμό με την μετάπλαση πολιτικών δομών. Η προσπάθεια σύνδεσης όλων των ανωτέρω με το πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα γίνει επιχειρώντας την αποσαφήνιση του όρου δημοσιονομική πολιτική και δημοσιονομική ένωση.

Εδώ συναντάται η ανωτέρω διάκριση των δύο μονοπατιών στον τρόπο χειρισμού του δημοσιονομικού προγράμματος. Από τη μια μεριά, η οπτική των νεοκλασικών οικονομολόγων που εστιάζει στην νομισματική πολιτική, την διαχείριση των χρεών των κρατών-μελών, την κατάρτιση κανόνων περιορισμού δημοσιονομικού χαρακτήρα και ρυθμίσεων στην αγορά εργασίας. Απότοκο αυτής της προσέγγισης είναι η θεωρία των βέλτιστων νομισματικών περιοχών του Mundell (1961), όπου αναζητούνται οι βέλτιστες πρακτικές μέγιστης κινητικότητας του οικονομικού συντελεστή της εργασίας, σε περιβάλλοντα μακροοικονομικών ανισορροπιών και ασύμμετρων οικονομικών κύκλων. Η προσπάθεια είναι να βρεθούν τρόποι απορρόφησης των κραδασμών από χρηματοοικονομικές σεισμικές δονήσεις λόγω των ασύμμετρου αναπτυξιακού δυναμικού των χωρών και την ύπαρξη κοινού νομίσματος που τους δένει σε ένα ενιαίο σύστημα. Βραχυχρόνια οι λύσεις που προτείνονται είναι αποτελεσματικές, αλλά χαρακτηρίζονται πυροσβεστικές, επειδή δεν αγγίζουν τα ελλείμματα στην βασική αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης. Έτσι τα αδιέξοδα που ορθώνονται επιτάσσουν μια πορεία σκέψης προς βαθύτερα επίπεδα δομών, τα οποία να μην λειτουργούν ως φραγμοί των χωρών προς τη σύγκλιση τους,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

όσον αφορά καίριους μακροοικονομικούς δείκτες, όπως είναι η παραγωγικότητα και η ανταγωνιστικότητα.

Στο εγχείρημα αυτό λοιπόν, είναι χρήσιμη μια σχηματική προσομοίωση του δημοσιονομικού συστήματος και η επικέντρωση στα εστιακά κομβικά σημεία του. Η προσομοίωση έχει ως εξής: Για την σύνταξη του προϋπολογισμού για τα δημόσια οικονομικά μιας χώρας, λαμβάνονται υπόψιν οι ανάγκες των πολιτών , οι ελλείψεις του οικονομικού περιβάλλοντος, η ποιότητα των δημοσίων υπηρεσιών που παρέχονται από την κυβέρνηση και κάθε διοικητική μέριμνα για τον συντονισμό όλων των ενεργειών. Για κάθε δημόσια παρέμβαση υπολογίζεται το κόστος της εκτέλεσης της, που συνάμα νοείται ως επιδιόρθωση σε κάτι που οι δυνάμεις της αγοράς στρεβλώνουν ή κάτι που επιλύεται ανεπιτυχώς. Επικρατεί επίσης η κοινή πεποίθηση ότι μια γραφειοκρατία εμπειρογνωμόνων διαιτητεύει δίκαια κάθε σύγκρουση συμφερόντων που ανακύπτει και ως συγκεντρωτικός και ιεραρχικός μηχανισμός, διευθετεί ομαλότερα και αποτελεσματικότερα τις υπηρεσίες κοινής ωφέλειας. Επόμενο είναι να παραχωρείται στην εκάστοτε κυβέρνηση το αποκλειστικό προνόμιο της εφαρμογής και συλλογής φορολογίας επί των πολιτών, ως η μόνη αρμόδιος και δικαιούχος του αποθεματικού του δημοσίου ταμείου που συγκεντρώνεται, σε νόμισμα που η ίδια εκδίδει και σε ποσότητα που εκείνη εκτιμά ότι επαρκεί για την κυκλοφορία του στην αγορά. Σε πολύ γενικές γραμμές καταδείχθηκε η αλυσίδα των νοητικών συνδέσεων που γίνονται στο μυαλό του παρατηρητή, της αλληλουχίας συμβάντων από τη λήψη μιας απόφασης για δημόσια χρηματοδότηση, μέχρι τον αποδέκτη και την σειρά των θεσμών που παρεμβάλλονται στη διαδρομή, και οι οποίοι λειτουργούν ως σταθεροποιητές και συμβάλλουν στην αναπαραγωγή όλου του συστήματος.

Στην παρούσα έρευνα γίνεται μια προσπάθεια να αντιμετωπιστούν ολιστικά, σε μια συνολική συστημική διάταξη, οι φορείς της δημοσιονομικής πολιτικής, οι πολίτες και η διαστρωμάτωση των πολιτικών επιπέδων από όπου εκπορεύεται μια απόφαση, διακινείται και καταλήγει το αποτέλεσμα της, μέχρι που ανατροφοδοτείται πάλι πίσω ως έλεγχος και πληροφορία προς αξιολόγηση. Η επικοινωνία και η ορατότητα μεταξύ όλων των επιπέδων και των φορέων, λαμβάνονται ως απαραίτητες προυποθέσεις ώστε το συνολικό οικοδόμημα να βρίσκεται σε ανοδική εξελικτική πορεία. Οι σταθμοί που λειτουργούν ως ρυθμιστές, θέτοντας τις βασικές παραμέτρους λειτουργίας του συστήματος, εντοπίζονται στις παρακάτω θέσεις – εστιακά σημεία:

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

(α) στην ιεραρχική και συγκεντρωτική δομή της κυβέρνησης

(β) στο θεσμικό πλαίσιο της αγοράς, το οποίο βέβαια είναι διασυνδεδεμένο με το παγκοσμιοποιημένο δίκτυο αγορών άλλων χωρών μέσω τηλεπικοινωνιακών τεχνολογικών υποδομών, όπως και εμπορικών και κοινωνικών συναλλαγών

(γ) στην σφαίρα της κοινωνίας πολιτών, η οποία περιέχει τα νοικοκυριά, τους εργαζόμενους και τις τοπικές εταιρίες

(δ) στο μονοπώλιο επιβολής φορολόγησης από την κεντρική εξουσία

(ε) στην δυνατότητα υπό όρους έκδοση εθνικού χρήματος

(στ) στον δημόσιο προϋπολογισμό νοούμενο ως κόστος- έξοδο, που πρέπει να αντισταθμιστεί από είσπραξη φορολογικού εσόδου

(ζ) στη δημοσιονομική πολιτική, η οποία στην στεβλή/στείρα εκδοχή της νοείται ως διόρθωση της παρέκκλισης από μια προκαθορισμένη πορεία.

Αυτές οι θέσεις – σταθμοί είναι και τα σημεία συναρμογής των δομικών στοιχείων του συνολικού οικοδομήματος. Θεωρούνται παγιοποιημένα κανάλια μεταφοράς πιέσεων και αποσυμπιέσεων από τυχόν συγκρούσεις συμφερόντων, με στόχο τη διατήρηση ισορροπίας, η οποία εξασφαλίζει τη ροή των αγαθών, των αξιών και της ευημερίας. Από κάθε θέση ασκείται εποπτεία επί των άλλων θέσεων αλλά μόνο η κεντρική κυβέρνηση έχει την ευθύνη της απόφασης και της διατήρησης σε ζωή του συνολικού οργανισμού.

Ο τίτλος της εργασίας, η δημοσιονομική ομοσπονδοποίηση, παραπέμπει σε κάτι θεμελιώδες όσον αφορά το θεσμικό πλαίσιο εντός του οποίου συντελείται κάθε οικονομική δραστηριότητα. Μια προσπάθεια καλύτερης ορατότητας επί του θέματος θα υπεδείκνυε και θα ξεχώριζε τις παραπάνω θέσεις – σταθμούς, όπου συντονίζονται οι διεπαφές των φορέων που αναλαμβάνουν δράση. Η μόνη διαφορά που διαχωρίζει τους δύο τρόπους προσέγγισης της έρευνας, είναι ότι στη δεύτερη προσέγγιση, κάθε θέση, κάθε διάσταση του οικοδομήματος επιδέχεται αλλαγή, μετάπλαση, μεταμόρφωση και με ευθύνη του ίδιου του δρώντα και όχι κατόπιν υποδείξεως της κυβερνώσας αρχής. Οι πολίτες δύναται να αυτοκυβερνηθούν, να υποβάλλουν τις δομές διακυβέρνησής τους σε συνεχή ανανέωση, να συν- αποφασίζουν εν είδη συλλογικότητας τις αποστολές και τους στόχους των προσπαθειών τους, να

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

εφαρμόζεται στην πράξη, δηλαδή, η αρχή της δημιουργικής καταστροφής και της ριζικής καινοτομίας. Έτσι αποκτάει άλλη διάσταση ο όρος δημοσιονομική πολιτική, αν απεξαρτηθεί από την ιεραρχική και συγκεντρωτική δομή με την οποία έχει ταυτιστεί και επακόλουθα αφήσει το τρένο της ομοσπονδοποίησης να κυλήσει με μειωμένες αντιστάσεις και βαρίδια που συναντούσε μέχρι τώρα.

Επιχειρείται να γίνει μια αναλογία του μοντέλου της κλασικής δημοσιονομικής πολιτικής που περιεγράφηκε πιο πάνω με τις τοπολογικές ιδιότητες μιας φιάλης Κλάιν (σχήμα 1), της οποίας το τοίχωμα του εσωτερικού θαλάμου δεν ξεχωρίζει από το αντίστοιχο του εξωτερικού, δηλαδή η φιάλη διαθέτει μόνο μια επιφάνεια με το ρευστό περιεχόμενο της να ρέει σαν σε κλειστό κύκλωμα. Η ευρεσιτεχνία "Μίας όψης δοχείο αφεψήματος" του εφευρέτη Κέπνερ (2002) (σχήμα 1 και 2), που βασίζεται στα τοπολογικές ιδιότητες της φιάλης Κλάιν, βοηθά να φτιαχτεί το αντίστοιχο σχήμα για τη λειτουργικότητα της δημοσιονομικής πολιτικής που θέλει να αναπαρασταθεί (σχήμα 3). Ως ρευστό υγρό αντιστοιχίζονται οι δραστηριότητες της κοινωνίας πολιτών και τα αποτελέσματα των ενεργειών τους, ως εσωτερικό θάλαμο το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς, ως εξωτερικό θάλαμο η ιεραρχική και συγκεντρωτική δομή κυβέρνησης, με τη φορολόγηση που ασκεί να αναρροφάται από τη βάση του δοχείου, χρήμα να εκδίδεται σαν μέσα από την κούφια χειρολαβή της κούπας (βλέπε σχήμα 3), προϋπολογισμός που καταρτίζεται ως κόστος, να επαναεισέρχεται στον εσωτερικό θάλαμο και με απώτερο στόχο τη διόρθωση και ισοστάθμιση κάθε ανισοσταθμίας.

Σχήμα 1 *Παράδειγμα φιάλης Κλάιν*

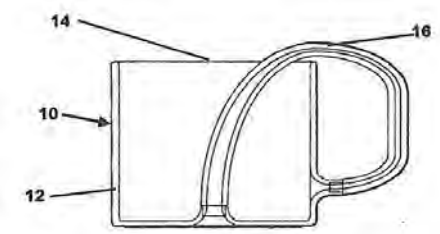

Πηγή *Διπλ. Ευρ. ΗΠΑ «Μιας όψης δοχείο αφεψήματος από Κέπνερ Ε. 2002*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Σχήμα 2 *Γραφική απεικόνιση της διατομής του φλιτζανιού (φιάλης Κλάιν) με κούφια χειρολαβή*

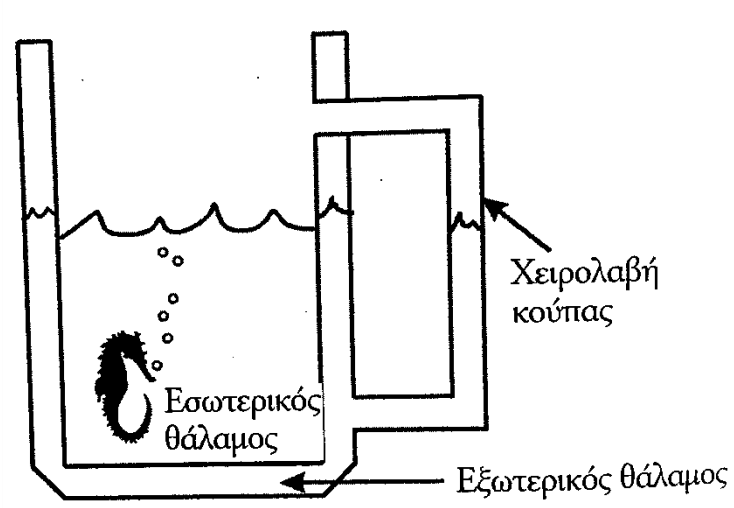

Σχήμα 3 *Σχηματική Αναπαράσταση Υποδείγματος Δημοσιονομικής Πολιτικής*

Σχήμα 1

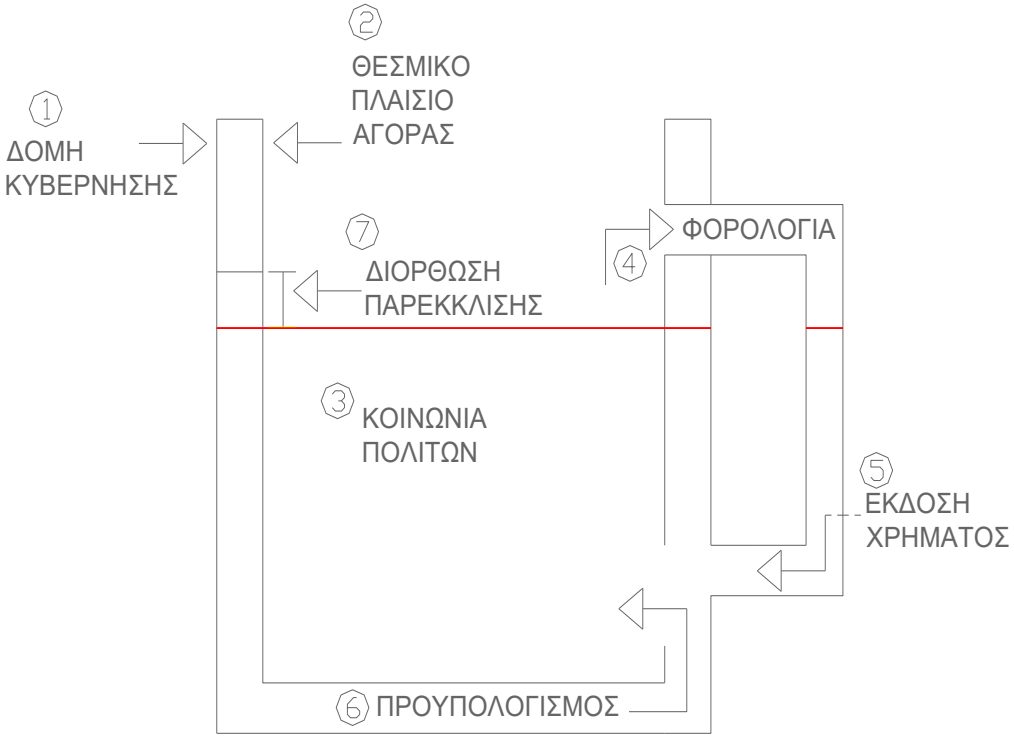

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Γίνεται έτσι φανερή η λογική της κυβερνητικής δομής να αποσπά και να αναδιανέμει πλεονασματικό δυναμικό με σκοπό τη διατήρηση των υπαρχουσών υποσυστημάτων. Πρόκειται για μια στατική δομή με στόχο τη διατήρηση της ισορροπίας, με περιθώρια μικρών σταδιακών αλλαγών. Δεν υπάρχει δυνατότητα για ριζικές αλλαγές, εκτός εάν ο εσωτερικός θάλαμος της κοινωνίας πολιτών νοούνταν ως εν δυνάμει δεξαμενή φορέων αλλαγής, με πρόβλεψη αυτό-οργάνωσης τους για σύνταξη τοπικών οικονομικών πλάνων ανασυγκρότησής. Το νέο μοντέλο δημοσιονομικής πολιτικής και οικονομικού υποδείγματος έχει τις εξής αντιστροφές στις θέσεις-σταθμούς του συστήματος. Η δομή κυβέρνησης μετασχηματίζεται σε αποκεντρωμένη δομή δια-κυβέρνησης , ενεργοποιώντας την κοινωνία πολιτών. Το δικαίωμα επίσης της φορολόγησης αποκεντρώνεται σε μικρότερης κλίμακας επίπεδα αυτοδιοίκησης, με προϋπολογισμούς που λογίζονται ως κινητοποίηση πόρων και ανακίνηση αναξιοποίητων δεξιοτήτων και όχι ως κόστος-έξοδο που πρέπει να αντισταθμιστεί με ανάλογα φορολογικά έσοδα και τέλος με την δημοσιονομική πολιτική να παρεμβαίνει συντονιστικά με δημόσιο-ιδιωτικές συμπράξεις και με απεριόριστη έκδοση χρήματος, προσέχοντας βέβαια την κίνηση του πληθωρισμού, για την εξυπηρέτηση των αποστολών, τοπικής συλλογικής εμπνεύσεως. Η εξελικτική τροχιά της οικονομίας θα έχει ανοδικό πρόσημο σε όρους οικονομικής μεγέθυνσης και όχι φθοροποιό κατεύθυνση στους παραγωγικούς συντελεστές. Η κοινωνία θα μεταβεί από την κατάσταση εκείνη με επικρατέστερα τα φαινόμενα της τραγωδίας των κοινόχρηστων πόρων (Ostrom 1990), στην κοινωνία των ανεξάντλητων πόρων, όπου κάθε πολίτης δύναται να είναι μέλος της καινοτομικής κοινότητας και φορέας κοινωνικών και τεχνολογικών αλλαγών. Ο νέος τύπος της δημοσιονομικής πολιτικής στην εποχή του νέου οικονομικού υποδείγματος θα μπορούσε να ονομαστεί πολιτο-κεντρική δημοσιονομική πολιτική.

Η αναπαράσταση των παραπάνω εξελίξεων στην υπάρχουσα σχεδιασμένη σχηματοποίηση συμβαίνει στη περιοχή του εσωτερικού θαλάμου και στο περιεχόμενο του. Η μορφή αυτου του περιεχομένου, δηλαδή τα αποτελέσματα της σφαίρας της κοινωνίας πολιτών, από αδιαμόρφωτη και ρευστή μετατρέπεται σε δίκτυο αλληλοσχετιζόμενων παραγόντων, με κάθε κόμβο του δικτύου να παριστάνει μια τοπική διακυβερνητική δομή, σε μορφή ανάλογης σημασιοδότησης με το συνολικό σχήμα της προηγούμενης αναπαράστασης. Δηλαδή η κάθε τοπική δομή – κόμβος δικτύου – έχει το ίδιο σχήμα με το ¨δοχείο αφεψήματος¨, με τη διαφορά ότι το

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

¨χερούλι¨ του συνδέεται με τους άλλους αντίστοιχους κόμβους – τοπικές δομές. Αυτό σημαίνει ότι κάθε τοπική δομή διακυβέρνησης διαθέτει πολλά εργαλεία δημοσιονομικής πολιτικής, όπως φορολογία, προϋπολογισμός ή στοχοθεσία, πολιτοκεντρικής όμως προσέγγισης. Διαμορφώνονται τοπικές συλλογικότητες με αναπτυξιακό όραμα για τη χωρική τους επικράτεια, αλλά και σε αλληλεπιδραστική σύνδεση με αντίστοιχες δομές της εθνικής επικράτειας, κάτω από την υποστηρικτική και συντονιστική εποπτεία της κεντρικής κυβέρνησης. Με ανεπτυγμένο πλέον το δυναμικό άλληλο-συνεργασίας των τοπικών φορέων, η κεντρική πολιτική σκηνή μπορεί να παρέμβει σε νευραλγικούς κρίκους της αλυσίδας παραγωγής αγαθών, με στοχευμένες βλέψεις του χαρακτήρα μιας συστημικά επεξεργασμένης βιομηχανικής πολιτικής, κινητοποιώντας κρατικούς μηχανισμούς με σκοπό της ώθηση της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας. Η δημοσιονομική ατζέντα λειτουργεί πλέον ως εφαρμογή στην πράξη ενός εθνικού συστήματος καινοτομίας, όρος που καθιερώθηκε στην σύγχρονη οικονομική θεωρία από τους Nelson (1993) και Lundvall (1992), και με το κράτος να μετασχηματίζεται πλέον σε επιχειρηματικό κράτος, σύμφωνα με την Mazzucato (2013).

Στο σημείο αυτό μπορεί να τοποθετηθεί η προσομοίωση που επιχειρήθηκε και η σχηματική αναπαράσταση της δημοσιονομικής πολιτικής στα συμφραζόμενα των σύγχρονων θεωριών της οικονομικής επιστήμης. Κάθε μία από τις επτά διαστάσεις του ανωτέρω δημοσιονομικού υποδείγματος, ταιριάζουν στο καλούπι επτά αντίστοιχων περιοχών της ευρύτερης οικονομικής θεωρίας. Δίνεται έτσι η ευκαιρία να βρεθούν και να λειτουργήσουν μαζί, σε ένα ενιαίο πλαίσιο, όροι και έννοιες που έχουν αναπτυχθεί με διαφορετικές αφορμές και που τώρα αξιοποιούνται ως ερμηνευτικά εργαλεία, συγκεντρωμένα μαζί στην υπηρεσία ανάλυσης του ολιστικού πια φαινομένου της δημοσιονομικής πολιτικής. Η μεγάλη συνεισφορά κάθε θεωρητικής απόπειρας και καθιερωμένης πια θεωρητικής πρότασης είναι, μεταξύ άλλων, και η δημιουργία δεικτών, που πλαισιώνονται από αλγοριθμική σειρά μεταβλητών, για την πληρέστερη και ακριβέστερη απόδοση τους ως ποσοτικό μέγεθος. Πολλοί τέτοιοι δείκτες συμπεριλαμβάνονται σε επίσημες λίστες δεικτών που διεθνείς οργανισμοί, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα, παράγουν και επεξεργάζονται δεδομένα για να τους αποδώσουν στατιστικά αριθμητικές τιμές. Επομένως, εκτός από την απόπειρα συνύπαρξης ορολογίας με στόχο την σύνθεση μιας κοινής γλώσσας που επεκτείνει και βαθαίνει το πεδίο ανάλυσης, προσφέρονται και μια σειρά ποσοτικών

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

δεικτών που δύναται να ταιριάξουν για να αποδώσουν αθροιστικά πολλές όψεις του ίδιου φαινομένου, και άρα να λειτουργήσουν επεξηγηματικά και πιθανόν προβλεπτικά στον ορίζοντα εξελίξεων της δημοσιονομικής ομοσπονδοποίησης. Η εργασία θα καταλήξει με ένα οικονομετρικό υπόδειγμα που συγκεφαλαιώνει τους παραπάνω συσχετισμούς.

Ξεκινάει η παράθεση των θεωρητικών κλάδων της οικονομικής επιστήμης που αντιστοιχούν στη γεωμετρία του υποδείγματος της δημοσιονομικής πολιτικής, έτσι όπως σκιαγραφήθηκε. Η δομή κυβέρνησης που μετεξελίχθηκε σε δομή διακυβέρνησης αντιστοιχεί στη βιβλιογραφία της δημοσιονομικής ομοσπονδοποίησης (first and second wave fiscal federalism) και στο κλάδο της οικονομικής γεωγραφίας σχετικά με την χωρική διακυβέρνηση. Σημαντική συνεισφορά έχει εδώ και ο χώρος της οικονομικής ιστορίας που σχετίζεται με τη μελέτη της δημοκρατίας και των κλειστών και ανοιχτών θεσμών (Acemoglu, Robinson 2013). Με αυτό το τρόπο εισαγόμαστε στα νέα θεσμικά οικονομικά, που περιγράφουν τη δεύτερη διάσταση του υποδείγματος, δηλαδή του θεσμικού πλαισίου της αγοράς, και συναντάμε την κομβική τους έννοια, την έννοια του συναλλακτικού κόστους (transaction cost). Εδώ η βιβλιογραφία είναι πλούσια και πολυεπίπεδη αφού ρίχνονται γέφυρες με πολλές από τις διαστάσεις του υποδείγματος. Οι σπουδαίοι διανοητές Coase (1960) και North (1991) παρέχουν τα βασικά εργαλεία αναπαράστασης και προσομοίωσης των μηχανισμών και της δια λειτουργικότητας που αναδύεται από το εκάστοτε πλέγμα εγκαθιδρυμένων θεσμών, ηθικών αξιών και οικονομικών πρακτικών. Χρήσιμες έννοιες και αντίστοιχοι δείκτες εδώ είναι η επιχειρηματικότητα (Doing Business) και οι διάφοροι τύποι ελευθεριών (economic freedoms)

Περνώντας στην διάσταση της σφαίρας της ευρύτερης κοινωνίας πολιτών, αναδεικνύεται ο τομέας της ανάλυσης των τύπων οργάνωσης των πολιτών από την βιβλιογραφία της διοίκησης επιχειρήσεων (business management), με εμβληματική αναφορά τον Ober και Manville (2005). Από εδώ εκκινούν επίσης οι θεωρητικές αναζητήσεις των εξελικτικών οικονομικών, όπως επίσης και των οικονομικών της ανάπτυξης και της μεγέθυνσης. Χρειάζεται να τονιστεί εδώ η αναφορά στους Haussmann και Hildago (2013), με την σημαντική συνεισφορά τους στην οικονομική πολυπλοκότητα, όρος που παραπέμπει στην γεωγραφική δομή των παραγωγικών δυνατοτήτων μιας τοπικής ή εθνικής επικράτειας. Στη φάση της μετάβασης, ως προς τη σχηματοποίηση του υποδείγματος της δημοσιονομικής πολιτικής που έγινε, η νέα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

δομή που αναδύθηκε ήταν η δικτύωση όλων των πολιτών και συλλογικοτήτων που δρουν ως παράγοντες αλλαγής και διαμόρφωσης της αγοράς και της αλυσίδας παραγωγής αγαθών και αξιών. Η πολυπλοκότητα των προϊόντων που παράγονται λειτουργεί ως καθρέφτης των οργανωτικών δομών από όπου αναφύεται η δημιουργικότητα στις δεξιότητες και στο know-how της τεχνικής γνώσης και πρακτικής. Ένα κομβικό σημείο που διακινείται σε αυτά τα οργανωτικά δίκτυα είναι η γνώση (knowledge), ρητή και σιωπηρή(tacit), και αυτό το γεγονός εισάγει και σε μια άλλη επικαλυπτόμενη περιοχή της θεωρίας που είναι η οικονομία της γνώσης. Θεμελιώδης σημασία έχει εδώ η καινοτομία (Innovation index), που διασυνδέει και με όλες τις επόμενες διαστάσεις και μεταβατικές φάσεις του δημοσιονομικού υποδείγματος. Η επιβολή φορολογίας, επιπροσθέτως, εισαγάγει σε νεοκλασικές προσεγγίσεις, κυρίως κευνσιανής έμπνευσης, με διακύβευμα να νοηθεί ως εργαλείο αναδιανομής, εφαρμόζοντας ένα πλέγμα κινήτρων και αντικινήτρων, με το βλέμμα στο αναδυόμενο δίκτυο καινοτομίας που καλείται να υποστηρίξει, να ρυθμίσει και να διαμορφώσει.

Το προνόμιο έκδοσης χρήματος από κάθε εθνικό κράτος υπόκειται σε κανόνες και στρατηγικές, το πεδίο των οποίων έχει ερευνήσει στο παρελθόν η μονεταριστική θεωρία, η οποία ήταν αυτή που νομιμοποίησε τις επικρατέστερες δημοσιονομικές πολιτικές που ακολουθήθηκαν από το 1980 και μετά. Μια ομάδα ερευνητών έχει πλέον επαναπροσδιορίσει τις συντεταγμένες αυτού του ερευνητικού πεδίου με μελέτες που οριοθετούν μια νέα θεωρητική κατεύθυνση, την μοντέρνα μονεταριστική θεωρία (MMT). Η συγκεκριμένη θεωρία από-νομιμοποιεί τις επιταγές των πολιτικών λιτότητας, όπως επικράτησε ο όρος, με τις οποίες δινόταν η προτεραιότητα να νοικοκυρευτούν τα δημόσια οικονομικά για να προσελκυστούν κεφάλαια από το διεθνοποιημένο κύκλωμα του κεφαλαίου, τις λεγόμενες αγορές. Με αυτούς τους όρους καταρτίστηκε και η συνθήκη Μάαστριχτ, και επιβλήθηκε η αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης. Η λογική είναι ότι τα κράτη χρεοκοπούν όπως τα ιδιωτικά νοικοκυριά, πράγμα αδύνατο, σύμφωνα με την συγκεκριμένη θεωρία, για τα κράτη που διατηρούν το προνόμιο έκδοσης χρήματος, άρα αποφεύγουν την έλλειψη ρευστότητας. Στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης όμως, το ευρώ λειτουργεί ως ξένο νόμισμα και όχι ως εθνικό, άρα τα κράτη δεν έχουν την δυνατότητα έκδοσης χρήματος, και συνεπως είναι ευάλωτα στη χρεοκοπία, όπως και αποδείχθηκε με τη κρίση χρέους των χώρων του Ευρωπαϊκού Νότου και όχι μόνο. Επομένως η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

(ΕΚΤ) πρέπει να λειτουργεί ως έσχατος πιστωτής- διασώστης και ο κάθε κρατικός προϋπολογισμός, με τα τυχόν ελλείματα του, να έχει τη δυνατότητα να νοείται ως ο διαμορφωτής της αγοράς. Η δημοσιονομική πολιτική καλείται να απεκδυθεί το ρόλο της να διορθώνει τις ατέλειες της αγοράς, με αντικυκλικές πολιτικές πλεονασματικών προϋπολογισμών, που υποτίθεται ότι προσελκύουν διεθνή κεφάλαια προς εγχώρια επένδυση, και να αναλάβει ενεργητικό ρόλο, διαμορφώνοντας το γενικό όραμα, την χρηματοδοτική υποστήριξη και τον θεσμικό συντονισμό για μεγάλα καινοτομικά και αναπτυξιακά έργα. Μόνο έτσι επιτυγχάνεται η οικονομική ανάπτυξη και εξασφαλίζεται η σταθερή πορεία μεγέθυνσής, εφόσον βέβαια τείνει και σε οικονομία πλήρους απασχόλησης.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το να ψηφιζόταν άμεσα η ίδρυση ενός κοινού ταμείου, με προϋπολογισμό το 20 % των ΑΕΠ των χωρών μελών, από όπου θα αντλούνταν κεφάλαια προς κάθε κράτος μέλος να αξιοποιήσει με όποιο τρόπο έκρινε κατάλληλο το κάθε ένα, και με ένα ευρωπαϊκό υπουργείο οικονομικών να εποπτεύει τη διαδικασία, είναι ουτοπικό στην παρούσα συγκυρία. Ένα τέτοιο αποτέλεσμα κρίνεται εφικτό κατόπιν μιας μακράς χρονικής πορείας, στη διάρκεια της οποίας το υπόδειγμα πολιτοκεντρικής πολιτικής να εμπεδωθεί ευρέως, από κάτω προς τα πάνω. Το κεντρικό ομοσπονδιακό επίπεδο θα αναλάμβανε την οργάνωση και το συντονισμό αυτών των κινήτρων έτσι ώστε να ωριμάσουν οι συνθήκες σε τοπικό επίπεδο αρχικά, με σκοπό να οικοδομηθεί σταδιακά η εμπιστοσύνη, την οποία δεν μοιράζονται ακόμα τα κράτη μέλη μεταξύ τους.

Είναι όμως σημαντικό να τονιστεί το πολιτικό άλμα που επετεύχθη με αφορμή την πρωτοφανή οικονομική ύφεση λόγω της κατάρρευσης της προσφοράς και της ζήτησης από τη πανδημία covid19. Για να αποφευχθεί η καθολική διάχυση του προβλήματος, η αντίδραση της Ε.Ε. έπρεπε να είναι ενιαία, αποφασιστική και γενναία και τελικά πήρε τη μορφή μιας καινοτόμου δημοσιονομικής πρωτοβουλίας, που αφορά την εκπόνηση μεγάλου επενδυτικού προγράμματος, ριζικά διαφορετικού από τα προηγούμενα, ως προς το ύψος, τις πηγές εσόδων και τις δαπάνες του, κυρίως στην έρευνα και την καινοτομία. Η πιο ριζοσπαστική απόφαση αφορούσε στα έσοδα του προϋπολογισμού, η αύξηση των οποίων προβλέπεται ότι, για πρώτη φορά, θα καλυφθεί από δανεισμό της Επιτροπής σε μορφή ομολόγου, ο οποίος θα καλυφθεί μελλοντικά από νέους πόρους και όχι από συνεισφορά των κρατών μελών (Μητσός 2021) .

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Με αφορμή την κρίση από την πανδημία, φανερώθηκαν οι ευάλωτες χώρες που κλήθηκαν να την αντιμετωπίσουν, και το γεγονός ότι «Όλοι αντιμετωπίζουν την ίδια καταιγίδα, αλλά σε διαφορετικά σκάφη» (Berès 2020). Κρίθηκε αναγκαίο να διερευνηθούν οι αιτίες διαφοροποίησης των κρατών μελών και τονίστηκε η σημασία των δομών της οικονομίας και της ποιότητας της διακυβέρνησης ως το υπόβαθρο της εξελικτικής διαφοροποίησης τους (Sapir 2020). Η Ευρωπαϊκή επιτροπή προσδιόρισε τρία διαφορετικά επενδυτικά χάσματα που χαρακτηρίζουν τα κράτη μέλη, τα δημοσιονομικά ελλείμματα, τη υπερβολική εξάρτηση από τρίτες χώρες στην αλυσίδα προσφοράς και οι ελλείψεις στην πράσινη και ψηφιακή μετάβαση. Ο πρόεδρος Macron πρότεινε την αναβάθμιση του κοινού ταμείου στο 3-5% των ΑΕΠ των χωρών της ευρωζώνης για να σηματοδοτηθεί ο Μηχανισμός Ανάκαμψης με την λογική ότι δεν θα είναι μια «κευνσιανού τύπου» μεταφορά πόρων, αλλά ένα δομικό πρόγραμμα δημόσιων επενδύσεων, που εκφράζεται ως ενεργή ευρωπαϊκή βιομηχανική πολιτική, που αποβλέπει σε μόνιμη αύξηση του ΑΕΠ των κρατών μελών, με γνώμονα την προώθηση των ευρωπαϊκών πρωταθλητών, κατεξοχήν στους κλάδους της ψηφιακής και την πράσινης οικονομίας. Οι Mazzucato και Skidelsky (2020) μιλούν για «δημοσιονομικό μπαζούκα» και νέο δημοσιονομικό τρόπο σκέψης.

Η θέσπιση του Μηχανισμού Ανάκαμψης απομακρύνει την Ε.Ε. από το καθεστώς του «δημοσιονομικού κανονισμού», όπου τα κράτη μέλη δεσμεύονται σε δημοσιονομικές προτεραιότητες, προς εκείνο μιας πλήρως ομοσπονδιακής κυβέρνησης, με πραγματικές εξουσίες φορολογίας και δαπανών. Όμως χώρες όπως η Ολλανδία υποστηρίζουν λύσεις που αναζητούνται σε ένα μικρότερο προϋπολογισμό, στους αυστηρότερους κανόνες και στις χαμηλότερες φιλοδοξίες, σε κάτι που θυμίζει σχεδιασμό ενός υδραυλικού συστήματος, με εφαρμογή πολλών μικρών μεταρρυθμίσεων. Έτσι, παρόλο που ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθεροποίησης ισχυροποιήθηκε, διατηρείται όμως ως καθαρά διακρατικός θεσμός, και όχι υπερεθνικής εμπνεύσεως. Η τραπεζική ένωση δεν έχει ολοκληρωθεί, αυτόματοι μηχανισμοί σταθεροποίησης σε ευρωπαϊκό επίπεδο δεν προβλέπεται να υπάρξουν στο εγγύς μέλλον, η απόφαση για ευρωπαϊκή φορολογία των επιχειρήσεων συνεχώς αναβάλλεται, όπως και η εισαγωγή ενός φόρου επί των συναλλαγών. Για τον J.Habermas, ο καλύτερος χαρακτηρισμός του σημερινού μοντέλου της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης είναι «εκτελεστικός φεντεραλισμός» (Habermas 2015) ενώ εκείνος οραματίζεται το «δημοκρατικό φεντεραλισμό», ως έναν τρόπο μετατροπής του

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

ευρωπαϊκού σχεδίου σε μια διαδικασία που όλο και περισσότερο θα καθοδηγείται από τον λαό και όχι από τις τεχνοκρατικές ελίτ.

Καταλήγοντας συμπερασματικά, δύναται να λεχθούν τα εξής: Η ομοσπονδοποίηση ως διαδικασία περιλαμβάνει τη δημιουργία ενός νέου επιπέδου δημοσιονομικής εποπτείας επί των υποκείμενων μακροοικονομικών πραγματικοτήτων που συναπαρτίζουν τον ενιαίο πολιτικό και οικονομικό χώρο. Το νέο αυτό επίπεδο συμβάλλει στη ενοποίηση των ετερογενών οικονομικό-πολιτικών χώρων μέσω παρεμβάσεων δημοσιονομικού χαρακτήρα στους τομείς που λειτουργούν ως μοχλοί μετάβασης του οικοδομήματος σε βαθμίδα που υποδέχεται την συναρμογή των ετερογενών αυτών χώρων μεταξύ τους. Οι τομείς αυτοί είναι η αγορά εργασίας, το συνταξιοδοτικό σύστημα, το εκπαιδευτικό σύστημα, το σύστημα καινοτομίας, μεταξύ άλλων, αλλά μέσω της δομικής προσέγγισης, είναι οι επτά διαστάσεις του υποδείγματος πολιτοκεντρικής δημοσιονομικής πολιτικής που αναπτύχθηκε προηγουμένως. Αυτές οι εστιακές περιοχές έχει παρατηρηθεί ότι λειτουργούν ως υποδομή επι του εποικοδομήματος, δηλαδή λειτουργούν ως τα σημεία επι των οποίων οι εξελικτικές τροχιές αλλάζουν κατεύθυνση και προορισμό και ως άξονες κύλισης σε φάσεις μετάβασης σε νέο εξελικτικό παράδειγμα.

Με όρους οικονομικής επιστήμης, το θεσμικό πλαίσιο των καίριων αυτών περιοχών προσφέρεται για την δημιουργική καταστροφή που χρειάζεται μια οικονομία για να άρει τα εμπόδια που την διατηρούν σε αναποτελεσματικό και στάσιμο πεδίο αλλαγών (Schumpeter 1942). Με άλλα λόγια, μια εθνική οικονομία χρειάζεται να μεταρρυθμιστεί στους νευραλγικούς τομείς της για να μπει σε τροχιά συν-εξέλιξης με τις υπόλοιπες οικονομίες που έκαναν και εκείνες το αποφασιστικό αυτό βήμα. Η νέα αυτή διάσταση της ενδοεπικοινωνίας μεταξύ των αναβαθμισμένων αυτών οικονομιών, προσφέρεται με τη μορφή ομοσπονδιακής διακυβέρνησης, της οποίας η υπερδομή είναι ο χώρος διεπαφής και αλληλεπίδρασης. Επομένως ο χώρος εποπτείας που προσφέρει το ομοσπονδιακό επίπεδο κάνει εφικτή τη συσχέτιση μεταξύ των τοπικών δομών διακυβέρνησης και των παρεμβάσεων που εκπορεύονται από το κέντρο με στόχο τον συντονισμό των διαφοροποιημένων μονάδων, σε κάτι που λειτουργεί αναδραστικά ως ενιαίος οργανισμός. Οι έννοιες της συνοχής και της σύγκλισης, όπως ήδη ορίζονται από τις ευρωπαϊκές πολιτικές πρωτοβουλίες, έχουν τον χαρακτήρα του δείκτη ετοιμότητας που παρατηρείται στον ευρωπαϊκό χώρο ως προς την ωρίμανση των συνθηκών προς μια μετάπλαση σε συνθήκες ομοσπονδίας. Η

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

έννοια της οικονομίας της γνώσης συγκεφαλαιώνει τον αποφασιστικό παράγοντα μετάβασης σε μια νέου τύπου ανάπτυξη, βιώσιμη σύμφωνα με τα σύγχρονα τεχνολογικά δεδομένα. Η μορφή διακυβέρνησης που συμβάλλει και προωθεί αυτή τη πορεία, χρειάζεται τις προσαρμογές εκείνες που ενθαρρύνουν τη συμμετοχή των πολιτών στις αποφάσεις, για να εμπεδώνεται η δημοκρατική διαδικασία. Το έλλειμα δημοκρατίας είναι η αποτυχία γεφύρωσης των δύο κόσμων και πραγματικοτήτων, το χάσμα μεταξύ της ελίτ και των ομάδων που αποκόπτονται και απομονώνονται από τις εξελίξεις, η αποτυχία ενσωμάτωσης όλων στην οικονομία της γνώσης και της καινοτομίας.

Μεθοδολογία και στρατηγική της έρευνας

Για να καταστεί εφικτό το ερευνητικό εγχείρημα που τέθηκε ανωτέρω, το οποίο είναι η θεωρητική και εμπειρική τεκμηρίωση του προτεινόμενου προτύπου ενός διαφορετικού τρόπου κατανόησης της δημοσιονομικής πολιτικής, δηλαδή της πολιτοκεντρικής δημοσιονομικής πολιτικής, κρίνεται απαραίτητο να παρουσιαστεί εδώ η μέθοδος προσέγγισης του θέματος και ο τρόπος διαχείρισης του ερευνητικού υλικού, το οποίο είναι πολυποίκιλο και μεγάλης έκτασης. Η πρόκληση, που ενυπάρχει ακόμα και στο αρχικό τίτλο της μελέτης αυτής, είναι το μεγάλο θεωρητικό εύρος στο οποίο απλώνεται και παραπέμπει η θεματολογία της, και άρα ως αποτέλεσμα, η προσπάθεια που πρέπει να καταβληθεί για να επιτευχθεί μια επιτυχής συναρμογή όλων των συναφών αλλά διαφορετικών θεωρητικών πεδίων. Για το εγχείρημα αυτό απαιτείται η κατάστρωση μιας στρατηγικής μεθόδου που θα διαμορφώνει και θα ξεχωρίζει τα κάθε ξεχωριστά βήματα, τοποθετώντας τα σε μια σειρά, διαγράφοντας την πορεία της έρευνας, κλιμακωτά και σταδιακά, με στόχο να ενοποιηθούν οι ευρύτερες θεωρητικές περιοχές, τονίζοντας τις γέφυρες και αλληλουχίες μεταξύ τους, και καταλήγοντας, η όλη προσπάθεια να αποτελεί πειστικό επιχείρημα συνηγορίας και υπεράσπισης των μοντέλων και προτάσεων που προτείνονται τεκμηριωμένα.

Αρχικά λοιπόν, είναι απαραίτητο να περιγραφεί η δημοσιονομική κατάσταση στην οποία βρίσκεται η ευρωπαϊκή ένωση, εστιάζοντας ειδικότερα στις δομικές διαστάσεις της πολιτικής και οικονομικής αρχιτεκτονικής της. Οι προκλήσεις που αντιμετώπισε από τη κρίση χρέους των χωρών μελών της, αποκάλυψε τα ελαττώματα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

και τις αδυναμίες του οικονομικού και πολιτικού συστήματος με το οποίο λειτουργεί. Ο εντοπισμός και η ανάδειξη των συγκεκριμένων διαρθρωτικών αδυναμιών στην σύσταση των δομών της, εξυπηρετεί το σκοπό της θεμελίωσης της παρούσας έρευνας πάνω στις αποτυχίες των εφαρμοσμένων και προτεινόμενων μέχρι τώρα πολιτικών. Ο προβληματισμός έναντι της επιμονής των επιλύσεων και θεραπειών που υποστηρίζονται, ενώ αποδεικνύονται ανεπαρκής στην πράξη, οδήγησε στην εξέταση της θεωρητικής βάσης από την οποία απορρέουν, και άρα την αμφισβήτηση και κριτική αποτίμηση των συμπερασμάτων της. Το θεωρητικό αυτό σώμα καλείται νεοκλασική προσέγγιση της οικονομίας, με το οποίο η έρευνα συνδιαλέγεται και αντιπαρατίθεται, όντας ευρισκόμενη στο φιλικό πεδίο των θεσμικών και νέο θεσμικών οικονομικών.

Η πρόταση – διέξοδος που η παρούσα έρευνα προτείνει είναι η στροφή προς την ομοσπονδοποίηση των κρατών μελών της Ευρώπης, και η οπτική της έρευνας από εκεί και πέρα, διαμορφώνεται από αυτόν το φακό. Τα οικονομικά και πολιτικά γεγονότα με τα οποία έρχεται αντιμέτωπη και βιώνει η ευρωπαϊκή πραγματικότητα, βάζουν τις βάσεις και τις προϋποθέσεις για να καθίσταται ρεαλιστική πλέον και αυτή η προσέγγιση, ως διέξοδος και φυγή προς τα εμπρός. Με παράθεση ορθολογικών επιχειρημάτων, γίνεται προσπάθεια να δειχθεί η ομοιότητα των σταδίων μετεξέλιξης και μετάβασης σε νέο καθεστώς, που παρατηρήθηκαν σε άλλες περιπτώσεις της θεωρητικής και εμπειρικής βιβλιογραφίας, με τις εξελίξεις που μετέρχεται η σημερινή Ευρώπη. Το μεθοδολογικό βήμα εδώ είναι η σκιαγράφηση των τρεχουσών διεργασιών και αναδιατάξεων, λόγω των επειγόντων προκλήσεων, να ιδωθούν υπό το πρίσμα της πολιτικής μετάβασης σε νέες δομές ομοσπονδιακής κατεύθυνσης. Έτσι το θεωρητικό σώμα περί ομοσπονδίας να γίνει συμβατό με τις δομικές προκλήσεις που βρίσκονται στην επικαιρότητα.

Το επόμενο βήμα είναι η εξακρίβωση της θετικής σχέσης της ομοσπονδίας με την οικονομική ανάπτυξη των χωρών – μελών και την επισήμανση των προϋποθέσεων της θετικής αυτής συσχέτισης. Σειρά έχει η διάκριση της τυπολογίας των ομοσπονδιών και η επιλογή και συμπόρευση με την πιο ελπιδοφόρα εκδοχή της. Τα συγκεκριμένα μεθοδολογικά στάδια μέχρι τώρα αναλύονται και καλύπτονται πλήρως στο δεύτερο κεφάλαιο της έρευνας, όπου και εκεί θα φανεί η προκρινόμενη μορφή της ομοσπονδίας, αυτή της δημοσιονομικής και αποκεντρωμένης ομοσπονδίας (fiscal federalism – fiscal decentralization). Η συμπόρευση της έρευνας με αυτή την

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

εκδοχή θα στηρίξει το κορμό όλου του μετέπειτα πλαισίου των εννοιολογικών μοντέλων που θα παραχθούν. Η έννοια της πολιτικής αποκέντρωσης υπονοεί την ύπαρξη χώρου και πεδίου ελεύθερης διακίνησης ιδεών και πολιτών, και ταυτόχρονα υπονομεύει την έντονη επιρροή της κάθετης ιεραρχίας στον επιβολή και έλεγχο των αποφάσεων. Επιπροσθέτως, δίνει χώρο στην έκφραση της πολιτικής και οικονομικής ποικιλότητας στο τρόπο του επιχειρείν και των μορφών οργάνωσης των θεσμών.

Κεντρικό νήμα που διατρέχει και ενώνει όλα τα μεθοδολογικά βήματα είναι η ικανοποίηση του κριτηρίου της ανάπτυξης. Απορρίπτεται ως άγονο μονοπάτι, όποια θεσμική παρέμβαση δυνητικά απειλεί ή ορθώνεται ως εμπόδιο στην οδό της οικονομικής μεγέθυνσης και ανάπτυξης. Μέσα από αυτό το φίλτρο, προτιμήθηκε ο θεσμικός σχεδιασμός της δημοσιονομικής αποκέντρωσης, ως ο αγωγός και το κανάλι εκείνο, με την καλύτερη προοπτική όσον αφορά την αναζήτηση αναπτυξιακών υποδομών. Στο σημείο αυτό συναντάται η εύφορη πεδιάδα των θεσμικών οικονομικών, η οποία προσφέρει την εργαλειοθήκη εκείνη, με την οποία αξιοποιείται κατάλληλα κάθε λανθάνουσα αναπτυξιακή δυναμική του κοινωνικού και οικονομικού συστήματος. Στο τρίτο κεφάλαιο ξεδιπλώνεται η λογική των θεσμών στη συγκρότηση των συνθηκών όπου τελείται κάθε οικονομική δραστηριότητα. Είναι σημαντικό να εισέλθει κανείς με το μικροσκόπιο στις μίκρο-δομές των οικονομικών συναλλαγών, για να εντοπίσε τιη ρίζα από όπου θα αναδυθεί κάθε δημιουργική αλλαγή. Κάθε τυχόν μεγαλόπνοος σχεδιασμός στο ανώτερο κυβερνητικό και δημοσιονομικό επίπεδο, στις μίκρο-δομές των συναλλακτικών τριβών (transaction cost) θα βρει το έδαφος για να βλαστήσει και να εξαπλωθεί. Εξίσου σημαντικό είναι βέβαια και το επίπεδο της δια-κυβέρνησης, από όπου ρυθμίζονται και διαμορφώνονται οι θεσμοί που διαμεσολαβούν σε κάθε συναλλαγή.

Εδώ συναντάται και η θεωρία της ενδογενούς παραγωγικότητας και ανάπτυξης, κομβικής συμμαχίας. Στην θεωρία αυτή συνυπάρχουν οι κυριότερες έννοιες, οι οποίες ορίζουν τις κατευθύνσεις και τα επόμενα βήματα στην ερευνητική στρατηγική. Αυτές είναι η επιχειρηματικότητα και η τεχνολογία, και ο συνδυασμός τους που ονομάζεται καινοτομία. Η μελέτη θα αναγνωρίσει τους παράγοντες αυτούς ως τους πιο προωθητικούς και ενισχυτικούς για την επιτάχυνση των ρυθμών της αναπτυξιακής πορείας. Διεύρυνση του πεδίου αυτού προσφέρει και η θεωρία των οικονομικών ελευθεριών, προσθέτοντας τις παραμέτρους της ελευθερίας ως αναγκαία προϋπόθεση για την αποφυγή ανισορροπιών στην παραπάνω εξέλιξη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Αφού ελευθερωθούν λοιπόν οι δημιουργικές δυνάμεις με το κανάλι της επιχειρηματικότητας και της εργασίας, ωθώντας την παραγωγικότητας σε νέα όρια, παρατηρείται και κινητικότητα στους πολιτικούς θεσμούς. Έρχονται στο προσκήνιο οι έννοιες της διαφάνειας και της ισότητας των ευκαιριών, μπαίνουν οι βάσεις για την ίδρυση δημοκρατικών θεσμών διεκδίκησης και συν-απόφασης. Στο επόμενο κεφάλαιο, το τέταρτο, δίνεται το πλαίσιο για να συνενωθούν όλοι αυτοί οι κομβικοί παράγοντες σε ένα ενιαίο σύστημα αναφοράς. Στη βιβλιογραφία έχει μελετηθεί διεξοδικά ένα ανάλογο σύστημα, το εθνικό σύστημα καινοτομίας, που για την έρευνα μας αποτελεί την ιδανική πλατφόρμα για να συνδεθούν μεταξύ τους οι ανωτέρω παράγοντες σε ένα ολιστικό σύστημα παραγωγικών δομών, ένα διευρυμένο σύστημα καινοτομίας πάνω σε βάσεις πολιτικών θεσμών. Συνδετικός κρίκος σε αυτό το ερμηνευτικό πλαίσιο της οικονομικής ανάπτυξης, το νόμισμα συναλλαγής, είναι η γνώση, η ανταλλαγή και η διάχυση της. Κυρίαρχη έννοια που εκφράζει και δείχνει το κέντρο βάρους της τροπής που πήρε η ερμηνευτική αυτή προσέγγιση είναι η οικονομική πολυπλοκότητα, μαζί με την αντίστοιχη συνθήκη της στο πολιτικό πεδίο, την δημιουργική καταστροφή.

Στο πέμπτο κεφάλαιο καταρτίζεται το εννοιολογικό μοντέλο αυτού του ολιστικού συστήματος, συμπεριλαμβάνοντας και τακτοποιώντας όλο το θεωρητικό και εμπειρικό υλικό που συσσωρεύτηκε μέχρι εδώ. Δεν υπάρχει ανάλογη απόπειρα στην εμπειρική βιβλιογραφία, αφού σκοπός του μοντέλου είναι να υποβληθεί σε έλεγχο εγκυρότητας και αξιοπιστίας, κάνοντας χρήση των βάσεων δεδομένων παγκόσμιων οργανισμών για επικύρωση των προβλέψεων που δύναται να δώσει. Οι μετρήσιμες μεταβλητές που θα αξιοποιηθούν διαθέτουν θεωρητική συνάφεια και προσομοιώνουν επαρκώς το εννοιολογικό μοντέλο, ο σκοπός του οποίου είναι να αναπαραστήσει, όσο το δυνατόν ακριβέστερα, την αναπτυξιακή λειτουργία που συμβαίνει στην πραγματικότητα των οικονομιών. Οι στατιστικοί μέθοδοι που αξιοποιούνται για αυτό τον εγχείρημα είναι το exploratory factor analysis (EFA), το K-means clustering και το structural equation modelling (SEM).

Στο έκτο και έβδομο κεφάλαιο γίνεται εκτενής περιγραφή και ανάλυση των αποτελεσμάτων και αποτυπώνεται βήμα-βήμα η πορεία της ερευνητικής, υλοποιημένης και εφαρμοσμένης μεθοδολογίας. Τα ερευνητικά ευρήματα αναφέρονται σε συγκεκριμένες ευρωπαϊκές χώρες, των οποίων οι δομές βαθμολογήθηκαν και απέκτησαν θέση σε τέσσερις κατατάξεις χωρών που

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

πραγματοποιήθηκαν. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έδωσε και την αφορμή να συμπληρωθούν τα αναπτυξιακά προφίλ όλων των ευρωπαϊκών χωρών, και να καταταχτούν οι χώρες σε έξι ομάδες με βάση τα κοινά τους δομικά ιδιώματα. Αυτή η ομαδοποίηση λειτουργεί και σαν οδηγός ανίχνευσης της ειδικής εξελικτικής διαδρομής που ακολουθεί κάθε χώρα, με βάση τον οποίο δύναται να καταρτιστεί ένας δημοσιονομικός σχεδιασμός για την αξιοποίηση των ενδογενών παραγωγικών δυνατοτήτων και την θεραπεία των δομικών δυσλειτουργιών.

Εν κατακλείδι, η ομοσπονδοποίηση λειτούργησε ως το αρχικό εφαλτήριο στην σύνθεση του κεντρικού επιχειρήματος προς απάντηση του ερευνητικού ερωτήματος, η αποκέντρωση ήταν η δίοδος προς την δυναμική της κοινωνίας πολιτών και η ανάπτυξη στάθηκε το κέλυφος με το οποίο συνενώθηκαν σε ένα σύστημα δομών όλες οι ενδογενείς και φυγόκεντρες δυνάμεις της ανοδικής εξελικτικής τροχιάς. Με την πολιτοκεντρική δημοσιονομική πολιτική, η ευρωπαϊκή ένωση καλείται να ξεκλειδώσει και να ρυθμίσει την λανθάνουσα παραγωγική έκρηξη που κρύβεται στις κοινωνίες της, μέσα από πολιτικές δομές ενσωμάτωσης αλλά και τοπικής αυτονομίας, αρκεί βέβαια να καλλιεργεί σωστά τις προϋποθέσεις ανάδειξης τους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Κεφάλαιο 1 – Δημοσιονομικός Φεντεραλισμός με φόντο την Ευρωπαϊκή κρίση χρέους

1.1 Εισαγωγικό πλαίσιο

Σε αυτό το κεφάλαιο προσεγγίζεται το θέμα του διδακτορικού από την πιο ευρεία σκοπιά του, αυτή του συνολικού πλαισίου από όπου τοποθετούνται οι συσχετίσεις μιας οικογένειας κρατών και η προοπτική της πορείας προς την ενοποίηση τους σε έναν βιώσιμο σχηματισμό. Εξετάζονται τα είδη ένωσης κρατών που ιστορικά έχουν επικρατήσει και σχετίζονται με τις σημερινές ιδιότητες των ευρωπαϊκών κρατών, ώστε να αποτελέσουν πρόσφορα και αξιοποιήσιμα παραδείγματα. Το γενικό περίγραμμα πολιτικής ένωσης κρατών από το οποίο θα εκκινήσει η ανάλυση, είναι η ομοσπονδία. Οι μηχανισμοί συγκρότησης μιας τέτοιας πολιτικής και οικονομικής δομής διαφέρουν κάθε φορά σε κάθε υπαρκτό αποτύπωμα της και για αυτό γίνεται λόγος για ξεχωριστές και διακριτές φάσεις και στάδια μετάβασης, χωρίς να ακολουθείται απαραίτητα μια συγκεκριμένη σειρά (Fugaru 2015). Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται προσπάθεια να εξαχθούν συγκεκριμένοι σταθμοί προς μια πορεία ομοσπονδοποίησης των ευρωπαϊκών κρατών, από τη μελέτη των πρόσφατων, οικονομικών κυρίως, γεγονότων (Terzi 2018). Η περίοδος μετά την οικονομική κρίση του 2008 στην οποία βρίσκονται τα ευρωπαϊκά κράτη, προσφέρει τις ευνοϊκές εκείνες συνθήκες για να παραχθούν χρήσιμα δεδομένα, ωσάν να βρίσκονται τα κράτη σε εργαστήριο υποκείμενα σε πειραματικές εκθέσεις και έλεγχο υποθέσεων (Hodgson 2009). Οι παρατηρούμενες αντιδράσεις στις προκαλούμενες δονήσεις δείχνουν και τις αντοχές και τις συμπεριφορικές ιδιότητες των εκάστοτε οικονομικών συστημάτων της κάθε χώρας και των αλληλοσυσχετισμών μεταξύ των χωρών ως ενιαίο σύνολο. Η συσχέτιση στο παρακάτω κείμενο των κομβικών οικονομικών γεγονότων με τις αναφορές στην αντίστοιχη θεωρητική όψη τους, βάζει σε σειρά την πορεία της ερμηνευτικής προσέγγισης του θέματος του διδακτορικού, ξεκινώντας από το συνολικό πλαίσιο και καταλήγοντας στην ειδική εκείνη περιοχή ανάλυσης που συμβάλλει με το μεγαλύτερο ποσοστό στο συνολικό αποτέλεσμα.

Εισαγωγικά δίνονται οι απαραίτητοι ορισμοί της ομοσπονδίας και των συναφών όρων που προκύπτουν και έτσι θα τεθούν οι βασικοί άξονες που θα διατρέξουν όλη τη μελέτη, καθώς οι εισαγωγικές αυτές έννοιες είναι που θα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

λειτουργήσουν ως συνδετικοί κρίκοι στις διαδοχικές και διακριτές οικονομικές θεωρίες που θα αναφερθούν και θα αξιοποιηθούν στη πορεία της ανάλυσης. Με την ιστορική αναφορά των οικονομικών γεγονότων της πρόσφατης ευρωπαϊκής επικαιρότητας, θα ανακύπτει και η αλυσιδωτή εξέλιξη των διακριτών δομικών αλλαγών στο επίπεδο της προτεινόμενης και εφαρμοζόμενης δημοσιονομικής πολιτικής, και συνακόλουθα η θεωρητική επεξεργασία τους από την σκοπιά της ανάλυσης.

Η ερευνητική προσέγγιση προσαρμόστηκε στην ακόλουθη σχηματοποίηση και τα επόμενα κεφάλαια θα καταδείξουν την επιστημονική ορθότητα αυτής της πρότασης. Από τον στόχο λοιπόν της ευρωπαϊκής ομοσπονδίας ακολουθείται το νήμα που ξετυλίγεται από τη δημοσιονομική ενοποίηση των κρατών (Fidrmuc 2015), στον δημοσιονομικό φεντεραλισμό και την δημοσιονομική αποκέντρωση (Inman and Rubinfeld 1991; Henning and Kessler 2012), στην συνέχεια οι αποκεντρωμένες δημοσιονομικές πολιτικές προωθούν την τοπική ανταγωνιστικότητα της αγοράς (Qian and Weingast 1997), και γίνεται επικέντρωση στην ποιότητα των θεσμών που δρουν ως διαμεσολαβητές της οικονομικής δραστηριότητας και ορίζουν τα συναλλακτικά κόστη (Sajedi and Steinbach 2018), τονίζοντας την ιδιαίτερη σημασία της επιχειρηματικότητας, των οικονομικών ελευθεριών και της δημιουργικής καταστροφής στο νέο υποδείγματος της ενδογενούς ανάπτυξης (Bosma et als 2018), καταλήγοντας στη σύνδεση όλων των παραπάνω οικονομικών εννοιών σε ένα πλαίσιο δημοσιονομικής πολιτικής που ενοποιεί το τοπικό με το ομοσπονδιακό επίπεδο σε μια κοινή τροχιά ανοδικής εξέλιξης.

1.2 Ιστορικό πλαίσιο της ομοσπονδίας

Η λέξη ομοσπονδία – φεντεραλισμός – προέρχεται από την λατινική λέξη «Foedus» (fides) η οποία αποδίδεται στα ελληνικά ως «συνθήκη» αλλά και «πίστη-εμπιστοσύνη». Ως Φεντεραλισμός ή Ομοσπονδοποίηση ορίζεται η κατάσταση κατά την οποία υφίσταται διαμοιρασμός εξουσίας μεταξύ μιας κεντρικής κυβέρνησης και των πολιτειών/περιφερειών. Σε μια φεντεραλιστή κυβέρνηση, η εξουσία διαχωρίζεται στην εθνική κυβέρνηση και τις άλλες κυβερνητικές μονάδες. Επίσης, κανένα επίπεδο της εξουσίας δεν καταπατά το άλλο και, όπως συμβαίνει και στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, το κατεξοχήν ομοσπονδιακό καθεστώς, η μορφή της εξουσίας είναι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

έτσι διαμορφωμένη, ώστε κανένα επίπεδο δεν είναι σε θέση να καταργήσει το άλλο (Inman and Rubinfeld 1997). Στα ομοσπονδιακά καθεστώτα, τα πολλαπλά επίπεδα διακυβέρνησης είναι αναγκαία.

Οι ”Πατέρες του Φεντεραλισμού”, δηλαδή οι Αλεξάντερ Χάμιλτον, Τζέιμς Μάντισον και Τζορτζ Ουάσιγκτον, με την υπογραφή του Αμερικανικού Συντάγματος στόχευαν στην εξισορρόπηση της τάξης με την ελευθερία, την αποφυγή της τυραννίας, την εισαγωγή καινοτόμων ιδεών και τη μεγαλύτερη συμμετοχή πολιτών στα κοινά. Ως απώτερο στόχο τους είχαν την εγκαθίδρυση ενός φεντεραλιστικού μοντέλου διακυβέρνησης, κατά το οποίο η γραφειοκρατία θα είναι σημαντικά μειωμένη, η διάκριση των εξουσιών θα διασφαλίζει την ύπαρξη ελευθερίας ανάμεσα στην κεντρική κυβέρνηση και τις πολιτείες και οι πολιτείες με τη σειρά τους θα εφαρμόζουν τις πολιτικές της κεντρικής κυβέρνησης, όπως αρμόζουν καλύτερα σε αυτές (Oates 1999)

Ιδέες για μια Ομόσπονδη Ευρώπη εκφράστηκαν από τον Aristide Briand, επίτιμο Πρόεδρο της Πανευρωπαϊκής Ένωσης από το 1927. Αργότερα από τον Ιταλό πολιτικό Altiero Spinelli, με την έκδοση του Manifesto di Ventotene το 1941, όπου καλούσε τις αντιστασιακές δυνάμεις να συνεργαστούν για τη δημιουργία ενός ομόσπονδου ευρωπαϊκού κράτους. Στο Συνέδριο του Montreux (1947) υπήρξαν ιδιαίτερα σημαντικές τοποθετήσεις από εξέχοντες φεντεραλιστές. Ο Denis de Rougemont, με την εισήγηση του με τίτλο L’attitude federaliste, έθεσε έξι βασικές αρχές της ομοσπονδίας, α) την αποκήρυξη κάθε ιδέας ηγεμονικής οργάνωσης, β) την εγκατάλειψη συστημικών εμμονών και την ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών εθνών, οικονομικών περιφερειών και πολιτικών παραδόσεων, γ) την εκπροσώπηση των μειονοτήτων, δ) τον σεβασμό στην διαφορετικότητα, ε) την αξία της σύνθεσης, και στ) την προτεραιότητα των θεσμικών πρωτοβουλιών στα άτομα και τις συλλογικότητες και όχι στα κέντρα εξουσίας.

Στα βασικά συμπεράσματα του συνεδρίου συγκαταλέγονται τα βασικά στοιχεία μιας επιτυχημένης ομοσπονδίας, τα οποία είναι α) ότι δεν μπορεί να υπάρξει βιώσιμη πολιτική ομοσπονδία χωρίς τη συνύπαρξη οικονομικής ομοσπονδίας, β) η οικονομική ομοσπονδία δεν μπορεί να εφαρμοστεί αν δεν προϋπάρχει η πολιτική ομοσπονδία και γ) η οικονομική και πολιτική ομοσπονδία είναι αδιαχώριστες και

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

κάθε προσπάθεια για την ίδρυση ομοσπονδίας πρέπει να ξεκινήσει δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για την ταυτόχρονη ολοκλήρωση τους (Sidjanski 1992).

Οι Monnet και Schuman πίστευαν ότι ο στόχος της διαδικασίας ολοκλήρωσης δεν είναι απλά μια συμμαχία εθνικών κρατών αλλά μια πολιτική ένωση προς το συμφέρον των Ευρωπαίων πολιτών, με κινητήρια δύναμη την συναίνεση, αφού θα οδηγήσει στη θέσπιση κοινών κανόνων, κάτω από μια νέα αρχή που θα βασίζεται στη σχέση κυβέρνησης- πολιτών και θα εγγυάται τη συνέχεια του συστήματος. Έτσι οι πολίτες θα είναι ενεργοί στη λήψη αποφάσεων και θα οδηγούν τη διαδικασία προς το κοινό συμφέρον, με περισσότερη διαφάνεια (Brinkley 1991).

Στις αρχές του 21ου αι. ο πρώην πρόεδρος της Επιτροπής, Jacques Delors, πρότεινε για την ΕΕ μια μορφή Ομοσπονδίας εθνικών κρατών, αποβλέποντας στη διατήρηση της κυριαρχίας των κρατών-μελών μέσα σε μια ομοσπονδία, με σκοπό την επιτάχυνση των διαδικασιών της ενοποίησης (Giuliodori and Beetsma 2007). Ο πρώην Υπουργός εξωτερικών της Γερμανίας (1998-2000) Joschka Fischer, πρότεινε ένα σχέδιο για τη μετεξέλιξη της ΕΕ σε ομοσπονδία, μέσω ορισμένων αλλαγών στη δομή και τη λειτουργία του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, όπως την σύμπραξη Ένωσης και εθνικού κράτους, η οποία θα επιτευχθεί με ένα «διαμοιρασμό της εξουσίας» ανάμεσα στη Ευρώπη και στο εθνικό κράτος, χωρίς ωστόσο να αγνοεί τις ιστορικές πραγματικότητες της Ευρώπης. Αναγκαία καθίσταται επίσης και η δυνατότητα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου να εκφράζει δυο πραγματικότητες: της Ευρώπης των κρατών και της Ευρώπης των πολιτών (Asatryan and De Witte 2015). Μέσω μιας τέτοιας δημοκρατικής αντιπροσώπευσης θα σχηματιστεί μια ευρωπαϊκή κυβέρνηση που θα ξεπερνά τις εθνικές κυβερνήσεις.

Ωστόσο, υπάρχουν λόγοι που πράγματι εμποδίζουν την ομοσπονδοποίηση της Ευρώπης, και είναι λόγοι ζωτικής σημασίας για την ίδια την ύπαρξη της. Η αδυναμία ενοποίησης της Ευρώπης δε διαφαίνεται μόνο από την αποχώρηση μιας χώρας-μέλους από αυτήν. Διαφαίνεται επίσης και από το γεγονός, ότι υπάρχει μια γενικότερη αστάθεια και ένα ευρύτερο αναπτυξιακό χάσμα μεταξύ των σχέσεων του ευρωπαϊκού Βορρά και του Ευρωπαϊκού Νότου. Από το 1980 και μετά, υπήρχε σημαντική διαφορά στα μεγέθη οικονομιών μεταξύ του ισχυρού Βορρά και του λιγότερο δυνατού Νότου, στα πρώτα στάδια διεύρυνσης της τότε Ε.Ο.Κ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

1.3 Η ευρωπαϊκή Ομοσπονδία στις παρούσες συνθήκες

Σύμφωνα με τον Μαραβέγια (2017), οι σημερινές προκλήσεις συνοψίζονται ως εξής : «Α. πώς θα μπορέσει η ΕΕ να ισορροπήσει ανάμεσα στην απαίτηση για εθνική κυριαρχία και τη συγκέντρωση εξουσιών; Β. πώς να στραφεί από τον διαχειριστικό τρόπο λειτουργίας προς μεγαλύτερη συμμετοχή των πολιτών; Γ. πώς να διατηρήσουν τα κράτη μέλη την εθνική τους ταυτότητα εφαρμόζοντας ταυτόχρονα πολιτικές ανοιχτών συνόρων στο πλαίσιο της ελεύθερης αγοράς;» Τα ερωτήματα αυτά είναι και τα αρχικά ερωτήματα της διδακτορικής μελέτης και συνάμα οριοθετούν τις περιοχές μελέτης της παρούσας έρευνας.

Ενώ η ΕΕ διαθέτει σημαντικές εξουσίες στις πολιτικές που αφορούν την απελευθέρωση των αγορών, δεν προβλέπεται από τις Συνθήκες η παρέμβαση της σε ζητήματα που αφορούν τη φορολογία ή την κοινωνική οικονομία, παρά μόνο ισχυρές αλλά μη δεσμευτικές συστάσεις εναρμόνισης. Οι κυβερνήσεις οφείλουν να συμμορφώνονται με τους κανόνες της Ε.Ε. και ειδικότερα της Ευρωζώνης. Έχουν δεσμευτεί με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992) νομικά να διατηρούν χαμηλά ελλείμματα και να ισορροπούν τους προϋπολογισμούς τους. Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση παραμένει ένα πολιτικό σχέδιο, το οποίο οι πολίτες των κρατών μελών της Ε.Ε. όχι μόνο δεν αναγνωρίζουν αλλά και προς το οποίο δεν αισθάνονται και αλληλεγγύη (Bellamy 2012) Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ΕΕ παραμένει μακριά από μια ιδανική, συμμετοχική δημοκρατία. Προς αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης, έχει αναπτυχθεί μια σειρά προτάσεων, όπως η (Bartolini και Hix, 2006, Hix 2008):

- Περαιτέρω αύξηση των αρμοδιοτήτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου
- Άμεση εκλογή των προέδρων της ΕΕ και της Επιτροπής
- Διενέργεια των ευρωεκλογών στη βάση της ευρωπαϊκής ατζέντας κι όχι των επιμέρους εθνικών
- Δημιουργία ενός δεύτερου κοινοβουλευτικού σώματος

Ο στόχος αυτών των προτάσεων είναι να διασφαλίσουν ότι η Ε.Ε. θα ανταποκρίνεται περισσότερο στις πολιτικές που επιθυμούν οι πολίτες, με τον μετασχηματισμό της Ένωσης σε μια περισσότερο οιονεί κοινοβουλευτική

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

δημοκρατία. Υπάρχουν ωστόσο, πολύ σημαντικοί κίνδυνοι στην υλοποίηση τους. Η εκλογή του Προέδρου της Επιτροπής, θα μπορούσε να οδηγήσει σε αυξανόμενη δύναμη της Επιτροπής σε βάρος του Συμβουλίου και κατά συνέπεια έναντι της εθνικής πρωτοβουλίας. Εξωτερικοί παράγοντες, όπως οι αγορές και ισχυρά κράτη μέλη της ΕΕ, επιπλέον, περιορίζουν σοβαρά τις πολιτικές επιλογές που έχουν στη διάθεση τους οι ψηφοφόροι, και ειδικότερα στα αδύναμα κράτη μέλη. Παράδειγμα αποτελεί η κρίση της Ευρωζώνης και η «αυταρχική» διαχείριση της κρίσης από την Γερμανία (Urban 2014). Γαντζωμένη στον μύθο της λιτότητας και των ελεύθερων αγορών, η Γερμανία κράτησε υπό αυστηρό έλεγχο τις αποφάσεις και τον τρόπο με τον οποίο θα ξοδεύονταν και θα επιστρέφονταν τα χρήματα των πιστωτών (Peck 2014).

Ωστόσο, η εθνική πολιτική μπορεί να ανακτήσει την εθνική της κυριαρχία, την ικανότητα να παρεμβαίνει και την αξιοπιστία της στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, μόνο παίρνοντας τη μορφή της υπερεθνικής συνεργασίας (Naraidoo et als 2017) και αυτό φανερώνεται όλο και περισσότερο σήμερα, στον καιρό της πανδημίας και των περιφερειακών προκλήσεων. Η Ε.Ε. ήταν και είναι ο πρόδρομος της εξέλιξης αυτής, και αυτό το πετυχαίνει εντάσσοντας τα κράτη μέλη σε δίκτυα αλληλεξάρτησης και διασυνδέσεων στην οικονομία, στην πολιτική, στον πολιτισμό, στην εκπαίδευση και στην καινοτομία (Estrin et als 2016).

Σύμφωνα με τον Μαραβέγια (2017), θα πρέπει η Ε.Ε. να επενδύσει στη δημιουργία ενός αναγκαίου χώρου μέσα από τον οποίο τα κράτη μέλη να μπορούν να προστατεύουν τις κοινωνικές διευθετήσεις, τους κανονισμούς και τους θεσμούς και να συντονίζονται σε θέματα δημοσιονομικής πολιτικής και δημοκρατικών διαδικασιών. Η Ε.Ε. πρέπει να ενεργοποιήσει και το ενδιαφέρον των πολιτών, υιοθετώντας έναν τρόπο σκέψης και λόγου που αναγνωρίζει ότι η Ένωση και το εθνικό κράτος δεν αποτελούν δύο ξεχωριστούς κόσμους. Τα κράτη μέλη, με τη σειρά τους, οφείλουν να επινοήσουν έναν τρόπο δημοκρατικής πολιτικής συζήτησης για τα κρίσιμα ευρωπαϊκά κοινωνικά/οικονομικά ζητήματα, έτσι ώστε να δημιουργηθούν οι απαραίτητες νέες πηγές έμπνευσης και επανακαθορισμού της αποστολής και των στόχων της Ε.Ε., που θα πείσουν τους ευρωπαίους πολίτες ότι η Ε.Ε. πρέπει να εξακολουθήσει να υπάρχει και να αναπτύσσεται (Inman and Rubinfeld 1991). Ως συνέπεια όλων αυτών θα δημιουργηθεί μια νέα διακυβέρνηση, ομοσπονδιακού τύπου, με αποκεντρωμένες πολιτικές, αλλά και όπου χρειάζεται πιο συγκεντρωμένες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

1.4 Ευρωπαϊκή πολιτική προς την Ομοσπονδία

Παραθέτοντας τις σημαντικότερες πολιτικές πρωτοβουλίες στο ευρωπαϊκό επίπεδο από το 1980 και μετά, εντοπίζεται η προσπάθεια να εγκαθιδρυθούν βασικές δομές για να ξεκινήσουν οι οικονομικές διεργασίες μιας ομοσπονδιακής πορείας. Αρχικά υπήρξε η προσπάθεια τόνωσης της ανταγωνιστικότητας με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1987) και με τη δημοσίευση της Λευκής Βίβλου για την Ανάπτυξη, την Ανταγωνιστικότητα και την Απασχόληση (1993). Λαμβάνοντας υπόψη την απροθυμία των εθνικών κυβερνήσεων να εκχωρήσουν περαιτέρω αρμοδιότητες στο ευρωπαϊκό επίπεδο, αφενός για πολιτικά ευαίσθητους τομείς και αφετέρου για τομείς που παρατηρείται έντονη διαφοροποίηση μεταξύ κρατών, η εισαγωγή της Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού (ΑΜΣ) προσπάθησε να προωθήσει τον συντονισμό των κοινωνικό-οικονομικών συστημάτων, σεβόμενη ταυτόχρονα τις εθνικές ιδιαιτερότητες (Goetschy 2004). Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας (Μάρτιος 20000), έθεσε για την ΕΕ έναν νέο στρατηγικό στόχο για την επόμενη δεκαετία: «να γίνει η ΕΕ ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή» (European Council 2000).

Η συντονισμένη δράση των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ) – δηλαδή η ευρωπαϊκή πολιτική συνοχής – είναι το βασικό δημοσιονομικό μέσο που διαθέτει η ΕΕ για την επίτευξη του στόχου της οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής, σε συνδυασμό με τους κανόνες της συνθήκης του Μάαστριχτ (Galí and Perotti 2003; Castro 2010). Ως βασικό μέσο επίτευξης της συνοχής αναγορεύεται η ταχεία οικονομική ανάπτυξη των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών της Κοινότητας και για αυτό η πολιτική συνοχής αντιπροσωπεύει την ενωσιακή «λύση» στο περιφερειακό πρόβλημα της Ε.Ε. (Giuliodori and Beetsma 2007). Η στρατηγική της πολιτικής συνοχής εστιάζει στον πολυετή προγραμματισμό και τον συντονισμό μεταξύ κοινοτικών και εθνικών εργαλείων στις αναπτυξιακές της παρεμβάσεις, σε εδαφικούς όρους και με έμφαση στην αξιοποίηση των τοπικών δεξιοτήτων. Ασκώντας κριτική στην πολιτικής συνοχής θα λέγαμε ότι θεμελιώνεται στη αναδιανεμητική λογική, εφόσον εκλαμβάνεται ως ένα εργαλείο μεταφοράς πόρων από κάποιους «κερδισμένους» σε κάποιους «χαμένους», αλλά

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

μετασχηματιζόμενη η πολιτική συνοχής σε αναπτυξιακό εργαλείο θα αποτελούσε τον συνδετικό κρίκο προς μια ευρωπαϊκή ομοσπονδία κρατών, μέσα από έναν προσαρμοσμένο τύπο δημοσιονομικού φεντεραλισμού (Luque et als 2014).

Μέσα από την παράθεση των στόχων που αφορούν την πολιτική συνοχής για τα έτη 2014-2020, βλέπουμε το θεωρητικό υπόβαθρο στο οποίο στηρίχθηκε, στο οποίο δεσπόζει το υπόδειγμα της ενδογενούς ανάπτυξης, όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια. Οι στόχοι είναι οι εξής :

1. Ενίσχυση της έρευνας, της τεχνολογικής ανάπτυξης και της καινοτομίας
2. Βελτίωση της πρόσβασης σε ΤΠΕ
3. Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των ΜΜΕ
4. Μείωση άνθρακα
5. Κλιματική αλλαγή, πρόληψη, διαχείριση κινδύνων
6. Προστασία περιβάλλοντος
7. Προώθηση βιώσιμων μεταφορών και βελτίωση των υποδομών δικτύων
8. Προώθηση βιώσιμης και ποιοτικής απασχόλησης
9. Κοινωνική ένταξη, καταπολέμηση φτώχειας και διακρίσεων
10. Επενδύσεις στην εκπαίδευση, την κατάρτιση και τη δια βίου μάθηση
11. Βελτίωση της αποδοτικότητας της δημόσιας διοίκησης
12. Η εισοδηματική σύγκλιση και η σύγκλιση των επιπέδων απασχόλησης
13. Σύγκλιση της ποιότητας ζωής, αλλά και τη σύγκλιση των επιπέδων ανταγωνιστικότητας στην ΕΕ.

Ωστόσο, από τη δεκαετία του 1990 το αναπτυξιακό χάσμα μεταξύ των περιφερειών στο εσωτερικό κάθε χώρας παρουσιάζει τάσεις διεύρυνσης (Puga 2002, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014) παρά το γεγονός ότι η ευρωπαϊκή πολιτική συνοχής αποσκοπεί στη μείωση των διαφορών μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης των διάφορων περιοχών της ΕΕ. Οι πολιτικές συνοχής είναι πολιτικές που χρειάζονται μια κοινή

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

ευρωπαϊκή αναφορά όσον αφορά τους τρόπους επίτευξης και τους στόχους, αλλά και συνεργασία. Είναι όμως και πολιτικές που μέσα από μια αποκεντρωμένη δομή, που θα στηρίζεται στον περιφερειακό ανταγωνισμό, θα φέρουν περισσότερη αποτελεσματικότητα στους στόχους επίτευξης. (Hein and Truger 2005). Ωστόσο, οι προσδοκίες που δημιούργησε η εισαγωγή της ΑΜΣ ανατράπηκαν πλήρως με την έλευση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Η κρίση και η συνακόλουθη υποταγή της κοινωνικής πολιτικής στο νέο πλαίσιο οικονομικής διακυβέρνησης, υποβάθμισε απόλυτα την ανάδειξη της κοινωνικής διάστασης ως αυτόνομου και ισοδύναμου πυλώνα στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Mirdala 2014). Το νέο πλαίσιο οικονομικής διακυβέρνησης οδηγεί στην αύξηση πίεσης της ΕΕ προς τα εθνικά κοινωνικά κράτη για τη συρρίκνωση του κοινωνικού τομέα μέσω του περιορισμού των κοινωνικών δαπανών, με όχημα την προσήλωση στη δημοσιονομική πειθαρχία (Theodoropoulou 2014).

1.5 Χρηματοπιστωτική Κρίση και Κρίση Χρέους (2010-2015)

Η κρίση του ευρωπαϊκού δημόσιου χρέους, δημιουργήθηκε όταν αρκετές ευρωπαϊκές χώρες βίωσαν την κατάρρευση των χρηματοπιστωτικών τους ιδρυμάτων, ακολουθούμενη από υψηλό δημόσιο χρέος. Σε συνθήκες υψηλού επιπέδου δημοσίου χρέους, η δημοσιονομική ικανότητα των εθνικών κυβερνήσεων χάνει τις δυνατότητες ευέλικτης προσαρμογής στις προκλήσεις που αναδύονται από την εμφάνιση χρηματοοικονομικών ή οικονομικών σοκ, ειδικά αν προστεθεί το έλλειμμα δομών της Ευρωζώνης να παράσχει ασφάλεια στα εκτεθειμένα μέλη του κοινού νομισματικού της χώρου. Επίσης, οι τράπεζες της ζώνης του ευρώ κατείχαν μεγάλα ποσά εγχώριου δημόσιου χρέους, συμμετέχοντας στο διαμοιρασμό του ρίσκου έναντι της κρατικής φερεγγυότητας, με αποτέλεσμα σε έκτατες συνθήκες κρίσης, να κινδυνεύουν να εισέλθουν σε έναν φαύλο κύκλο αξιοπιστίας, στον οποίο οι κρατικές και επιχειρηματικές δυσχέρειες άλληλο-ενισχύονται (Daniel and Shiamptanis 2012).

Ως πρώτο βήμα αντίδρασης, η ΕΕ κινήθηκε γρήγορα με ορίζοντα τον στόχο ολοκλήρωσης της τραπεζικής της ένωσης. Ξεκίνησε με ταχεία πρόοδο τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας, όπως και των θεσμικών ιδρυμάτων, επιφορτισμένων με την χρηματοοικονομική εποπτεία και την αναδιάρθρωση τραπεζών. Το πρόγραμμα OMT (Outright Monetary Transactions) της Ευρωπαϊκής

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Κεντρικής Τράπεζας βοήθησε στην αντιμετώπιση σοβαρών στρεβλώσεων στις αγορές κρατικών χρεών. Αφορούσε πρόγραμμα αγοράς κινητών αξιών στη δευτερογενή αγορά, με επιδιωκόμενο στόχο την οικονομική ενίσχυση έναντι της επιβαρυμένης πορείας των αποδόσεων των κρατικών ομολόγων και την σταθεροποίηση τους. Ωστόσο, τα νομισματικά συστήματα σε χώρες με πολλές περιφερειακές κυβερνήσεις, περιλαμβάνουν αυτόματους μηχανισμούς καταμερισμού των κινδύνων, που είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος ασφάλισης έναντι των κινδύνων του επιχειρηματικού κύκλου. Αυτοί οι μηχανισμοί λείπουν σε ευρωπαϊκό επίπεδο (Cevik et als 2014)

Σε συνθήκες υπερδανεισμού, ο χρηματοπιστωτικός τομέας διατρέχει κίνδυνο καθώς οι κυβερνήσεις ενδέχεται να χρειαστεί να παρέμβουν και να εθνικοποιήσουν τις τράπεζες τους, για να αποφύγουν τη στρέβλωση στην παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών και με τη σειρά τους τη μείωση της απόδοσης των εταιρικών επενδύσεων (Farhi and Tirole, 2018). Η δημοσιονομική αυτή πράξη εναλλακτικά δύναται να πάρει τη μορφή σιωπηρής διάσωσης των τραπεζών ή και διακήρυξη εγγύησης των καταθέσεων, με το ρίσκο όμως της μεταφοράς και μετάδοσης του πιστωτικού κινδύνου στα δημόσια ταμεία. Και οι δύο τρόποι μετάδοσης του κινδύνου έλαβαν χώρα στην κρίση δημόσιου χρέους.

Η Ε.Ε απάντησε στους διαφαινόμενους κινδύνους που κορυφώθηκαν στην κρίση του 2012, με την συγκρότηση αρχιτεκτονικών οραμάτων όπως η Τραπεζική Ένωση, η οποία εισήχθη ως τρόπος διαφυγής από τον πολιορκητικό κλοιό που προκαλούσε ο φαύλος κύκλος του μολυσματικού βρόχου αλληλο-σύνδεσης του ιδιωτικού χρέους με το δημόσιο. Η μείωση του κατακερματισμού των οικονομιών και η ενοποίηση των κανονιστικών και εποπτικών πρότυπων σε ολόκληρη την Ευρωζώνη συνιστούσαν παράλληλους στόχους των σχεδιαστικών οραμάτων. Η δημιουργία του Ενιαίου Εποπτικού Μηχανισμού (SSM) για τον ευρωπαϊκό τραπεζικό τομέα είναι ένα τέτοιο παράδειγμα, βάσει του οποίου θα συγκεντρώνεται η εποπτεία των ευρωπαϊκών τραπεζών γύρω από την ΕΚΤ, κάτι που θα συντελούσε καθοριστικά προς το «σπάσιμο του φαύλου κύκλου μεταξύ τραπεζών και κρατών» (Σύνοδος Κορυφής της Ευρωζώνης 2012) και κατ' επέκταση προς την διόρθωση της αποτυχίας εποπτικού συντονισμού μεταξύ των χωρών.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Οι ιδιωτικές αγορές δεν παρέχουν επαρκή ασφάλεια και μακροοικονομική ισορροπία έναντι μειώσεων στην κατανάλωση κατά τη διάρκεια μιας οικονομικής κρίσης (Hebous and Zimmermann 2013). Εναλλακτικά, ο δημόσιος προϋπολογισμός προσφέρεται ως επιπρόσθετο επενδυτικό κανάλι, με τίμημα όμως την άνοδο της φορολογίας και την μείωση των αποθεμάτων για μελλοντικές παροχές, όταν οι συνθήκες δημόσιου δανεισμού είναι ήδη αρκετά επιβαρυμένες. Η ιδανική εναλλακτική λύση είναι να υπάρξει ένα σύστημα μέσω του οποίου τα κράτη μέλη να άλληλο-ασφαλίζονται αμοιβαία, μοιράζοντας τον δημοσιονομικό κίνδυνο (Tielens et al 2014). Υπάρχουν πολλοί τρόποι για να μοιραστεί ο δημοσιονομικός κίνδυνος, αποφεύγοντας ταυτόχρονα την μόνιμη μεταβίβαση πόρων στους ασθενέστερους (Karayalcin and Onder 2014). Ένα παράδειγμα είναι η πρόταση για ένα εναρμονισμένο ευρωπαϊκό σύστημα επιδομάτων ανεργίας, που θα σταθεροποιεί άμεσα τα ιδιωτικά εισοδήματα. Ωστόσο, ένας υπερεθνικός μηχανισμός συλλογής ετήσιων συνεισφορών των μελών του, με σκοπό την εξισορρόπηση των τοπικών διαταραχών που τυχόν προκύψουν μέσω μεταβιβάσεων των αναγκαίων αντισταθμιστικών πόρων, θα προσφέρει τα ίδια οφέλη. Παράλληλα θα εξασφαλιζόταν η εξομάλυνση των επιχειρηματικών κύκλων, η δημοσιονομική πειθαρχία και η αποφυγή προβλημάτων ηθικού κινδύνου και μονόπλευρων, μακροπρόθεσμων μεταφορών πόρων (Hausmann and Purfield 2004).

Εναλλακτικά υπάρχει ο κανόνας «χωρίς διάσωση», τον οποίο οι αγορές προς το παρόν δεν πιστεύουν πλήρως (Liviu-Stelian et al 2014). Μια χρεοκοπία προσομοιώνεται ως δυνητικά μεγάλη φυγή και διαρροή οικονομικών και χρηματοπιστωτικών κεφαλαίων, με αποτέλεσμα να προτιμάται η διάσωση ως η λιγότερο κακή επιλογή για τα υπόλοιπα μέλη. Έτσι, αναλογιζόμενοι την κατανομή των δημοσιονομικών κινδύνων σε περιόδους κρίσης, η εφαρμογή μιας πλήρης τραπεζικής ένωσης με επαρκώς χρηματοδοτούμενα προστατευτικά δίχτυα, θα μείωνε τους χρηματοπιστωτικούς κινδύνους λόγω της δημοσιονομικής αδυναμίας των κυβερνήσεων και θα απομάκρυνε την πιθανότητα ή την ανάγκη διάσωσης (Clausen and Wohltmann 2005). Κατά συνέπεια, οι χρηματοπιστωτικές αγορές προτιμούν την επιβολή υψηλών επιτοκίων με σκοπό την τοποθέτηση κινήτρων για συμμόρφωση και τιμωρητικό περιορισμό έναντι ακατάλληλης δημοσιονομικής συμπεριφοράς.

Οι μεγαλύτερες ανησυχίες ανακύπτουν από τον ηθικό κίνδυνο, ο οποίος μετριάζεται και συγκρατείται μόνο σε καθεστώς αποτελεσματικών κανόνων και

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

θεσμών, που λειτουργεί στο μέγιστο των επιδόσεων του εντός του περιβάλλοντος μιας πλήρης δημοσιονομικής ένωσης (Daniel and Shiamptanis 2013). Οι περιορισμοί που πρέπει να επιβάλλονται στις πολιτικές των περιφερειακών κυβερνήσεων τείνουν να είναι πιο αυστηροί όταν το επίπεδο των δημοσιονομικών κινδύνων είναι υψηλότερο. Έτσι θα διασφαλίζεται η αναπτυξιακή σταθερότητα (Vladimirov and Neicheva 2008), υποδεικνύοντας στους πολιτικούς σχεδιαστές της Ε.Ε. την καίρια σημασία που έχει η θέσπιση απλών κανόνων και η αναζήτηση τρόπων απλούστευσης των υφιστάμενων, που επιπρόσθετα διευκολύνει και την αυστηρότερη επιτήρηση ως προς την εφαρμογής τους. Τελικά, αυτό μπορεί να απαιτήσει, προς όφελος των πιο αδύναμων οικονομιών, τη μετακίνηση κάποιας εξουσίας λήψης αποφάσεων από τα κράτη μέλη στο υπερεθνικό επίπεδο (Cabral and Diaz 2015).

Περαιτέρω πρόοδο αποτέλεσε η ολοκλήρωση των ευρωπαϊκών κεφαλαιαγορών. Για να καθιερωθεί η ολοκλήρωση αυτή, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε την Πράσινη Βίβλο το 2015, συζητώντας τα σημεία της ατζέντας της Ένωσης Κεφαλαιαγορών (CMU) για την επίτευξη ενός πιο διαφοροποιημένου χρηματοπιστωτικού συστήματος, μέσω πλήρως ενοποιημένων κεφαλαιαγορών σε όλα τα μέλη της Ε.Ε. Η CMU σχεδιάστηκε έτσι ώστε να συμπληρώσει τόσο την Τραπεζική όσο και την Νομισματική Ένωση, με σκοπό την δημιουργία μιας αρχιτεκτονικής ενοποιημένων ευρωπαϊκών αγορών, η οποία δύναται να εξασφαλίσει μεγαλύτερη χρηματοοικονομική σταθερότητα και βελτιωμένες ευκαιρίες χρηματοδότησης για τις ευρωπαϊκές εταιρείες (Acharya and Steffen 2017). Η πραγματοποίηση ενός καθεστώτος διάσωσης άνευ όρων φαίνεται απίθανη, ή μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο στο πλαίσιο μιας δημοσιονομικής ένωσης, καθώς ελλείψει συνθηκών μακροοικονομικής ασφάλειας των περιουσιακών στοιχείων ή ύπαρξης αποτελεσματικών συστημάτων διάσωσης, οι αγορές κεφαλαίων που χαρακτηρίζονται από έντονη κινητικότητα έναντι διακυμάνσεων, ενδέχεται πιθανολογικά να υποστούν τον αντίκτυπο από αυτό-εκπληρούμενες κρίσεις ρευστότητας.

1.6 Δημοσιονομική Ένωση με ορίζοντα την Ομοσπονδία

Από τον οδικό χάρτη της δημοσιονομικής ένωσης διακρίνονται δύο οδοί διέλευσης προς την κατεύθυνση πραγματοποίησης της: i) η εκ των προτέρων πειθαρχία των κρατών μελών που την συναπαρτίζουν και ii) η εκ των υστέρων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

κατανομή των κινδύνων μεταξύ τους. Η εκ των προτέρων πειθαρχία ως η τιθέμενη εξελικτική λογική της δημοσιονομικής τους πορείας, στοχεύει στην εξασφάλιση της σταθερής κατεύθυνσης ως προς την προώθηση της δημοσιονομικής βιωσιμότητας, αυξάνοντας την οικονομική ανθεκτικότητα, ώστε προ-λαμβάνοντας όποια μέτρα κριθούν αναγκαία, να αποφευχθεί κάθε κρίση τυχόν προέκυπτε σε μεμονωμένα κράτη μέλη. Η εναλλακτική οδός είναι η εγκατάσταση μηχανισμών καταμερισμού του κινδύνου, έτσι ώστε να είναι έτοιμοι να τεθούν σε λειτουργία αφού εκδηλωθούν οι όποιες αρνητικές συνέπειες της κρίσης, και να οδηγήσουν στην αποκατάσταση των ισορροπιών επιφέροντας την πιο αποτελεσματική επίλυση της κρίσης, διαμοιράζοντας τους πραγματικούς κινδύνους μεταξύ όλων των κρατών μελών. Κατά συνέπεια, τα προσδοκώμενα οφέλη για τα κράτη μέλη όντας ευρισκόμενα ενός μιας δημοσιονομικής ένωσης, είναι η βελτιωμένη μακροοικονομική σταθεροποίηση τους έναντι ασύμμετρων κραδασμών μεμονωμένων χωρών μελών, που τυγχάνουν να παραβιάζουν τους κανόνες πειθαρχίας και να μην ακολουθούν βιώσιμες δημοσιονομικές πολιτικές. (Evers 2015)

Μέχρι να ξεσπάσει η ευρωπαική κρίση δημόσιου χρέους, η ΟΝΕ ήταν δομημένη στην λογική της εκ των προτέρων πειθαρχίας, συνοδευόμενη μόνο από μηχανισμούς δημοσιονομικής πρόληψης, χωρίς να έχουν καταρτιστεί μηχανισμοί που μεριμνούν για τον εκ των υστέρων διαμοιρασμό των όποιων εκδηλωμένων κινδύνων. Η συνθήκη του Μάαστριχτ προσδιόρισε τους δύο πυλώνες πάνω στους οποίους να στηρίζεται η εκ των προτέρων πειθαρχία, ήτοι η πειθαρχία της αγοράς και οι δημοσιονομικούς κανόνες (Dolls et al. 2016). Η πειθαρχία της αγοράς αποσκοπούσε στη θέσπιση της ρήτρας μη διάσωσης (άρθρο 125, Συνθήκη για την λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης – ΣΛΕΕ), της απαγόρευσης χρηματοδότησης του δημοσιονομικού προϋπολογισμού (άρθρο 123 ΣΛΕΕ) και της απαγόρευσης κρατικών προνομίων στην πρόσβαση τους σε δάνεια (άρθρο 124 ΣΛΕΕ). Οι δημοσιονομικοί κανόνες θεσπίστηκαν ως όρος εισόδου στην ΟΝΕ μέσω των κριτηρίων σύγκλισης (άρθρο 140 ΣΛΕΕ), καθώς και ενός μόνιμου κανόνα για τα μέλη της ΟΝΕ μέσω της δέσμευσης για αποφυγή δημοσιονομικού ελλείμματος άνω του 3% του ΑΕΠ, του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (SGP). Συνολικά, επικράτησε μια σιωπηρή ισορροπία μεταξύ δια-κράτησης της ευθύνης στην εθνική αρμοδιότητα και μεταφοράς σε κάποιο βαθμό του ελέγχου και της επιτήρησης στο ευρωπαϊκό επίπεδο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Ωστόσο, η αξιοπιστία των πυλώνων της πειθαρχίας έναντι της αγοράς και των δημοσιονομικών κανόνων, που θεωρείται ότι εξασφαλίζουν την εκ των προτέρων πειθαρχία, διαβρώθηκε κατά τη διάρκεια της ευρωπαϊκής κρίσης δημόσιου χρέους. Πρώτον, η ρήτρα μη διάσωσης δεν απέφερε το προσδοκώμενο όφελος της χρηματοπιστωτικής προστασίας, καθώς η Ευρωζώνη δεν συνοδευόταν από ένα μηχανισμό τακτικού ελέγχου αφερεγγυότητας των κυβερνήσεων. Η έλλειψη μιας συνηθισμένης διαδικασίας αφερεγγυότητας για τις κυβερνήσεις θα μπορούσε συνεπώς να συνέβαλε επίσης στην λανθασμένη πεποίθηση των χρηματοπιστωτικών αγορών, κατά τη δεκαετία πριν από την κρίση του δημόσιου χρέους στην Ευρώπη, ότι το χρέος των διαφόρων κρατών μελών ενέχει παρόμοιο κίνδυνο με το γερμανικό χρέος. Επιπροσθέτως, οι δημοσιονομικοί κανόνες που προβλέπονταν από το ΣΣΑ δεν εφαρμόζονταν με συνέπεια. Συγκεκριμένα, ο κανόνας περιορισμού των ελλειμμάτων στο 3% του ΑΕΠ παραβιαζόταν συστηματικά από πολλές χώρες μέλη, με τις επιβληθείσες κυρώσεις σε πολλές περιπτώσεις να αναβάλλονταν, ή να επέφεραν αμελητέες συνέπειες στην συμμόρφωση των κυβερνήσεων.

Μια σημαντική παρενέργεια λόγω αυτών των θεσμικών ελλειμμάτων ήταν ότι οι χώρες μέλη της Ευρωζώνης έχασαν τον έλεγχο του νομίσματός τους και ουσιαστικά άρχισαν να εκδίδουν χρέη σε «ξένο» νόμισμα (de Grauwe 2013). Κατά συνέπεια, οι εθνικές κυβερνήσεις της Ευρωζώνης δεν είχαν την δυνατότητα να προσφέρουν αξιόπιστες εγγυήσεις στους κατόχους ομολόγων που οι ίδιες εξέδιδαν, να πείσουν για την ύπαρξη της απαιτούμενης ρευστότητας για την βιώσιμη αποπληρωμή του χρέους. Δηλαδή, με την έναρξη του συστήματος του ευρώ, οι εθνικές κεντρικές τράπεζες έχασαν το υποχρέωση του δανειστή έσχατης ανάγκης στην αγορά κρατικών ομολόγων, ενώ ούτε η ΕΚΤ δεν ανέλαβε αυτόν τον ρόλο σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Περαιτέρω, η έλλειψη τραπεζικής ένωσης σήμαινε ότι ακόμη και αν υπήρχαν δημοσιονομικά πλεονάσματα, ο κίνδυνος φερεγγυότητας ενός εθνικού τραπεζικού συστήματος μπορεί να αυξήσει σημαντικά τις φορολογικές επιβαρύνσεις λόγω υψηλού δημόσιου χρέους και, κατά συνέπεια, να οδηγήσει σε δημοσιονομική αδυναμία. Συμπερασματικά, ελλείψει της δημοσιονομικής ένωσης, δημιουργήθηκαν συνθήκες αναπτυξιακής απόκλισης μεταξύ των κρατών μελών, ενισχύοντας την μεταξύ τους υψηλή οικονομική ετερογένεια, με αποτέλεσμα να επιδεινωθεί περαιτέρω η ευθραυστότητα και η ευπάθεια σε οικονομικά σοκ που δυνητικά ενδέχεται να προκύψουν (Eichengreen and Wyplosz 1998, και Uhlig 2003).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Οι εμπειρίες που αποκομίσθηκαν από την διαχείριση των δομικών ανεπαρκειών της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής, οδήγησαν τελικά στην αναβίωση των συζητήσεων για την εύρεση κατάλληλων δράσεων προς μια δημοσιονομική ένωση. Ο πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Herman van Rompuy είπε στο 'Four Presidents' Report' (Van Rompuy et al., 2012): «Η ενίσχυση της πειθαρχίας μόνο… δεν αρκεί. Μακροπρόθεσμα, υπάρχει ανάγκη διερεύνησης της επιλογής να υπερβούμε τα τρέχοντα βήματα για την ενίσχυση της οικονομικής διακυβέρνησης, αναπτύσσοντας σταδιακά μια δημοσιονομική ικανότητα για την ΟΝΕ. Μια τέτοια δημοσιονομική ικανότητα θα μπορούσε να λάβει διάφορες μορφές και θα πρέπει να διερευνηθούν οι εφικτές επιλογές.» Το πρόγραμμα ΟΜΤ της ΕΚΤ εισήγαγε σιωπηρά τη δημοσιονομική ένωση, καθιερώνοντας την εκ των προτέρων πειθαρχία, ως προϋπόθεση για τις χώρες που βρίσκονται σε κατάσταση αναταραχής και επιθυμούν να υποβάλλουν αίτηση για χρηματοδοτική βοήθεια από τον ΕΜΣ, και την κατανομή των κινδύνων εκ των υστέρων, λόγω των πιθανών απωλειών από αγορές ομολόγων που θα μοιραζόταν σε όλες τις χώρες της Ευρωζώνης. Ωστόσο, η δημοσιονομική ένωση απαιτεί δημοκρατική νομιμότητα και κατά συνέπεια, πρέπει να προέλθει κατόπιν πολιτικής συναίνεσης και έγκρισης από τον ευρωπαϊκό πληθυσμό, προκειμένου να προσφέρει μια σταθερή βάση για τη Ε.Ε. (Stame 2008)

Κατά την κρίση του δημόσιου χρέους, οι αδυναμίες του θεσμικού πλαισίου της ΟΝΕ και οι συνέπειες του PSI υπογράμμισαν τον τρόπο με τον οποίο οι μεμονωμένοι κίνδυνοι σε επίπεδο χώρας μπορούν να επηρεάσουν αρνητικά και να κατακερματίσουν τις κεφαλαιαγορές (Corsetti et al 2019). Οι εκ των υστέρων μηχανισμοί διαμοιρασμού του κινδύνου - όπως εισήχθησαν έμμεσα μέσω του προγράμματος ΟΜΤ της ΕΚΤ – είχαν σκοπό να διασφαλίσουν και να καθησυχάσουν τις αγορές, ότι οι διαφαινόμενοι δημοσιονομικοί κίνδυνοι σε επίπεδο χώρας δεν θα επηρεάσουν δυσμενώς τις ευρωπαϊκές κεφαλαιαγορές, ούτε θα συμβάλλουν περαιτέρω στον κατακερματισμό των οικονομιών. Ωστόσο, ο μηχανισμός αλληλοβοήθειας μετατρέπεται σε μεταβιβάσεις εάν ο επιμερισμός του κινδύνου ωφελεί επίσης τις χώρες με μη βιώσιμο (δημόσιο ή ιδιωτικό) επίπεδο χρέους (Fidrmuc 2015) Ως εκ τούτου, μια ολοκληρωμένη και συνεπής δημοσιονομική ένωση θα πρέπει να συνδυάζει τον καταμερισμό κινδύνων με αξιόπιστους μηχανισμούς αναδιάρθρωσης για αφερέγγυες χώρες (Dolls et al. 2016).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Επιπλέον, προσβλέποντας αποκλειστικά στην δημοσιονομική ένωση, αλλά παραβλέποντας την αντιμετώπιση της αρνητικής δυναμικής που αναπτύσσεται από την αλληλο-σύνδεση των κινδύνων φερεγγυότητας που δύναται να παρουσιάσουν ταυτόχρονα το εθνικό τραπεζικό σύστημα και η εθνική κυβερνητική αξιοπιστία, ενδέχεται να μην επαρκεί για την επίτευξη πλήρης ενοποίησης των κεφαλαιαγορών. (Hettig T and Müller G. 2018) Κατά συνέπεια, είναι επιβεβλημένο να καταρτιστεί και να ισχύσει ένα κοινό πλαίσιο όρων ανταγωνισμού για όλες τις τράπεζες, έτσι ώστε να δραστηριοποιούνται με ίσους όρους στις κεφαλαιαγορές και να αποκλειστεί η περίπτωση χειραγώγησης των κεφαλαιαγορών από τυχόν προνομιούχους εθνικούς παράγοντες. Άρα η δημοσιονομική ένωση και η τραπεζική ένωση είναι και οι δύο εξίσου απαραίτητες για τη δημιουργία μιας λειτουργικής ένωσης κεφαλαιαγορών.

Μια εναλλακτική ιδέα των ευρωπαϊκών ομολόγων μιας ευρωπαϊκής δημοσιονομικής ένωσης που εκδίδονται ή εγγυώνται από κοινού («Ευρωομόλογα»), είναι τα «ευρωπαϊκά ασφαλή ομόλογα» («ESBies») που προτείνονται από τους Brunnermeier et al. (2016). Η ιδέα που διέπει την φιλοσοφία αυτών των ομολόγων είναι η στροφή της πολιτικής στόχευσης από την ανάδειξη των εθνικών κρατικών ομολόγων ως ασφαλή περιουσιακά στοιχεία, στην προσπάθεια δημιουργίας ένα νέου ασφαλούς περιουσιακού στοιχείου, το οποίο θα χαρακτηρίζει συνολικά την μακροοικονομική υγεία της Ευρωζώνης, θα είναι διαθέσιμο σε μεγάλο όγκο μεριδίων και θα αποτελείται από το άθροισμα του κρατικού χρέος όλων των κρατών μελών.

1.7 Το πεδίο της δημοσιονομικής ένωσης

Με τον όρο δημοσιονομική ένωση εννοείται όλο το εύρος φάσματος, από την κοινη δέσμευση σε ένα κορμό κανόνων μέχρι την δημιουργία μιας πλήρης ομοσπονδιακής κυβέρνησης με διευρυμένες εξουσίες φορολογίας και κατάρτισης προυπολογισμού. Πιο συγκεκριμένα, η δημοσιονομική ολοκλήρωση μπορεί να ερμηνευθεί ως οποιαδήποτε προσπάθεια περαιτέρω συγκεντρωτισμού της δημοσιονομικής πολιτικής μέσω, είτε κοινού διαμοιρασμού των πόρων, είτε μέσω της εξουσίας λήψης αποφάσεων, με κοινό στόχο τη μείωση των κινδύνων και την απορρόφηση των κραδασμών (Hjortsoe 2016). Αυτά τα δυο διακριτά μοντέλα της δημοσιονομικής ένωσης, έχουν κοινή αφετηρία, την τραπεζική ένωση. Αφού ιδρυθεί λοιπόν η τραπεζική ένωση που όλοι υποστηρίζουν, διανοίγονται δύο δρόμοι. Είτε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

περαιτέρω δημοσιονομικό διαμοιρασμό κινδύνων (Obstfeld, 1994) και συγκέντρωση πόρων με εργαλεία όπως το εναρμονισμένο ευρωπαϊκό σύστημα επιδομάτων ανεργίας (Dullien 2014), έκδοση κοινού χρέους (Claessens et al., 2012), ταμείο διάσωσης (Furceri και Zdzienicka 2013), κατεύθυνση υποστηριζόμενη από τον ευρωπαϊκό Νότο, είτε συγκεντρωτισμό των αποφάσεων για τον ομοσπονδιακό προϋπολογισμό στην κατεύθυνση της «κοινής κυριαρχίας» σε πλαίσιο συντονισμού και κοινών κανόνων, θέση του ευρωπαϊκού Βορρά.

Ενώ η προηγούμενη κατηγοριοποίηση μοιάζει με την ¨διάκριση σε «εκ των προτέρων» και σε «εκ των υστέρων» δημοσιονομική ένωση, γίνεται και μια δεύτερη διάκριση σε δημοσιονομικό συγκεντρωτισμό και δημοσιονομική αποκέντρωση. Η προσέγγιση που υποστηρίζει την αποκέντρωση της δημοσιονομικής πολιτικής εκφράζεται από τους Fuest & Peichl (2015), οι οποίοι θεωρούν ανέφικτη στην παρούσα φάση την επιμονή στο στόχο της περαιτέρω πολιτικής εμβάθυνσης των ευρωπαϊκών οικονομιών και προτείνουν την εστίαση των προσπαθειών στην επίτευξη ενός δημοσιονομικού συστήματος που θα στηρίζεται στην αυστηρότερη πειθαρχία της αγοράς για την αποφυγή δυσλειτουργιών, με εγκαθιδρυμένες δικλείδες προστασίας έναντι πιστωτικών κινδύνων και κραδασμών και με αποκεντρωμένη την ευθύνη για τα κρατικά χρέη, έχοντας ήδη μεριμνήσει για την αναδιάρθρωση τους σε βιώσιμες βάσεις αποπληρωμής τους. Σε παρόμοιο πνεύμα, αλλά περισσότερο εμπνευσμένο από τη θεωρία του δημοσιονομικού φεντεραλισμού, οι Eichengreen & Wyplosz (2016) επιχειρηματολογούν υπέρ της επαν-εθνικοποίησης της δημοσιονομικής πολιτικής και της εγκατάλειψης της φαντασίωσης ότι μπορεί η δημοσιονομική πολιτική να συγκεντρωποιηθεί περεταίρω, επειδή οι ετερογενείς εθνικές προτιμήσεις έναντι της δημοσιονομικής πολιτικής καθιστούν πολύ υψηλό το κόστος της ομοιογενοποίησης για τον συγκεντρωτισμό της δημοσιονομικής πολιτικής. Με άλλα λόγια, αυτή η άποψη υπονοεί ότι οι όποιες ευεργετικές εξωτερικότητες της συγκεντρωτικής δημοσιονομικής πολιτικής δεν είναι αρκετά μεγάλες ώστε να αποκηρύξουν τις εθνικές-τοπικές προτιμήσεις

Έτσι, παρά την πρόσθετη ικανότητα απορρόφησης κραδασμών που θα μπορούσε να επιτευχθεί με μια τραπεζική ένωση και την ένωση κεφαλαιαγορών, η φύση της εθνικής δημοσιονομικής πολιτικής σε μια νομισματική ένωση υποδηλώνει ότι μια εκ των προτέρων δημοσιονομική προστασία, ιδίως έναντι μεγάλων σοκ και γεγονότων που ενδέχεται να οδηγήσουν σε απώλεια πρόσβασης στις αγορές

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

κεφαλαίου, θα μπορούσε να αποφέρει σημαντικά οφέλη μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα (Alcidi και Thirion 2016). Συμπληρωματικά, η έκδοση ομολόγων σε μορφή κοινού ευρωπαϊκού χρέους, όπως και έγινε λόγω της πανδημίας και της Ουκρανιας, θα συνεισέφερε στην αποφυγή περιπτώσεων αύξησης των επιτοκίων λόγω αυτό-εκπληρούμενης διολίσθησης της αξιοπιστίας συγκεκριμένων κρατικών ομολόγων. Έτσι θα αποφορτιζόταν η πιεστική ανάγκη εφαρμογής της 'επιβεβλημένης' συνταγής περί προ-κυκλικών δημοσιονομικών και νομισματικών πολιτικών για την δήθεν επιτυχή προσαρμογή και διέξοδο από τις συνθήκες ύφεσης και την συνεπακόλουθη είσοδο σε συνθήκες χρηματοοικονομικής σταθερότητας. (Claessens et al 2012).

Καταλήγοντας, επιλέχθηκε η προσέγγιση της δημοσιονομικής αποκέντρωσης ως η επικρατέστερη σε αποτελεσματικότητα και οικονομική αποδοτικότητα και σε αυτήν στηρίζεται η πορεία της μελέτης. Η έμφαση στις τοπικές ιδιαιτερότητες έναντι μιας εναρμόνισης φορολογικών και άλλων δημοσιονομικών μηχανισμών, προτιμήθηκε ως η ενδεδειγμένη πρόταση, μιας και ανοίγει ο δρόμος για την αξιοποίηση όλων των καινοτόμων οικονομικών θεωριών της ανάπτυξης, των θεσμών και της οικονομίας της γνώσης. Ακόμα, στην κατεύθυνση αυτή συναντάται ένα σώμα εμπειρικών μελετών με την ονομασία «δημοσιονομικός φεντεραλισμός πρώτης και δεύτερης γενιάς», το οποίο προσφέρεται για άντληση πολλών σχετικών δεδομένων και θεωρητικών αναλύσεων (Oates 2005) Πρέπει όμως παράλληλα, πέρα από την τοπική ιδιαιτερότητα, να δοθεί εξίσου έμφαση στην σύγκλιση των κρατών-μελών σε επίπεδο θεσμικών υποδομών (π.χ. αγοράς εργασίας, επιχειρηματικότητας, κτλ), γιατί εκεί παρατηρείται η μεγαλύτερη υστέρηση σε κάποιες χώρες (Vallée 2014)

Όσον αφορά, τέλος, στο κεντρικό επίπεδο, εκεί όπου θα γίνεται ο βασικός συντονισμός, οι βασικές προκλήσεις σχεδιασμού για ένα μηχανισμό δημοσιονομικής προστασίας μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

1. Η δυνατότητα ή μη του κοινού ταμείου να δανείζεται για να βρίσκεται σε ισχυρή θέση να υπερκαλύψει τις χρηματοοικονομικές διαρροές στις ευρωπαϊκές αγορές, λόγω αναπάντεχων σοκ ή ενδογενών δομικών αδυναμιών.

2. Οι αποδεκτές περιπτώσεις που θα νομιμοποιούνται οι εκταμιεύσεις από αυτό το ταμείο, αν θα περιορίζονται μόνο λόγω έκτατων κραδασμών ή αν θα τροφοδοτούν μια δομική ανασυγκρότηση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

3. Οι μέθοδοι αποτίμησης της φάσης του επιχειρηματικού κύκλου, που εμμέσως υποδεικνύουν τον τρόπο παρέμβασης.

4. Οι μέθοδοι έγκαιρης και αποτελεσματικής διοχέτευσης των κεφαλαίων για μεγιστοποίηση της αποδοτικότητας της παρέμβασης.

5. Οι τρόποι μείωσης του ηθικού κινδύνου χωρίς υποβάθμιση της μακροοικονομικής σταθερότητας.

Απαντώντας σύντομα στα παραπάνω ερωτήματα, είναι ζωτικής σημασίας ο διαμοιρασμός κινδύνων να συμπληρωθεί με μέτρα σταθεροποίησης των διακυμάνσεων του επιχειρηματικού κύκλου σε ολόκληρη την ΟΝΕ με την πάροδο του χρόνου, ιδίως όταν οι δυνατότητες της νομισματικής πολιτικής είναι περιορισμένης αποτελεσματικότητας (Kocenda et al 2008). Αυτό σημαίνει ότι μια δημοσιονομική οντότητα πρέπει να είναι ικανή, τουλάχιστον ως έσχατη λύση, για την έκδοση κοινού χρέους, εάν είναι απαραίτητο. Από πρακτική άποψη, η έγκαιρη αποτίμηση της κατάστασης του επιχειρηματικού κύκλου είναι το βασικό μέλημα για κάθε υπεύθυνο χάραξης πολιτικής που στοχεύει στην αποκατάσταση της ισορροπίας αυτού του κύκλου. Ο καίριος παράγοντας επιτυχίας της δημοσιονομικής μεταφοράς αντισταθμιστικών πόρων είναι η έγκαιρη και στοχευμένη παρέμβαση, συνδυασμένη με έναν αυτόματο σταθεροποιητή όπως τα επιδόματα ανεργίας. Ωστόσο, το ποσοστό ανεργίας είναι ένα μέγεθος δεύτερης τάξης, το οποίο έρχεται με διαφορετικούς βαθμούς υστέρησης σύμφωνα με το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας του εκάστοτε κράτους, με αποτέλεσμα τυχόν ακαμψίες της αγοράς εργασίας, που καθυστερούν να εμφανίσουν την ανεργία στην πραγματική της διάσταση, να αποτρέπουν την παροχή έγκαιρης αντιδραστικής απόκρισης σε μεγάλα σοκ. Αυτό υποδηλώνει ότι ένας σημαντικός βαθμός ρυθμιστικής εναρμόνισης της αγοράς εργασίας είναι πλέον απαραίτητη προϋπόθεση (Forni and Reichlin 2001). Άρα, ως τελική επισήμανση, λειτουργώντας την δημοσιονομική ένωση ως μακροοικονομικό σταθεροποιητή, δεν πρέπει να παραληφθεί ο ρόλος που διαδραματίζουν άλλοι τομείς οικονομικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, η δημοσιονομική προστασία θα πρέπει να συνοδεύεται από περαιτέρω προσπάθειες συντονισμού για τη μείωση της εμφάνισης σοκ που προκαλούνται από πολιτικές που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε μακροοικονομικές αποκλίσεις (π.χ. διαρθρωτικές πολιτικές, θεσμική σύγκλιση ή αντί-κυκλική δημοσιονομική πολιτική) (Aiginger K. 2016)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

1.8 Δημοσιονομικός φεντεραλισμός, αποκέντρωση και οικονομική ανάπτυξη

Σκοπός αυτής της ενότητας είναι να περιγράψει πώς ο δημοσιονομικός φεντεραλισμός μπορεί να έχει αντίκτυπο στις οικονομικές επιδόσεις και την ανάπτυξη, καθορίζοντας τις βασικές οικονομικές αρχές του δημοσιονομικού φεντεραλισμού. Ο φεντεραλισμός θεωρείται αποτελεσματικός και από πολιτική σκοπιά λόγω της διευκόλυνσης που παρέχει σε έναν ετερογενή πληθυσμό να συναντηθεί κάτω από τη σημαία ενός έθνους και να αποκτήσει δύναμη από την ενότητα, ενώ επιτρέπει στους ψηφοφόρους να διατηρήσουν την ταυτότητά τους και την αυτονομία τους σε μια ευρεία περιοχή της κοινής ζωής . Ο φεντεραλισμός προάγει επίσης τις δημοκρατικές αξίες και τις αρετές της συμμετοχής των πολιτών στις πολιτικές διαδικασίες (lnman και Rubinfeld 1997). Η Συμμετοχικότητα είναι σημαντικός παράγοντας στην οικονομική ανάπτυξη, με την σχετική ανάλυση να ακολουθήσει στο επόμενο κεφάλαιο.

Έρευνες υποδεικνύουν ότι οι δομές δημοσιονομικής αποκέντρωσης συνοδεύονται από θετικές αναπτυξιακές επιδόσεις, υποδηλώνοντας ότι ο βαθμός και το επίπεδο της δημοσιονομικής αυτονομίας συμβάλλει δυνητικά αλλά και καθοριστικά στην παραγωγική αποδοτικότητα (Barankay και Lockwood 2007). Σύμφωνα με τον Oates (1999), ο δημοσιονομικός φεντεραλισμός αναφέρεται στην πολύπλοκη οργάνωση των δημοσιονομικών σχέσεων μεταξύ εθνικών και τοπικών κυβερνητικών επιπέδων και, ως εκ τούτου, είναι θεμελιώδες να εκτιμηθεί ποιο επίπεδο κυβέρνησης πρέπει να συγκεντρώνει, και τι είδους, τη χρήση των φόρων.

Οι τοπικές αρχές είναι συνήθως καλύτερα ενημερωμένες για τις τοπικές προτιμήσεις και συνθήκες από τις κεντρικές αρχές, γεγονός που τους επιτρέπει να λαμβάνουν καλύτερες αποφάσεις προσαρμοσμένες στις τοπικές ανάγκες (Ramakrishna 2017). Επιπρόσθετα, ο ανταγωνισμός μεταξύ των τοπικών αρχών τις ωθεί σε περισσότερη δημοσιονομική πειθαρχία και μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα (Obinger 1998). Όπως σημείωσε ο Tiebout (1956) στη σημαντική συμβολή του, ο αποτελεσματικός ανταγωνισμός μεταξύ των τοπικών κυβερνήσεων θα εξαρτηθεί από την ικανότητα των πολιτών να συγκρίνουν τις διάφορες κυβερνητικές υπηρεσίες σε σχέση με τη φορολογική επιβάρυνση που αντιμετωπίζουν και να καταστήσουν τις αρχές υπεύθυνες για τις αποφάσεις τους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Σύμφωνα με την νεοκλασική οικονομική θεωρία, η αναπτυξιακή διαδικασία εξαρτάται καθοριστικά από τους παραγωγικούς συντελεστές της συσσώρευσης κεφαλαίου, κυρίως λόγω της εξοικονόμησης πόρων, και της τεχνολογικής εξέλιξης. Νεώτερες οικονομικές θεωρίες ανέδειξαν πρόσθετους παράγοντες που δύναται να επηρεάσουν και να διαμορφώσουν αυτές τις διαδικασίες, όπως το επίπεδο των υποδομών, η ποιότητα και το μέγεθος του ανθρώπινου κεφαλαίου και η θεσμική διάσταση των οικονομικών δομών. Ο Oates (1993) υποθέτει ότι η καλύτερη στόχευση των επενδύσεων υποδομής που ενισχύουν την ανάπτυξη, σε καθεστώς ομοσπονδίας, θα μπορούσε να αυξήσει τον ρυθμό ανάπτυξης μιας οικονομίας.

Πρόσφατα αναπτύχθηκε ένα συστηματικότερο θεωρητικό πλαίσιο για την εξέταση αυτών των θεμάτων. Συγκεκριμένα, ο Brueckner (2006) προσδιόρισε το χαρακτηριστικό εκείνο που διέπει τον φεντεραλισμό και λειτουργεί ως αιτία ανακίνησης διαδικασιών εξοικονόμησης πόρων, οι οποίοι με την σειρά τους συντελούν στην αύξηση της συσσώρευσης κεφαλαίου και άρα συνεισφέρουν θετικά στην οικονομική ανάπτυξη. Ο βασικός αυτός μηχανισμός προκύπτει από το επίπεδο και τις δομές αποκέντρωσης, οι οποίες προσδίδουν ευελιξία στην προσαρμογή του είδους και της ποιότητος των δημόσιων παροχών που προσφέρουνται, ώστε να συμβαδίζουν και να ανταποκρίνονται στην μεγάλη ποικιλία των απαιτήσεων που παρατηρούνται αναλόγως της φύση των καταναλωτών ή πολιτών. Η αντιστοίχιση αυτή των προτιμήσεων με τον τύπο υπηρεσιών που τις ικανοποιεί, όπως για παράδειγμα συμβαίνει με την διαφοροποίηση των προτιμήσεων ανάλογα την ηλικία των καταναλωτών, λειτουργεί ως δομή κινήτρων για εξοικονόμηση πόρων, η οποία εν συνεχεία συντελεί στην αποδέσμευση πόρων ώστε να επενδυθούν στην αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού και τελικά στην παραγωγική ανασυγκρότηση της οικονομίας.

Οι δομές αποκέντρωσης παρουσιάζουν επίσης ένα πρόσθετο πλεονέκτημα που αφορά την θετική συνεισφορά τους στην βελτίωση της αποτελεσματικότητα των παραγωγικών συντελεστών. Οι Martinez-Vazquez και McNab (1997) υποστηρίζουν ότι με την καλύτερη προσαρμοστικότητα των δημόσιων υπηρεσιών στην ανταπόκριση των διαφορετικών προτιμήσεων των πολιτών, επιτυγχάνεται ένα πλεόνασμα παραγωγικότητας που δύναται να αποδοθεί στον τρόπο εργασίας του ανθρώπινου δυναμικού και στην καλύτερη στόχευση των επενδύσεων ώστε να κατευθύνονται στην καινοτομία και την τεχνολογική πρόοδο, που εξελικτικά θα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

οδηγήσει σε μακροπρόθεσμη ανάπτυξη. Οι ίδιοι στόχοι εξυπηρετούνται και από την βελτιωμένη ποιότητα των τοπικά παρεχόμενων υπηρεσιών, μαζί και με την ποσότητα των προσφερόμενων δημόσιων αγαθών, αφού συνεισφέρουν στην αύξηση την τεχνικής εξειδίκευσης και της συνολικής παραγωγικότητας των συντελεστών, προεξοφλώντας την ανακύκλωση και την επιστροφή των ωφελειών πίσω στην παραγωγή και στην προμήθεια των δημόσιων αγαθών, επηρεάζοντας θετικά την οικονομική ανάπτυξη.

Το επίπεδο και η ποιότητα της δημοσιονομικής αποκέντρωσης φαίνεται επίσης να επηρεάζει αρνητικά το βαθμό διαφθοράς (π.χ. De Mello και Barenstein, 2006) και να έχει αντίκτυπό στα αποτελέσματα της εκπαίδευσης (Barankay and Lockwood, 2007). Το επίπεδο δημοσιονομικής αποκέντρωσης έχει επίσης σημασία και για το συνολικό μέγεθος των κρατικών και ελλειμματικών δαπανών. Οι χώρες που είναι περισσότερο αποκεντρωμένες ενδέχεται να έχουν χαμηλότερα ελλείμματα, (Moesen 2000). Όλοι αυτοί οι παράγοντες έχουν έμμεση επίπτωση στην οικονομική ανάπτυξη και τις επιδόσεις, κάτι που θα αναλυθεί περισσότερο θεωρητικά, στο επόμενο κεφάλαιο. Τα εμπειρικά στοιχεία όσον αφορά τη σχέση μεταξύ ανάπτυξης και δημοσιονομικής αποκέντρωσης φαίνεται ακόμα να εξαρτώνται από το αρχικό επίπεδο ανάπτυξης, το οποίο προκαλεί ζήτημα αιτιώδους συνάφειας. Για παράδειγμα, οι Davoodi και Zou (1998) έχουν εντοπίσει συσχέτιση, αρνητικής φύσεως, μόνο όμως για τις αναπτυσσόμενες χώρες και όχι για τις αναπτυγμένες, οι οποίες δεν εμφανίζουν κάποια συσχέτιση. Αντίθετα, ο Oates (2001) εντοπίζει μια θετική σχέση μεταξύ της δημοσιονομικής αποκέντρωσης και της αύξησης της παραγωγής.

Ένα ζήτημα που απασχολεί και έχει αρνητικό πρόσημο με την περαιτέρω δημοσιονομική αποκέντρωση και αυτονομία, είναι ότι ο φόβος του αυξημένου φορολογικού ανταγωνισμού, μπορεί να οδηγήσει σε έναν αγώνα δρόμου των φόρων προς τα κάτω και ως εκ τούτου έναν μη βέλτιστο φορολογικό συντελεστή που δεν μεγιστοποιεί την κοινωνική ευημερία (Mendoza και Tesar 2003) Η ανησυχία αυτή τίθεται ιδιαίτερα στο πλαίσιο του κινητού κεφαλαίου, έτσι γεννάται η συζήτηση σχετικά με τη φορολογική εναρμόνιση στην Ευρωπαϊκή Ένωση ή ενός κοινού φορολογικού συντελεστή για να αποφευχθεί μια "κούρσα προς τα κάτω " που θα υπονομεύσει τα γενναιόδωρα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας σε διάφορες χώρες. Αυτό είναι όμοιο με την διστακτικότητα σε ορισμένες χώρες για περαιτέρω συμμετοχή στην φορολογική αποκέντρωση (Brøchner et al 2007)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

1.9 Φορολογικός ανταγωνισμός έναντι φορολογικής εναρμόνισης

Τα τελευταία χρόνια υπήρξαν πολλές συζητήσεις και αντιπαραθέσεις σχετικά με την ανάγκη εναρμόνισης της φορολογίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι χώρες που πρωταγωνιστούν σε αυτές τις συζητήσεις είναι η Γερμανία, η Γαλλία και η Ιταλία, οι οποίες όμως εφαρμόζουν υψηλούς φορολογικούς συντελεστές στα εισοδήματα φυσικών και νομικών προσώπων. Το αίτημα τους αφορά την δίκαιη κατανομή των επενδύσεων που μπορεί να συμβεί μόνο σε συνθήκες ισότιμων όρων και κοινού πλαισίου φορολογίας, με αιτιολογική επιχειρηματολογία το δυσανάλογα αυξημένο μερίδιο άμεσων ξένων επενδύσεων που απολαμβάνουν χώρες όπως η Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

Ωστόσο, οι διαφορές στη φορολογία δύναται να επηρεάσουν θετικά τη διεθνή ανταγωνιστικότητα και εντός της ΕΕ, κι έτσι η φορολογική εναρμόνιση στις χώρες της ΕΕ μπορεί να μην είναι ούτε εφικτή ούτε επιθυμητή (Fernández-de-Córdoba και Torres 2012). Εδώ, υπάρχουν πολλά που μπορεί να μάθει η ΕΕ από τις Ηνωμένες Πολιτείες, στις οποίες η φορολογία είναι ένα σημαντικό στοιχείο του δια-πολιτειακού ανταγωνισμού για την προσέλκυση επενδύσεων, και από τον υπόλοιπο κόσμο. Είναι χώρα με υψηλή ανταγωνιστική οικονομία και με χαμηλότερους φόρους από τα περισσότερα μέλη της ΕΕ, και δεν υπάρχει σκέψη για εναρμόνιση των φόρων μεταξύ των πολιτειών (Zodrow 2003).

Μια επιχείρηση είναι πρόθυμη να πληρώσει ακόμη και έναν υψηλό φόρο για το προνόμιο της επιχειρηματικής δραστηριότητας (παραγωγής και πωλήσεις) σε μια πλούσια αγορά, με υψηλές υποδομές, καταρτισμένο εργατικό δυναμικό, ρυθμισμένη αγορά εργασίας, καλό εκπαιδευτικό σύστημα και συνολικά ένα υγιές περιβάλλον στο οποίο οι υπάλληλοι της εταιρείας θα είναι πρόθυμοι να εργάζονται και να μεγαλώνουν τις οικογένειές τους (Μπιτζένης 2011). Αυτό δείχνει ότι είναι αδύνατο να προσδιοριστούν τα κίνητρα ή τα αντικίνητρα που παρέχονται από το φορολογικό σύστημα ενός κράτους, χωρίς ταυτόχρονα να υπολογίζονται τα οφέλη που αποκομίζουν οι επιχειρήσεις από τους φόρους που πληρώνουν (Konings και Torfs 2011). Με δεδομένη λοιπόν την διαφοροποίηση των ωφελειών που απολαμβάνουν οι επιχειρήσεις αναλογικά με την φορολογία που καταβάλλουν, η πολιτική της φορολογικής εναρμόνισης αντιμετωπίζεται στην Ε.Ε. με αμφιβολία όσον αφορά το βαθμό χρησιμότητας και αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων που δυνητικά προσφέρει. Η

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

κατεύθυνση της φορολογικής πολιτικής που καλούνται λοιπόν να επιδιώξουν τα κράτη της Ε.Ε. είναι η προσαρμογή της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και της συνεπακόλουθης ωφέλειας στις επιχειρήσεις, με το ύψος των φόρων που καταβάλλονται από τις τελευταίες. Είναι σκόπιμη δηλαδή η σωστή αποτίμηση των ωφελειών ώστε να επικρατεί ευθεία σύνδεση του φόρου με την ποιότητα του παρεχόμενου αγαθού, και όχι να επιδιώκεται η εναρμόνιση των φόρων σε μια αυθαίρετη βάση (Chaurey 2017).

Μια χώρα με υψηλό φόρο δεν θα ήταν σε μειονεκτική θέση για την προσέλκυση και διατήρηση επιχειρήσεων, εργαζομένων υψηλής ειδίκευσης σε σύγκριση με μια χώρα χαμηλού φόρου, εάν η χώρα με υψηλό φόρο παρέχει υπηρεσίες ανάλογες με τους υψηλούς φόρους. Με λίγα λόγια, ο αριθμοδείκτης φορολογικό όφελος / κόστος θα καθορίσει την κατανομή των άμεσων ξένων επενδύσεων και οι χώρες με υψηλή τιμή σε αυτό τον δείκτη θα καταφέρουν να προσελκύσουν και να διατηρήσουν τις καινοτόμες και δυναμικές επιχειρήσεις, ενώ οι χώρες με χαμηλή τιμή σε αυτή την αναλογία θα βρίσκονται σε μειονεκτική θέση στον επενδυτικό αυτό καταμερισμό (Fratianni et als 1997). Ως εκ τούτου, δεν ευσταθούν οι υποψίες και οι φόβοι ότι ο φορολογικός ανταγωνισμός θα οδηγήσει σε καθοδικό πτωτικό σπιράλ τους φόρους στις χώρες της Ε.Ε. (Halkos και Kyriazis 2006).

Οι κυβερνήσεις και οι οικονομίες γίνονται αποδέκτες των ευεργετικών συνεπειών από την ένταξη τους σε κοινό πλαίσιο ανταγωνισμού, βάσει της ίδιας λογικής που συμβαίνει και μεταξύ των επιχειρήσεων, που με την σειρά τους αλληλεπιδρούν στον ανταγωνισμό της ελεύθερης οικονομίας, και άρα ο φορολογικός ανταγωνισμός είναι καλό να ενθαρρύνεται (Hallett 2017). Η καχυποψία που προβάλλουν οι πολίτες και οι επιχειρήσεις στην προσπάθεια επιβολής της φορολογικής εναρμόνισης έχει βάσιμο αιτιολογικό υπόβαθρο την αυξητική ανοδική πορεία των φορολογικών συντελεστών που θα παρακινηθεί με αυτό το μέτρο, λαμβάνοντας υπόψη τις φορολογικές συνθήκες που επικρατούν στις χώρες που την υποστηρίζουν, όπως την Γερμανία, την Γαλλία ή την Ιταλία, οι οποίες είναι πρωταθλητές της Ε.Ε. στην υψηλή φορολογία (Cremer και Gahvari 2000). Η απλή φορολογική εναρμόνιση, που ορίζεται ως η υιοθέτηση ενός κοινού φορολογικού συντελεστή, μπορεί στην πραγματικότητα να είναι επιβλαβής για ένα έθνος ή περιοχή. Ένας εναρμονισμένος φορολογικός συντελεστής υποδηλώνει ότι επιλέγεται ένας καθολικός συντελεστής, μεταξύ του υψηλού φορολογικού συντελεστή (που

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

εφαρμόζεται στην κεντρική περιοχή- πυρήνα) και του χαμηλού φορολογικού συντελεστή (που εφαρμόζεται στην περιφέρεια). Επιπλέον, ο φόρος δεν είναι δυνατό να αντανακλά πλέον τον βέλτιστο φόρο που ιδανικά θα είχε τεθεί για να ικανοποιήσει την τοπική ζήτηση για δημόσιες υπηρεσίες και αγαθά, δεδομένης της οικονομικής διαφοροποίησης των περιφερειών, δηλαδή της συγκέντρωσης της οικονομίας στον πυρήνα και όχι στην περιφέρεια. Αυτό οδηγεί σε στρέβλωση και απώλεια ευημερίας (Becker και Rauscher 2007)

Παρόλο που το πλαίσιο αυτό αποδεικνύεται χρήσιμο για να καθοδηγήσει τη συζήτηση σχετικά με τη φορολογική εναρμόνιση σε ευρωπαϊκό επίπεδο, μπορεί να εφαρμοστεί και στο πλαίσιο της δημοσιονομικής αποκέντρωσης στα ομοσπονδιακά κράτη (Oates 2006). Ειδικότερα, μετά το θεώρημα αποκέντρωσης του Oates, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι οι επιχειρήσεις επωφελούνται κυρίως από τις τοπικές υποδομές, όπως οι δρόμοι, οι σιδηρόδρομοι, η εφοδιαστική αλυσίδα, το μορφωτικό επίπεδο του εργατικού δυναμικού και συνεπώς ο φόρος εισοδήματος των εταιρειών θα πρέπει να επιβάλλεται τοπικά δεδομένου ότι εξυπηρετεί την τοπική ζήτηση δημοσίων υπηρεσιών από τοπικές εταιρείες. Αυτό υποδηλώνει ότι η φορολογία των επιχειρήσεων, ακόμη και εντός των κρατών, πρέπει να αποκεντρωθεί (Chirinko και Wilson 2017)

Η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να διδαχθεί από την Ελβετία στο θέμα της φορολογικής αποκέντρωσης. Η Ελβετία είναι μια χώρα ομοσπονδιακής δομής, με ισχυρές αρμοδιότητες στα καντόνια και στις τοπικές κοινότητες, και σύνταγμα με πολύ ισχυρά στοιχεία άμεσης δημοκρατίας και στα τρία κυβερνητικά επίπεδα. Αυτό φαίνεται ιδιαίτερα στη φορολογική της δομή. Οι κυριότεροι προοδευτικοί φόροι επί του εισοδήματος των προσώπων και των επιχειρήσεων είναι οι τοπικοί φόροι των καντονιών, των οποίων τα ποσοστά διαφέρουν από καντόνι σε καντόνι και από δήμο σε δήμο, ενώ η κεντρική κυβέρνηση στηρίζεται κυρίως σε έμμεσους (αναλογικούς) φόρους, ειδικούς φόρους κατανάλωσης όπως ο φόρος πετρελαιοειδών. Λόγω του μικρού μεγέθους της χώρας, οι ιδιώτες και οι εταιρίες μπορούν εύκολα να μετακινηθούν σε μέρη με χαμηλές φορολογικές επιβαρύνσεις και άρα να είναι δυνατός ο φορολογικός ανταγωνισμός

Η φορολογική εναρμόνιση είναι σύμμαχος του κράτους – Leviathan (Rauscher 2007). Ένας τέτοιος συντονισμός των φορολογικών μέτρων μπορεί να

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

δημιουργήσει ένα είδος καρτέλ που επιτρέπει, μεταξύ άλλων, την αύξηση των φορολογικών συντελεστών. Όπως υποστηρίζουν οι (Brennan και Buchanan 1980), η σημαντικότερη συνεισφορά του φορολογικού ανταγωνισμού είναι το περιοριστικό πλαίσιο που επιβάλλεται στην ελευθερία κινήσεων του κράτους – Leviathan, δυσκολεύοντας τους στην πρακτική να επιδίδονται στην άντληση και στην αφαίμαξη πόρων από την οικονομία προς ίδιον όφελος. Ένα περιβάλλον στο οποίο το κεφάλαιο είναι εξαιρετικά κινητό και στο οποίο τα νοικοκυριά μπορούν να μετακινηθούν εύκολα, θέτει πραγματικούς περιορισμούς στην ικανότητα του δημόσιου τομέα να εξάγει φορολογικά έσοδα από την οικονομία. Ο φορολογικός ανταγωνισμός προωθεί ενεργά τον διαπεριφερειακό ανταγωνισμό ως μέσο για τον περιορισμό της καταπάτησης από τον δημόσιο τομέα σε βάρος των ιδιωτικών αγορών (Brülhart και Jametti 2019). Σύμφωνα με τον (Becker 2007), ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα έθνη τείνει να παράγει έναν αγώνα στην κορυφή παρά στον πυθμένα περιορίζοντας την ικανότητα των ισχυρών ομάδων και των πολιτικών σε κάθε έθνος να επιβάλλουν τη θέλησή τους εις βάρος των συμφερόντων της συντριπτικής πλειοψηφίας του πληθυσμού τους (Frey και Eichenberger 1996)

1.10 Συγκριτική ανάλυση συστημάτων δημοσιονομικού φεντεραλισμού

Ο φεντεραλισμός και η αποκέντρωση, περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα διαφορετικών πολιτικό-οικονομικών συστημάτων, των οποίων οι πολιτικές και οικονομικές ιδιότητες ποικίλλουν (Watts, 1999). Οι Litvak et al. (1998) παρατηρούν ότι «η αποκέντρωση δεν είναι ούτε καλή ούτε κακή για αποδοτικότητα, ισότητα ή μακροοικονομική σταθερότητα, αλλά μάλλον ότι τα αποτελέσματά της εξαρτώνται από το συγκεκριμένο θεσμικό σχεδιασμό». Δεν παρατηρείται σε όλα τα ομοσπονδιακά συστήματα η ίδια εξελικτική πορεία, καθώς δεν καλλιεργούν όλα συνθήκες μακροοικονομικής ισορροπίας και σταθερότητας, ούτε όλα τα συστήματα προάγουν την ανάπτυξη. Ορισμένα ομοσπονδιακά κράτη είναι πλούσια (Ελβετία και Ηνωμένες Πολιτείες), ενώ ορισμένα είναι πιο φτωχά (Αργεντινή και Βραζιλία), μερικά εκδηλώνουν γρήγορη ανάπτυξη (σύγχρονη Κίνα, Ινδία), ενώ άλλα έχουν μικρή ανάπτυξη (Μεξικό) (Rodriguez-Pose και Ezcurra 2010).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Η συγκριτική θεωρία της ομοσπονδιακής απόδοσης αρχίζει με ένα σύνολο συνθηκών, ο βαθμός των οποίων, διαφοροποιεί τα ομοσπονδιακά συστήματα (Garzarelli 2004). Αυτές είναι:

1. Ιεραρχία κυβερνητικών επιπέδων, με καθορισμένη εμβέλεια εξουσίας σε κάθε επίπεδο

2. Αυτονομία στο καθορισμό του ρυθμιστικού πλαισίου της οικονομίας και στον τρόπο παροχής υπηρεσιών και δημόσιων αγαθών από το ύπο-εθνικό επίπεδο.

3. Κοινή αγορά, που επιτρέπει την κινητικότητα των παραγόντων και των προϊόντων.

4. Δημοσιονομικοί περιορισμοί για τις υπό-εθνικές κυβερνήσεις

5. Θεσμοθετημένη δομή, δηλαδή θεσμική κατοχύρωση της κατανομή της πολιτικής εξουσίας .

Ένας ιδανικός τύπος φεντεραλισμού, που ονομάζεται ομοσπονδιακή διατήρηση της αγοράς («Market preserving Federalism»), ικανοποιεί και τις πέντε συνθήκες - αρχές (Weingast 1995, McKinnon 1997a) και παρέχει ένα πλαίσιο που στηρίζει ένα αποτελεσματικό σύστημα αγορών. Ο φεντεραλισμός που ενθαρρύνει και ενισχύει τις δομές της ανοικτής αγοράς, αποκτά μια πρόσθετη υποστήριξη στην διακηρυγμένη του προσπάθεια να θέτει περιοριστικούς φραγμούς σε κάθε επίπεδο της κυβερνητικής ιεραρχίας που δοκιμάζει να επιδοθεί στην δημιουργία μονοπωλίων ή αδιαφανών κρατικών επιχειρήσεων, που γίνονται η αφορμή για να παρέχονται θέσεις εργασίας με ανταποδοτικά οφέλη στον πολιτικό ανταγωνισμό. Οι δομές της ανοιχτής αγοράς επιπρόσθετα προφυλάσσουν τις φεντεραλιστικές δομές από το να επιδίδονται σε αναποτελεσματικές οικονομικές παρεμβάσεις (Brennan και Buchanan 1980). Μια υπό-εθνική κυβέρνηση που επιδιώκει να δημιουργήσει μονοπώλια, εκτεταμένη διαφθορά ή προνομιακή θέση για μια ομάδα συμφερόντων, θέτει τις επιχειρήσεις στη δικαιοδοσία της σε μειονεκτική θέση σε σχέση με ανταγωνιστικές επιχειρήσεις άλλης τοπικής κυβέρνησης.

Είναι επιτακτικό να υπάρχει ένα σύνολο θεσμών που να διασφαλίζει και να περιφρουρεί την αυτονομία που έχει παραχωρηθεί σε κάθε υπό-εθνικό επίπεδο διακυβέρνησης και να επιβάλλει κυρώσεις σε κάθε προσπάθεια μεταβολής ή

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

κατάργησης πτυχών της ανωτέρω αυτονομίας. Ο έλεγχος και η επιτήρηση για αυτήν την θεσπισμένη αρχή δεν πρέπει να υπόκεινται στην μονομερή και διακριτική ευχέρεια της εθνικής κυβέρνησης, ή στην περιφερειακή κυβέρνηση αν πρόκειται για τοπική αποκέντρωση σε επίπεδο δήμων και κοινοτήτων. Ελλείψει αυτής της προϋπόθεσης, η εθνική κυβέρνηση μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την αυτονομία των υπό-εθνικών κυβερνήσεων και τα οφέλη από τον ανταγωνισμό μεταξύ τους (Bergman et al 2016). Μια κεντρική κυβέρνηση που δεν δεσμεύεται για την αποκέντρωση έχει πολλούς τρόπους για να υπονομεύσει τις επιδόσεις των υπό- εθνικών κυβερνήσεων, συμπεριλαμβανομένων των ανεπαρκών εσόδων, των περιορισμών στην υπό-εθνική χάραξη πολιτικής και των άμεσων απειλών προς πολιτικούς αξιωματούχους που παρεκκλίνουν από τις πολιτικές της κεντρικής κυβέρνησης (Weingast 2009).

Η Κίνα είναι ένα ομοσπονδιακό σύστημα διατήρησης της αγοράς που ενσωματώνεται σε ένα αυταρχικό καθεστώς (Jin et al. 2005). Όλα τα αποκεντρωμένα επίπεδα διακυβέρνησης, συμπεριλαμβανομένων των περιφερειών, των επαρχιών, των δήμων και των χωριών, αποτέλεσαν την αφετηριακή πολιτική δομή που λειτούργησε ως το εφαλτήριο και η πρωταρχική κινητήρια δύναμη που οδήγησε στην ευόδωση συνθηκών οικονομικής ανάπτυξης. Από το 1980, οι αποκεντρωμένες κυβερνήσεις αποδέχτηκαν και εφάρμοσαν τα προνόμια της πολιτικής ανεξαρτησίας τους, ασκώντας αυτόνομη και ευρεία πολιτική και φορολογική εξουσία, στηρίζοντας και προωθώντας τις δομές ανοιχτής αγοράς, διευκολύνοντας την καινοτομική δυναμική που αναπτυσσόταν, με παροχή δημοσίων αγαθών ενισχυτικών των αναδυόμενων οικονομικών ελευθεριών. Η Κίνα ικανοποιεί σχεδόν όλες τις πέντε συνθήκες – αρχές, με την πιθανή εξαίρεση της πέμπτης. Αν και οι επαρχίες έχουν σημαντική πολιτική εξουσία, εντούτοις αντιμετωπίζουν σχετικά σκληρό δημοσιονομικό περιορισμό, μαζί με εμπορικά εμπόδια, καθιστώντας την θεσμική ασφάλεια του συστήματος αβέβαιη.

Ένα μοντέλο που αναπτύχθηκε από τον Tiebout (1956) επικεντρώνεται στον ανταγωνισμό μεταξύ δικαιοδοσιών που προκαλείται από την κινητικότητα των πολιτών. Η αναλογία με τον δημοκρατικό ανταγωνισμό επιδιώκεται κάνοντας αυτή τη διαδικασία «ψηφοφορία με τα πόδια», αφού οι πολίτες δύναται να μετακινηθούν σε όποιον δήμο ικανοποιεί τις ανάγκες τους. Αυτό το μοντέλο ασχολείται αποκλειστικά με τον «μηχανισμό εξόδου και εισόδου». Οι κυβερνητικές μονάδες μπορούν να θεωρηθούν ως επιχειρήσεις που προσφέρουν δημόσιες υπηρεσίες με αντάλλαγμα τα φορολογικά έσοδα. Το μοντέλο Tiebout αξιοποιεί την συνθήκη με τις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

εκτιμήσεις περί αποτυχιών της αγοράς και την συσχετίζει αναλογικά με την συγκριτική θεσμική ανάλυση, επικεντρώνοντας την προσοχή στις θεσμικές αποτυχίες. Στην προσπάθεια αυτή διευρύνεται και το πεδίο εξέτασης των θεσμικών σχεδιασμών, από τις διαφορετικές οργανωτικές ρυθμίσεις πάσης φύσεων χωρικών εξωτερικοτήτων όπως η ρύπανση, έως εκείνων που σχετίζονται με δίκτυα αλληλοσύνδεσης παραγωγικών δομών. Το μοντέλο Tiebout ενσωματώνει μια οργανωτική προσέγγιση που βασίζεται στο κίνητρο γνώσης, επιτρέποντάς μας να συζητήσουμε κάποιες γνώσεις για το δημοσιονομικό φεντεραλισμό από οργανωτική άποψη (Feiock 2012) Οι φόροι λειτουργούν ως τύπος πληροφορίας για την αξιολόγηση των τοπικών δημόσιων αγαθών, σε αντιστοιχία με τις πληροφορίες που διακινούνται από το σύστημα τιμών των ιδιωτικών αγαθών. Τα εναλλακτικά οργανωτικά σχήματα που αναδύονται από τα διαφορετικά φορολογικά συστήματα, και ο ανταγωνισμός που προκύπτει μεταξύ τους, παράγουν και μεταδίδουν τις γνώσεις από την αξιολόγηση τους.

Η συγκριτική ανάλυση παρέχει το επεξηγητικό υπόβαθρο για την εξέταση της μεγάλης γκάμας διαφοροποιημένης συμπεριφοράς που παρατηρείται. Στον τομέα αυτόν έχουν αναπτυχθεί εμπειρικές μελέτες με την ονομασία «πρώτη γενιά» και «δεύτερη γενιά» δημοσιονομικός φεντεραλισμός (FGFF και SGFF). Ο Δημοσιονομικός Φεντεραλισμός πρώτης γενιάς (FGFF) μελετά την απόδοση των αποκεντρωμένων συστημάτων με γνώμονα τον βαθμό ικανοποίησης των απαιτήσεων ενός κοινωνικού σχεδιασμού ευρείας αποδοχής. Ο φορολογικός φεντεραλισμός δεύτερης γενιάς (SGFF) μελετά τις αποδόσεις αποκεντρωμένων συστημάτων λαμβάνοντας υπόψη το πρόσθετο κριτήριο των κινήτρων των πολιτικών αξιωματούχοι στην εκπόνηση θεσμικών σχεδιασμών. Ο FGFF ξεκινάει τις θεωρητικές υποθέσεις με την παραδοχή ότι οι αξιωματούχοι που λαμβάνουν τις αποφάσεις δρουν με ανιδιοτελή κριτήρια, προσβλέποντας αποκλειστικά στην μεγιστοποίηση της κοινωνικής ωφέλειας (Musgrave 1959, Oates 1972, Rubinfeld 1987). Η SGFF βασίζεται στη FGFF, αποδεσμευόμενη όμως από την ανωτέρω παραδοχή, εντάσσοντας την πολιτική στόχευση των αξιωματούχων στο θεσμικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται, το οποίο δύναται να προσανατολίζεται σε κατευθύνσεις αποκλίνοντες της κοινωνικής ευημερίας (Oates 2005, Garzarelli 2004, Qian και Weingast 1997, Brennan και Buchanan 1980). Όπως τονίζει ο Hatfield (2006): "Η οικονομική πολιτική δεν αποφασίζεται από φιλανθρωπικούς κοινωνικούς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

σχεδιαστές, αλλά από κυβερνητικούς αξιωματούχους, συνήθως με τουλάχιστον ένα μάτι στις προοπτικές επανεκλογής τους".

Ο SGFF αντιπροσωπεύει μια νέα βιβλιογραφία για τον δημοσιονομικό φεντεραλισμό, αφού αποπειράται την διερεύνηση της λειτουργίας διαφορετικών πολιτικών και φορολογικών θεσμικών συστημάτων, όντας ευρισκόμενα σε καθεστώς ατελούς πληροφόρησης και ελλιπής επιτήρησης. Ο φακός της εστίασης τοποθετείται στα κίνητρα που ενσωματώνονται στα υφιστάμενα θεσμικά όργανα, και στις συμπεριφορές που υποβάλλονται λόγω της εκάστοτε χρησιμότητας που αναδύεται προς αξιοποίηση για την άντληση των ευνοϊκών αποτελεσμάτων (Oates 2005). Αυτή η προσέγγιση παρέχει επίσης νέες κανονιστικές προδιαγραφές για το σχεδιασμό των ομοσπονδιακών συστημάτων, συμπεριλαμβανομένου του αριθμού των συνταγών του FGFF που πρέπει να προσαρμοστούν, λαμβάνοντας υπόψη πιο ρεαλιστικά περιβάλλοντα πολιτικής επιλογής. Η SGFF διερευνά πώς οι διάφοροι θεσμοί ευθυγραμμίζουν ή όχι τα κίνητρα των πολιτικών αξιωματούχων με εκείνα των πολιτών. Αυτή η προσέγγιση είναι βασική για την κατανόηση των διαφορών των ομοσπονδιακών συστημάτων.

1.11 Δημοσιονομικός φεντεραλισμός, Αγορά και Δημοκρατία

Υπάρχουν παραλληλισμοί μεταξύ της πρώτης γενιάς προσέγγισης του φεντεραλισμού και της νεοκλασικής θεωρίας των επιχειρήσεων. Το κοινό στοιχείο που τις χαρακτηρίζει είναι ότι οι θεωρητικές προεκτάσεις που αναπτύσσουν στηρίζονται σε μια μεροληπτική αντιμετώπιση της συμπεριφοράς των αξιωματούχων που είναι επιφορτισμένοι με την λήψη αποφάσεων. Μια ανεπαρκής θεωρία των κινήτρων που πλαισιώνουν την δράση των ανθρώπων που ηγούνται του εκάστοτε οργανισμού, είτε είναι εταιρεία ή κυβέρνηση, αστοχεί στην ανάλυση των αποτελεσμάτων στο χώρο των αποδεκτών της δράσης του, είτε είναι οι μέτοχοι ή οι πολίτες. Η θεώρηση που κλίνει προς στην καλοπροαίρετη προδιάθεση των υπεύθυνων αξιωματούχων ή προς οπτική του μαύρου κουτιού που παραπέμπει σε άγνωστες προοπτικές, αποκλίνει από το ρεαλισμό και την επαρκή αιτιολόγηση. (Duc Hong Vo 2009). Το πώς δεσμεύονται οι κυβερνήσεις τελικά να παρέχουν αποτελεσματικά δημόσια αγαθά και να διατηρούν κίνητρα στην αγορά, βρίσκεται στη δομή διακυβέρνησης του κράτους (Williamson 1997).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Η SGFF είναι επηρεασμένη από τις εξελίξεις στη νέα θεωρία της εταιρείας, στην οποία μελετάται ένα ευρύ φάσμα προκλήσεων που μαστίζουν τις επιχειρήσεις, υποθέτοντας ότι κανένας φυσικός λόγος δεν υποχρεώνει τους διευθυντές να ευνοούν τους μετόχους. Η θεωρία δείχνει πώς μπορούν να δομηθούν σταθερά θεσμικά όργανα και δομές διακυβέρνησης έτσι ώστε, αλληλοεπιδρώντας με την αγορά, να ευθυγραμμιστούν τα κίνητρα των διευθυντών με τα συμφέροντα των μετόχων. Έτσι, αντίστοιχα, δεν νοείται δεδομένη ή αυτονόητη η στόχευση των πρωτοβουλιών των πολιτικών αξιωματούχων να αφορά την εξυπηρέτηση των συμφερόντων και των αναγκών των πολιτών. Εάν τους δοθεί η ευκαιρία, οι πολιτικοί αξιωματούχοι δύναται να επιλέξουν την προσοδοθηρία από τη λήψη κοινωνικά ευνοϊκών πολιτικών αποφάσεων, ανακαλώντας το πρόβλημα ηθικού κινδύνου μεταξύ εντολέα και εντολοδόχου (Qian και Weingast 1997).

Το κράτος οφείλει να συντονίζει τη δράση του με τα μηνύματα των αγορών μέσω καναλιών αμοιβαίας επικοινωνίας. Το κράτος μόνο συμφέρον έχει από την αποκατάσταση της αποτελεσματικότητας των αγορών, για αυτό απαιτείται επίδειξη αξιόπιστης δέσμευσης για την αρμονική πορεία τους. Από την μια πλευρά το κράτος διαθέτει το εργαλείο των θετικών κινήτρων της ανταμοιβής για όποια οικονομική επιτυχία, και από την άλλη έχει την δυνατότητα να τοποθετεί αρνητικά κίνητρα ως μέσο περιορισμού των δυσμενών συνεπειών μιας αποτυχίας. Τα αρνητικά κίνητρα αφορούν πρωτίστως την κυβέρνηση ώστε να αποφεύγει τον πειρασμό να προκαλεί αφαίμαξη πλούτου και εισοδημάτων, τωρινών ή μελλοντικών, μέσω υψηλής φορολογίας, θέτοντας φραγμούς στην ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, επένδυσης και ρίσκου (Baskaran 2010). Επίσης, η κυβέρνηση οφείλει να αποφεύγει την διάσωση υπερχρεωμένων εταιρειών ή να χρηματοδοτεί δαπανηρά δημόσια προγράμματα που δημιουργούν στρεβλώσεις και δυσλειτουργίες στην αγορά, σηματοδοτώντας και διαδίδοντας την αρνητική συμπεριφορά της συνέχισης λαθών και σπατάλης. Σύμφωνα με τους όρους Kornai (1986), αυτό είναι το πρόβλημα του «περιορισμένου προϋπολογισμού» και με τους όρους του North (1990), το πρόβλημα της «κρατικής εκτίμησης».

Συνεχίζοντας τους παραλληλισμούς μεταξύ των δύο θεωριών, ακριβώς όπως ο ανταγωνισμός της αγοράς πιέζει τους διευθυντές των εταιρειών να αντανακλούν τα συμφέροντα των μετόχων, ο ανταγωνισμός μεταξύ των τοπικών κυβερνήσεων συμβάλλει στον περιορισμό της επιθετικής συμπεριφοράς της κυβέρνησης. Η

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

πρωταρχική ιδιότητα των οντοτήτων που υπόκεινται σε φορολογία, όπως οι επιχειρήσεις, είναι η κινητικότητα τους και λόγω αυτής προκαλείται ανταγωνισμός μεταξύ των τοπικών ηγεσιών να αποφύγουν την επιβολή εξουθενωτικών φόρων ή αδιαφανής γραφειοκρατίας, στον αγώνα τους να προσελκύσουν αυτές τις επιχειρήσεις (Buchanan 1995, Weingast 1995). Έτσι, το ομοσπονδιακό σύστημα αποτελεί την ιδανική δομική πλατφόρμα για την αύξηση της κινητικότητας των πόρων μεταξύ των περιφερειών, προκαλώντας αύξηση του κόστους ευκαιρίας στις τοπικές κυβερνήσεις όταν λανθασμένα προσφεύγουν σε διάσωση αναποτελεσματικών επιχειρήσεων, σπαταλώντας δημόσιους πόρους. Επομένως, ο ανταγωνισμός σκληραίνει ενδογενώς τους περιορισμούς του προϋπολογισμού των χαμηλότερων ιεραρχικά κυβερνήσεων και αλλάζει τα κίνητρα των τοπικών πολιτικών, μειώνοντας τα κίνητρα για διαφθορά (Duc Hong Vo 2010)

Η ίδια λογική του ανταγωνισμού λειτουργεί και στον βαθμό δημοκρατικότητας των οικονομικών και πολιτικών θεσμών. Η περιορισμένη πρόσβαση σε όλες τις μορφές οργάνωσης αποτελεί σημαντικό εμπόδιο στην πολιτική λογοδοσία και την οικονομική ανάπτυξη, όπως συμβαίνει σε αδύναμες δημοκρατίες και αυταρχικά καθεστώτα. Ο φεντεραλισμός που θέτει εμπόδια στην ανοιχτή πρόσβαση των πολιτών σε οργανισμούς χάνει την δυνατότητα να δημιουργήσει διαύλους επικοινωνίας για να εξυπηρετούνται οι ανάγκες τους (Qiao et al 2019). Η κοινωνία των πολιτών αναβιώνει και δραστηριοποιείται όταν παρέχονται ευκαιρίες εμπειρικής εκπαίδευσης των πολιτών στον σχηματισμό οργανώσεων, ως όχημα προώθησης των συμφερόντων τους, παρακολούθησης και επιτήρησης του έργου της κυβέρνησης και αντίδρασης σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων τους ή παράκαμψης των αναγκών τους (Lenihan 2002). Οι πρωτοβουλίες φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων πρέπει να συνοδεύονται ταυτόχρονα από τις αντίστοιχες πολιτικές μεταρρυθμίσεις, για να μην αφεθεί η δυνατότητα στο πολιτικό σύστημα να αποπειραθεί να υπονομεύσει την ομαλή διευθέτηση της οικονομικής μεταρρύθμισης. Εδώ χρειάζεται η δημοσιονομική αποκέντρωση και η ανάθεση της πραγματικής πολιτικής και της δημοσιονομικής εξουσίας στις υπό-εθνικές κυβερνήσεις. Επειδή η αποκέντρωση της εξουσίας, που είναι εγγενής στο ομοσπονδιακό σύστημα, είναι μια μέθοδος δημιουργίας ορίων στην εθνική κυβέρνηση, η δημοκρατία σε αυτά τα συστήματα είναι πιο πιθανό να πετύχει (Oates 1999).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Σαν συμπέρασμα, το πλαίσιο ομοσπονδιακής διατήρησης της αγοράς παρέχει μια σειρά συνθηκών που παρέχουν μια συγκριτική θεωρία διαφορετικών μορφών αποκέντρωσης, ανάλογα με το ποια και σε ποιο βαθμό από τις πέντε συνθήκες χαρακτηρίζει μια συγκεκριμένη ομοσπονδία. Αυτή η συζήτηση έδειξε πώς οι διαφορετικές θεσμικές εκφράσεις που μπορεί να πάρει κάθε τύπος αποκέντρωσης συνιστούν συνάμα και το διαφορετικό υπόβαθρο κινήτρων που πλαισιώνει τις επιλογές και συμπεριφορές των πολιτικούς αξιωματούχους που έχουν την ευθύνη των αποφάσεων. Τόνισε επίσης μια σειρά παθολογιών και μορφές αποκέντρωσης που δεν προωθούν τις αγορές ή που τις εμποδίζουν άμεσα. Η αποκέντρωση παρέχει έναν αποτελεσματικό τρόπο για τη διόρθωση διαφόρων μορφών αποτυχίας της αγοράς, τη διασφάλιση δίκαιης κατανομής των πόρων, τη σταθεροποίηση των περιφερειακών οικονομιών και της απασχόλησης. Στον αντίποδα της αποκέντρωσης βρίσκεται μια ενιαία, συγκεντρωτική και μονολιθική κυβερνητική δομή, η οποία όμως διαθέτει λιγότερα εργαλεία για να πετύχει την αντίστοιχη μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας σε όλες τις περιφέρειες, αφού δεν έχει αφήσει χώρο δράσης σε ειδικά συμφέροντα μιας πολύ-περιφερειακή δημοκρατίας, που δυνητικά μεταφράζονται και σε εκλογικές πιέσεις.

Σαν απάντηση στην παραπάνω πρόκληση, η αποκέντρωση συνεπάγεται αυτόματα μεγαλύτερο αριθμό πολιτικών αποφάσεων που είναι διαθέσιμες για την επίτευξη των ίδιων στόχων πολιτικής και των συνιστωσών τους (Asatryan 2015). Τα επιπλέον όργανα που διαθέτουν οι αποκεντρωμένες κυβερνήσεις, τους βοηθούν να βελτιώσουν την ποιότητα των αποφάσεων που λαμβάνουν, με συνέπεια να αυξάνεται η συνεισφορά τους στην αποτελεσματικότητα των αγορών και της κοινωνίας πολιτών. Αυτή η επιχειρηματολογία αρκεί για να αποδείξει το θεώρημα της αποκέντρωσης του Oates (1972), ότι τελικά σε πολύ-επίπεδες αποκεντρωμένες κυβερνήσεις, κάθε επίπεδο διακυβέρνησης (συμπεριλαμβανομένης της κεντρικής κυβέρνησης) θα μεγιστοποιήσει την κοινωνική και οικονομική ευημερία εντός της δικαιοδοσίας του, αρκεί να συντρέχουν οι θεσμικές προϋποθέσεις που συζητήθηκαν.

1.12 Συμμετοχικότητα πολιτών στην διακυβέρνηση

Η οικονομία της αγοράς σήμερα, αμφισβητείται από το νέο δικτυακό μοντέλο οργάνωσης του εμπορίου και των ανταλλαγών. Η γέννηση ενός νέου οικονομικού

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

συστήματος ωθεί σε αλλαγές των προτύπων διακυβέρνησης. Κάθε χώρα αντιμετωπίζει τις πιέσεις ενός όλο και πιο συνδεόμενου και αλληλεξαρτώμενου κόσμου και η ευρωπαϊκή κοινωνία φαίνεται να βρίσκεται στην πρωτοπορία των αλλαγών που λαμβάνουν χώρα και την καθιστούν το σχολείο για τον αναστοχασμό του μέλλοντος (Rifkin 2003). Εντούτοις, υπάρχει η ανάγκη ενίσχυσης της τοπικής δημοκρατίας, προώθησης των πρωτοβουλιών των πολιτών, αλλά και ενδυνάμωσης αυτών, μέσα από τη διάχυση γνώσης, πληροφορίας και παροχή τεχνικής υποστήριξης, ώστε να καθίσταται ουσιαστικότερη η συμμετοχή τους. Επιπρόσθετα τονίζεται η ανάγκη προώθησης της συνεργασίας μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων διαφορετικού επιπέδου (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, κ.λπ.) τόσο οριζόντια (φορείς που βρίσκονται ιεραρχικά στο ίδιο επίπεδο) όσο και κάθετα (φορείς διαφορετικού ιεραρχικά επιπέδου), για την αλληλεπίδραση και τον εμπλουτισμό της γνώσης στα διάφορα επίπεδα, με σκοπό την αποτελεσματικότερη διαχείριση των προβλημάτων και τη λήψη αποφάσεων (Faggini και Parziale 2016)

Ο Kaufmann (2011), επισημαίνει πως «οτιδήποτε μπορεί να ρυθμίζεται τοπικά, πρέπει επίσης να αποφασίζεται τοπικά». Η ανάδειξη της σημασίας του τοπικού επιπέδου επισημαίνεται επίσης από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (Ευρωπαϊκή Ένωση 1997), όπου σημειώνεται ότι οι αποφάσεις θα πρέπει να λαμβάνονται στο επίπεδο που βρίσκεται όσο το δυνατόν πλησιέστερα στους πολίτες, ενώ ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υποστήριξη των τοπικών προσπαθειών είναι επικουρικός. Ο Γιούργκεν Χάμπερμας (2015) επισημαίνει ότι έχουμε ανάγκη για μια πανευρωπαϊκή διαδικασία λήψης πολιτικών αποφάσεων. 'Η Ευρώπη οφείλει να μετατραπεί από ένα ελιτίστικό σε ένα συμμετοχικό εγχείρημα που να επιδιώκει την ενεργοποίηση του ενδιαφέροντος των λαών της', συνεχίζει. Ιδιαίτερη σημασία θα είχαν θεσμικές μεταρρυθμίσεις με στόχο την καθιέρωση διαδικασιών άμεσης δημοκρατίας. Η ΠΕΠ[1] αποτελεί σημαντική καινοτομία στην έννοια της συμμετοχής του κοινού στη χάραξη πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αποτελώντας στην πραγματικότητα το πρώτο υπερεθνικό θεσμικό εργαλείο άμεσης δημοκρατίας στον πλανήτη.

[1] η Πρωτοβουλία των Ευρωπαίων Πολιτών (ΠΕΠ), η οποία θεσπίστηκε από τη Συνθήκη της Λισσαβώνας το 2007 και δίνει τη δυνατότητα άμεσης παρέμβασης των ευρωπαίων πολιτών στο νομοθετικό έργο της ΕΕ. Για να εξεταστεί μια πρωτοβουλία από την Επιτροπή, πρέπει 1 εκατομμύριο πολίτες από ολόκληρη την ΕΕ να την υπογράψουν ως ένδειξη της υποστήριξής τους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Σε κάθε περίπτωση, η έννοια της συμμετοχής έρχεται να σηματοδοτήσει τη μετάβαση από ένα πρότυπο λήψης αποφάσεων που χαρακτηρίζεται από την αντιπροσωπευτική δημοκρατία, όντας το προϊόν του μοντέλου λήψης αποφάσεων «από πάνω προς τα κάτω», σε ένα νέο, που χαρακτηρίζεται από τη συμμετοχική ή άμεση δημοκρατία (deliberative, direct or participatory democracy). Το μοντέλο αυτό, που έχει τις ρίζες του στην αθηναϊκή δημοκρατία του 5ου π.Χ. αιώνα, αποτελεί το προϊόν της διαδικασίας λήψης αποφάσεων που υιοθετεί μια «από κάτω προς τα πάνω» προσέγγιση (Fisher 1993) και θα μπορούσε να ονομαστεί «πολιτο-κεντρική δημοσιονομική διακυβέρνηση».

Κλείνοντας το κεφάλαιο, παρατίθεται ο πίνακας 1 που συνοψίζει όλη τη παραπάνω ανάλυση, και σκοπό έχει να δείξει την συναρμογή των ιστορικών οικονομικών γεγονότων στην ΕΕ με την θεωρία του δημοσιονομικού φεντεραλισμού, έτσι όπως αναπτύχθηκε στο παρόν κεφάλαιο. Γίνεται έτσι φανερό ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση τα τελευταία είκοσι χρόνια και ειδικά μετά την κρίση χρέους του 2010, έχει εισέλθει σε στάδια μετάβασης και μετασχηματισμού σε μορφές οργάνωσης ομοσπονδιακού τύπου. Ταξινομήθηκαν οι ιστορικές προτάσεις – σταθμοί ανάλογα με την θέση τους στην λίστα των πέντε συνθηκών – αρχών του φεντεραλισμού, και αυτό είχε σαν στόχο να τοποθετηθούν σε μια σειρά και να αποτελέσουν μέρη μιας συνολικής διαδικασίας που εκτυλίσσεται σε πολλαπλά επίπεδα. Ο πίνακας 1 λειτουργεί και ως βοήθημα χαρτογράφησης των οικονομικών και πολιτικών διεργασιών που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και έχουν ορίζοντα μορφές ομοσπονδίας που φαντάζουν εφικτές στη εκάστοτε συγκυρία αλλά και σε μακροπρόθεσμο σχεδιασμό. Οι αναφορές από τις εμπειρικές μελέτες και τις θεωρητικές προσεγγίσεις του δημοσιονομικού φεντεραλισμού που παρουσιάστηκαν παραπάνω φανερώνουν συσχετισμούς με τα οικονομικά γεγονότα και προσφέρονται για βάση θεωρητικής διερεύνησης τους. Αφού λοιπόν καταδείχθηκε η θεμελίωσή του φεντεραλισμού στην οικονομική θεωρία, η συνέχεια στο επόμενο κεφάλαιο θα περιλαμβάνει την εξειδίκευση των θεωρητικών εννοιών που ανέκυψαν, και που ορίζουν την εστιακή περιοχή όπου βρίσκονται, δηλαδή της αγοράς και τους θεσμικούς παράγοντες που την διέπουν. Οι θεωρίες της οικονομικής ανάπτυξης και των θεσμικών οικονομικών θα μπουν στο μικροσκόπιο, γιατί από εκεί διέρχεται και ο μηχανισμός της ομοσπονδοποίησης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Θεμελίωση των οικονομικών γεγονότων της ευρωπαϊκής κρίσης χρέους [2010-2015] στην θεωρία του δημοσιονομικού φεντεραλισμού

Αρχές Φεντεραλισμού	Ιστορικές Προτάσεις Δημοσιονομικής Πολιτικής την περίοδο Κρίσης Χρέους στην ΕΕ	Ενδεικτική αντιστοίχιση με οικονομικές θεωρίες και εμπειρικές μελέτες του δημοσιονομικού φεντεραλισμού
Ιεραρχία Κυβερνητικών επιπέδων	Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ESM), χρηματοοικονομική εποπτεία και αναδιάρθρωση τραπεζών	Διαφορετικές θεσμικές μορφές αποκέντρωσης παρέχουν διαφορετικά κίνητρα σε υπό-εθνικούς πολιτικούς αξιωματούχους για ευθυγράμμιση ή όχι των κίνητρων των πολιτικών αξιωματούχων με εκείνα των πολιτών
	Αυτόματοι μηχανισμοί καταμερισμού των κινδύνων για εξομάλυνση επιχειρηματικού κύκλου	Ο φορολογικός ανταγωνισμός προωθεί τον διαπεριφερειακό ανταγωνισμό λόγω κινητικότητας των παραγόντων και των προϊόντων
	Δημοσιονομική πειθαρχία και αποφυγή προβλημάτων ηθικού κινδύνου και μονόπλευρων, μακροπρόθεσμων μεταφορών	Νέα θεωρία της εταιρείας, υπόθεση μη φυσικής υποχρέωσης διευθυντών να ευνοούν τους μετόχους. Αντίστοιχα για πολιτικούς αξιωματούχους, προσοδοθηρία αντί λήψη πολιτικών αποφάσεων.
	Μετακίνηση εξουσίας λήψης αποφάσεων σε κεντρικό επίπεδο, για απλούστευση των υφιστάμενων κανόνων και αυστηρότερη εφαρμογής τους	Διαφοροποίηση δημοσιονομικής συμπεριφοράς λόγω κίνητρων που ενσωματώνει η δομή των θεσμικών οργάνων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

	Συγκέντρωση πόρων με εργαλεία όπως το εναρμονισμένο σύστημα επιδοτήσεων ανεργίας, έκδοση κοινού χρέους, ταμείο διάσωσης	Οργάνωση των δημοσιονομικών σχέσεων μεταξύ εθνικών και τοπικών κυβερνητικών επιπέδων
Υπό-εθνική αυτονομία	Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ)	Η αποκέντρωση περιορίζει τη δημιουργία μονοπωλίων και μαζικών κρατικών επιχειρήσεων
	Ανάπτυξη με έμφαση στην αξιοποίηση των τοπικών δεξιοτήτων – πολιτική συνοχής	Φορολογική αποκέντρωση δεδομένου ότι εξυπηρετεί την τοπική ζήτηση δημοσίων υπηρεσιών και τοπικές ανάγκες
	Συνδυασμός καταμερισμού κινδύνων με αξιόπιστους μηχανισμούς αναδιάρθρωσης χρέους για αφερέγγυες χώρες	Τοπικές κυβερνήσεις έχουν χαμηλότερα ελλείμματα και επίπεδα διαφθοράς
	Επαν-εθνικοποίηση της δημοσιονομικής πολιτικής με ισχυρότερη πειθαρχία της αγοράς και μεταρρυθμίσεις με στόχο τη μείωση των κινδύνων	Ανταγωνισμός μεταξύ των τοπικών δημοσιονομικών αρχών - ώθηση σε δημοσιονομική πειθαρχία
Κοινή αγορά	Πρόγραμμα ΟΜΤ της ΕΚΤ	Η αποκέντρωση οδηγεί σε καλύτερη στόχευση των επενδύσεων υποδομής, άρα εξοικονόμηση, ανθρώπινο κεφάλαιο και

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

		ταχύτερη ανάπτυξη.
	Τραπεζική Ένωση ενοποίησης κανονιστικών και εποπτικών πρότυπων	Τοπική παροχή δημόσιων αγαθών, βελτίωση παραγωγικότητας, άρα καινοτομία στην παραγωγή και την προμήθεια δημόσιων αγαθών
	Επιβολή υψηλότερων επιτοκίων για ακατάλληλη δημοσιονομική συμπεριφορά από Χρηματοπιστωτικές Αγορές	Ο ανταγωνισμός για κινητές πηγές φορολογικών εσόδων αυξάνει το κόστος ευκαιρίας για τις τοπικές κυβερνήσεις για διάσωση αναποτελεσματικών επιχειρήσεων
	Ολοκλήρωση ευρωπαϊκών κεφαλαιαγορών για χρηματοοικονομική σταθερότητα και βελτίωση χρηματοδότησης επιχειρήσεων	Υψηλό φορολογικό κόστος / όφελος προσελκύει επιχειρήσεις, φορολογικός ανταγωνισμός μεταξύ των κυβερνήσεων όπως ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων
Δημοσιονομικοί περιορισμοί	«Αυταρχική» διαχείριση της κρίσης από την Γερμανία	Υπονόμευση των επιδόσεων των τοπικών κυβερνήσεων με την ανεπάρκεια εσόδων και περιορισμών χάραξης πολιτικής από κεντρική κυβέρνηση
	Περιορισμός των κοινωνικών δαπανών, με στόχο την δημοσιονομική πειθαρχία	Η φορολογική εναρμόνιση είναι σύμμαχος του κράτους – Leviathan, ένα είδος καρτέλ που αυξάνει τούς φορολογικούς συντελεστές
	Έλλειψη εθνικής εγγύησης ρευστότητας στους κατόχους κρατικών ομολόγων	Με φορολογική εναρμόνιση ο φόρος δεν αντανακλά τον βέλτιστο φόρο που ικανοποιεί την τοπική ζήτηση για δημόσιες υπηρεσίες και αγαθά

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Θεσμοθετημένη δομή	Διάβρωση φερεγγυότητας κυβερνήσεων λόγω μη τήρησης των δημοσιονομικών κανόνων και απουσία διαδικασίας ελέγχου φερεγγυότητας	Κυβερνητικές μονάδες ως επιχειρήσεις που προσφέρουν δημόσιες υπηρεσίες με αντάλλαγμα τα φορολογικά έσοδα. Μοντέλο Tiebout. Από τις αποτυχίες της αγοράς στη συγκριτική θεσμική ανάλυση.
	Αναγκαίος θεσμικός χώρος προστασίας των κοινωνικών διευθετήσεων	Ανταγωνισμός εναλλακτικών οργανωτικών μορφών με μηχανισμό τον φόρο, όπως το σύστημα τιμών για ιδιωτικά αγαθά
	Μηχανισμός δημοκρατικής πολιτικής συζήτησης για τα κρίσιμα ευρωπαϊκά κοινωνικά/ οικονομικά ζητήματα	Η περιορισμένη πρόσβαση σε οργανισμούς είναι εμπόδιο στην πολιτική λογοδοσία
	Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού (ΑΜΣ) για συντονισμό των κοινωνικό-οικονομικών συστημάτων	Προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων διαφορετικού επιπέδου, οριζόντια και κάθετα, για εμπλουτισμό της γνώσης με σκοπό την αποτελεσματικότερη διαχείριση των προβλημάτων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Κεφάλαιο 2 – Δομικοί Παράγοντες του Αναπτυξιακού Φαινομένου

2.1 Εισαγωγικό πλαίσιο

Σε αυτό το κεφάλαιο εκθέτεται η θεωρητική προσέγγιση της οικονομικής ανάπτυξης, καθώς αυτή είναι το ζητούμενο σε όποια διεργασία οικονομικής και πολιτικής ομοσπονδοποίησης. Η απόφαση των κρατών να συμπορευτούν σε μια κοινή πορεία, υποδεικνύει την πρόθεση τους να εκτεθούν στο τρόπο λειτουργίας του εσωτερικού τους οικονομικό-πολιτικού θεσμικού περιβάλλοντος, με σκοπό να μοιραστούν γνώσεις και πρακτικές για να βελτιωθούν, μέσα από μια διαδικασία ευγενούς άμιλλας. Πέρα από τον ανταγωνισμό των οικονομικών επιδόσεων, με τα ευεργετικά του κίνητρα και αποτελέσματα, σχηματίζονται και συνεργατικές δομές, παραγωγικής σύμπραξης και οργανωτικής μετεξέλιξης. Η οικονομική ανάπτυξη πλέον νοείται ως δημιουργία καινοτόμων τρόπων παραγωγής, σε νέα τεχνολογικά περιβάλλοντα, με πρόσθετους παράγοντες που συνεισφέρουν σε άντληση γνώσης και επιχειρηματική αξιοποίηση. Μια σύμπραξη κρατών σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο προσφέρει δυνατότητες παραγωγής νέας προστιθέμενης αξίας.

Η κατανόηση των σημερινών προκλήσεων της οικονομικής ανάπτυξης προϋποθέτει την εισαγωγή στις οικονομικές θεωρίες που διαπραγματεύονται τα ζητήματα που την αφορούν. Ως μέθοδο παρουσίασης των θεωρητικών νοημάτων, θα γίνει ανάλυση και κριτική αποτίμηση της αρχικής προσπάθειας αναπαράστασης του σύνθετου φαινομένου της ανάπτυξης από οικονομολόγους πρώιμων θεωρητικών σχολών και στη συνέχεια θα κτίζονται και θα προστίθενται στο οικοδόμημα νέοι παράγοντες που συνεισφέρουν στην πολυπλοκότητα του φαινομένου και το αποτιμούν πιο ρεαλιστικά. Κάθε νέος παράγοντας συνιστά και εντάσσεται σε ξεχωριστό κλάδο της θεωρητικής βιβλιογραφίας, καθώς αποτελεί ξεχωριστή όψη του φαινομένου και χρήζει ειδικής ανάλυσης. Η πρόθεση είναι, αφού διακριθούν οι θεωρητικές έννοιες που θα αξιοποιηθούν στην συνέχεια της έρευνας, να εξαντληθούν σε ένα ικανοποιητικό βαθμό οι θεωρητικές τους προεκτάσεις και να ενταχθούν σε ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς, σε έναν κοινό ορίζοντα, αυτό της οικονομικής ανάπτυξης. Η ιδέα είναι ότι η κάθε προσθήκη που αναφέρθηκε προηγουμένως είναι ένας παραπάνω παράγοντας (input) στην εξίσωση της οικονομικής ανέλιξης, και αν ενσωματωθεί

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

ενδογενώς στο σύστημα που την περιγράφει, θα έχουμε καλύτερη ευκρίνεια στην συνολική εικόνα και στις επιμέρους αλληλουχίες και διεργασίες.

2.2 Νεοκλασική θεωρία της ανάπτυξης και κριτική αποτίμηση της

Αρχικά, τίθεται ως βάση η νεοκλασική θεωρία της ανάπτυξης, της οποίας τα αρχικά μοντέλα διατυπώθηκαν από τον Solow στα τέλη της δεκαετίας του 1950, στην προσπάθεια του να παρέχει μια συνολική ερμηνεία της μακροπρόθεσμης πορείας της αναπτυξιακής διαδικασίας. Στην εξίσωση της οικονομικής ανάπτυξης ο Solow συμπεριέλαβε τρεις παραγωγικούς συντελεστές, την συσσώρευση κεφαλαίων, της εργασίας και της τεχνολογικής προόδου (Solow 1956). Η θεωρία του βασίζεται στη νεοκλασική λειτουργία της παραγωγής, σύμφωνα με την οποία η οικονομική απόδοση μιας οικονομίας εξαρτάται από την ποσότητα του κεφαλαίου και της εργασίας. Αν και τα εμπειρικά μοντέλα οικονομικής ανάπτυξης μπορούν να προσδιορίσουν τη συμβολή κάθε αίτιου στην οικονομική ανάπτυξη, δεν μπορούν να ερμηνεύσουν τους παράγοντες που προκαλούν την ανάπτυξη του κεφαλαίου, της εργασίας και της τεχνολογίας. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με την θεωρία, δεν δίνεται χώρος στην πιθανή συμβολή των κυβερνητικών πολιτικών στον μακροπρόθεσμο ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης (Bernanke και Gurkaynak 2001).

Στη δομική σύλληψη της νεοκλασικής θεωρίας η αγορά είναι αυτόνομη, αυτορρυθμιζόμενη και διέπεται από τους δικούς της νόμους. Ταυτόχρονα όμως υπονοείται ότι τα κράτη πρέπει να καθιερώσουν κανόνες για να ρυθμίσουν τις οικονομικές δραστηριότητες, να παράσχουν ένα ευνοϊκό περιβάλλον για τους επιχειρηματίες και να συμβάλουν στην υπερπήδηση των αποτυχιών της αγοράς. Αυτό είναι αντίφαση μιας και δίνεται ελάχιστη προσοχή στον ρόλο των κυβερνήσεων και των πολιτικών και οικονομικών θεσμών. Οι σύγχρονες θεωρίες της ανάπτυξης αναγνωρίζουν ότι οι αγορές είναι εδραιωμένες σε ευρύτερες κοινωνικοπολιτικές δομές, οι οποίες καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό τον ρόλο και τη λειτουργία τους, και ότι το κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό περιβάλλον επηρεάζει σημαντικά τον στόχο των οικονομικών δραστηριοτήτων και καθορίζει και τα όρια εντός των οποίων λειτουργούν οι αγορές (Rodrik 2003).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Μια σημαντική κριτική που διατυπώθηκε για τη νεοκλασική θεωρία της ανάπτυξης εστιάζεται στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει την τεχνολογία. Αν και η νεοκλασική θεωρία διδάσκει ότι η τεχνολογική πρόοδος φέρει την κύρια ευθύνη για τις αυξήσεις στο κατά κεφαλήν εισόδημα μακροπρόθεσμα, η θεωρία δεν εξηγεί τους παράγοντες που καθορίζουν την τεχνολογική πρόοδο. Δεν μπορεί επίσης να ερμηνεύσει ούτε την οικονομική αλλαγή ούτε την καινοτομία. Η θεωρία διατείνεται ότι η τεχνολογική πρόοδος είναι εξωγενής ως προς την οικονομική ανάπτυξη και ότι η τεχνολογία είναι ενσωματωμένη στην κεφαλαιακή επένδυση. Η τεχνολογία έχει λάβει τον χαρακτήρα δημόσιου αγαθού, το οποίο παρέχεται σε ευρεία κλίμακα χωρίς κόστος και οι εταιρείες έχουν ανοιχτή πρόσβαση σε αυτήν. Επομένως δεν λαμβάνεται υπόψη η σπουδαιότητα των μονοπωλίων τεχνολογίας, παίρνεται ως δεδομένο ότι οι οικονομικοί παράγοντες έχουν πλήρη ή βέβαιη γνώση και πρόσβαση στη διαθέσιμη τεχνολογία και άρα παραλείπεται η αβεβαιότητα και η τυχόν ανεπάρκεια στην διάχυση της γνώσης (Hausmann et al 2004)

Οι νεοκλασικές αναλύσεις, επιπλέον, δεν παρέχουν ένα ιστορικό της διαδικασίας της ανάπτυξης και των επιπτώσεων της στην ισχύ και στα συμφέροντα των βασικών παραγόντων της οικονομίας, άρα ούτε μια ερμηνεία της εξελισσόμενης φύσης της, ούτε έχουν καταρτίσει ένα πλαίσιο, το οποίο να παρέχει τα κατάλληλα εργαλεία για να διανοιχτεί η πρόσβαση στους τρόπους οικονομικής αλλαγής και κατανόησης της δυναμικής της (Schmid 2006). Όπως παρατήρησε ο Paul Krugman (1991), η νεοκλασική προσέγγιση στις οικονομικές υποθέσεις δεν εμπεριέχει ούτε τη διάσταση του χρόνου, ούτε του χώρου, με συνέπεια, να εκλείπουν τα αναλυτικά εργαλεία εξέτασης της ιστορικής εξέλιξης και προσδιορισμού της γεωγραφικής δομής μιας οικονομίας. Οι νεώτερες προσεγγίσεις, σε αντίθεση, οι οποίες επηρεάστηκαν έντονα από τις ερευνητικές εξελίξεις στον τομέα της βιομηχανικής οργάνωσης, υπογραμμίζουν τη σημασία του ολιγοπωλιακού ανταγωνισμού, των αυξανόμενων αποδόσεων κλίμακας, των συσσωρευτικών διεργασιών και της τεχνολογικής καινοτομίας και ενσωματώνουν επίσης ιστορικές διεργασίες, θεσμούς και τη διάσταση του χώρου. Αμφισβητούν ακόμα, βασικές υποθέσεις τις νεοκλασικής θεωρίας, όπως τον τέλειο ανταγωνισμό, τις σταθερές αποδόσεις κλίμακας και την τέλεια πληροφόρηση (Colombatto και Macey 1998)

Ο κόσμος που περιγράφουν αυτές οι νέες θεωρίες, όπως είναι η νέα οικονομική γεωγραφία και η νέα θεωρία του εμπορίου, είναι ένας κόσμος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

ταυτόχρονης απόκλισης και σύγκλισης μεταξύ των εθνικών οικονομιών, ένας κόσμος στον οποίο οι κυβερνήσεις μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικότατο ρόλο στα οικονομικά θέματα και του οποίου κύριο χαρακτηριστικό αποτελεί η τεχνολογική καινοτομία. Στην πραγματικότητα οι εθνικές διαφορές στην καινοτομία και στη χρήση της τεχνολογίας έχουν καταστεί ζωτικής σημασίας στοιχεία που καθορίζουν τις διακυμάνσεις στους εθνικούς δείκτες οικονομικής ανάπτυξης, την εθνική ανταγωνιστικότητα και τα διεθνή εμπορικά, παραγωγικά και δημοκρατικά πρότυπα (Zuazu 2019). Αυτό που τελικά ξεχωρίζει την οικονομική ανωτερότητα των χωρών στον στίβο της διεθνούς πολιτικής οικονομίας είναι η διάκριση τους στον ανταγωνισμό για τεχνολογική υπεροχή.

Στη νέα θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης, η οποία διατυπώθηκε για πρώτη φορά από τους Paul Romer (1990) και Robert Lucas (1988), η τεχνολογική καινοτομία και πρόοδος στη γνώση βρίσκονται στο επίκεντρο των διαφορών της με το νεοκλασικό μοντέλο. Ενώ το νεοκλασικό μοντέλο στηρίζεται μόνο σε δύο συντελεστές παραγωγής, θεωρεί την τεχνολογία ή την γνώση εξωγενή παράγοντα και υποθέτει ότι η πρόοδος στην τεχνολογία προκύπτει από τυχαίες επιστημονικές και τεχνολογικές ανακαλύψεις, η νέα θεωρία ενσωματώνει την τεχνολογική εξέλιξη και πρόοδο στη γνώση ως ενδογενείς συντελεστές εντός του μοντέλου ανάπτυξης. Η τεχνολογική πρόοδος θεωρείται ενδογενής επειδή οι τεχνολογικές καινοτομίες είναι το αποτέλεσμα συνειδητών αποφάσεων που λαμβάνουν επιχειρηματίες και μεμονωμένες εταιρείες.

Η νέα θεωρία της ανάπτυξης εισηγείται ότι οι εθνικές οικονομικές δομές, οι θεσμοί και οι δημόσιες πολιτικές είναι κύριοι παράγοντες καθορισμού των τεχνολογικών εξελίξεων και της οικονομικής ανάπτυξης. Το εστιακό βάρος εντοπίζεται στην ανίχνευση των τρόπων που διαμορφώνουν την καινοτομική δραστηριότητα, είτε εντός του χώρου της παραγωγικής εργασίας, είτε στους άτυπους ή τυπικούς μηχανισμούς διάδοσης της τεχνικής γνώσης. Μεταξύ εκείνων που συνέβαλαν στην κατανόηση των «εθνικών συστημάτων καινοτομίας» συγκαταλέγονται και οι Christopher Freeman, Richard Nelson και Keith Pavitt. Η έμφαση που δίνει η νέα θεωρία στο ανθρώπινο κεφάλαιο, αποδυναμώνει τη θεωρία της σύγκλισης (Barro 2012). Όταν το απόθεμα σε ανθρώπινο κεφάλαιο είναι σημαντικό, μια πλούσια χώρα μπορεί να διατηρήσει το προβάδισμα της επ' αόριστων έναντι των φτωχότερων χωρών, δημιουργώντας νέες αποταμιεύσεις και επενδύσεις. Ο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Arthur (1989) συνόψισε την πορεία της εξέλιξης της δομής μιας οικονομίας με το φαινόμενο που εμπερικλείει την συνολική δομική επίδραση στα αποτελέσματα, το οποίο χαρακτήρισε ως την ‘διαδρομή εξάρτησης’ (path dependence). Σύμφωνα με αυτή την ιδέα, το ιστορικό παρελθόν και οι συσσωρευτικές διεργασίες καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις επιλογές που έχει στη διάθεση του ένας λήπτης αποφάσεων και το πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνονται οι αποφάσεις.

2.3 Εισάγωντας τους θεσμούς στην οικονομική θεωρία

Η νεοκλασική θεωρία, βασίζεται στο θεμελιώδες επιχείρημα της σπανιότητας και του τέλειου ανταγωνισμού χωρίς τριβές, της τέλειας πληροφόρησης και του απόλυτου καθορισμού των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας χωρίς κόστος. Η απόκτηση όμως δύναμης και ελέγχου στις αγορές, μεταφράζεται σε δεσπόζουσες προνομιακές θέσεις δύναμης, που οδηγούν σε παρεμβατικές πρακτικές συγκεκριμένων εταιρειών, παραβιάζοντας την αρχή των ανταγωνιστικών προϋποθέσεων. Ο Ronald Coase στο άρθρο του ‘ The problem of Social Cost’ (1960), απέδωσε στο νεοκλασικό υπόδειγμα τα συνεπαγόμενα αποτελέσματα, έφόσον δεν έχει ορισθεί και ληφθεί υπόψην η έννοια και η πρακτική του συναλλακτικού κόστους. Στον πραγματικό κόσμο όμως, η πληροφόρηση δεν είναι τέλεια, δεν έχουν όλοι ίση πρόσβαση σε αυτή, οι κρατικοί μηχανισμοί δεν είναι επαρκώς αποκεντρωμένοι, το πολιτικό και οικονομικό οικοδόμημα δεν στηρίζεται σε διαφανείς κανόνες, και έτσι διαπιστώνουμε την ύπαρξη συναλλακτικού κόστους. Αυτό σημαίνει ότι η δαπανηρότητα της οικονομικής ανταλλαγής διαχωρίζει την προσέγγιση του συναλλακτικού κόστους από την νεοκλασική θεωρία, και εξαιτίας του ότι το συναλλακτικό κόστος αποτελεί μέρος του κόστους παραγωγής, χρειάζεται εκ νέου να επιχειρήσουμε να ορίσουμε την νεοκλασική παραγωγική σχέση (Engelbrecht et al 1997)

Το συναλλακτικό κόστος είναι η πλέον παρατηρήσιμη πτυχή του θεσμικού πλαισίου, που αποτελεί τη βάση των περιορισμών στην ανταλλαγή. Προκύπτει επειδή οι πληροφορίες είναι δαπανηρές και κατέχονται ασύμμετρα από τις πλευρές της ανταλλαγής και επίσης επειδή κάθε τρόπος με τον οποίο οι δρώντες αναπτύσσουν θεσμούς για να δομήσουν την ανθρώπινη αλληλεπίδραση έχει ως αποτέλεσμα κάποιο βαθμό ατέλειας των αγορών (Alesina και Guiliano 2015). Και οι αυξανόμενες αποδόσεις, οι ατέλειες των αγορών κα το μη ανταγωνιστικό περιβάλλον κάνουν τα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

συναλλακτικά κόστη να αυξάνονται και να αποτελούν σημαντική συνιστώσα στη συνάρτηση παραγωγής και τη μακροπρόθεσμη πορεία των οικονομιών, με αποτέλεσμα να υπάρχουν αποκλίνουσες πορείες μεταξύ των οικονομιών (Jones και Olken 2005)

Σύμφωνα με τους North and Thomas (1973), οι θεσμοί διαμορφώνουν τα κίνητρα της κάθε πλευράς για κάθε ανταλλαγή – κοινωνική, πολιτική και οικονομική – και ως επακόλουθο επηρεάζουν και την επίδοση των οικονομιών, κάτι που η νεοκλασική θεωρία αγνοεί. Η ιστορικότητα των θεσμών, οι επίσημοι θεσμοί που προκύπτουν δικαστικά ή μέσω νομοθεσίας, αλλά και οι ανεπίσημοι θεσμοί, όπως η παράδοση και η κουλτούρα ενός πολιτισμού, έχουν βαρύνουσα σημασία στην εξέλιξη του πολιτικού-οικονομικού συστήματος και στην εύρυθμη λειτουργία της οικονομίας (Helmke και Levitsky 2003). Η φορολογική δομή, οι ρυθμίσεις, οι δικαστικές αποφάσεις και οι καταστατικοί κανόνες, που είναι μερικοί από τους επίσημους περιορισμούς, διαμορφώνουν τις πολιτικές των επιχειρήσεων, των συνδικάτων και άλλων οργανώσεων κι έτσι καθορίζουν συγκεκριμένες πτυχές της οικονομικής επίδοσης. Είναι προϋπόθεση για τους διάφορους τύπους οργανώσεων, όπως εταιρείες, πολιτικά κόμματα ή συνδικάτα, να στρέψουν τις δραστηριότητες τους σε παραγωγική κατεύθυνση, για να καταστεί εφικτό για τον θεσμικό σχεδιασμό να τοποθετηθούν περιορισμοί που λειτουργούν ως δομή κινήτρων για παραγωγικές δραστηριότητες. Οι χώρες του Τρίτου Κόσμου συνιστούν ένα παράδειγμα χωρών που παραμένουν φτωχές διότι η πυξίδα των δραστηριοτήτων στις οποίες επιδίδονται, αποκλίνει από τον παραγωγικό προσανατολισμό, διαμορφώνοντας ένα καθεστώς ανταλλαγμάτων μεταξύ της πολιτικής και της οικονομικής σφαίρας, που δεν ευνοεί την θέσπιση περιορισμών και κινήτρων που προωθούν την παραγωγικότητα (Søreide 2014).

Η διαφοροποίηση μεταξύ θεσμών και οργανισμών και η μεταξύ τους αλληλεπίδραση, διαμορφώνει την κατεύθυνση της θεσμικής αλλαγής. Οι οργανισμοί δημιουργούνται για να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες που διανοίγονται από την αλληλεπίδραση αυτή, και μετασχηματιζόμενοι οι ίδιοι τροποποιούν και τους θεσμούς (North 1992). Η μακροπρόθεσμη οικονομική αλλαγή είναι λοιπόν το τελικό προϊόν που συσσωρεύεται διαχρονικά από την αθροιστική επίδραση των αποφάσεων που ελήφθησαν σε βραχυχρόνια ορίζοντα από πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες, που ως εκ τούτου προσμετρούνται στους άμεσους και έμμεσους διαμορφωτές της αναπτυξιακής επίδοσης. Ωστόσο, αυτή η αλλαγή επηρεάζεται από την ιστορική

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

κληρονομιά των χωρών και δεν αλλάζει τόσο εύκολα. Μόνον όταν είναι προς το συμφέρον εκείνων που έχουν επαρκή διαπραγματευτική ισχύ να τροποποιήσουν τους επίσημους κανόνες – έχοντας ως παραδοχή ότι δεν υπάρχουν ίσες ευκαιρίες για όλους, πληροφόρηση και άμεσο-δημοκρατικά συστήματα – θα υπάρξουν σημαντικές αλλαγές στο επίσημο θεσμικό πλαίσιο (Accemoglu και Robinson 2006). Άρα συμπερασματικά, τα κράτη λειτουργούν σε συνθήκες υψηλού συναλλακτικού κόστους. Το διάγραμμα 2.1, το οποίο συντάχθηκε από τον συγγραφέα, συνοψίζει και σχηματοποιεί το θεωρητικό πλαίσιο της ανάπτυξης, σύμφωνα με τις παραπάνω αναφορές.

Διάγραμμα 2.1 Το δέντρο της ανάπτυξης

2.4 Ιστορικά παραδείγματα με τον ερευνητικό φακό των θεσμικών οικονομικών

Κατά τον 17^{ο} αιώνα, τόσο η Αγγλία όσο και η Ισπανία αντιμετώπισαν ένα κρίσιμο πρόβλημα, την ανάγκη να αποκτήσουν πρόσθετο εισόδημα για να επιβιώσουν δεδομένης της αύξησης του κόστους του πολέμου. Ως αντιστάθμισμα στην αύξηση φορολογίας οι δύο χώρες ίδρυσαν μια μορφή αντιπροσώπευσης των ψηφοφόρων – κοινοβούλιο στην Αγγλία και cortes στην Ισπανία. Όμως οι συνέπειες που προέκυψαν ήταν ριζικά διαφορετικές στις δύο χώρες. Η Αγγλία εξελίχθηκε σε ένα πολιτικό σύστημα και μια οικονομία που επίλυσε τη δημοσιονομική κρίση και άνθησε στον δυτικό κόσμο αλλά η Ισπανία, παρά τις αρχικές ευνοϊκότερες συνθήκες,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

οδηγήθηκε σε περαιτέρω δημοσιονομικές κρίσεις, χρεοκοπίες, κατασχέσεις περιουσιακών στοιχείων, ανασφαλή δικαιώματα ιδιοκτησίας και σε τρεις αιώνες σχετικής οικονομικής στασιμότητας.

Εκτός από τον συγκεντρωτισμό ή μη του πολιτικού συστήματος που διαφοροποιούσε τις δυο οικονομίες, το κοινοβούλιο στην Αγγλία παρείχε την αρχή της αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης και τη μείωση της προσοδοθηρικής συμπεριφοράς και προμήνυε αυξημένη ασφάλεια των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, και ένα πιο αποτελεσματικό και αμερόληπτο σύστημα δικαιοσύνης. Αντίθετα το πολιτικό σύστημα της Ισπανίας αποτελούσε μια μεγάλη γραφειοκρατία και κάθε παράγοντας της οικονομίας και του πολιτικού συστήματος ήταν δομημένος με σκοπό να προωθεί τα συμφέροντα του στέμματος. Στην Αγγλία τέθηκαν οι θεσμικές βάσεις για την κατάρτιση ενός διαχρονικά ισορροπημένου δημοσιονομικού συστήματος, μεριμνώντας για την επαρκή αντιστάθμιση των δημοσίων δαπανών με τα φορολογικά έσοδα. Το κοινοβούλιο όρισε αρωγό αυτής της προσπάθειας και την Τράπεζα της Αγγλίας, την οποία ίδρυσε και επιφόρτισε και με αυτό το καθήκον. Αυτή η δημοσιονομική μεταρρύθμιση οδήγησε σε μια στέρεη δημοσιονομική βάση και έθεσε τα θεμέλια για την ανάπτυξη των ιδιωτικών αγορών κεφαλαίου. Τα ασφαλή δικαιώματα ιδιοκτησίας, η μείωση των μερκαντιλιστικών περιορισμών και η μείωση των περιορισμών των συντεχνιών στον κλάδο της υφαντουργίας και της γεωργίας ήταν κάποιες από τις αλλαγές που έδωσαν ευκαιρία στις επιχειρήσεις να αναπτυχτούν στην εσωτερική αλλά και στη διεθνή αγορά (O'Brien 2008). Επιπλέον, η νομοθεσία για τις πατέντες ενθάρρυνε την ανάπτυξη καινοτόμων δραστηριοτήτων.

Σε αντίθεση με την Αγγλία οι πολιτικές της Ισπανίας την οδήγησαν σε πολλαπλές χρεοκοπίες από το 1557 έως το 1647. Το στέμμα και η γραφειοκρατία δεν στάθηκαν ικανές να διαμορφώσουν παραγωγικά κίνητρα και να θέσουν την εξελικτική τροχιά της Ισπανίας σε νέα ανοδική τροχιά. Τα μέτρα που πάρθηκαν – όπως οι έλεγχοι τιμών, οι αυξήσεις των φόρων και οι κατασχέσεις – επέτειναν τα θεμελιώδη προβλήματα. Μέσα σε έναν αιώνα, η Ισπανία από το ισχυρότερο έθνος του δυτικού κόσμου μετά τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, παράκμασε σε δευτερεύουσα δύναμη (Κυριαζής και Οικονόμου 2015).

Η Αγγλία και η Ισπανία αντιμετώπισαν και οι δυο οικονομικές κρίσεις κατά τον 17^{ο} αι., αλλά οι αντιτιθέμενες κατευθύνσεις που πήραν φαίνονται να

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

αντικατοπτρίζουν τα βαθιά θεσμικά χαρακτηριστικά των οικονομιών τους. Ενώ και τα δύο κράτη είχαν την ανάγκη μεγαλύτερων εσόδων, η διαφορά μεταξύ τους ήταν ο τρόπος με τον οποίο η κάθε χώρα ικανοποίησε αυτή την ανάγκη. Χαρακτηριστικό των επιτυχημένων χωρών είναι τα κίνητρα που παρέχουν για την πιο αποτελεσματική χρήση των συντελεστών παραγωγής και η παρότρυνση για καινοτομία. Ενώ σε αντίθεση, οι λιγότερο επιτυχημένες χώρες χαρακτηρίζονται από υπέρ-φορολόγηση για την κάλυψη των δαπανών τους. Στην Αγγλία το κοινοβούλιο αποφασίζει για την επιβολή φορολογίας κι όχι ο βασιλιάς, ο οποίος στην Ισπανία, μέσω της φορολογίας εγγυάτο για τα δάνεια της κεντρικής κυβέρνησης, πράξη που οδήγησε σε κατακόρυφη άνοδο του δανεισμού. Το ευνοϊκό για την ανάπτυξη πλέγμα δικαιωμάτων ιδιοκτησίας αναπτύσσεται σε χώρες όπου υπάρχει σχετικά αδύναμη κεντρική εξουσία, με έντονο ανταγωνισμό από τους γείτονες τους, με έλλειψη αυτάρκειας και ανάγκη δημιουργίας εμπορικών σχέσεων. Στον αντίποδα, χώρες όπως η Κίνα, η Ινδία και η Οθωμανική αυτοκρατορία είχαν ισχυρές απολυταρχικές δομές κεντρικής εξουσίας και ένα καθεστώς δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, όπου ο βασιλιάς ήταν απόλυτος ηγεμών και πηγή δικαίου (Acemoglu και Robinson 2012).

Φαίνεται σε αυτά τα ιστορικά παραδείγματα ότι, η αλληλεπίδραση οικονομικών συντελεστών και θεσμικών ρυθμίσεων προκαλεί την οικονομική πρόοδο ή καθυστέρηση. Η πρόοδος εξαρτάται από το απόθεμα τεχνολογικής γνώσης που μεγιστοποιείται με τη συνεχή εξειδίκευση αλλά δεν μπορεί να μεταφραστεί σε πλούτο εάν δεν υπάρχουν οι κατάλληλοι θεσμοί απορρόφησης και διάχυσης της τεχνολογίας, που θα το ενεργοποιήσουν. Εκείνο που καθορίζει την επίδοση μιας οικονομίας καθώς και τον αυξητικό ρυθμό μεγέθυνσης της γνώσης και της τεχνολογίας, είναι η δομή της πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης (North 2000). Στο επίκεντρο της οικονομικής ιστορίας βρίσκονται οι μορφές συνεργασίας και ανταγωνισμού που αναπτύσσουν οι άνθρωποι καθώς και τα συστήματα επιβολής αυτών των κανόνων οργάνωσης της ανθρώπινης δραστηριότητας. Αυτοί οι κανόνες φανερώνουν ξεκάθαρα το σύστημα κινήτρων και αντικινήτρων και ταυτόχρονα καθορίζουν και την αντίστοιχη διανομή του πλούτου και του εισοδήματος μιας κοινωνίας (Hallerberg 2007). Η παραπάνω περιγραφή είναι κομβικής σημασίας αφού συνοψίζει τους βασικούς παράγοντες που καθορίζουν την οικονομική ανάπτυξη, και σχηματοποιείται στο διάγραμμα 2.2 για καλύτερη απομνημόνευση. Τα δύο απαραίτητα εργαλεία

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

σύμφωνα με τον North, για την κατανόηση των δομών, είναι μια θεωρία του κράτους και μια θεωρία των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων (North 2006)

Η θεωρία για το κράτος είναι απαραίτητη γιατί το κράτος καθορίζει τη δομή των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και είναι υπεύθυνο για την αποτελεσματικότητα αυτής της δομής, η οποία προκαλεί μεγέθυνση ή στασιμότητα ή ακόμα και οικονομική συρρίκνωση. Και η θεωρία των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων είναι απαραίτητη για την ανάλυση των μορφών οικονομικής οργάνωσης που επινοούν οι άνθρωποι για να μειώνουν το κόστος συναλλαγών και να οργανώνουν την ανταλλαγή. Η ύπαρξη μιας θετικής απόδοσης της αποταμίευσης και του σχηματισμού κεφαλαίου εξαρτάται από τη δομή των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Ωστόσο, ιδιοκτησιακά δικαιώματα που να παράγουν διαρκή οικονομική μεγέθυνση, με το ΑΕΠ δηλαδή να αυξάνεται με πιο γρήγορο ρυθμό απ' ότι ο πληθυσμός, σπάνια κυριάρχησαν στην πορεία της ιστορίας. Η τάση των κρατών είναι να παράγουν αναποτελεσματικά ιδιοκτησιακά δικαιώματα με αποτέλεσμα να μην μπορούν να πετύχουν διαρκή μεγέθυνση (Simoni 2012)

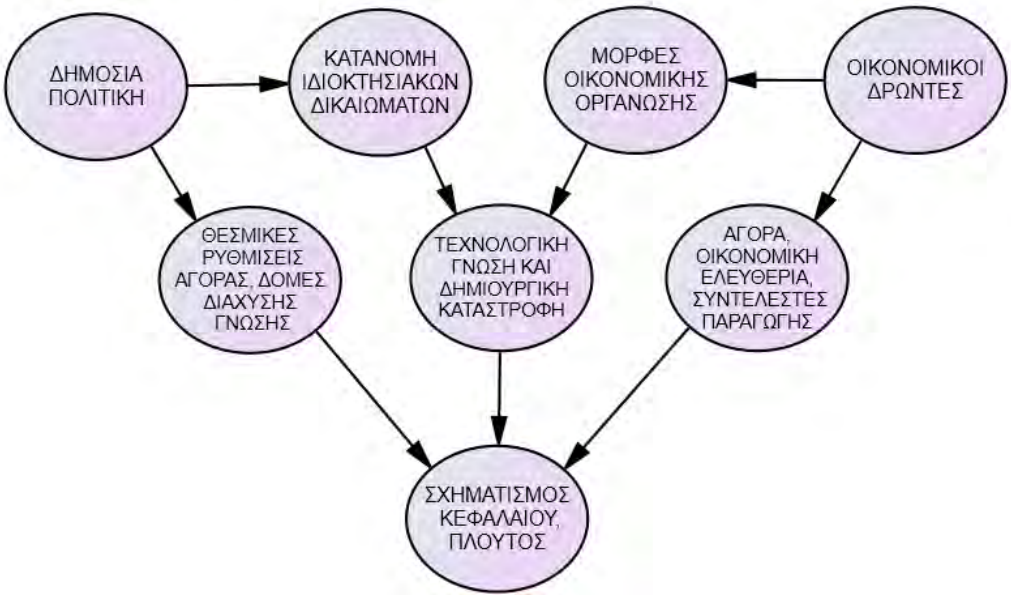

Διάγραμμα 2.2 Σχηματική Αναπαράσταση της Θεσμικής Αλλαγής

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

2.5 Δομή Διακυβέρνησης και Δημόσια Πολιτική

Στο σύγχρονο καπιταλιστικό σύστημα η επίτευξη διατηρήσιμης οικονομικής ανάπτυξης, περιορίζεται σημαντικά ή κρίνεται αδύνατη χωρίς την ύπαρξη ενός αποτελεσματικού κράτους. Δύο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν ένα αποτελεσματικό κράτος, πρώτον το μακροοικονομικό μέγεθος παραγωγής και ο ρυθμός μεγέθυνσης της και δεύτερων η κατανομή των πλουτοπαραγωγικών πόρων (Βαιτσος 2009). Κεντρικοί άξονες στην επίτευξη των παραπάνω χαρακτηριστικών αναδεικνύονται ο βαθμός αυτονομίας των αποφάσεων του κράτους από συγκεκριμένα συμφέροντα (Olson 2007), ο βαθμός εξωστρέφειας της οικονομίας και η άσκηση πολιτικής και οικονομικής δύναμης στους επιμέρους κοινωνικούς και οικονομικούς χώρους. Ακόμα, σημαντική είναι η πίστη στις οικονομικές δυνατότητες του δημοσίου τομέα να καλύπτει τις υποχρεώσεις του και να στηρίζει την ανάληψη των χρεών του (Πελαγίδης και Μητσόπουλος 2006). Η κρατική παρέμβαση ενδέχεται να καταλήξει και στην επιδείνωση των επιδόσεων, με κλεπτό-κρατικές συμπεριφορές και καταστάσεις διαφθοράς, και άρα οι εναλλακτικές πορείες αναπτυξιακής επίδοσης εξαρτώνται από τη συμπληρωματικότητα μεταξύ ιδιωτικών και δημόσιων πρωτοβουλιών.

Βασική λειτουργική πρόκληση των αναπτυξιακών τροχιών αποτελούν οι ρόλοι που αναλαμβάνει και οι ικανότητες που αναπτύσσει ο δημόσιος τομέας, με τις προοπτικές των πολιτικών του επιλογών και των αντίστοιχων θεσμικών μεταρρυθμίσεων, που μέσω κατάλληλων κανόνων συμπεριφοράς, κινήτρων και ποινών, μπορούν να συμβάλλουν στη βελτίωση των συνθηκών οικονομικής ευημερίας. Παράλληλα, οι μηχανισμοί διαφάνειας κι ενημέρωσης με στόχο την σύμμετρη πληροφόρηση, την διασφάλιση των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και τον επαρκή βαθμό συμμόρφωσης με τις αντίστοιχες συμβάσεις, συνεπικουρούν στην ευημερία (Rodrik 2008). Σε περιβάλλον λοιπόν μικρού κόστους συναλλαγών – με μικρά κόστη πληροφόρησης, δημιουργίας και εξασφάλισης του δικαιώματος ιδιοκτησίας, συμβολαίων και διαπραγμάτευσης – οι κοινωνίες τείνουν να αναπτύσσουν πρωτοβουλίες εσωτερικής διαπραγμάτευσης και έτσι καταλήγουν σε βέλτιστες επιλογές, οικονομικά και θεσμικά (Κυριαζής και Οικονόμου 2015). Η αλληλεπίδραση μεταξύ των οικονομικών δρώντων είναι θεμελιώδες να βασίζεται σε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

σχέσεις εμπιστοσύνης, ώστε να έχει εδραιωθεί η πεποίθηση ότι οι ομόλογοι και συνεργάτες συμπεριφέρονται σύμφωνα με τις προβλέψεις των συμφωνιών που συνάπτονται ή τις υποσχέσεις που δίνονται. Η εμπιστοσύνη είναι και το κλειδί εισόδου στην εξειδικευμένη τεχνική γνώση που κατέχεται ατομικά, και που χρειάζεται να επικοινωνηθεί εντός του εκάστοτε πλαισίου καταμερισμού εργασίας για να αποφέρει τους καρπούς που η συνεργασία προσδίδει στην παραγωγική διαδικασίας (Farrell 2005). Έτσι αντιμετωπίζονται και οι ατέλειες και οι αποτυχίες της αγοράς, συμπληρωματικά με τη συγκρότηση και την εφαρμογή κινήτρων, περιορισμών, κανόνων και ποινών, σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Το εύρος της οικονομικής και πολιτικής ποικιλότητας των συμφερόντων στις περισσότερες δημοκρατικές κοινωνίες, επηρεάζει τη δομή αυτών των κανόνων και μειώνει το κόστος συναλλαγής (Forsyth και Johnson 2014)

Το ζήτημα του κόστους συναλλαγών και αυτό της πληροφόρησης, συνιστούν τη βάση της συγκρότησης των επιμέρους ισχυρών ομάδων συμφερόντων, αφού αυτές που δύνανται να έχουν καλύτερη και πιο φθηνή πληροφόρηση, πετυχαίνουν ευνοϊκές προς τα συμφέροντα τους ρυθμίσεις για χαμηλότερο κόστος συναλλαγών, εις βάρος άλλων ομάδων. Καθήκον της κυβέρνησης είναι η μείωση του κόστους οργάνωσης, συναλλαγών και πληροφόρησης ώστε η πληροφόρηση να διαχέεται ευρύτερα, πέραν των οργανωμένων και ισχυρών ομάδων επιμέρους συμφερόντων και να αποδυναμωθεί έτσι η βάση συγκρότησης των προνομιούχων ομάδων. Η πρόσβαση στην πληροφόρηση μπορεί να δώσει τη δυνατότητα στους πολίτες να παρακολουθούν την ποιότητα της κυβέρνησης και να ασκούν πίεση ζητώντας μεγαλύτερη υπευθυνότητα στην κατανομή των πόρων προς παραγωγικούς σκοπούς (Flachaire et al 2014). Η έλλειψη διαφάνειας μπορεί επίσης να υπονομεύσει την αξιοπιστία εκείνων που θεωρούνται ως οι δικαιούχοι και, συνεπώς, να περιορίσει αισθητά την ικανότητά τους να κερδίσουν δημόσια στήριξη για οικονομικές και άλλες μεταρρυθμίσεις. Επιπλέον, η εμπιστοσύνη που διακατέχει το κοινό ως προς τις κυβερνητικές αποφάσεις δίνει το έναυσμα να παραμένει ανοιχτή η πρόσβαση σε ρυθμιστικές πληροφορίες που συνδέονται με την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Η διαφάνεια και η ποιότητα κυβέρνησης είναι μεγέθη ευθέως ανάλογα και τείνουν να συμβαδίζουν (The Worldwide Governance Indicators ,WGI, World Bank).

Ο δημόσιος τομέας οφείλει ακόμα να έχει βασικό ρυθμιστικό λόγο για τις επενδύσεις, οι οποίες καθορίζουν τις προοπτικές μακροοικονομικής μεγέθυνσης, με

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

έμφαση στο ύψος και είδος των επενδύσεων, βραχυχρόνιες ή μακροχρόνιες, κι όχι απλώς των διαθέσιμων αποταμιεύσεων (Aiginger 2014) Σημαντικοί παράγοντες που διαμορφώνουν το επενδυτικό περιβάλλον σε μια οικονομία είναι η ευελιξία των αγορών, η διαφάνεια και η πληροφόρηση των εκάστοτε επενδυτών, η φοροεισπρακτική πολιτική του κράτους και η διάρθρωση και αποτελεσματικότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Οι ατέλειες των αγορών και οι ανισότητες πολιτικοοικονομικής ισχύος και πλούτου, μεταφράζονται σε άνισες ευκαιρίες (Marrazzo και Terzi 2017). Αυτές οι άνισες ευκαιρίες μεταφράζονται σε διαφυγόντα οικονομικό δυναμισμό και σε αναποτελεσματική αξιοποίηση των διαθέσιμων πλουτοπαραγωγικών πόρων και μυαλών, καθώς και σε έλλειμμα νέων επιχειρήσεων (Bosma et al 2018). Άρα η κατανομή των ευκαιριών και η διαφάνεια είναι καθοριστικοί παράγοντες για ένα ρυθμιστικό σχεδιασμό με στόχο την οικονομική μεγέθυνση.

Πυξίδα των δημόσιων πολιτικών, εν τέλει, είναι η συνεισφορά τους στην οικονομία και η καταλληλότερη μονάδα μέτρησης της απόδοσης μιας οικονομίας είναι η παραγωγικότητα της. Μόνο με τα ασφαλή δικαιώματα ιδιοκτησίας οι επιχειρηματίες είναι πρόθυμοι να επενδύσουν σε τεχνολογικές βελτιώσεις και να αυξήσουν την παραγωγικότητα. Η αύξησης της παραγωγικότητας εκτός από την σύνδεση της με τη μείωση του κόστους παραγωγής, συνδέεται και με τη μείωση του κόστους συναλλαγής. (North 1991). Οι δύο τύποι κόστους έχουν διαφορετική προέλευση, με το κόστος παραγωγής να βαίνει μειούμενο όσο αναβαθμίζεται το τεχνολογικό επίπεδο ή επιτυγχάνονται οικονομίες κλίμακας, ενώ το κόστος συναλλαγής είναι αποτέλεσμα του βαθμού αποτελεσματικότητας των υποκείμενων πολιτικών και οικονομικών θεσμών που το παράγουν. Σύμφωνα με τον North, «ο ανταγωνισμός, η αποκεντρωμένη λήψη αποφάσεων και τα σαφώς καθορισμένα συμβόλαια για δικαιώματα ιδιοκτησίας όπως επίσης και οι νόμοι περί πτώχευσης είναι καίριοι για την αποτελεσματική οργάνωση». Όλα τα παραπάνω συνοψίζονται σε τρεις προϋποθέσεις των αποτελεσματικών αναπτυξιακών πολιτικών:

1^{ον} την ύπαρξη πολιτικών θεσμών που διασφαλίζουν την όσο πιο διάχυτη και γενικευμένη διαφύλαξη ευκαιριών οικονομικής δραστηριότητας και ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων για το σύνολο του πληθυσμού σε μια κοινωνία.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

2ον την άλληλο-εξισορρόπηση και τον θεσμικό έλεγχο εκείνων που κατέχουν οικονομική δύναμη.

3ον τα θεσμικά περιθώρια περιορισμού των δυνατοτήτων και των πρακτικών άντλησης προσόδων από εκείνους που είναι κάτοχοι οικονομικής και πολιτικής δύναμης

Συμπερασματικά, ο ρόλος που πρέπει να διαδραματίσει η κυβέρνηση σε μια κοινωνία αφιερωμένη στην ελευθερία και την ανάπτυξη, εξαρτάται κυρίως από την αγορά για την οργάνωση της οικονομικής δραστηριότητας. Αυτό όμως που παραπέμπει φαινομενικά στην αποκλειστική σημασία των οικονομικών θεσμών για την αναπτυξιακή προοπτική μιας χώρας, υποδείχνει τη πιο καθοριστική σημασία του επίπεδο εκείνου που λαμβάνεται ως η αιτία επιλογής και θεμελίωσης των συγκεκριμένων οικονομικών προδιαγραφών, το οποίο είναι το επίπεδο των πολιτικών θεσμών. Τα παραπάνω στηρίζονται σε δύο βασικές αρχές της βιβλιογραφίας της οικονομικής ελευθερίας (Block 1991) Πρώτον, το πεδίο εφαρμογής της κυβέρνησης πρέπει να είναι περιορισμένο με κύρια λειτουργία της τη προστασία της ελευθερίας και δεύτερον ότι η εξουσία της κυβέρνησης πρέπει να διασπείρεται, όπως για παράδειγμα στις ΗΠΑ με το ομοσπονδιακό της σύστημα, τις δύο βουλές και το αποκεντρωμένο σύστημα των ανεξάρτητων και οικονομικά αυτόνομων πολιτειών.

2.6 Κλειστοί και ανοιχτοί θεσμοί και δημιουργική καταστροφή

Οι Rosenberg και Birdzell (1986) αποδεικνύουν ότι η οικονομική ανάπτυξη και η τεχνολογική επιτυχία της Δύσης οφείλονται κυρίως στις θεσμικές καινοτομίες. Η καινοτομία όμως δεν είναι δεδομένη και επιλέγεται ως ο ενδεδειγμένος τρόπος δράσης αφού προηγουμένως έχουν ωριμάσει οι θεσμικές συνθήκες που συνοψίζονται με τον όρο οικονομική ελευθερία, συνοδευόμενη από τα ασφαλή δικαιώματα ιδιοκτησίας. Το θεσμικό αυτό πλαίσιο λειτουργεί ως το θεμέλιο για να αναδυθούν τα πιο ισχυρά και εμπεδωμένα κίνητρα για την άνθιση της επιχειρηματικότητας, στην μορφή εκείνη που προωθεί την καινοτομία, την επενδυτική εξάπλωση και την κερδοφόρα συσσώρευση κεφαλαίου. Η Δύση, διαφοροποιήθηκε από τον υπόλοιπο κόσμο και γνώρισε την οικονομική πρωτοκαθεδρία, γιατί αξιοποίησε αυτό το θεσμικό δυναμικό και ενθάρρυνε τους επιχειρηματίες της να πειραματίζονται με νέους

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

θεσμούς και διαφορετικούς παραγωγικούς συσχετισμούς (Acemoglu 2003). Πριν από την Αγγλία και τις Ολλανδικές Ενωμένες Επαρχίες του δέκατου έβδομου αιώνα, και ίσως μέχρι σήμερα, οι κλειστοί θεσμοί αποτελούσαν τον κανόνα σε όλη την ιστορία, αν εξαιρέσουμε βεβαίως την αρχαία Αθήνα και τις ελληνικές πόλεις – κράτη (Κυριαζής και Οικονόμου 2015). Είχαν κατά καιρούς κατορθώσει να δημιουργήσουν οικονομική ανάπτυξη, αλλά δεν επέτρεψαν την δημιουργική καταστροφή. Η ανάπτυξη δεν διατηρήθηκε και τελείωσε εξαιτίας της απουσίας θεσμικών καινοτομιών ή μόνιμων εχθροπραξιών. Ο συνδυασμός που αποδείχτηκε καταλυτικός για την οικονομική πρόοδο ήταν αυτός της τεχνολογικής μαζί με την οργανωτική καινοτομία, γιατί έφερνε τις οικονομικές δομές σε θέση να αντιμετωπίσουν την εσωτερική τους τομή και ρήξη και να επιλέξουν τον δρόμο και την κατεύθυνση που θα τις μετασχημάτιζε ολοκληρωτικά.

Η βιομηχανική επανάσταση δεν ξεκίνησε τυχαία στην Αγγλία γιατί η χώρα αυτή ήταν η πιο προωθημένη στην εξάπλωση και εμπέδωση των ανοιχτών οικονομικών θεσμών, των οποίων η ρίζα τρεφόταν από τους ήδη βαθιά θεμελιωμένους ανοιχτούς πολιτικούς θεσμούς, που είχαν αρχίσει σταδιακά να εγκαθιδρύονται από την εποχή της ένδοξης επανάστασης του 1688. Στην περίοδο αυτή της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, αποπειράθηκαν οι πιο καινοτόμες θεσμικές πρωτοβουλίες, όπως αυτή της ενίσχυσης των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, της βελτίωσης των χρηματοπιστωτικών αγορών και της υπονόμευσης των κρατικών μονοπωλίων που έπνιγαν την εξωστρεφή επιχειρηματικότητα και εμπόδιζαν την επέκταση της βιομηχανίας. Οι κινήσεις αυτές σηματοδότησαν την καθοριστική στροφή που αποφασίστηκε από τα επαναστατημένα όργανα, για ένα πολιτικό σύστημα που θα είναι μόνιμα ανοιχτό στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων και αναγκών του, ολοένα και διευρυνόμενου, κοινωνικού σώματος. Από εκείνη την περίοδο μπορεί να αναζητήσει κανείς τις θεσμικές δομές που κατάφεραν στο πέρασμα των χρόνων να δημιουργήσουν το νέο τύπο επιχειρηματία που ακούει στο όνομα James Watt, ο οποίος διακρίνεται από πλήθος δεξιοτήτων, που θα έμεναν όμως αναξιοποίητες αν οι οικονομικοί θεσμοί δεν του παρείχαν αρκετές ευκαιρίες και επαρκή κίνητρα για να αναπτύξει τις ιδέες και τα οράματα του, με ανταποδοτικό όφελος βεβαίως και για τις κρατικές δομές (Neffke et al 2014). Φυσικά αυτοί οι επιχειρηματίες, μόλις πέτυχαν, ήθελαν να εμποδίσουν τους άλλους να εισέλθουν στις επιχειρήσεις τους και να ανταγωνιστούν εναντίον τους και φοβόντουσαν τη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

διαδικασία δημιουργικής καταστροφής, τόσο όσον αφορά τον πλούτο όσο και της πολιτικής εξουσίας, η οποία θα μπορούσε να τους εκτοπίσει (Engineer 1990). Αλλά μετά το 1688 αυτό έγινε πιο δύσκολο να επιτευχθεί.

Η ιστορία έχει αποδείξει τις καταστροφικές συνέπειες που αντιμετωπίζει μια χώρα όταν αρνείται να αναθεωρήσει τον τρόπο λειτουργία της οικονομίας της, όταν αυτός θέτει φραγμούς στην ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα. Η αλλαγή των κανόνων και η θεσμική ευελιξία δύναται να σταματήσει την φθοροποιό εξελικτική τροχιά της οικονομίας. Έτσι, το κρατικό σύστημα σχεδιασμού της ΕΣΣΔ αποδείχθηκε αποδεκτό μόνο για την ταχεία ανάπτυξη κάποιων βιομηχανιών σε βάρος όλων των άλλων (Pejovich 2003) Ωστόσο, τα καθεστώτα αυτά δεν ήταν σε θέση να συντονίσουν την ευρεία καινοτομία και τις σύγχρονες «οικονομίες της γνώσης», στις οποίες βασίζεται πλέον η ευημερία της Δύσης και της Ανατολικής Ασίας. Κατά συνέπεια, υπό το βάρος των θεσμικών του ακαμψιών και αποτυχιών, το σοβιετικό σύστημα οδηγήθηκε σε κατάρρευση .

Οι Acemoglu, Robinson και Johnson (2004), έφεραν ένα παράδειγμα από την σύγχρονη εποχή, τη διαφορά μεταξύ των εφήβων της Βόρειας και Νότιας Κορέας και τι περιμένουν από τη ζωή, για να αποσαφηνίσουν τη διάκριση μεταξύ ανοιχτών και κλειστών θεσμών. Οι έφηβοι στον Βορρά ξεκινούν τη ζωή τους με αρχικές συνθήκες την έλλειψη πόρων, την ελλειπή εκπαίδευση, το έλλειμμα επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και οραμάτων και την έλλειψη κουλτούρας δημιουργικότητας και άρα μεγαλώνοντας στερούνται κάθε δυνατότητας προετοιμασίας για ανάληψη κάθε είδους ευθύνης. Αφού ολοκληρώσουν την υποτυπώδη τους εκπαίδευση, που κυρίως αποτελείται από καθαρή προπαγάνδα, όλοι πρέπει να καταταχτούν στον στρατό για δεκαετή θητεία. Αυτοί οι έφηβοι γνωρίζουν ότι δεν θα είναι σε θέση να αποκτήσουν ιδιοκτησία, καθώς δεν υπάρχουν τα κίνητρα για να ξεκινήσουν μια επιχείρηση. Γνωρίζουν επίσης ότι δεν θα έχουν την δυνατότητα συμμετοχής στην αγορά εργασίας για να βελτιώσουν ή να αναπτύξουν νέες δεξιότητες, και επιχειρώντας να αποκτήσουν κέρδη με τα οποία να προβούν σε αγορές αγαθών της επιθυμίας τους. Αντίθετα οι έφηβοι του Νότου αποκτούν καλή παιδεία και ωθούνται από κίνητρα που τους ενθαρρύνουν να παίρνουν ρίσκα, γνωρίζοντας πως η επιτυχία τους θα τους ανταμείψει με κέρδη και το βιοτικό τους επίπεδο θα βελτιωθεί. Η Νότια Κορέα είναι μια οικονομία ελεύθερης αγοράς, όπου τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, δανεισμού

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

χρημάτων ή σύναψης εμπορικών συμφωνιών με εξωτερικούς παράγοντες, αποτελούν κατοχυρωμένους θεσμούς στην διάθεση όλων των πολιτών.

Τοποθετώντας το παραπάνω παράδειγμα σε θεωρητικό πλαίσιο θα λέγαμε το εξής. Στο παρασκήνιο των εμφανών συγκρούσεων που παρατηρούνται σε επίπεδο διεκδίκησης του θεσμικού σχεδιασμού βρίσκονται οι άνθρωποι και οι ομάδες που ανταγωνίζονται για να ανακηρυχτούν νικητές στο πεδίο της πολιτικής, με μέσο την σύναψη αποτελεσματικότερων συμμαχιών, την άντληση περισσότερων πόρων και την λήψη μεγαλύτερης υποστήριξης. Οι νικητές από αυτό το πολιτικό παιχνίδι έχουν προκαθοριστεί εν ολίγοις, από τη διανομή της πολιτικής δύναμης στην κοινωνία., η οποία με την σειρά της έχει διαμορφωθεί σύμφωνα με του ισχύοντες κανόνες και τα πολιτικά κίνητρα που απορρέουν από αυτούς. Οι πολιτικοί θεσμοί δηλαδή καθορίζουν την κατανομή της εξουσίας και τον αποδεκτό τρόπο άσκησης της (Man 2014). Ο τύπος της κατανομή της εξουσίας προσδιορίζει και τον χαρακτήρα των θεσμών, για παράδειγμα ο απολυταρχικός πολιτικός θεσμός προέρχεται από μια απεριόριστη αλλά στενή κατανομή εξουσίας. Αυτή η διάταξη κατανομής προσφέρει την ευκολία στους ασκούντες την εξουσία να διαμορφώσουν τους οικονομικούς θεσμούς με τέτοιο τρόπο που να ευνοεί τον εμπλουτισμό του εαυτού τους και την ευρεία επιρροή των συμφερόντων τους, εις βάρος του μεγαλύτερου κοινωνικού συνόλου. Αντίθετα, η ευρεία και πλατιά κατανομή της εξουσίας δημιουργεί πλουραλιστικούς πολιτικούς θεσμούς, δίνοντας φωνή στην κοινωνία. Οι πολίτες αποκτούν την ευκαιρία να συνασπιστούν και να σχηματίσουν πληθώρα πολιτικών ομάδων για να διεκδικήσουν με ισότιμους όρους την εξουσία, που αλλιώς θα είχε κατοχυρωθεί σε μια στενή ομάδα προνομιούχων. Υπάρχει η διάκριση λοιπόν, μεταξύ της πολιτικής που οδηγεί σε ανοιχτούς θεσμούς που ενθαρρύνουν την οικονομική ανάπτυξη και της πολιτικής που οδηγεί σε κλειστούς θεσμούς που εμποδίζουν την οικονομική ανάπτυξη (Pieroni και d'Agostino 2013)

Συμπληρωματικά, η οικονομική ανάπτυξη και οι τεχνολογικές αλλαγές συνοδεύονται και από αυτό που ο μεγάλος οικονομολόγος Joseph Schumpeter (1942) ονόμασε δημιουργική καταστροφή, σύμφωνα με την οποία οι νέες τεχνολογίες και τα διευρυμένα επιχειρηματικά πλάνα υποβαθμίζουν την παραγωγική εμβέλεια των καθιερωμένων επιχειρήσεων καθώς και των υπαρχουσών δεξιοτήτων. Βλέπουμε ότι παράγωγο των ανοιχτών θεσμών είναι η διευκόλυνση της καινοτομικής δυναμικής, με βασικό αρωγό τις επιστημονικές ανακαλύψεις και τους επιχειρηματίες, όπως ο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Thomas Edison, ο οποίος εφάρμοσε την επιστήμη για να δημιουργήσει επικερδείς επιχειρήσεις. Η εξελικτική αυτή λογική της καινοτομίας δεν θα έμπαινε σε εφαρμογή για να εκτυλιχτούν τα αποτελέσματα της αν εξέλειπαν οι θεσμοί της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, της κατοχύρωσης των συμβάσεων και το κανονιστικό πλαίσιο των ισότιμων όρων ανταγωνισμού, που συμβάλλουν καθοριστικά στην ενθάρρυνση δημιουργίας νέων επιχειρήσεων, ικανών να αναλάβουν το ρίσκο της τεχνολογικής έρευνας. Παραγωγικό χώρο δεν συνιστά μόνο ο χώρος εργασίας, αλλά και το σπίτι, το σχολείο και το πανεπιστήμιο, όπου η εκπαίδευση συνδέεται με την τεχνογνωσία, τις δεξιότητες και την τεχνολογία και το εργατικό δυναμικό πλουτίζει τις ικανότητες του. Όλη η τεχνολογία στον κόσμο θα ήταν ελάχιστα χρήσιμη χωρίς εργαζόμενους με την τεχνογνωσία για να τη λειτουργούν και βέβαια χωρίς επιμόρφωση και του πρωτοπόρου για να την ανακαλύψει.

Η άλλη βασική παράμετρος της διαδικασίας δημιουργικής καταστροφής και των ανοιχτών θεσμών στους οποίους βασίζεται, είναι ότι δημιουργεί νικητές και χαμένους και στην πολιτική σκηνή. Ένα μεγάλο μέρος των αντιπαραθέσεων του πολιτικού ανταγωνισμού αφορά και τον δισταγμό έναντι της δημιουργικής καταστροφής, της οποίας οι διεργασίες ευδοκιμούν σε περιβάλλοντα ανοιχτών οικονομικών θεσμών. Η ευρωπαϊκή ιστορία έχει να επιδείξει ένα ζωντανό παράδειγμα πλήρους λειτουργικότητας των μηχανισμών που ανακινούνται από την δημιουργική καταστροφή, δηλαδή η περίοδος της Βιομηχανικής Επανάστασης του δέκατου όγδοου αιώνα. Στις γόνιμες συνθήκες αυτής της περιόδου, οι κυβερνήσεις των περισσοτέρων ευρωπαϊκών χωρών αποδείχτηκαν κατώτερες των περιστάσεων για να αξιοποιήσουν το εξελικτικό δυναμικό το οποίο προσφερόταν. Οι πολιτικοί θεσμοί ελέγχονταν από αριστοκρατίες και παραδοσιακές ελίτ, και άρα η άσκηση της εξουσίας είχε απολυταρχικό χαρακτήρα, λαμβάνοντας υπόψη και των εισοδηματικών πηγών τους, προέλευσης από ιδιοκτησίες και εμπορικά προνόμια, λόγω χορηγούμενων μονοπωλίων και φραγμάτων εισόδου σε νέες επιχειρήσεις. Επόμενο ήταν να αντισταθούν σε κάθε εμφάνιση νέων επιχειρηματιών που θα απειλούσαν τα προσοδοθηρικά τους προνόμια, και όχι να προωθήσουν την αναδυόμενη δυναμική. Έτσι κατέληξαν να γίνουν οι οικονομικά χαμένοι από την εκβιομηχάνιση, και με πρόσθετη αμφισβήτηση τους από τις, αστικοποιημένες πια, μεσαία και εργατική τάξη, κινδύνευαν να γίνουν και πολιτικά χαμένοι, χάνοντας την πολιτική τους

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

εξουσία. Αντιμετωπίζοντας το ρεύμα αλλαγής ως απειλή στην εξουσία τους, οι ελίτ συνασπίστηκαν για να αντιπολιτευτούν στην βιομηχανοποίηση.

Αν και βραχυπρόθεσμα οι κλειστοί θεσμοί ενδέχεται να συμβάλλουν στην ανάπτυξη, το είδος της ανάπτυξης που θα επιφέρουν δεν θα χαρακτηρίζεται από βιώσιμότητα, ούτε και θα συνοδεύεται από δημιουργική καταστροφή. Παράδειγμα εδώ αποτελεί η θεσμική κληρονομιά που διαμόρφωσε και διαφοροποίησε δύο κοινωνίες, αυτές των ΗΠΑ και του Μεξικού, και η αντανάκλαση του θέματος στην αντίθεση ανάμεσα στο πώς ο Bill Gates και Carlos Slim έγιναν από τους πλουσιότερους ανθρώπους. Ο Bill Gates είναι ο ιδρυτής μιας από τις τεχνολογικά πιο καινοτόμες εταιρείες, αλλά αυτό δεν εμπόδισε το υπουργείο Δικαιοσύνης των ΗΠΑ να υποβάλλει αγωγή εναντίον της Microsoft Corporation στις 8 Μαΐου 1998, υποστηρίζοντας ότι η Microsoft είχε καταχραστεί τη μονοπωλιακή εξουσία της. Από την άλλη μεριά, ο Carlos Slim δεν έκανε τη περιουσία του καινοτομώντας. Ηταν ικανότατος στην απόκτηση αποκλειστικών συμβάσεων και κατάφερε να μονοπωλήσει την κερδοφόρα αγορά τηλεπικοινωνιών στο Μεξικό και στη συνέχεια στην υπόλοιπη Λατινική Αμερική. Ωστόσο, οι ρυθμιστικές αρχές του Μεξικού απέτυχαν να επιβάλλουν περιοριστικούς όρους στην λειτουργία αυτών των μονοπωλίων και ο λόγος είναι ο ισχύοντας παραδοσιακός νόμος, γνωστός ως recurso de amparo, κυριολεκτικά «προσφυγή για προστασία», που προστατεύει αυτόν που προσφεύγει σε βοήθεια, κάνοντας επίκληση εξαίρεσης από τον νόμο. Ο νόμος αυτός είναι συνταγματικός και χρονολογείται από το 1857, με το αιτιολογικό την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Διατηρώντας το γράμμα του νόμου αλλά αποφεύγοντας την ουσία του, τελικά κατέληξε ένα νόμιμο μέσο προστασίας της μονοπωλιακής ισχύος.

Η επιχειρηματικότητα στο Μεξικό είναι στρωμένη με κάθε λογής εμπόδια και φραγμούς, είτε αποκλεισμός εισόδου σε μονοπωλιακούς χώρους ή ρυθμιστικές και γραφειοκρατικές δυσλειτουργίες στην επιχειρηματική πορεία. Οι άδειες λειτουργίες ενδέχεται να διατηρούνται σκόπιμα ακριβές, οι γραφειοκρατικές διαδικασίες αυξάνουν τον βαθμό πολυπλοκότητας τους, ορθώνονται συνεχώς εμπόδια από πολιτικούς και κατεστημένους φορείς και τα κανάλια χρηματοδότησης στενεύουν και δυσκολεύεται η ροή τους. Αυτά τα εμπόδια μπορεί να είναι είτε ανυπέρβλητα, απομακρύνοντας τις προσοδοφόρες περιοχές, είτε ο καλύτερος σύμμαχος, κρατώντας μακριά τους ανταγωνιστές (Quintano και Mazzocchi 2013). Η διαφορά μεταξύ των

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

δύο σεναρίων είναι βεβαίως οι πολιτικές γνωριμίες, οι επιρροές και η δωροδοκία. Τα θεσμικά όργανα είναι οι αιτίες διαφοροποίησης του οικονομικού περιβάλλοντος μεταξύ του Μεξικού και των Ηνωμένων Πολιτειών. Για να επιτευχθεί αλλαγή πορείας χρειάζεται να υπάρξει συναίνεση για τον νέο προσανατολισμό των θεσμών. Την στάθμη της θεσμικής αριστείας και μεγαλύτερης καταλληλότητας την ορίζει πάντοτε η εκάστοτε πολιτική εξουσία. Αν πρόκειται για κλειστή ελίτ οι θεσμοί που πρέπει να υιοθετηθούν είναι αυτοί που τους εξασφαλίζουν την διαιώνιση των προνομίων τους, αλλά αν πρόκειται για ανοιχτούς πλουραλιστικούς θεσμούς επιδιώκεται η ευημερία των πολλών (Gehring 2013). Ο Carlos Slim βρίσκει τον τρόπο και την δύναμη να καταλαμβάνει προνομιακές θέσεις, ενώ η εξουσία του Bill Gates περιορίζεται στην επιχείρηση του.

2.7 Θεσμική Ρύθμιση της Επιχειρηματικότητας

Για να καταστούν οι δομές μιας οικονομίας φιλικές στην επιχειρηματικότητα και να καταταχθεί στις υψηλότερες θέσεις όσον αφορά στην ευκολία ανάληψης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, δεν σημαίνει ότι απουσιάζουν οι κανονιστικές ρυθμίσεις αλλά αντιθέτως, το ρυθμιστικό πλαίσιο έχει αποδειχθεί κατάλληλο για να διευκολύνονται οι παραγωγικές αλληλεπιδράσεις που τονώνουν την αναπτυξιακή προοπτική του ιδιωτικού τομέα. Πρωταρχικός ρυθμιστικός κανόνας για την ώθηση της επιχειρηματικότητας είναι η θεσμική θωράκιση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, καθώς καθίστανται έτσι ξεκάθαρα το κίνητρα που ευνοούν την ανάληψη ρίσκου, όντας προστατευμένη η απόλαυση των καρπών της εργασίας και ταυτοχρόνως, εξασφαλισμένη η ιδιοκτησία από κίνδυνο δημόσιας ή ιδιωτικής κλοπής της (Hodler, 2009). Η εγγύηση των ασφαλών δικαιωμάτων προστασίας της ιδιοκτησίας είναι εξίσου κρίσιμη και για τη σχέση μεταξύ του επενδυτή και του επιχειρηματία, καθώς οι κίνδυνοι που φέρουν οι φόβοι απώλειας είναι αμοιβαίοι. Από τη μια πλευρά, ο επενδυτής διακινδυνεύει το επενδεδυμένο κεφάλαιο του σε περίπτωση ευκαιριακής νοοτροπίας ή συμπεριφοράς εκ μέρους του επιχειρηματία, και από την άλλη πλευρά, ο επιχειρηματίας ενδέχεται να διατηρεί επιφυλάξεις να εμπιστευτεί τις επιχειρηματικές ιδέες του στον επενδυτή, ο οποίος θα μπορούσε να τις αξιοποιήσει με τα οικονομικά μέσα που διαθέτει χωρίς το κίνητρο να τον συμπεριλάβει ως συμμέτοχο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Οι έρευνες δείχνουν πως η επιχειρηματικότητα εμποδίζεται και σταματάει όσο συναντάει ανεπαρκή νομική ποιότητα και υψηλά επίπεδα διαφθοράς. Οι συνθήκες υψηλής διαφθοράς αναγκάζουν τους επιχειρηματίες να αναζητούν πολιτική στήριξη για να καταφέρνουν να επιβιώνουν, και δεν αφήνουν περιθώρια κινήσεων και πρωτοβουλιών για τον έντιμο επιχειρηματία που δεν επιθυμεί να σχετιστεί με τη διαφθορά (Aidis και Adachi 2007, Aidis et al. 2008). Επίσης, ένα περιβάλλον που προωθεί τέτοιου είδους σχεδιασμούς δεν προάγει την πίστη και ενθαρρύνει τις ανέντιμες πρακτικές οι οποίες είναι αποτρεπτικές για τους νεοεισερχόμενους στην επιχειρηματική σκηνή (Aidis και Mickiewicz 2006). Τρίτον, όπου η επιβολή του νόμου παρακμάζει και κυριαρχεί μεγάλη διαφθορά, διαβρώνεται η υγιής προδιάθεση προς την επιχειρηματική εμπειρία και αναδύονται αρνητικές προκαταλήψεις για την επιχειρηματικότητα (Aidis, Estrin, και Mickiewicz, 2010).

Η είσοδος νέων επιχειρήσεων στην επίσημη αγορά, έχει πολλά άμεσα οφέλη για τις εταιρείες και τους εργαζομένους, καθώς έχουν την δυνατότητα να αξιοποιήσουν τα οφέλη που τους παρέχονται από την πρόσβαση τους στις υπηρεσίες ιδρυμάτων όπως τα δικαστήρια και οι τράπεζες. Κάθε κυβέρνηση έχει συμφέρον να παρέχει θεσμικές διευκολύνσεις για τις διαδικασίες εγγραφής, έτσι ώστε περισσότεροι επιχειρηματίες να εντάσσουν τις δραστηριότητες τους στον επίσημο τομέα, παρέχοντας θέσεις εργασίας στην επίσημη αγορά εργασίας και αποφέροντας μεγαλύτερα φορολογικά έσοδα για την κυβέρνηση (Schneider και Enste 2000). Όπου απαιτείται η εμπλοκή τρίτων για την επιτυχή έκβαση και τελεσφόρηση των διαδικασιών εγγραφής, οι οικονομίες παρουσιάζουν επιδείνωση στους δείκτες αποδοτικότητας του δικαστικού συστήματος και της ρυθμιστικής διαφάνειας. Για παράδειγμα, η έναρξη μιας επιχείρησης στην Αϊτή περιλαμβάνει 12 διαδικασίες και απαιτεί περισσότερο από τρεις μήνες γραφειοκρατικού χρόνου, με τις τυπικές διαδικασίες να επιβάλλουν τη χρήση υπηρεσιών από δικηγόρους και συμβολαιογράφους. Το καταστατικό της εταιρείας πρέπει να συντάσσεται από δικηγόρο και να πιστοποιείται στη συνέχεια, από συμβολαιογράφο, πριν υποβληθεί προς σύσταση. Αυτές είναι ενέργειες που επιβαρύνουν με πρόσθετο κόστος τους επιχειρηματίες, στην προσπάθεια τους να εισέλθουν στον επίσημο τομέα. Η Ελλάδα εντάσσεται επίσης σε αυτή την κατηγορία της πολύπλοκης γραφειοκρατίας. Στη Νέα Ζηλανδία, αντίθετα, ένας επιχειρηματίας μπορεί να ολοκληρώσει ολόκληρη τη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

διαδικασία δημιουργίας εταιρείας μέσα σε λίγες μόνο ώρες μέσω μιας ενιαίας διαδικτυακής διαδικασίας (Doing Business Reports – World Bank).

Για την επιχειρηματικότητα είναι σημαντική επίσης και η πρόσβαση σε κεφάλαια, αλλά και οι τρόποι μείωσης του κινδύνου σε περίπτωση αποτυχίας. Τα πιστωτικά συστήματα και οι νόμοι περί πτώχευσης, διευκολύνουν την πρόσβαση σε πιστώσεις και βελτιώνουν την κατανομή τους. Αυτό που καταφέρνει ένα ισχυρό σύστημα πτώχευσης είναι να λειτουργεί ως φίλτρο, πριμοδοτώντας την εξέλιξη των παραγωγικών εταιρειών και συνεισφέροντας στην αναδιανομή των πόρων στις εταιρείες που κρίνονται πιο αποτελεσματικές. Για να λειτουργούν αποτελεσματικά τα συστήματα αφερεγγυότητας πρέπει να διασφαλίζονται οι προσδοκίες των εκάστοτε πιστωτών και οφειλετών που οφείλουν να έρθουν σε μεταξύ τους συμφωνία, ώστε να διευκολύνεται η πρόσβαση στη χρηματοδότηση που δυνητικά θα διασώσει τις πιο βιώσιμες επιχειρήσεις από τις συγκυριακές αδυναμίες. Ένα καλά ισορροπημένο σύστημα πτώχευσης διακρίνει τις εταιρείες που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσχέρειες αλλά είναι οικονομικά βιώσιμες, από τις αναποτελεσματικές εταιρείες που πρέπει να ρευστοποιηθούν.

Ο τομέας που λειτουργεί ως βαρόμετρο της αποδοτικότητας των οικονομιών στον σημερινό παγκοσμιοποιημένο κόσμο είναι το εξωστρεφές εμπόριο, η διευκόλυνση του οποίου κρίνεται ως ιδιαιτέρως σημαντική για τις επιχειρήσεις (Depken και Sonora 2005). Ο κύκλος των γραφειοκρατικών διαδικασιών περιλαμβάνει τα εξής στάδια που παρακωλύουν την ομαλή ροή και επιφέρουν επιπλέον κόστος και καθυστερήσεις για τους συναλλασσόμενους: την χρονοτριβή λόγω πολυάριθμων απαιτούμενων εγγράφων, τις διαβρωμένες και αδιαφανείς τελωνειακές διαδικασίες, τις ανεπαρκής λιμενικές επιχειρήσεις και τις ελλείπεις υποδομές. Επίσης, η αποτελεσματική επίλυση των εμπορικών διαφορών είναι σημαντική και αυτή επιτυγχάνεται με την ύπαρξη αποτελεσματικού και διαφανούς δικαστικού συστήματος, ικανού να διαμεσολαβήσει με περίπτωση αποτυχίας εξόφλησης των απαιτήσεων και ταυτοχρόνως να συμβάλλει στην ενθάρρυνση σύναψης νέων επιχειρηματικών σχέσεων. Η γρήγορη επίλυση είναι ζωτικής σημασίας και όρος επιβίωσης για τις μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες δεν διαθέτουν τις αντοχές και τους πόρους για μια καθυστερημένη έκβαση μιας μακράς δικαστικής διαμάχης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Μεγάλη επίδραση στην επιχειρηματικότητα ασκεί επίσης η δομή του φορολογικού συστήματος, παρεμβαίνοντας στην ποιότητα των οικονομικών ελευθεριών. Οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές εκτός του άμεσου αντίκτυπου που προκαλούν στο εισόδημα των πολιτών, διαμορφώνουν εμμέσως και το εύρος των διαθέσιμων επιλογών κα του βαθμού ελευθερίας κινήσεων (Cevik 2014). Το δύσκολο στοίχημα που καλείται να κερδίσει η φορολογική πολιτική της κυβέρνησης είναι η μη στρεβλωτική παρέμβαση της στο ελεύθερο παιχνίδι τιμών που διαδραματίζεται στις αγορές, όπου αντιπαραβάλλεται η προσφορά και η ζήτηση. Η αποτελεσματικότητα του φορολογικού συστήματος κρίνεται από την ουδετερότητα που επιδεικνύει είτε στο επίπεδο της φορολόγησης των προϊόντων είτε στην φορολόγηση των βιομηχανιών, κρατώντας ισοσκελισμένο το φορολογικό ισοζύγιο μεταξύ επενδύσεων και της κατανάλωσης. Ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται με την αποφυγή επιβολής υψηλών φορολογικών συντελεστών (Johansson et al 2008). Οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές ενδέχεται να προκαλέσουν ανεπιθύμητες παρενέργειες όπως η υποκίνηση του λαθρεμπορίου, η ενθάρρυνση δωροδοκίας, η εξάπλωση πολλών μορφών διαφθοράς, η διέξοδος σε φορολογικά καταφύγια, η επιδίωξη φοροδιαφυγής και η διάβρωση των κινήτρων και της κουλτούρας για εργασία που οδηγεί στην αποταμίευση και την επένδυση. Οι επιδοτήσεις και οι άλλες μορφές επιχορηγήσεων, σε τελικό στάδιο, απλώς ανακατανέμουν την αγοραστική δύναμη μεταξύ των ατόμων του ιδιωτικού τομέα. Η λογική της επιδότησης είναι η επιβράβευση αυτών που δεν εργάζονται, γιατί προέρχεται από απόσπαση μέρος της ανταμοιβής όσον εργάζονται παραγωγικά. Οι επιδοτήσεις τείνουν να τιμωρούν την οικονομική επιτυχία, μαζί με όσους στερούνται πολιτικής υποστήριξης και ανταμείβουν την οικονομική αποτυχία και την επιτυχή χειραγώγηση του πολιτικού συστήματος προς όφελος όσων την ασκούν (Economic Freedom- Annual Reports, Fraser Institute).

Οι κυβερνητικές πολιτικές που σκοπό έχουν τη μείωση των ποσοστών ανεργίας μέσω της στήριξης του εισοδήματος, των ευκαιριών κατάρτισης και της βοήθειας για την αναζήτηση εργασίας πολλές φορές επικεντρώνονται στην προώθηση της απασχόλησης και όχι στην ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας. Πολιτικές επιλογές που ευνοούν τη σταθερότητα της αγοράς και την προώθηση της ασφάλειας των εργαζομένων συμβάλλουν στη διατήρηση του χαμηλού ποσοστού εισόδου τους σε νέες επιχειρήσεις (ElFayoum et al 2018). Η δημιουργία μιας πιο δυναμικής οικονομίας απαιτεί μεγαλύτερη ισορροπία μεταξύ των κινήτρων που προσφέρονται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

στο μισθωτό προσωπικό και εκείνων που προσφέρονται στους επιχειρηματίες. Σαν γενικό συμπέρασμα θα τονίζαμε την σημασία της λογοδοσίας, της συμμετοχικότητας και αυτονομίας των πολιτών, την συμμετρία πληροφόρησης και την απλότητα και σαφήνεια των κανόνων στην τρόπο επίτευξης μιας καλής κανονιστικής διακυβέρνησης. Κάθε ένα από αυτά τα χαρακτηριστικά ενισχύει την διαφάνεια του ρυθμιστικού συστήματος, καθιστώντας το ελκυστικό σε όσους ενδιαφέρονται να επενδύσουν και να επιχειρήσουν (O'Reilly 2018).

2.8 Θεσμοί της Αγοράς Εργασίας

Υπάρχουν δύο διαφορετικοί ρόλοι που μια κυβέρνηση μπορεί να διαδραματίσει όσον αφορά την αγορά εργασίας. Ο επιζήμιος ρόλος αφορά το καθορισμό των αποτελεσμάτων με νομοθετικές παρεμβάσεις, όταν θα ήταν πιο αποδοτικό και αποτελεσματικό για την οικονομία να προέκυπταν κατόπιν ελεύθερων αλληλεπιδράσεων μεταξύ των συναλλασσομένων στην αγορά εργασίας. Ο ρόλος που καλείται να αναλάβει μια κυβέρνηση είναι αυτός της υπηρεσίας του διαιτητή, όπου υποκινεί την σύναψη εθελοντικών συμβάσεων, μεριμνώντας για την τήρηση των κανόνων δικαίου και της προστασίας των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, αλλά να μην προτρέχει για να επιβάλλει όποιο αποτέλεσμα κρίνει εκείνη ως κατάλληλο, με θέσπιση νομοθεσίας και έκδοση κανονισμών που ρυθμίζουν πτυχές της αγοράς εργασίας, όπως μισθοί και συνθήκες εργασίας. Ο ρόλος των υπερβολικών ρυθμίσεων αντιβαίνει της στόχευσης των οικονομικών ελευθεριών (Εαστον & Walker 1992). Αντί να προστατεύει τις ιδιωτικές συμβάσεις και την ιδιωτική ιδιοκτησία, η κυβέρνηση πολύ συχνά εξασθενεί τα δικαιώματα τόσο των μεμονωμένων εργαζομένων όσο και των εργοδοτών, αν και οι αποφάσεις της διεξάγονται υπό την προϋπόθεση ότι έχει ευρύτερη γνώση των καταλληλότερων μισθών, των ωρών εργασίας, των τύπων θέσεων εργασίας κ.λπ. από ό, τι οι μεμονωμένοι εργαζόμενοι και οι εργοδότες.

Είναι εξακριβωμένη η πρακτική πολλών κυβερνήσεων να υιοθετούν μία νομοθεσία που να εξυπηρετεί τα συμφέροντα μικρών αλλά καλά οργανωμένων ομάδων συμφερόντων, που απολαμβάνουν και αξιόπιστης χρηματοδότησης. Το κόστος της νομοθεσίας δεν αποφέρει οφέλη στον γενικό πληθυσμό και μάλιστα τον βαρύνει με τρόπους συγκαλυμμένους, ως ένα ευρέως διασκορπισμένο κόστος. Έτσι,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

η εργατική νομοθεσία τυπικά αποσκοπεί στη βελτίωση της οικονομικής ευημερίας μιας ομάδας, προσπαθώντας να προστατεύσει τις θέσεις εργασίας και τα εισοδήματα τους, περιορίζοντας τις ευκαιρίες των άλλων (Bernal-Verdugo et al 2012). Επομένως, ένα σημαντικό επίπεδο ελευθερίας στην αγορά εργασίας επιτυγχάνεται όταν είναι αυξημένος ο βαθμός προστασίας που προσφέρει το εργατικό δίκαιο σε μεμονωμένους εργαζομένους και όχι σε συνδικαλιστικούς οργανισμούς, στους οποίους η νομοθεσία δύναται να παραχωρήσει το ειδικό προνόμιο της αποκλειστικής αντιπροσώπευσης, το οποίο λειτουργεί εις βάρος της οικονομικής ελευθερίας των εργαζομένων. Η αποκλειστικότητα δίνει σε μια ένωση το νόμιμο δικαίωμα να είναι ο αποκλειστικός διαπραγματευτής όλων των εργαζομένων σε μια διαπραγμάτευση, είτε επιθυμούν να εκπροσωπούνται είτε όχι., καθιστώντας οποιαδήποτε προσπάθεια μεμονωμένης διαπραγμάτευσης, από πλευράς εργαζομένων ή εργοδοτών, παράνομη. Άρα, τα συνδικάτα ενεργούν όπως όλοι οι άλλοι μονοπωλητές, περιορίζοντας την «παραγωγή» τους και αυξάνοντας τις τιμές τους.

Μια ενδεδειγμένη μέθοδος αποτίμησης της αποτελεσματικότητας των κυβερνητικών παρεμβάσεων στην ρύθμιση της αγοράς εργασίας είναι ο αντίκτυπος που προκαλούν στην οικονομική ελευθερία. Μια βασική ρυθμιστική παρέμβαση είναι οι υποχρεωτικοί φόροι μισθοδοσίας εργοδότη – όπως είναι οι φόροι για ασφάλιση ανεργίας, συντάξεις γήρατος ή κοινωνική ασφάλιση – πολλές από τις πτυχές των οποίων έχουν ιδιαίτερη σημασία για την οικονομική ελευθερία. Σύμφωνα με τα προγράμματα αυτά οι κυβερνήσεις υποχρεώνουν τους εργοδότες να χρηματοδοτήσουν οι ίδιοι ορισμένες παροχές των εργαζομένων τους, και για αυτό αποτελούν "παροχές βάσει εντολής". Αυτή η επιβεβλημένη εντολή παρεμβαίνει στην ελευθερία επιλογής των εργαζομένων να καθορίσουν με υπευθυνότητα οι ίδιοι το επιθυμητό τους μείγμα μισθών και παροχών. Και αυτό γιατί η χρηματοδοτική αυτή παροχή ενδέχεται να μεταφερθεί στους υπαλλήλους με τη μορφή χαμηλότερων μισθών ή άλλων παροχών, υποκρύπτοντας έτσι ένα φόρο που βαρύνει τους εργαζομένους. Εν αγνοία του κρυμμένου αυτού φόρου, οι εργαζόμενοι υπολείπονται επαρκής ενημέρωσης για να αποφασίσουν ορθολογικά το επιθυμητό μισθολογικό τους μίγμα.

Τα ανωτέρω κυβερνητικά προγράμματα συνιστούν και συστήματα ασφάλισης ανεργίας, που μαζί με τα προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης, συνηγορούν στην θέση ότι οι κυβερνήσεις αποκτούν το δικαίωμα να δράσουν ως μονοπωλητές στην

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

παροχή ασφαλιστικών υπηρεσιών. Όσα ιδιωτικά προγράμματα φιλοδόξησαν να υποκαταστήσουν τα κυβερνητικά ελεγχόμενα προγράμματα, αποδείχτηκαν ανίκανα να ακολουθήσουν στον ανταγωνισμό με το αντίπαλο δέος, που είναι τα κυβερνητικά προγράμματα. Για παράδειγμα, οι ατομικοί λογαριασμοί συνταξιοδότησης (IRAs) ανταγωνίζονται το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης των ΗΠΑ, αλλά επειδή το σύστημα απομακρύνει τόσο μεγάλο εισόδημα από τους εργαζόμενους μέσω υποχρεωτικών πληρωμών, υπάρχουν πολύ λιγότερα διαθέσιμα προγράμματα ιδιωτικής συνταξιοδότησης. Η λογική της ασφάλισης ανεργίας όσο και των φόρων κοινωνικής ασφάλισης βρίσκεται στον αντίποδα της λογικής των οικονομικών ελευθεριών, η οποία δεν επιδέχεται παραβιάσεις που θα περιορίσουν την συμπεριφορά των εργαζομένων και των εργοδοτών, όπως να θέσουν εμπόδια στην ελευθερία επιλογής, ανταλλαγών, σύναψης συμβάσεων και συνεταιρισμού. Ένας κατάλληλος συγκριτικός δείκτης για την βαθμολόγηση των χωρών σε αυτό το θέμα, είναι το ποσοστό του εργασιακού εισοδήματος που αξιοποιείται ως παροχή ασφάλισης ανεργίας ή κοινωνικής ασφάλισης, παραπέμποντας εμμέσως στον βαθμό οικονομικής ελευθερίας (Easton και Walker 1992).

Ίσως η σημαντικότερη παρέμβαση στην οικονομική ελευθερία ενός συγκεκριμένου εργαζομένου είναι ο φόρος εισοδήματος, με τον οποίο παρακρατείται ένα μέρος της εργασίας του. Ένα φορολογικό σύστημα το οποίο θα επιβάλλει φόρο στο πρόσθετο εισόδημα, θα επιβάλει επίσης ποινή στην προστιθέμενη αξία. Αυτό που πρέπει να αποφύγει ένας φόρος είναι να τοποθετηθεί ως παρεμβολή μεταξύ της αξίας που αποδίδουν οι καταναλωτές σε ένα προϊόν ή μια παραγωγική διαδικασία και της αμοιβής ή το κέρδος που εισπράττουν οι παράγοντες που συνέβαλλαν στην παραγωγή του. Οι φόροι για την απόκτηση πρόσθετου προσωπικού ή επιχειρηματικού εισοδήματος επίσης αποθαρρύνουν τη διαδικασία δημιουργίας πλούτου που οδηγεί σε αυξημένα εισοδήματα (Egger και Winner 2004). Όταν οι φόροι για την εργασία και την αποταμίευση είναι υψηλοί, για παράδειγμα, οι επιλογές παραμορφώνονται υπέρ του πρόσθετου χρόνου αναψυχής αντί για πρόσθετο εισόδημα, και υπέρ της τρέχουσας κατανάλωσης έναντι της αποταμίευσης που οδηγεί στην μελλοντική κατανάλωση.

Η περαιτέρω ανάλυση των ρυθμιστικών παρεμβάσεων οδηγεί στο ρυθμιστικό πλαίσιο των επιχειρήσεων, το οποίο όπως θα καταδειχθεί, έχει άμεση σχέση με τη ρύθμιση της εργασίας. Τέτοιες ρυθμίσεις περιλαμβάνουν την ύπαρξη ή την έλλειψη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

νόμιμων κατώτατων μισθών, τη νομοθεσία που διέπει την άδεια ασθενείας, τον χρόνο διακοπών, τις ώρες εργασίας, τις αποζημιώσεις εργαζομένων, τους μισθούς λόγω κυβερνητικών συμβάσεων και απαιτήσεις συνταξιοδοτικών ταμείων, μεταξύ άλλων. Οι κανονισμοί αυτοί οφείλουν να ανταποκρίνονται στα πραγματικά σήματα της αγοράς και να εξυπηρετούν τις παραγωγικές ανάγκες της, αλλιώς θα προσθέτουν στρεβλώσεις στην ομαλή λειτουργίας της. Αναποτελεσματικές ρυθμίσεις αυξάνουν τα κόστη μιας παραγωγικής επιχείρησης, με πιθανό αποτέλεσμα την μείωση της απασχόλησης (Khwaja M. and Iyer I. 2014). Οι κυβερνήσεις, οφείλουν να συμπεριφέρονται όπως οι εταιρείες, επιδιώκοντας τη παραγωγή μεγαλύτερης αξίας σε ανταγωνιστικά επίπεδα κόστους. Οι χώρες αξιολογούνται από τους επενδυτές και τους πολίτες από την αξία των δημόσιων υπηρεσιών που παρέχουν, αναλογικά του φόρου τον οποίο επιβαρύνονται, με τον ανταγωνισμό μεταξύ των χωρών να τους αναγκάζει να μεταρρυθμίζονται για να καταφέρνουν να προσελκύουν και να διατηρούν το ανθρώπινο κεφάλαιο που τους εμπιστεύεται, μαζί με το φυσικό και το κοινωνικό.

Ένα παράδειγμα αναντιστοιχίας ρυθμίσεων της εργασίας και συνθηκών της αγοράς είναι η Ελλάδα, που καταγράφεται ως μια χώρα η οποία έχει υψηλά αποθέματα κεφαλαίου και χαμηλή απασχόληση του ανθρώπινου δυναμικού. Σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ για τη ρύθμιση της αγοράς εργασίας (OECD Jobs Strategy 2018), το ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό απασχόλησης της Ελλάδας συνδυάζεται με μια αυστηρή ρύθμιση της αγοράς εργασίας, η οποία καθιστά για την παραγωγική διαδικασία, τη χρήση του συντελεστή αυτού άκαμπτη. Η ακαμψία της αγοράς εργασίας είναι λοιπόν σημαντική παράμετρος. Η αυστηρή ρύθμιση της αγοράς εργασίας επιβραδύνει τόσο τον ρυθμό καταστροφής θέσεων όσο και τον ρυθμό δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, οδηγώντας έτσι τελικά σε λιγότερες και πιο σταθερές θέσεις εργασίας. Σε ότι αφορά τη σχέση ρύθμισης αγορών προϊόντων και εργασίας με την καινοτόμο δραστηριότητα, σχετική έρευνα βρίσκει ότι ο περιορισμός του ανταγωνισμού μέσω διοικητικών παρεμβάσεων ή γενικότερα μέσω της παρουσίας του κράτους στις αγορές, περιορίζει ιδιαίτερα την υιοθέτηση καινοτόμου δραστηριότητας (Samara et al 2012) Αντίστοιχα επιζήμια είναι η μη προστασία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, γεγονός που επιβεβαιώνει τη σημασία του παράγοντα αυτού στην οικονομική ανάπτυξη (Andrés et al 2013).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Σαν γενική καθοδηγητική αρχή λοιπόν διαπίστωσης αναποτελεσματικοτήτων της κυβερνητικής πολιτικής είναι ο εντοπισμός προσοδοθηρικών ομάδων συμφερόντων να αφιερώνουν πόρους, χρήμα, χρόνο και προσπάθεια για να αποκτήσουν την πρόσοδο. Αυτό όμως είναι συνώνυμο με την καθαρή απώλεια πόρων και πλούτου από την κοινωνία προς όφελος συγκεκριμένων ομάδων και ισοδυναμεί με ένα κόστος ευκαιρίας που θα λάμβανε κανείς εάν αφιέρωνε τους πόρους αυτούς σε παραγωγικές δραστηριότητες (Constantinescu et al 2015). Σε αντίθετη περίπτωση έχουμε την συνθήκη των ίσων ευκαιριών και της κερδοφορίας, που χαρακτηρίζεται από συνεχή ανταγωνισμό στις αγορές για παραγωγικές δραστηριότητες, ενώ αυτή της προσοδοθηρίας εμφανίζει έναν τεχνητό ανταγωνισμό με σκοπό ο νικητής να απολαύσει μονοπωλιακή ή ολιγοπώλιακή θέση στην αγορά περιορίζοντας τον ανταγωνισμό. Στην μία περίπτωση ο καινοτόμος επιχειρηματίας δημιουργεί και ιδιοποιείται μια πρόσοδο, η οποία προκύπτει από την πρωτοποριακή και καινοτόμο δραστηριότητα του. Στην άλλη περίπτωση η ελευθερία εισόδου στην αγορά δεν υφίσταται. Το κέρδος προκύπτει από τον περιορισμό εισόδου στην αγορά συνήθως από κάποια κυβερνητική ρύθμιση.

Στην πρώτη περίπτωση έχουμε κοινωνικό πλεόνασμα και στη δεύτερη κοινωνική απώλεια. Στην πρώτη περίπτωση, ο καινοτόμος επιχειρηματίας δημιουργεί και ιδιοποιείται μια πρόσοδο η οποία προκύπτει από την πρωτοποριακή και καινοτόμο δραστηριότητα του, η είσοδος στη αγορά είναι ανοιχτή και αυτό εγγυάται ότι η πρόσοδος αυτή στο βάθος χρόνου θα διασκορπιστεί σε αυτούς που θα εισέλθουν στην αγορά (D'Andria και Savin 2018). Στην δεύτερη περίπτωση, η ελευθερία της εισόδου στην αγορά δεν υφίσταται. Σε κλειστή αγορά, η οικονομική πρόσοδος είναι η αμοιβή που υπερβαίνει το κόστος ευκαιρίας ενός πόρου. Εδώ το συνολικό προϊόν δεν αυξάνεται, αφού το κέρδος επινοείται μέσα από ρυθμιστικούς περιορισμούς και απαγορεύσεις της οικονομικής ελευθερίας. Άρα, το θεσμικό περιβάλλον είναι αυτό που καθορίζει τη φύση του παραγόμενου πλεονάσματος, δηλαδή εάν το κέρδος προέρχεται από παραγωγή και καινοτομία ή εάν είναι πρόσοδος που προκύπτει από την κλειστότητα των αγορών.

Έτσι συμπερασματικά, είναι σημαντικές οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας με στόχο την ανατροπή του status quo, έτσι ώστε να υπάρχει παραγωγή κερδών ευημερίας για το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Αλλάζοντας το θεσμικό πλαίσιο της οικονομικής δράσης με «αλλαγή παραδείγματος γενικής

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

ισορροπίας», προκαλείται ανακατανομή και αναδιάρθρωση του παιχνιδιού σε πιο αποδοτικές αλλά και πιο δίκαιες βάσεις όσον αφορά την αναδιανομή του εισοδήματος (Kešeljević και Spruk 2013). Το ζητούμενο είναι η καλή διακυβέρνηση με ένα αποδοτικό, «διευκολυντικό κράτος» και με ένα θεσμικό σύστημα δομών, κινήτρων και αντικινήτρων που να αλλάζει τις συμπεριφορές.

2.9 Θεωρία των Οικονομικών Ελευθεριών

Μιας και έχει αναφερθεί πολλές φορές ο όρος της οικονομικής ελευθερίας, είναι χρήσιμο εδώ να αναλυθεί περεταίρω από μια ευρύτερη θεωρητική σκοπιά. Το πλαίσιο αναφοράς του όρου είναι η οικονομία και η αγορά, των οποίων όμως η ένταξη σε ένα ευρύτερο πολιτικό και κυβερνητικό πλαίσιο είναι προϋπόθεση για να τους επιδοθεί ο χαρακτηρισμός ελεύθερη οικονομία. Η κυβέρνηση είναι απαραίτητη τόσο για τον καθορισμό των "κανόνων του παιχνιδιού" όσο και ως διαιτητής για την ερμηνεία και την επιβολή των κανόνων που έχουν αποφασιστεί. Το έργο της αγοράς είναι η ωρίμανση και η εξέλιξη της σε βαθμό που να αναλαμβάνει η ίδια τα ζητήματα που την αφορούν και να μην αναθέτει την επίλυση τους στα πολιτικά μέσα, ώστε να ελαχιστοποιηθεί η ανάγκη άμεσης εμπλοκής της κυβέρνησης στα οικονομικά δρώμενα. Το απεχθές γνώρισμα της πολιτικής παρέμβασης και δράσης είναι η τάση της να απαιτεί συμμόρφωση με τις επιταγές της χωρίς διαβούλευση με συλλογικούς φορείς, ενώ η ενδογενής φύση της αγοράς επιτρέπει την ελεύθερη ανάδυση ποικιλίας ρυθμίσεων και συμπεριφορών από τους παράγοντες που αλληλεπιδρούν.

Η βασική πτυχή της οικονομικής ελευθερίας είναι η συσχέτιση της με το επίπεδο των κυβερνητικών δαπανών και της φορολογικής ελευθερίας, που δείχνουν και το πόσο παρεμβαίνει η κυβέρνηση στην αγορά (Barro και Redlick 2009). Η επιχειρηματική ελευθερία, η ελευθερία εργασίας και η νομισματική ελευθερία είναι ρυθμιστικοί δείκτες αποτελεσματικότητας της αγοράς και η ελευθερία του εμπορίου, η ελευθερία των επενδύσεων και η οικονομική ελευθερία δείχνουν τον βαθμό που η αγορά είναι ανοιχτή. Η ασφάλεια των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και ο θεσμικός περιορισμός της διαφθοράς αποτελούν το κράτος δικαίου. Μέσα από τους δυο ξεχωριστούς ισχυρούς πυλώνες, της αγοράς και του κράτους, αναδύεται η κοινωνία των πολιτών. Η κοινωνία των πολιτών προκύπτει από τις ανοικτές και ανταγωνιστικές αγορές και από ένα ισχυρό και σχετικά αυτόνομο κράτος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Η οικονομική ελευθερία σχετίζεται και με το ευρύτερο θεσμικό υπόβαθρο που παράγει τις συμπεριφορές των δρώντων σε μια κοινωνία. Οι ιδέες και η εφαρμοσμένη εκδοχή τους, δηλαδή οι δημόσιες πολιτικές, με την προϋπόθεση ότι κατευθύνονται κυρίως στην ενίσχυση του κύρους και της ανεξαρτησίας των θεσμών, ενδυναμώνουν την «εμπιστοσύνη» η οποία με τη σειρά της είναι ο πιο ισχυρός θεσμός σε μια κοινωνία που γενικεύει και διαχέει το «κοινωνικό κεφάλαιο. Ο μηχανισμός της συναίνεσης εξασφαλίζει όχι μόνο την αποτελεσματική κατανομή των πόρων, αλλά και την προστασία των πραγματικών συμφερόντων άρα και των δικαιωμάτων των μερών. Ενισχύει τη διάχυση της πληροφόρησης και την αμοιβαιότητα στις οικονομικές συναλλαγές (Compton et al 2014). Μια κοινωνία που πάσχει θεσμικά είναι μια κοινωνία που δεν μπορεί να δράσει συλλογικά. Το πνεύμα συνεργασίας και της αμοιβαιότητας είναι αναγκαίο για τον διάλογο, την πληροφόρηση και την αποφασιστικότητα που απαιτείται για τις μεταρρυθμίσεις. Η δομημένη σπατάλη πόρων και ανθρωπίνου δυναμικού, είναι αποτέλεσμα έλλειψης καινοτόμων ιδεών και πολιτικών συναίνεσης καθώς και θεσμικών και οργανωτικών αδυναμιών. Ο Coase αναφέρει ότι το μέγεθος του προβλήματος του ελλείματος συντονισμού και συνεργασίας που προκαλούν τα εμπόδια στις συναλλαγές στον πραγματικό κόσμο είναι η χαμένη δυνατότητα εμφάνισης του καινούργιου, του καινοτόμου, καθώς εμποδίζεται η δημιουργική καταστροφή.

Ακολουθεί ένας κατάλογος των παραγόντων που επιδρούν στην οικονομική ελευθερία, για να συγκεντρωθούν όλες οι όψεις του φαινομένου που μπορούν να ποσοτικοποιηθούν ως μεγέθη και να μετρηθούν με την συλλογή δεδομένων. Μια ματιά στα στατιστικά στοιχεία (Global Competitiveness Report 2018), δείχνει ότι οι χώρες αποκλίνουν περισσότερο από το μέσο όρο στους τομείς της ασφάλειας των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, των κρατικών δαπανών και της ελευθερίας από τη διαφθορά, κα έτσι παρατηρείται σημαντική ανομοιογένεια μεταξύ των χωρών. Για παράδειγμα, οι χώρες που έχουν εμπεδωμένους τους θεσμούς του κράτους δικαίου, απολαμβάνουν ασφαλή δικαιώματα ιδιοκτησίας και τους επιστρέφεται στην οικονομία ένα υψηλό μερίδιο των κυβερνητικών δαπανών στο ΑΕΠ είναι οι χώρες υψηλού εισοδήματος, ενώ όσες χώρες μαστίζονται από υψηλή διαφθορά, χαμηλής ποιότητας ιδιοκτησιακή εξασφάλιση και μοιράζονται χαμηλά επίπεδα κρατικών δαπανών είναι χώρες χαμηλού εισοδήματος στην υπο-σαχάρια Αφρική, τη Μέση Ανατολή και τη Λατινική Αμερική.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Έχει βρεθεί ακόμα η άμεση θετική συσχέτιση του κατά κεφαλήν εισοδήματος με τον βαθμό οικονομικής ελευθερίας, υπονοώντας μια σχέση αιτίου αποτελέσματος μεταξύ του επιπέδου οικονομικών ελευθεριών και της παραγωγής πλούτου. (Herrera-Echeverri et al 2013). Αντίστοιχα, το υψηλό επίπεδο οικονομικών ελευθεριών εντοπίζεται σε χώρες με χαμηλή φορολογία, χαμηλό πληθωρισμό, ευέλικτη αγορά εργασίας και ανοιχτές δομές επιχειρηματικότητας. Από την άλλη πλευρά, οι συνιστώσες του δείκτη ελευθερίας, όπως οι δημόσιες δαπάνες, δεν παρέχουν σαφή εικόνα για το κατά πόσον συνιστούν σημαντική ή μικρή παραβίαση της ατομικής ελευθερίας. Τα αποδεικτικά στοιχεία καταδεικνύουν επίσης ότι η ασφάλεια των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, οι κρατικές δαπάνες και η ελευθερία από τη διαφθορά ασκούν τη μεγαλύτερη επίδραση στο συνολικό επίπεδο οικονομικής ελευθερίας, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι μεταβλητές του κράτους δικαίου και οι δημόσιες δαπάνες έχουν αντίκτυπο στον σχηματισμό του συνολικού επιπέδου οικονομικής ελευθερίας, εξίσου όπως η δημοσιονομική ελευθερία και η ρυθμιστική αποτελεσματικότητα (Kešeljević και Spruk 2013).

Η μακροοικονομική σταθερότητα στηρίζεται σε δύο πυλώνες, την δημοσιονομική και την νομισματική ελευθερία, οι οποίες ασκούν συνολικά την πιο ισχυρή επίδραση στο συνολικό επίπεδο οικονομικής ελευθερίας και κατά συνέπεια, στο κατά κεφαλήν εισόδημα (Bitzenis and Makedos 2014). Η δημοσιονομική ελευθερία είναι ένα σύνθετο μέτρο της επιβάρυνσης του συνόλου των φορολογικών συντελεστών ως ποσοστό του ΑΕΠ, και η νομισματική ελευθερία συνδυάζει ένα μέτρο τόσο του πληθωρισμού όσο και των έλεγχων των τιμών που στρεβλώνουν τη δραστηριότητα της αγοράς. Οι χώρες που απολαμβάνουν περισσότερη ελευθερία αναπτύσσονται ταχύτερα καθώς η φτώχεια συσχετίζεται με την περιορισμένη ελευθερία της οικονομίας. Η οικονομική ελευθερία αντανακλά τη δυνατότητα των ατόμων μιας οικονομίας να επιλέγουν επάγγελμα με ελεύθερη βούληση και να συμμετέχουν στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας.

Η ελευθερία μιας οικονομίας συνδέεται ακόμα και με τους υφιστάμενους κανονισμούς που παρεμβαίνουν στην ελευθερία εισόδου στις αγορές της. Παραδείγματα αποτελούν το δικαίωμα δραστηριότητας ξένων και ιδιωτικών τραπεζών σε μια χώρα σε συνθήκες ανταγωνισμού, η έκταση της παρεχόμενης πίστης στον ιδιωτικό τομέα, οι κανονισμοί στην αγορά εργασίας, το ρυθμιστικό πλαίσιο στον επιχειρηματικό τομέα και ο έλεγχος των τιμών, που η ύπαρξη του παραπέμπει σε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

πολιτικές δωροδοκίας και διαφθοράς των επιχειρήσεων (Rafayet et al 2017). Η αποτελεσματική λειτουργία των αγορών μιας οικονομίας διασφαλίζει την παραγωγή της αναγκαίας σύνθεσης και εμπορικής διάθεσης αγαθών και υπηρεσιών βάσει των δυνάμεων προσφοράς και ζήτησης. Η έκταση του ανταγωνισμού και οι στρεβλώσεις της αγοράς μέσω κυβερνητικών παρεμβάσεων (labor freedom), είναι κρίσιμοι παράγοντες στην αποτελεσματικότητα των αγορών. Άλλες συνθήκες επίδρασης είναι ο χρόνος και οι διαδικασίες έναρξης μιας επιχειρηματικής δραστηριότητας (Ease of Doing Business Score, WB) , οι δασμοί, η προστατευτική πολιτική (trade freedom), η αντιμονοπωλιακή πολιτική κλπ.

Η ευελιξία και η αποτελεσματικότητα της αγοράς εργασίας είναι σημαντική και για την ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας. Η ευελιξία στην αγορά εργασίας προϋποθέτει μια ευέλικτη εργασιακή νομοθεσία, κατάλληλες ρυθμίσεις τόσο στο φορολογικό όσο και στο ασφαλιστικό σύστημα που να παρέχουν κίνητρα παραγωγικής εργασίας, να ενισχύουν την απασχολησιμότητα με τη δια βίου εκπαίδευση και να διευκολύνουν την κινητικότητα της εργασίας μεταξύ κλάδων, επιχειρήσεων και περιοχών. Το κόστος εργασίας και η παραγωγικότητα της εργασίας επιτρέπουν τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας όταν η αύξηση των πραγματικών μισθών είναι μικρότερη ή αυξάνεται βραδύτερα από την αύξηση της παραγωγικότητας. Η ταχύτερη αύξηση των μισθολογικών και εργοδοτικών δαπανών σε σχέση με την παραγωγικότητα θα επιφέρουν επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας. Επίσης, ο βαθμός δεκτικότητας της οικονομίας στο άνοιγμα του εξωτερικού εμπορίου, το διαρθρωτικό βάρος της βιομηχανίας στο παραγωγικό μίγμα και ο μέσος όρος ανεργίας και δη των νέων, αποτελούν σημαντικά δομικά χαρακτηριστικά που επιδρούν στις επιδόσεις.

Τέλος, ένα ανοικτό και διαφανές τραπεζικό περιβάλλον διευκολύνει την πρόσβαση στη χρηματοδότηση και ενθαρρύνει τον ανταγωνισμό για την παροχή αποτελεσματικής χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης μεταξύ νοικοκυριών, επιχειρήσεων, καθώς και μεταξύ επενδυτών και επιχειρηματιών (Chortareas et al 2013). Οι πολιτικές που περιορίζουν την οικονομική ελευθερία των τραπεζών μπορούν να οδηγήσουν σε μια αναποτελεσματική διαδικασία κατανομής των πόρων. Τα χρηματοπιστωτικά συστήματα προσφέρουν τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες αναβάθμισης του παραγωγικού επιπέδου, χωρίς τις οποίες οι άνθρωποι θα αναγκάζονταν να βασιστούν αποκλειστικά στις δικές τους περιορισμένες

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

αποταμιεύσεις, που δεν επαρκούν για την εκμάθηση εκπαιδευτικών δεξιοτήτων ούτε για την ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών. Οι νεοσύστατες και νεοφυείς επιχειρήσεις θα πρέπει να μην δεσμεύονται από τα περιορισμένα κέρδη τους για να αποτολμήσουν καινοτόμες επενδυτικές κινήσεις. Ένα αποτελεσματικό χρηματοπιστωτικό συστήματα νοείται ως η μόνη διέξοδος διαφυγής από την κατάσταση εισοδηματικής ανισότητας και βραδείας οικονομικής ανάπτυξης.

2.10 Δημοκρατικές Δομές και Οικονομική Ανάπτυξη

Το επίπεδο της δημοκρατίας συνδέεται άμεσα με τα επίπεδα της πολιτικής και οικονομικής ελευθερίας. Η δημοκρατία είναι ένα σύνολο πολιτικών και οικονομικών δικαιωμάτων, και σχετίζεται θετικά με την αποτελεσματικότερη λειτουργία των αγορών και των κρατών, και άρα με την οικονομική ανάπτυξη. Ο πρώτος λόγος που εξηγεί αυτή την σύνδεση είναι η καλύτερη χρήση της πληροφορίας σε συνθήκες δημοκρατίας, που οδηγεί στην καλύτερη ανταπόκριση έναντι των απαιτήσεων από την πλευρά της κυβέρνησης, αφού έχει επιτευχθεί καλύτερος προσδιορισμός προτιμήσεων και έχουν σχεδιαστεί καλύτερα οι πολιτικές και στρατηγικές επιλογές. Το δεύτερο επιχείρημα επικεντρώνεται στο πλεονέκτημα της δημοκρατίας για ταχύτερες θεσμικές αλλαγές στην κατεύθυνση καλύτερης επίδοσης. Το τρίτο επιχείρημα αφορά τη διατήρηση της σταθερότητας του πολιτικού συστήματος και των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, τα οποία είναι ουσιώδη για την οικονομική ανάπτυξη (Bilych 2013).

Η δημοκρατία ως πολίτευμα, γεννήθηκε στην αρχαία Ελλάδα την περίοδο της Κλασικής Εποχής (510-322 π.Χ.), δημιουργώντας ταυτόχρονα, ένα νέο μακροπολιτισμό ο οποίος αποτελούσε και προϋπόθεση για την ύπαρξη της (Κυριαζής και Οικονόμου 2018). Η άμεση δημοκρατία, στηριζόταν σε νέες, καινοτόμες πολιτικά, έννοιες, και πάνω τους στηρίχθηκε ένας νέος πολιτισμός και τρόπος ζωής. Αυτές ήταν η έννοια της ισηγορίας, της ισονομίας, της ισοκρατίας και της ισοπολιτείας. Έννοιες που ως αρχική προϋπόθεση είχαν την εκτίμηση όλων από όλους. Οι πολίτες μπορούσαν να εισηγηθούν ένα νέο νόμο, ή να μιλήσουν για ένα θέμα που θεωρούσαν πως απασχολεί τα κοινά, με απόλυτη υπευθυνότητα. Οι νόμοι ίσχυαν για όλους το ίδιο, και είχαν όλοι τις ίδιες ευθύνες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Οι πολίτες – οπλίτες στην αρχαία Αθήνα, ως υπεύθυνοι πολίτες και ως γενναίοι πολεμιστές, υπερασπίζονταν όχι μόνο κάποια άυλα ιδανικά, αλλά κάτι πολύ συγκεκριμένο, τα ατομικά περιουσιακά δικαιώματα τους που συνιστούσε κυριολεκτικά τη γη τους. Η νίκη και η επιβίωση σε μία μάχη ήταν άμεσα εξαρτημένη και συνώνυμη με την επιτυχημένη συνεργασία, τη συνεργασία των απλών οπλιτών με τους αξιωματικούς τους που πολεμούσαν ως ίσοι μεταξύ ίσων στη φάλαγγα (Ober 1999). Αυτή ήταν μια σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ της ελληνικής φάλαγγας και του ασιατικού στρατού. Η φάλαγγα και η τριήρης ήταν μηχανισμοί συνεργασίας και ένα νέο είδος συμπεριφοράς, απαραίτητο για την επιτυχή έκβαση μιας μάχης. Η συνεργασία των οπλιτών στη φάλαγγα, εκτός από το καθαρά φυσικό στοιχείο, επεκτείνονταν σε ένα πνευματικό επίπεδο, λειτουργούσε ως συνεργασία για την επίτευξη κοινών σκοπών και ιδεωδών. Αντίστοιχα στην τριήρη, χρειάζεται άριστη συνεργασία και συντονισμός μεταξύ των διαφορετικών ειδικών ομάδων στο πλοίο – κωπηλάτες, ναύτες, οπλίτες, τοξότες και αξιωματικοί. Αυτοί οι τρόποι συμπεριφοράς οδήγησαν σε ένα νέο αξιακό περιβάλλον το οποίο είχε ως επακόλουθο τη δημιουργία ενός νέου ισχυρού δημοκρατικού συστήματος.

Η εμπιστοσύνη που γεννήθηκε ήταν απαραίτητη για την ίδια την ύπαρξη της φάλαγγας και την επιτυχία της στο πεδίο της μάχης, καθώς δημιούργησε ένα γενικό αίσθημα ισότητας η οποία οδήγησε στην ιδέα και την αξία της πολιτικής ισότητας και έφερε στο φως τις δημοκρατικές αξίες της ισονομίας και της ισοκρατίας. Οι οπλίτες είχαν μάθει να συνεργάζονται στο πεδίο της μάχης και ήταν επακόλουθο να προχωρήσουν στη συνεργασία και το συντονισμό στον πολιτικό τομέα, απαιτώντας νομικά και πολιτικά δικαιώματα. Μέσα από τον μηχανισμό της φάλαγγας προέκυψε η οικονομική και νομική ισότητα, άρα ένα καθεστώς ισονομίας που σταδιακά μετεξελίχθηκε σε δημοκρατία. Οι πολεμικές αξίες της ισότητας και εμπιστοσύνης έγιναν οι πολιτικές αξίες της ισονομίας, ισοκρατίας και ισηγορίας. Η κοινότητα συμφερόντων και το παίγνιο θετικού αποτελέσματος ήταν η βάση για την πραγματοποίηση του ιδανικού της ομόνοιας (Κυριαζής και Οικονόμου 2018).

Σύμφωνα με την οικονομική ορολογία, οι αποτελεσματικοί μηχανισμοί συνεργασίας και συντονισμού μειώνουν το κόστος συναλλαγής και δημιουργούν την κοινωνία πολιτών και τα δίκτυα κοινοτήτων. Η Αθηναϊκή Δημοκρατία δεν ήταν στατική αλλά δυναμική, εξελισσόταν ως ζωντανός οργανισμός. Οι κλασικές ελληνικές δημοκρατίες βασίζονταν ακριβώς στο άκρως ανταγωνιστικό περιβάλλον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

των πόλεων, όπου κυριαρχούσε ανταγωνισμός προτάσεων και ιδεών, με διαρκή αμφισβήτηση. Ουσιαστικά ήταν ένα σύστημα ανοιχτό στο διάλογο και τη διαφωνία, με σύμμετρη πληροφόρηση και διαφάνεια. Οι ανοιχτοί στρατιωτικοί θεσμοί οδήγησαν σε ανοιχτούς οικονομικούς θεσμούς και όλο και πιο ανοιχτούς πολιτικούς θεσμούς. Η επιδίωξη της δημοκρατίας ήταν η δημιουργία συνειδητοποιημένων και ενάρετων πολιτών. Στις μέρες μας αυτό θα ισοδυναμούσε με ένα νέο μακροπολιτισμό σε δημοσιονομικό επίπεδο. Μια πιο ενεργή συμμετοχή του πολίτη όχι αυτή τη φορά ως οπλίτη, αλλά ως οικονομικού δρώντος σε κοινωνικό και ατομικό επίπεδο. Οι Αθηναίοι θεωρούσαν πως ως ελεύθεροι πολίτες, δεν έπρεπε να επιβαρύνονται με άμεσους φόρους, γιατί η άμεση φορολόγηση ερχόταν σε αντίθεση με την προσωπική ελευθερία. Προσπαθούσαν να συνδυάσουν τη φορολογία με ηθικά κίνητρα. Προσπαθούσαν να δημιουργήσουν κοινότητα συμφερόντων όλων των πολιτών που ήταν η μεγαλύτερη εξασφάλιση της δημοκρατίας. Ομόνοια υφίσταται στην πράξη μόνο σε μια πολιτεία που προστατεύει, χωρίς να παραβιάζει, την ατομική ελευθερία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα.

2.11 Σύνοψη

Σαν κατακλείδα αυτού του κεφαλαίου, παρατίθεται ο πίνακας 2.1 που συγκεντρώνει όλους τους παράγοντες που επηρεάζουν και καθορίζουν την οικονομική ανάπτυξη, όπως σταχυολογήθηκαν από τις ενότητες αυτού του κεφαλαίου. Οι παράγοντες χωρίστηκαν σε πέντε κατηγορίες για να υπάρχει συμφωνία και με τη διάταξη της ανωτέρω θεωρητικής ανασκόπησης. Από την αρχική βάση της νεοκλασικής θεωρίας της ανάπτυξης έχει προστεθεί το οικοδόμημα των θεσμικών οικονομικών, του οποίου οι πολύπλευρες πτυχές περιλαμβάνουν την θεωρία περί ενδογενούς ανάπτυξης, την θεωρία των ανοιχτών θεσμών, της δημιουργικής καταστροφής, την θεωρητική και εμπειρική βιβλιογραφία των οικονομικών ελευθεριών και τις θεωρητικές εισηγήσεις περί της συμβολής των πολιτικών δημοκρατικών δομών στην οικονομική και καινοτομική δυναμική. Σε κάθε ξεχωριστή πτυχή αφιερώθηκε και μια ενότητα σε αυτό το κεφάλαιο και αποδελτιώθηκαν αναλόγως και οι βασικοί συντελεστές – παράγοντες της ανάπτυξης.

Οι ανωτέρω όμως θεωρίες, όσο και αν είναι διακριτές και αυτόνομες, δεν είναι και στεγανές μεταξύ τους, αφού τους δένει ένα κοινό νήμα θεωρητικών εννοιών,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

που είναι ο πυρήνας των θεσμικών οικονομικών, όσο των εξελικτικών οικονομικών. Η θεωρητική μεθοδολογία είναι η ίδια, η συσχέτιση κόστους συναλλαγής και εκάστοτε δομής, απλά εφαρμόζεται σε ξεχωριστές περιοχές της ευρύτερης πολιτικής και οικονομικής θεσμικής υποδομής. Η ιδιαιτερότητα της ανάλυσης έγκειται στο ότι κάθε επιμέρους υποσύστημα επηρεάζει και επηρεάζεται από τα άλλα, κάθε αλλαγή παραμέτρων σε ένα εξιδεικευμένο πεδίο έχει αντίκτυπο στα άλλα πεδία και στη συνολική συμπεριφορά του συστήματος ως όλου. Η σημασία αυτής της παρατήρησης θα φανεί στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας, όπου θα επιχειρηθεί η συσχέτιση των παραγόντων μεταξύ τους για να διερευνηθεί ο βαθμός αλληλεξάρτησης και συνεισφοράς τους στην καθορισμό της οικονομικής ανάπτυξης.

Πίνακας 2.1 Δομικοί Παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη

Πολιτική δομή Διακυβέρνησης	**Ρυθμίσεις Επιχειρηματικότητας**	**Ρυθμίσεις Αγοράς Εργασίας**	**Συντελεστές Παραγωγής**	**Ανοιχτοί Θεσμοί Δημιουργικής Καταστροφής**
Ρυθμιστική Διαφάνεια	Ασφάλεια Δικαιωμάτων Ιδιοκτησίας	Στήριξη Εισοδήματος Εργαζομένων	Επαρκή Εκπαίδευση, Τεχνογνωσία	Ισότητα στην Κατανομή Ευκαιριών
Εμπιστοσύνη στην Ποιότητα Διακυβέρνησης	Ισότιμοι Όροι Ανταγωνισμού Εμπόδια Εισόδου	Επιδοτήσεις, Πληρωμές Μεταφοράς	Δημιουργικότητα	Πειραματισμός Επιχειρηματιών, Ρίσκο
Ανοιχτή Πρόσβαση στη Πληροφόρηση	Αποτελεσματικό Χρηματοπιστωτικό Σύστημα	Κυβερνητική Ασφάλιση ανεργίας	Φορολογικοί συντελεστές	Τεχνολογικές Αλλαγές
Περιορισμοί Άντλησης Προσόδων	Ασφάλεια Επενδυτών	Πρόγραμμα Κοινωνική Ασφάλισης	Σχετικό Βάρος Βιομηχανίας	Θεσμοί Συστήματος Καινοτομίας
Ευρεία ή στενή Κατανομή Πολ. Δύναμής	Ενθάρρυνση Επιχειρηματικής Πρωτοβουλίας	Αυστηρότητα Ρύθμισης Εργασίας	Ανεργία Μορφωμένων Νέων	Πολιτική Λογοδοσία

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πολύπλοκες Γραφειοκρατικές Διαδικασίες	Αποδοτικότητα Συστήματος Δικαιοσύνης	Ευελιξία Κανονισμών Απασχόλησης	Επενδυτικό Κεφάλαιο	Συμμετοχικό-τητα Πολιτών
Διαφθορά Δωροδοκίες	Περιπλοκότητα Διαδικασιών Εγγραφής	Δια βίου Εκπαίδευση	Κεφάλαιο Αποτα-μίευσης	Κοινωνικό κεφάλαιο
Επιβολή νόμου Συμμόρφωση Ποινές	Νόμοι Περί Πτώχευσης	Διευκόλυνση Κινητικό-τητας Εργασίας	Υποδομές για Εξωστρεφές Εμπόριο	Μηχανισμός Συναίνεσης Συλλογικότητα
Αξιοποίηση πόρων Και Ανθρώπινου Δυναμικού	Συστήματα Φερεγγυότητας		Ανθρώπινο Κεφάλαιο	Κοινωνία Πολιτών Δίκτυα Κοινοτήτων
Δομές Συντονισμού και Συνεργασίας	Διευκόλυνση για Εξωστρεφές Εμπόριο		Κυβερνη-τικές Δαπάνες	Συνεργασία Αμοιβαιότητα Διάλογος
Καλός Προσδιορισμός Προτιμήσεων	Προστασία Πνευματικής Ιδιοκτησίας			Ανταγωνισμός Προτάσεων και Ιδεών
Σταθερότητα Πολιτικού Συστήματος	Νομισματική ελευθερία			
	Προστατευτική Αντιμονο-πωλιακή πολιτική			
	Ανοιχτό Επιχειρηματικό Περιβάλλον			

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Κεφάλαιο 3 – Διερευνώντας τις δομικές συνθήκες της ανάπτυξης

3.1 Εισαγωγικό πλαίσιο

Σε αυτό το κεφάλαιο η προσοχή εστιάζεται στην εμπειρική βιβλιογραφία των δημοσιονομικών πολιτικών που οδηγούν στην οικονομική ανάπτυξη. Η εκάστοτε ερευνητική προσέγγιση διαμορφώνεται από το θεωρητικό πρίσμα με το οποίο εξετάζεται η ανάπτυξη και από την αντίστοιχη εργαλειοθήκη που το συνοδεύει. Κάθε θεωρητική αναπαράσταση της οικονομικής ανάπτυξης στενεύει ή διευρύνει το οπτικό πεδίο μέσα στο οποίο την τοποθετεί και από το οποίο την εξετάζει, και έτσι η εμπειρική πορεία της έρευνας καθοδηγείται με διαφορετικό, κάθε φορά, γνώμονα και προσανατολισμό. Με την νεοκλασική για παράδειγμα θεωρητική προσέγγιση λαμβάνονται ως παράγοντες της αναπτυξιακής εξίσωσης αποκλειστικά οι συντελεστές παραγωγής, ή με την νέο-κευνσιανή προσέγγιση προσθέτονται οι κεφαλαιακοί πόροι του κρατικού προϋπολογισμού. Όπως καταδείχθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, με την νέο-θεσμική προσέγγιση, η αναπτυξιακή τροχιά μιας οικονομίας εδράζεται στις διακυβερνητικές δομές και το ρυθμιστικό θεσμικό υπόβαθρο των οικονομικών δραστηριοτήτων και συμπεριφορών, και άρα με αυτή την προσέγγιση διευρύνεται η γκάμα των υπό μελέτη παραγόντων και των πιθανόν αλληλεπιδραστικών τους συνδυασμών. Κάθε εμπειρική έρευνα όμως, όποιας θεωρητικής πλαισίωσης, τεκμηριώνει τη συσχέτιση μεταξύ διαφορετικών οικονομικών ,ποσοτικά ή ποιοτικά μετρήσιμων, μεγεθών και συμβάλλει θετικά στην συμπλήρωση του, υπό κατασκευή, ερμηνευτικού οικοδομήματος.

Η δημοσιονομική ένωση των ευρωπαϊκών κρατών με προοπτική την ομοσπονδοποίηση τους μπορεί να πάρει διαφορετικές οργανωτικές μορφές στην πορεία, καθώς οι ιδιομορφίες και οι ετερογένειες των επιμέρους συμμετεχόντων αυξάνουν την αβεβαιότητα και την μη-προβλεψιμότητα προς όποια επιθυμητή έκβαση. Θεσμικοί οικονομολόγοι έχουν επιχειρηματολογήσει ότι η πιο ενδεδειγμένη και ομαλή πορεία, με τους λιγότερους κλυδωνισμούς, είναι αυτή με οδοδείκτη την αποκέντρωση των δημοσιονομικών αποφάσεων, κάτω από ένα κεντρικό επίπεδο ρυθμιστικού συντονισμού. Αν και δεν έχει εμπειρικά ανευρεθεί η συσχέτιση θετικού προσήμου μεταξύ της αποκέντρωσης και της ανάπτυξης (Baskaran, Feld, Schnellenbach 2016), υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις που συνηγορούν υπέρ αυτής της

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

σχέσης, οι οποίες και θα αναφερθούν παρακάτω, επαναλαμβάνοντας συμπυκνωμένα και προσθέτοντας νέο υλικό στα συμπεράσματα του δευτέρου κεφαλαίου. Η συμπόρευση αυτής της έρευνας με την επιλογή της δημοσιονομικής αποκέντρωσης, έναντι άλλων μορφών δημοσιονομικής ένωσης, στρέφει την μελέτη στις τοπικές συνθήκες, και την ανάδειξη του μίγματος των ιδιοτήτων εκείνων που λειτουργούν ως γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη. Αναζητείται ο συνδυασμός κατάλληλων ρυθμιστικών παρεμβάσεων και σωστής ανάγνωσης των τοπικών δυνατοτήτων ώστε να επιτευχθεί η μέγιστη δυνητική παραγωγικότητα. Έχοντας διευρύνει το θεωρητικό πεδίο, όπως παρουσιάστηκε στο δεύτερο κεφάλαιο, ώστε να καλύπτονται όλες οι πτυχές του φαινομένου που η σύγχρονη οικονομική έρευνα έχει αναδείξει, η έμφαση στο κεφάλαιο αυτό δίνεται στο πώς επιτυγχάνεται η οικονομική ανάπτυξη, σε τοπικό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο. Μετά την έκθεση των κυριότερων εμπειρικών μελετών στο θέμα, θα εντοπιστεί το έλλειμα στην βιβλιογραφία μιας συνολικής και ολιστικής αντιμετώπισης του φαινομένου της ανάπτυξης και θα προταθεί η μεθοδολογία που δύναται να συνεισφέρει στην υπέρβαση αυτού του ελλείματος.

Πιάνοντας το νήμα λοιπόν από το δεύτερο κεφαλαίο, γίνεται τώρα αναφορά στις συνεισφορές στην υπόθεση της συσχέτισης μεταξύ της δημοσιονομικής αποκέντρωσης και της ανάπτυξης, μιας και με αυτό τον τρόπο εισάγεται το πλαίσιο της δημοσιονομικής ομοσπονδίας και αποκέντρωσης στην βιβλιογραφία των οικονομικών της ανάπτυξης . Καταρχάς, από μια Schumpeterian προοπτική, οι διαδικασίες δημιουργικής καταστροφής μπορεί να είναι αποτελεσματικότερα διαχείρισημες σε ομοσπονδιακά συστήματα. (Aghion και Howitt 2006). Από άποψη πολιτικής οικονομίας, ο φεντεραλισμός προσφέρει το δομικό πλαίσιο για την καλύτερη αποδοτικότητα των αποτελεσμάτων της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς, χωρίς να χρειάζεται να καταφύγει σε υπερβολική ρύθμιση, καταστέλλοντας συγχρόνως και φαινόμενα προσοδοθηρικής συμπεριφοράς (Weingast 1995). Ο Brueckner (2002) υποστηρίζει ότι η μετακίνηση των ανθρώπων σύμφωνα με το μοντέλο του Tiebout υπονοεί ότι σε ένα ομοσπονδιακό σύστημα, κάθε τύπος ανθρώπου, π.χ. ανάλογα την ηλικιακή ομάδα, λαμβάνει τα δημόσια αγαθά που αναλογούν στο επίπεδο μεγιστοποίησης χρησιμότητας του. Σε μια επόμενη εργασία, ο Brueckner (2006) δείχνει ότι αυτά τα αποτελέσματα δύναται να είναι μόνιμα και συμβατά με το μοντέλο ενδογενούς ανάπτυξης. Ένα άλλο επιχείρημα προέρχεται από μοντέλα οικονομικής γεωγραφίας μεταξύ των περιοχών στο πυρήνα και στην

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

περιφέρεια. Ο πυρήνας δημιουργείται από το συσσωρευμένο φυσικό κεφάλαιο που έχει καταφέρει μακροχρόνια να συσσωματώσει και έτσι συντελεί στην καλύτερη προσέλκυση παραγωγικών δραστηριοτήτων για να εγκατασταθούν στην περιφέρεια, γιατί την τροφοδοτεί ταχύτερα με παραγωγικές ροές και την καθιστά ικανή να μετεξελιχθεί η ίδια σε παραγωγικό κέντρο ή πυρήνα. (Baldwin και Martin 2004). Τέτοιες δυνάμεις δύναται να επηρεαστούν από περιφερειακές πολιτικές, όπως πολιτικές για την εκπαίδευση (Camagni 1995), και πολιτικές φορολογικού ανταγωνισμού (Justman et al. 2002), όπου διαφοροποιούνται οι προμήθειες δημόσιας υποδομής προκειμένου να μετριαστούν οι πιέσεις του δημοσιονομικού ανταγωνισμού. Η περιφέρεια καταλήγει έτσι να ενσωματώσει ποικιλία τύπων κεφαλαιουχικών επενδύσεων, και άρα συνολικά να γίνεται αναφορά για ύπαρξη ενδογενούς μοντέλου ανάδυσης περιφερειακής ετερογένειας. Καταδεικνύεται ακόμα ότι οι μεταφορές από μια πλούσια σε μια φτωχή περιοχή έχουν προσωρινά αποτελέσματα σύμφωνα με το νέο μοντέλο οικονομικής γεωγραφίας (Brakman et al. 2006).

Επιπρόσθετα, οι Xie et αϊ. (1999) έχουν δημιουργήσει μοντέλα ανάπτυξης που ενσωματώνουν την ιδιομορφία των ειδικών συνθηκών των ετερογενών περιοχών, όπου μια αλλαγή καθεστώτος από δημοσιονομική αυτονομία σε δημοσιονομικό φεντεραλισμό συνδέεται με υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης. Η προσέγγιση της Πολιτικής Οικονομίας βοηθά επίσης στον εντοπισμό πιθανών αιτιωδών μηχανισμών σε αυτή την μετάβαση, όπως το ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο και η ποιότητά του (Enikolopov και Zhuravskaya 2007). Ακόμα, ο Oates (1972) έχει ήδη επισημάνει την σημασία της δημοσιονομικής ισοδυναμίας των διαφορετικών ιεραρχικών επιπέδων, για να ενταχθούν αποδοτικά οι δημοσιονομικές παρεμβάσεις και να συνεισφέρουν στην αποτελεσματικότητα των δομών της αγοράς. Ο Edwards (2005) τόνισε τη σημασία της αποκέντρωσης στην επίλυση του προβλήματος της ασυνέπειας χρόνου, όπως το ονόμασε, το οποίο αναφέρεται στην αδυναμία δέσμευσης μιας τοπικής κυβέρνησης σε χαμηλούς μελλοντικούς φόρους. Η αποκέντρωση προσφέρει την επιλογή εξόδου σε φορολογικά επιβαρυμένους παράγοντες οι οποίοι εκτίθενται στην απειλή μετανάστευσης τους, και έτσι δημιουργούνται συνθήκες ισορροπίας, με χαμηλούς φόρους, υψηλές επενδύσεις και υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Ο Oates (1990, 1999) υπαινίχθηκε ακόμα το γεγονός ότι ο φεντεραλισμός μπορεί να είναι χρήσιμος από την άποψη της πολιτικής καινοτομίας, μιλώντας για «εργαστηριακό

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

φεντεραλισμό» - ένα σύστημα στο οποίο πολλά, παράλληλα πειράματα μικρής κλίμακας μπορούν να πραγματοποιηθούν στο τοπικό επίπεδο. Σχετικά, οι Besley και Case (1995) περιέγραψαν αυτό τον ανταγωνισμό πειραμάτων ως ευκαιρία και έμμεσο μηχανισμό αξιολόγησης και σύγκρισης των αποτελεσμάτων και επιδόσεων που επιτυγχάνονται μεταξύ των πολιτικών δικαιοδοσιών των γύρω περιοχών. Στο ίδιο πόρισμα καταλήγει και ο Weingast (1995), χαρακτηρίζοντας τις ομόσπονδες πολιτείες «πολιτικά εργαστήρια». Ο βαθμός ετερογένειας των περιοχών, σύμφωνα με τον Strumpf (2002), μειώνει και το πρόβλημα του ελεύθερου καβαλάρη, που αφορά τους πολιτικούς αξιωματούχους που αξιοποιούν για ιδιοτελή όφελος τις κοινά παρεχόμενες πληροφορίες που προκύπτουν από αυτά τα πολιτικά πειράματα.

3.2 Συμβολή των Δομών Παραγωγής

Αφού τονίστηκε η σημασία της ομοσπονδιακά εποπτευόμενης δημοσιονομικής αποκέντρωσης, και ορίστηκε η αναπτυξιακή δυναμική των τοπικών περιφερειών ως η περιοχή εξειδίκευσης για περαιτέρω εμβάθυνση και μελέτη, συνάμα με την εξοικείωση με το θεωρητική πλαίσιο των θεμελίων της ανάπτυξης στις πολιτικές και οικονομικές δομές, είναι σκόπιμο να γίνει εδώ μια συνολική επισκόπηση της σύγχρονης εμπειρικής βιβλιογραφίας της δημοσιονομικά στοχευμένης ανάπτυξης, ξεκινώντας με την συμβολή της παραγωγικής δομής μιας οικονομίας στην ανάπτυξη της.

Με το νεοκλασικό μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης, προβλέπεται ότι οι χώρες έχουν πρόσβαση στις ίδιες τεχνολογίες. Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, όλες οι χώρες θα οδηγηθούν σε ανοδική σύγκλιση της εισοδηματικής τους στάθμης αφού θα συσσωρεύουν απρόσκοπτα φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο. Ωστόσο, τα πραγματικά δεδομένα δεν στηρίζουν αυτή την θεωρητική πρόβλεψη (Rodrik 2011). Εξετάζοντας τα διακρατικά στοιχεία για την ανάπτυξη, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι οι φτωχότερες χώρες αναπτύσσονται συστηματικά ταχύτερα από τις πλουσιότερες. Οι φτωχές χώρες παραμένουν φτωχές επειδή δεν έχουν τη γνώση να παράγουν τα είδη αγαθών που θα τις μεταφέρουν στον πλούτο. Η απελευθέρωση των εισαγωγών εξυπηρετεί την ανάγκη δημιουργίας νέων γνώσεων, με την προϋπόθεση όμως να μην αφορά τις παραδοσιακές εξαγωγές, όπως ενδύματα ή γεωργικά προϊόντα ελάχιστης

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

μεταποίησης, γιατί έτσι καταλήγει σε αύξηση των εξαγωγών αλλά μικρής οικονομικής ανάπτυξης συνολικά.

Συγκρίνοντας τη μεταρρυθμιστική στρατηγική της Λατινικής Αμερικής με αυτή της Ασιατικής φανερώνεται ότι οι ασιατικές χώρες αναμόρφωσαν τις οικονομίες τους με διαφορετικό τρόπο, εστιάζοντας αρχικά στην παροχή άμεσων κινήτρων και επιδοτήσεων στις μη παραδοσιακές εξαγωγικές δραστηριότητες. Η Νότια Κορέα και η Ταϊβάν εφάρμοσαν τις εξαγωγικές επιδοτήσεις ήδη από τη δεκαετία του 1960, ενώ η Σιγκαπούρη και η Μαλαισία προέβηκαν από την δεκαετία του 1970 σε καθορισμό εξαγωγικών ζωνών μεταποίησης, με την Κίνα να εφαρμόζει την ίδια μεταρρυθμιστική λογική σε πιο διευρυμένη έκταση, διαμορφώνοντας στην δεκαετίας του ’80 και του ‘90 τις Ειδικές Οικονομικές Ζώνες. Η σημαντική ομοιότητα σε αυτές τις περιπτώσεις ήταν η πολιτική επικέντρωση στην εξωστρεφής παραγωγή και όχι η επιδίωξη ανάπτυξης μέσω ελευθέρωσης των εισαγωγών (Rodrik 2003). Αυτό υποδεικνύει μια διττή στρατηγική για τη στήριξη της βιομηχανικής ανάπτυξης και την προώθηση της διαφοροποίησης, μέσω εκπόνησης μιας μεταρρυθμιστικής βιομηχανικής πολιτικής που διευκολύνει συναλλαγματικά και προωθεί τις ευκαιρίες επενδύσεων και επιχειρηματικότητας, στοχευμένα στα νέα εξαγώγιμα προϊόντα.

Στην σημερινή πραγματικότητα, οι πιο αποδοτικές στρατηγικές επιλογές με αναπτυξιακό ορίζοντα, σχετίζονται με την τεχνολογία της πληροφορίας και την οικονομία της γνώσης, καθώς διέπονται από βαθιά εξελικτική λογική (Mayer 2018). Ο στίβος όπου αγωνίζονται οι χώρες για να διατηρούν την ανταγωνιστικότητα τους και την συμμετοχή τους στην παγκοσμιοποίηση, είναι οι επιδόσεις τους στα τεχνολογικά επιτεύγματα. Οι δυσκολίες αυτού του αγώνα και οι απαραίτητες προϋποθέσεις προς εκπλήρωση συνεχώς αυξάνονται, καθώς επιταχύνονται οι ρυθμοί των τεχνολογικών αλλαγών. Οι αναπτυσσόμενες χώρες για να διατηρούν αναπτυξιακές αξιώσεις οφείλουν να αυξήσουν την παραγωγικότητα τους, επενδύοντας στην εκπαίδευση, αξιοποιώντας αποτελεσματικά τις υπάρχουσες γνώσεις, αναπτύσσοντας νέες τεχνικές δεξιότητες και σχεδιάζοντας μια συνολική στρατηγική για τη δημιουργία θεσμών και δικτύων που επεκτείνουν τις δυνατότητες χρήσης τόσο της υπάρχουσας όσο και της νέας παραγόμενης γνώσης. Το θεμέλιο, για παράδειγμα της αμερικανικής οικονομικής ανάπτυξης, ήταν ένας συνδυασμός

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

θεσμών και ένα καθεστώς οικονομικών κινήτρων που υποστήριζε την επιχειρηματικότητα, τον πειραματισμό και την ανάληψη κινδύνων (Neffke 2014).

Η οικονομική ανάπτυξη είναι βασικά μια διαδικασία διαρθρωτικής μετατροπής. Αυτό συνεπάγεται την ανακατανομή παραγωγικών παραγόντων από την παραδοσιακή γεωργία στη σύγχρονη γεωργία, τη βιομηχανία και τις υπηρεσίες και την ανακατανομή αυτών των παραγόντων στις δραστηριότητες βιομηχανίας και υπηρεσιών. Εάν επιτύχει η επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης, η διαδικασία αυτή συνεπάγεται τη μετατόπιση πόρων από τομείς χαμηλής σε υψηλής παραγωγικότητας. Σε γενικές γραμμές, η οικονομική ανάπτυξη για να είναι μακροχρόνια πρέπει να εστιάζει στις δυνατότητες της εγχώριας παραγωγικής δομής να διαφοροποιείται ενδογενώς, να επιδεικνύει καινοτομικές δραστηριότητες και να διασυνδέεται σε ευρύτερους εγχώριους σχηματισμούς για ενίσχυση των τεχνολογικών της ικανοτήτων. Οι τομείς βιομηχανικών και σύγχρονων ψηφιακών υπηρεσιών συμβάλλουν δυναμικά σε αυτή τη διαδικασία διαφοροποίησης. Πράγματι, τα στοιχεία της μεταπολεμικής εποχής στον αναπτυσσόμενο κόσμο δείχνουν σαφώς ότι η ταχεία ανάπτυξη στον αναπτυσσόμενο κόσμο συνδέεται πάντοτε με τη διαφοροποίηση της παραγωγής σε μεταποιητικές και σύγχρονες υπηρεσίες, και με γρήγορο ρυθμό στην ταχύτητα μετάβασης, ενώ η αργή ανάπτυξη έχει συσχετιστεί συνήθως με τη διόγκωση των υπηρεσιών χαμηλής παραγωγικότητας (Rodrik 2013).

Μία από τις κύριες προκλήσεις της βιομηχανικής πολιτικής είναι να κατανοηθεί καλύτερα πώς μπορεί να στηριχθεί η ανάπτυξη, συνδέοντας και συντονίζοντας τις παραγωγικές και τεχνολογικές δυνατότητες με νέες οικονομικές δραστηριότητες (Aiginger 2014). Η μακροχρόνια ανάπτυξη είναι φαινόμενο που προέρχεται από την εσωτερική δομική διάρθρωση των παραγωγικών παραγόντων μιας οικονομίας και όχι απλώς από την καθεαυτή ένταξη στο διεθνές σύστημα αγορών. Η ενσωμάτωση στις διεθνείς αγορές για να οδηγεί σε μακροχρόνια ανάπτυξη πρέπει να ακολουθεί το οικονομικό πρότυπο που βασίζει τη δημιουργία αξίας στο θεμέλιο των εγχώριων παραγωγικών δυνατοτήτων, και προσθέτει εξωστρεφείς διασυνδέσεις πάνω στο ακμάζον ενδογενή δυναμισμό. Για να αποδώσουν οι άμεσες ξένες επενδύσεις πρέπει να ενταχθούν και να συντονιστούν αρμονικά στο υπόστρωμα των εγχώριων τεχνολογικών δυνατοτήτων, που ήδη απολαμβάνουν επάρκεια επενδύσεων Ε & Α και εκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού, με συνέπεια να καθίσταται η χώρα ανοιχτή και στην κατάρτιση δεξιοτήτων από τις διασυνδέσεις και

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

τις αλληλεπιδράσεις που δημιουργούνται μεταξύ εγχώριων και ξένων θυγατρικών επιχειρήσεων (Herrera-Echeverri et al 2013).

Οι μακροπρόθεσμες προοπτικές ανάπτυξης εξαρτώνται από τη δυναμική των οικονομιών μάθησης, που συνεπάγεται ότι οι ευκαιρίες που προσφέρονται στους οικονομικούς παράγοντες καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την εμπειρία παραγωγής τους. Κάθε παραγωγική διαδικασία έχει ως βάση την γνώση και την εμπειρία και η ύψιστη ευθύνη που φέρει μια υπεύθυνη κυβερνητική πολιτική είναι διατηρεί το περιβάλλον που τις γεννά και τις εξελίσσει. Αποτυχία σε αυτήν την δέσμευση θα επιφέρει τις σωρευτικές συνέπειες που διαχώρισαν τελικά την αναπτυξιακή πορεία της Λατινικής Αμερικής και της Ασίας, από την δεκαετία του 1980, όπου και παρατηρήθηκε η απόκλιση τους σε επίπεδο μακροοικονομικής υγείας, με την Λατινική Αμερική να μαστίζεται από οικονομικές διαταραχές. Το επιδιωκόμενο οικονομικό περιβάλλον είναι αυτό που ανταμείβει την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία, έχοντας την αρωγή μιας βιώσιμης βιομηχανικής πολιτικής για να αντιμετωπίζονται οι προκλήσεις αποτυχιών συντονισμού και διάχυσης των πληροφοριών και να μην παρεμποδίζονται οι αναπτυξιακές προοπτικές (Mazzucato 2011).

Η οικονομική ανάπτυξη απαιτεί διαφοροποίηση, όχι μόνο εξειδίκευση. Αυτό μπορεί να φανεί προφανές, αλλά αντιβαίνει σε μια από τις θεμελιώδεις ιδέες του διεθνούς εμπορίου, της ρικαρντιανής εκδοχής όπου ίσχυε η αρχή του συγκριτικού πλεονεκτήματος, η οποία σύνδεε τα κέρδη από το εμπόριο αποκλειστικά με την εξειδίκευση. Η νεώτερη εμπειρία καταδεικνύει ότι μόνο αφού έχουν εδραιωθεί οι συνθήκες υψηλών εισοδημάτων, η επιπλέον ανάπτυξη προέρχεται από αυξημένη εξειδίκευση. Κεντρική σημασία έχουν οι μορφές βιομηχανικής διαφοροποίησης και οι ευκαιρίες που παρέχουν για τη διασύνδεση και τη διάδοση γνώσεων. Εκτός από την ενίσχυση των παραγωγικών ικανοτήτων μιας οικονομίας σε όλο και μεγαλύτερο φάσμα βιομηχανικών προϊόντων, είναι σημαντικό οι επιχειρηματικές δραστηριότητες να στοχεύουν στο να μάθουν πώς να κάνουν νέα πράγματα, όχι να επικεντρωθούν σε αυτό που ήδη κάνουν καλά. Αυτό αποδεικνύει ότι οι επιταχύνσεις ανάπτυξης σχετίζονται με διαρθρωτικές αλλαγές στην κατεύθυνση της βιομηχανίας. Οι αναπτυξιακές απογειώσεις συνδέονται με τις επιδόσεις της μεταποίησης-βιομηχανίας (Hausmann και Hildago 2011)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Φυσικά δεν πρέπει όλες οι καινοτόμες δραστηριότητες να γίνουν στις μεταποιητικές βιομηχανίες, αλλά και ο παραδοσιακής κλάδος της γεωργίας επιδέχεται ενδελεχή εκσυγχρονισμό, ο οποίος δύναται να συνεισφέρει σημαντικά στην βελτίωση της παραγωγικότητας, όπως καταδείχνει το παράδειγμα της πράσινης επανάστασης. Αλλά η ιστορικά ταχεία ανάπτυξη σχετίζεται πρωτίστως με την επέκταση των βιομηχανικών δραστηριοτήτων (Hausmann, Hwang, και Rodrik, 2007). Χώρες όπως η Κίνα, η Ινδία, η Νότια Κορέα, η Ταϊβάν, η Σιγκαπούρη και η Μαλαισία ήταν σε θέση να διαφοροποιηθούν γρήγορα σε πιο εξελιγμένες, τεχνικά απαιτητικές δραστηριότητες, σε μια ευρύτερη μεταποιητική βάση που υποστήριζε υψηλότερα ποσοστά οικονομικής ανάπτυξης, χωρίς αυτό να οφείλεται σε πλεονεκτήματα έντασης εργασίας. Το μέγεθος του φθηνού εργατικού δυναμικού στο Μπαγκλαντές, για παράδειγμα, είναι παρόμοιο με την άφθονη εργασία της Κίνας, διαφέρει όμως ως προς το ανθρώπινο και το φυσικό κεφάλαιο και έτσι το πρότυπο εξαγωγών του Μπαγκλαντές διαφέρει ριζικά από αυτό της Κίνας (Rodrik 2008).

Η οικονομική ανάπτυξη δεν μπορεί να προσομοιωθεί ως διαδικασία γραμμικής εξέλιξης καθώς βασίζεται σε θεσμικές δομές που επιδέχονται διορθωτική παρέμβαση ή και ολικό μετασχηματισμό, για να διατηρείται η παραγωγική συνεισφορά τους. Η μεταποίηση προσφέρεται ως η πιο κατάλληλη πλατφόρμα για την επίτευξη αυτής της μεταβατικής διαδικασίας, όπου στην προσπάθεια διαφοροποίησης των μεταποιημένων αγαθών, εμφανίζονται νέες οικονομικές πρακτικές, που δυνητικά αξιοποιούν ανεκμετάλλευτο παραγωγικό δυναμικό. Οι συνθήκες μάθησης και εμβάθυνσης των παραγωγικών δυνατοτήτων συσσωρεύονται στον βιομηχανικό τομέα και για αυτό ο τομέας αυτός διευκολύνει τις μελλοντικές διαρθρωτικές αλλαγές (Erkan και Yildirimci 2015). Κάθε νέα οργανωτική διαδικασία ή νέο επιχειρηματικό μοντέλο πρέπει να θεωρούνται, εξίσου με τα προϊόντα, ως καινοτομίες (Beinhocker 2007). Οι στρατηγικές ανάπτυξης πρέπει να ενδιαφερθούν όχι μόνο για την Ε & Α και τη δημιουργία γνώσεων, αλλά και να παρακολουθήσουν το πως αποκτάται, πως προσαρμόζεται, πως διαδίδεται και τη χρήση τους σε διαφοροποιημένα τοπικά περιβάλλοντα. Η χρήση νέων τεχνολογιών απαιτεί μόρφωση καθώς και εξειδικευμένη κατάρτιση. Επίσης, πέρα από την εκπαίδευση, η χρήση νέας τεχνολογίας συχνά απαιτεί πρόσβαση σε συμπληρωματικές εισροές, όπως υποστηρικτικές βιομηχανίες, αδειοδοτήσεις και χρηματοδότηση για νέο εξοπλισμό.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

3.3 Αναπτυξιακές Στρατηγικές χωρών

Το Χονγκ Κονγκ και η Σιγκαπούρη είναι ανοιχτές οικονομίες με πλήρη ενσωμάτωση στο παγκόσμιο εμπορικό σύστημα, σε ποσοστό 30% του ΑΕΠ, και τις άμεσες ξένες επενδύσεις, σε ποσοστό 20% του ΑΕΠ, με γνώμονα όμως την πρόσβαση στη γνώση για εγχώρια αξιοποίηση της. Το Χονγκ Κονγκ εστίασε στο να καταστεί κέντρο μεταφοράς και εφοδιαστικής αλυσίδας της ευρύτερης περιοχής, κερδίζοντας την εμπιστοσύνη του ξένου καταναλωτικού κοινού και των παραγωγικών φορέων. Η προνομιακή γειτνίαση με την Κίνα του προσέδωσε και την ευκαιρία να καταστεί οικονομικό κέντρο για την εξυπηρέτηση πληθώρας δοσοληψιών. Έχει όμως ασθενή εκπαιδευτική βάση, αλλά λόγω του ανταγωνισμού της με την Σανγκάη, η τοπική αυτοδιοίκηση άρχισε να επενδύει περισσότερο στην Ε & Α, την τριτοβάθμια εκπαίδευση και τις υποδομές (τεχνολογία πληροφοριών και επικοινωνιών [ΤΠΕ] και νέο αεροδρόμιο).

Η Σιγκαπούρη είχε επίσης ένα ανοιχτό εμπορικό καθεστώς και εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τις ξένες άμεσες επενδύσεις για την τεχνολογία της. Ωστόσο, εν αντιθέσει με το Χονγκ Κονγκ, η κυβερνητική πολιτική είχε εστιάσει επιμόνως στην προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Η Σιγκαπούρη είναι μία από τις χώρες που εξελίχθηκαν γρήγορα από τη φθηνή ανειδίκευτη εργασία στην οικονομία της γνώσης. Τα ποσοστά των μισθών αυξήθηκαν ραγδαία καθώς εισήλθαν οι ξένες επιχειρήσεις, και η κυβέρνηση επένδυσε σε μεγάλο βαθμό στη τεχνική εκπαίδευση των εργαζομένων και στην αναβάθμιση των δεξιοτήτων τους, για να διατηρήσει την ανταγωνιστικότητα τους,. Επιπλέον, προχώρησε σε εκτεταμένες επενδύσεις μεταφορικών υποδομών λιμένος και αεροδρομίου, προκειμένου να καταστεί κομβικό σημείο για τις εμπορικές διαδρομές μεταξύ της Νοτιοανατολικής Ασίας, της Ευρώπης και των ΗΠΑ. Επιπλέον επένδυσε έντονα στις ΤΠΕ για τη βελτίωση της εφοδιαστικής αλυσίδας και την περαιτέρω μείωση του κόστους των συναλλαγών. Έχει πλέον γίνει ένας σημαντικός περιφερειακός κόμβος για τις οικονομικές συναλλαγές, την εκπαίδευση και τα περιφερειακά κεντρικά γραφεία των πολυεθνικών εταιρειών (MNC), καθώς και για όλες τις υπηρεσίες που βασίζονται στη γνώση (Collins και Boswoth 1996)

Τρία ειδικά χαρακτηριστικά της Ταϊβάν που είναι σημαντικά για την κατανόηση της επιτυχίας της είναι ο ρόλος του κράτους, της κινεζικής διασποράς και

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

της δομής της βιομηχανίας. Στην δεκαετία του 1960 προχώρησε στη μετάβαση στον εξαγωγικό προσανατολισμό, με τον έντονα ενεργό ρόλο της κυβέρνησης στην οικονομία. Επιπλέον, η κυβέρνηση πρωτοστάτησε στη δημιουργία ειδικών βιομηχανικών πάρκων που να γειτνιάζουν με πανεπιστήμια, για να τονωθεί η τεχνολογική ανάπτυξη και η ενθάρρυνση νέων καινοτομικών επιχειρήσεων, σε συνεργασία με ένα μεγάλο δημόσιο ερευνητικό ίδρυμα που επιχορήγησε την κατασκευή του.

Αντίθετα στην Λατινική Αμερική (Kuczynski και Williamson 2003), η κυβέρνηση της Βραζιλίας, ενώ είχε επικεντρωθεί για πολλές δεκαετίες στην επιστήμη και την τεχνολογία και αντιμετώπιζε τις στρατιωτικές τεχνολογικές δυνατότητες ως στρατηγική επιλογή, προωθώντας τις επενδύσεις σε ιδρύματα Ε & Α και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ωστόσο, η βραζιλιάνικη βιομηχανία, σε αντίθεση με τις οικονομίες της Ανατολικής Ασίας, δεν ενσωμάτωσε τις πιέσεις από τον διεθνή ανταγωνισμό για να αυξήσει την παραγωγικότητα της. Πολλές από τις ξένες επενδύσεις που έγιναν στη Βραζιλία έχουν προσανατολιστεί προς την προστατευόμενη εσωτερική αγορά και όχι προς τη χρήση της Βραζιλίας ως πλατφόρμα εξαγωγής, όπως συνέβαινε για τις ασιατικές οικονομίες. Ως αποτέλεσμα, η Βραζιλία παρουσιάζει διαχρονικά αρκετά χαμηλό ποσοστό εξαγόμενων αγαθών προς το ΑΕΠ και ειδικά στο τομέα της υψηλής τεχνολογίας. Επίσης η Βραζιλία είχε πολύ μεγαλύτερη μακροοικονομική αστάθεια, με πολύ υψηλό κόστος κεφαλαίου, υψηλούς άμεσους και έμμεσους φόρους και υψηλό έμμεσο κόστος εργασίας και ρυθμιστική ακαμψία στην αγορά εργασίας. Ως αποτέλεσμα, η Βραζιλία διακρίνεται για την υψηλή ανεπίσημη οικονομία της που αγγίζει το 40%, επιφέροντας μείωση στην ανταγωνιστικότητα της.

Η περίπτωση του Μεξικού (Kurowska 2015), ομοιάζει σε πολλές πτυχές τις οικονομίας με την Βραζιλία, ωστόσο, έχει ενσωματωθεί σε μεγαλύτερο εύρος στην παγκόσμια αγορά μέσω εμπορικής δραστηριότητας σε ποσοστό στο ΑΕΠ διπλάσιο από αυτό της Βραζιλίας. Αν και με διαφοροποιημένη εξαγωγική βάση, το Μεξικό έχει χάσει την ανταγωνιστικότητά του λόγω του υψηλού κόστους μεταφοράς, ηλεκτρικού ρεύματος και άλλων δαπανών υποδομής, καθώς και του σχετικά χαμηλού επιπέδου εκπαίδευσης του εργατικού του δυναμικού. Το Μεξικό έχει επιδοθεί σε λιγότερες επενδύσεις στην Ε & Α, ως μερίδιο του ΑΕΠ, από τη Βραζιλία. Η ρωσική οικονομία, τέλος, ενώ διαθέτει ένα άκρως μορφωμένο πληθυσμό, με ανεπτυγμένες τις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

επιστημονικές και τεχνολογικές του ικανότητες, της λείπει το κατάλληλο και αποτελεσματικό θεσμικό καθεστώς για να αξιοποιηθούν τα ισχυρά περιουσιακά στοιχεία της με τρόπους που θα συντελέσουν στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας της

Από τη συγκριτική ανάλυση των έξι παραπάνω χωρών (Hausmann, Hidalgo et al. 2011) μπορεί να συναχθεί ότι τα βασικά στοιχεία των επιτυχημένων στρατηγικών οικονομιών υπήρξαν ο ισχυρός εξωτερικός προσανατολισμός, η σημαντική χρήση ξένων γνώσεων (συμπεριλαμβανομένης της απομίμησης και αντίστροφης μηχανικής), η μακροοικονομική σταθερότητα, καθώς και οικονομικά κίνητρα σε ένα κατάλληλο θεσμικό καθεστώς , φιλικό στην επιχειρηματικότητα και την καινοτομία. Η Βραζιλία και το Μεξικό έλαβαν άμεσες ξένες επενδύσεις, αλλά το μεγαλύτερο μέρος τους ήρθε για να ενισχύσει τις προστατευόμενες εγχώριες αγορές (Delgado et al 2014). Επίσης, αυτές οι χώρες δεν εφάρμοσαν πολιτικές δημόσιων επενδύσεων στην Ε & Α και στην εκπαίδευση. Η Ρωσία επικέντρωσε σχεδόν αποκλειστικά την ερευνητική της προσπάθεια σε στρατιωτικούς σκοπούς και παρέβλεψε τη αξία της εμπορικής αξιοποίησης της βιομηχανικής της τεχνολογίας. Το πρότυπο ενσωμάτωσης με το παγκόσμιο σύστημα που ακολούθησε αφορούσε μόνο το εμπόριο, και αυτό περιορισμένης έκτασης και μικρής άντλησης πολύτιμων παραγωγικών γνώσεων. Το θεσμικό της οικονομικό καθεστώς δεν τροφοδοτούσε με πόρους τις παραγωγικές χρήσεις, μην αφήνοντας περιθώρια στην ανταγωνιστικότητα να αυξηθεί. Επομένως, φαίνεται ότι η κοινή στρατηγική των χωρών για υψηλές επιδόσεις ήταν να ξεκινήσουν οι εξαγωγές με υψηλή ένταση γνώσης και να μετακινηθούν προοδευτικά σε πιο εξελιγμένα προϊόντα.

Από τα παραδείγματα των χωρών αυτών, προκύπτει η ευκαιρία να συγκροτηθεί μια εικόνα της οικονομικής ανάπτυξης που να συμπεριλαμβάνει τις βασικές και καθοριστικές διαστάσεις του φαινομένου, τους άξονες δηλαδή γύρω από τους οποίους εκτυλίσσεται η αναπτυξιακή δυναμική. Η οικονομία της γνώσης είναι η βάση της τεχνολογικής αλλαγής, η οποία διαμορφώνει το παραγωγικό πρότυπο και ορίζει την κατεύθυνση της εξελικτικής τροχιάς. Με καταλύτη των εξελίξεων την καινοτομία και οικονομικό κινητήρα την επιχειρηματικότητα, οι πολιτικές και οικονομικές δομές βρίσκονται σε συνεχή αναδιάταξη, υπό την επίμονη επίδραση της δημιουργικής καταστροφής. Δύο μεθοδολογίες ανάλυσης του φαινομένου της ανάπτυξης, σε αυτή τη πολυδιάστατη εκδοχή του, είναι η συστημική προσέγγιση της

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

καινοτομίας και η εργαλειοθήκη που προσφέρει η έννοια της οικονομικής πολυπλοκότητας (economic complexity).

3.4 Οικονομία της γνώσης

Οι κυριότερες παγκόσμιες τάσεις που αλλάζουν το παγκόσμιο ανταγωνιστικό πλαίσιο περιλαμβάνουν την αύξηση της ταχύτητας στη δημιουργία και τη διάδοση της γνώσης, την απελευθέρωση του εμπορίου, την παγκοσμιοποίηση και τη φυσική αποσύνθεση της παραγωγής (Chen και Dahlman 2016). Οι πρόοδοι στην επιστήμη και στην τεχνολογία της πληροφορίας, επιφέρουν ευνοϊκές συνθήκες στην δημιουργία γνώσης αλλά και της ευρείας διάχυσης της σε δίκτυα επικοινωνίας, με αποτέλεσμα να συμπυκνώνεται σε χρόνο η διαδικασία εμπορικής εκμετάλλευσης της όποιας επιστημονικής ανακάλυψης χρίζει αξιοποίησης. Πρόσθετη συρρίκνωση παρατηρείται επίσης και στον κύκλος ζωής των περισσότερων βιομηχανικών προϊόντων. Η λογική της νέας τεχνολογίας ενσωματώνεται στην όλο και διευρυνόμενη γκάμα των νέων αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται. Η καινοτομία πλέον αναδύεται από την αλληλεπίδραση μεταξύ μικρών στενά συνδεδεμένων ομάδων, οι οποίες διαμορφώνουν μια τοπική βάση, η οποία συνδέεται ποικιλοτρόπως με διαφορετικές τοπικές βάσεις, που ταχέως όλες μαζί εξαπλώνουν την επιρροή τους, σχηματίζοντας ένα ολόκληρο δίκτυο (Young 2009).

Οι επιπτώσεις από τις επιταχυνόμενες διαδικασίες δημιουργίας και διάδοσης της γνώσης καθίστανται επίμονα ορατές για τις αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες καλούνται να ενσωματωθούν στο παγκόσμιο σύστημα ως άξιοι ανταγωνιστικοί εταίροι στην αποτελεσματική αξιοποίηση του ταχέως αναπτυσσόμενου αποθέματος παγκόσμιας γνώσης. Οι ανταγωνιστικές πιέσεις ερίζουν κάθε χώρα για μεγαλύτερες επενδύσεις στην εγχώρια Ε & Α, προκειμένου να διατηρήσουν την αναπτυξιακή και καινοτομική τους πορεία. Η πρόκληση είναι η ανοιχτή συμπόρευση με τον διεθνή ανταγωνισμό, με ταυτόχρονη καλλιέργεια των εγχώριων παραγωγικών δυνατοτήτων (Hjaltadóttir et al 2020). Ο κύκλος παραγωγής επιπλέον μετεξελίσσεται στη φάση της φυσικής αποσύνδεσης λόγω της δυνατότητας για χαμηλού κόστους επικοινωνίες και μεταφορές σε συνδυασμό με την ψηφιοποίηση των πληροφοριών. Λόγω του χαμηλότερου κόστους συναλλαγών, διαφορετικά τμήματα ενός προϊόντος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

κατασκευάζονται πλέον σε πολλές διαφορετικές χώρες, με την συναρμολόγηση και παγκόσμια διανομή να συμβαίνουν επίσης σε πολλές χώρες.

Η ανταγωνιστικότητα πλέον δεν βασίζεται σε ένα στατικό συγκριτικό πλεονέκτημα κόστους των συντελεστών παραγωγής ή μονομερώς σε μια συγκεκριμένη τεχνολογική δεξιότητα. Αντίθετα, βασίζεται στη συνεχή καινοτομία, στην καλλιέργεια νέων δεξιοτήτων και στην υψηλού επιπέδου μάθηση, υλοποιήσιμα εντός μιας αποτελεσματικής υποδομής επικοινωνιών και μεταφορών και υποστηριζόμενα από ένα ευνοϊκό πολιτικό περιβάλλον (Hausmann και Hidalgo 2010). Καινοτομία δεν καλείται μόνο ένα νέο προϊόν ή ένας νέος τρόπος παραγωγής του, αλλά το σύνολο της οργάνωσης και διαχείρισης που συνιστά ένα επιχειρηματικό μοντέλο που διευρύνει την στοχοθεσία της επιχειρηματικότητας (Židonis 2009). Η αύξηση των αποθεμάτων και της πολυπλοκότητας της γνώσης εξαναγκάζει τους ανθρώπους να καλλιεργήσουν πλήθος νέων δεξιοτήτων για να δαμάσουν την δυναμική της. Αυτό έχει οδηγήσει σε αυτό που ο Peter Drucker ονόμασε "εργαζόμενος γνώσης" (Drucker 1994) και στη δημιουργία συστημάτων δια βίου μάθησης, με πολλαπλούς παρόχους και σε διαφορετικά επίπεδα πιστοποίησης και προσόντων. Η τεχνολογία της πληροφορίας γίνεται έτσι ο αγωγός των καινοτόμων αλλαγών και η υποδομή στην οποία θεμελιώνεται το νέο ανταγωνιστικό καθεστώς (Foray 2010). Οι τεχνολογίες των πληροφοριών και των επικοινωνιών (ΤΠΕ) είναι τα εργαλεία που επιτρέπουν τη λειτουργία της ευέλικτης συσσώρευσης, αποτελώντας το κρίσιμο κρίκο που επιτρέπει την οργάνωση και το συντονισμό των παγκόσμιων δικτύων παραγωγής και την ενσωμάτωση στις παγκόσμιες αλυσίδες εφοδιασμού.

3.5 Καινοτομία

Το μεγαλύτερο ποσοστό αύξησης της παραγωγικότητας, από 60% έως 80%, από τη δεκαετία του 60, δεν προέρχεται από την αύξηση του εργατικού δυναμικού ή του κεφαλαίου στην οικονομία, αλλά από την αύξηση των παραγωγικών εισροών, δηλαδή της καινοτομίας (Haskel και Westlake 2018). Με τον όρο καινοτομία, ακολουθώντας το Schumpeter, συμπεριλαμβάνεται η συνδυαστική χρήση ιδεών και προτάσεων που εντάσσονται στην οικονομική δραστηριότητα μετεξελίσοντας το προϊόν παραγωγής, είτε ως νέο αγαθό, είτε μειώνοντας το κόστος παραγωγής των υπαρχόντων. Κάθε κυβερνητική πολιτική αξιολογείται με μέτρο την προώθηση των

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

δυνατοτήτων της κοινωνίας να καινοτομεί και την επιδίωξη ευόδωσης συνθηκών κοινωνικής και οικονομικής ευελιξίας και όχι παρεμπόδισης ή τιμωρίας έναντι πρωτοβουλιών καινοτομίας και επιχειρηματικότητας. Η καινοτομία αναδύεται καλύτερα όταν έχει αφετηρία συγκεκριμένες μικροοικονομικές συνθήκες αποκεντρωμένης αυτονομίας και ξεκινάει ως μικρή, δοκιμαστική και ευέλικτη. Ο Camagni (1991) ορίζει το καινοτόμο περιβάλλον ως την περιορισμένη γεωγραφική περιοχή που έχει προσλάβει το χαρακτήρα άτυπου οργανισμού, ο οποίος συνίσταται από ένα σύνθετο δίκτυο άτυπων κοινωνικών σχέσεων που ενισχύουν την συνεργασία με πρόσημο την ενίσχυση της τοπικής ικανότητας για καινοτομία και της συλλογικής διαδικασίας εκμάθησης. Αυτή η διαδικασία συνεχούς συλλογής και προσαρμογής της γνώσης οδηγείται από τους μηχανισμούς αλληλεπίδρασης μεταξύ παραγόντων και του περιβάλλοντος τους (Nelson και Winter 1982). Η οικονομική ανάπτυξη είναι αποτέλεσμα αυτών των αλληλεπιδράσεων στο μίκρο επίπεδο (Metcalfe et al 2008).

Η καινοτομία διαταράσσει τις επικρατούσες σχέσεις και προκαλεί ένα ξεχωριστό άλμα από το παλιό σε μια ποιοτικά νέα κατάσταση. Η καινοτομία επιδρά στην κοινωνία αλλάζοντας τις οικονομικές δομές, οι οποίες συνεπακόλουθα αντιστρέφουν την φθίνουσα πορεία της αποδοτικότητας τους, προσφέροντας ως αντιστάθμισμα την νέα τους δυναμική. Ο καινοτόμος είναι αυτός ο οποίος έχει ευρηματικότητα, αισιοδοξία, επιμονή, φαντασία και μεταφράζει τη γνώση σε νέες επιλογές. Ο καινοτόμος λειτουργεί καλύτερα ως μονάδα ανάλυσης παρά η ίδια η καινοτομία, καθώς παραπέμπει πιο άμεσα στις αντιλήψεις σχετικά με το σύνολο της καινοτομικής δραστηριότητας, που περιλαμβάνει το στάδιο της αξιοποίησης της γνώσης και το στάδιο της προδιάθεσης για αποδοχή του κινδύνου και της αβεβαιότητας που συνεπάγεται η απόπειρα υλοποίησης του καινούργιου. Οι δυνητικοί πρωτοπόροι είναι δύσκολο να ανιχνευτούν προτού εκδηλωθεί η καινοτομική τους προδιάθεση, όπως συνάμα είναι εξίσου δύσκολο να προβλεφθεί ποιο στοιχείο γνώσης δυνητικά θα εισέλθει στην καινοτομιά. Πρωταρχικό όμως ζήτημα είναι η αναζήτηση της επίδρασης των εναλλακτικών θεσμικών ρυθμίσεων στη ροή της καινοτομίας. Επομένως, η οικονομική ανάπτυξη δεν εξαρτάται μόνο από τη σχέση εξοικονόμησης-επενδύσεων, τη διαθεσιμότητα πόρων ή την «ισορροπία», όπως ορίζει το νεοκλασικό μοντέλο. Η οικονομική ανάπτυξη εξαρτάται κυρίως από το πλαίσιο κινήτρων που προέρχεται από τις θεσμικές ρυθμίσεις για την παρότρυνση του επιθυμητού είδους σχέσης μεταξύ της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Επαρκή κίνητρο είναι να διαβεβαιώσουμε τον καινοτόμο ότι έχει το δικαίωμα να προσδιορίσει τα κέρδη από την καινοτομία, για τον κίνδυνο που αναλαμβάνει.

Η καινοτομία είναι το εργαλείο των επιχειρηματιών, μέσω του οποίου αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο αλλαγής ως ευκαιρία μετάπλασης της εταιρείας τους σε όργανο παραγωγής και προσφοράς μιας νέας υπηρεσίας. Η καινοτομία είναι το σύνολο των πράξεων που στοχεύουν στην ανάδειξη των παραγωγικών ιδιοτήτων των πόρων, ώστε να συνδέονται με μια νέα δυνατότητα δημιουργίας κέρδους. Ο Joseph Schumpeter υποστήριξε την αντιστροφή της νεοκλασικής αντίληψης περί ισορροπίας και βελτιστοποίησης ως των βέλτιστων συνθηκών μιας οικονομίας και υπέδειξε την δυναμική ανισορροπία που επιφέρει ο καινοτόμος επιχειρηματίας, ως τον κανόνα για την βιώσιμη οικονομία και την πραγματικότητα για την οικονομική πρακτική. Εντούτοις, δεν μπορεί να υπάρξει ένας βιώσιμος τομέας υψηλής τεχνολογίας περισσότερο από ό, τι μπορεί να υπάρχει ένας υγιής εγκέφαλος σε ένα νεκρό σώμα. Προϋπόθεση της καινοτομικής έκρηξης είναι η ύπαρξη ικανής ποσότητας καινοτόμων επιχειρηματιών, φιλόδοξων και οραματιστών και με πρόσβαση σε κεφάλαια επιχειρηματικού κινδύνου. Ο Hodgson (1998) προσφέρει ένα νέο πλαίσιο επιχειρηματικής πολιτικής που αντιμετωπίζει την επιχείρηση ως έναν εξελισσόμενο κοινωνικό οργανισμό και τοποθετεί στην καρδιά της την καινοτομία, τον πειραματισμό και τις παραλλαγές.

Το νέο τεχνολογικό τοπίο επιτάσσει την καλλιέργεια της γενικής και βασικής παιδείας, την εκπαίδευση στις θεμελιώδεις δεξιότητες, αλλά και την επιδίωξη υψηλότερων ακαδημαϊκών δεξιοτήτων, καθώς και σε κατευθύνσεις βασικών επιχειρηματικών δεξιοτήτων, σε γνώσεις οικονομικού αλφαβητισμού και συγχρόνως εστίαση σε μεγάλο εύρος ψηφιακών τεχνικών και δεξιοτήτων κωδικοποίησης, λόγω της κυριαρχία των ψηφιακών τεχνολογιών της Τέταρτης Βιομηχανικής Επανάστασης. Η πρόσβαση στο διαδίκτυο είναι επίσης σημαντική επίδραση, παρέχοντας ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την καινοτομία. Η απόκτηση γνώσης δεν είναι όμως αρκετή χωρίς την αύξηση της ικανότητας μάθησης, η οποία συνιστά διακριτό πεδίο έρευνας με θεματικό πεδίο τους τρόπους μάθησης, θεμελιώδους σημασίας για την ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων και ικανοτήτων, που οδηγούν σωρευτικά στην εμπέδωση τρόπων που προτρέπουν σε περαιτέρω μάθηση και εμβάθυνση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Μια πολιτική καινοτομίας λοιπόν, εκτός από το στόχο του μετριασμού των αδυναμιών της αγοράς, πρέπει να συμπληρώνεται με τρεις άλλες έννοιες που έχουν ενσωματωθεί στα νέο-θεσμικά οικονομικά, την ιδέα της τεχνολογίας, την ιδέα του επιχειρηματία ως κινητήρια δύναμη της καινοτομίας και την ιδέα του συστήματος καινοτομίας. Η κυβέρνηση παίζει έναν πολυδιάστατο ρόλο μέσα σε ένα σύστημα καινοτομίας. Αποτελεί έναν από τους κύριους προμηθευτές οικονομικών πόρων και κεφαλαίων για εκπαίδευση, αποτελεί τον διαμορφωτή των πολιτικών για την ανάπτυξη της καινοτομίας, δημιουργώντας ουσιαστικά τα κίνητρα για τη δραστηριοποίηση στην καινοτομία, και έχει επίσης την ευθύνη για τη μετακίνηση εμποδίων στις ροές της γνώσης και του φορέα που διευκολύνει και προωθεί τις συνεργασίες μεταξύ διαφορετικών θεσμών μέσα στο σύστημα καινοτομίας. Η κυβέρνηση πρέπει να σκεφτεί τον εαυτό της ως παράγοντα διευκόλυνσης του καινοτόμου πειράματος. Η ενθάρρυνση των καινοτόμων επιχειρήσεων να ανταλλάσσουν γνώση μέσω δικτύων μεταφοράς γνώσης είναι ένα πολύτιμο εγχείρημα. Η αυξημένη περιπλοκότητα, τα κόστη και οι κίνδυνοι που αφορούν την καινοτομία ενισχύουν την αξία της δικτύωσης και της συνεργασίας (Καραγιάννης και Μπακούρος, 2010). θα πρέπει να σκεφτούμε την πολιτική ως ένα προσαρμόσιμο χαρτοφυλάκιο πειραμάτων που συμβάλλει στη διαμόρφωση της εξέλιξης της οικονομίας και της κοινωνίας με την πάροδο του χρόνου.

Η συστημική προσέγγιση της καινοτομίας είναι υπεύθυνη για την εδραίωση της καινοτομικής ανάλυσης στην θεσμική προσέγγιση, η οποία έχει στο πυρήνα της την παραδοχή ότι οι αγορές είναι ολιστικά ενταγμένες στους κανόνες και τους θεσμούς που τις καθιερώνουν. Οι θεσμοί νοούνται ως οι βασικοί καθοριστικοί παράγοντες του ρυθμού και της κατεύθυνσης των τεχνολογικών αλλαγών. Για τον Freeman (1995), οι θεσμικές διαφορές στον τρόπο "εισαγωγής, βελτίωσης, ανάπτυξης και διάδοσης νέων τεχνολογιών, προϊόντων και διαδικασιών" συμβάλλουν στην κατανόηση της διακύμανσης των τεχνολογικών δυνατοτήτων μεταξύ των χωρών και περιοχών. Τα εθνικά συστήματα καινοτομίας θεωρήθηκαν ως ένα "ιστορικώς αναπτυγμένο υποσύστημα της εθνικής οικονομίας” (Balzat και Hanusch, 2004). Η θεσμική δομή της οικονομίας αποτελεί τον οδικό χάρτη που εικονίζει τις διαδρομές κινήτρων αλλά και των οδών παρεμπόδισης για κάθε επίδοξο επιχειρηματία που προσπαθεί να αντιληφθεί την προοπτική που τον συμφέρει. Οι φορείς γεφύρωσης για ένα σύστημα καινοτομίας είναι οι ιδιωτικές επιχειρήσεις (Metcalfe και Ramlogan

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

2008), τα ερευνητικά ιδρύματα, τα πανεπιστήμια και άλλοι ιδιωτικοί φορείς. Διαφορετικές σχέσεις υπάρχουν μεταξύ αυτών των φορέων και οργανισμών σε κάθε χώρα. Σύμφωνα με τον OECD(1999) οι κυριότεροι φορείς μέσα σε ένα εθνικό σύστημα καινοτομίας είναι οι γενικές κατευθυντήριες γραμμές των πολιτικών για την ανάπτυξη της καινοτομίας.

Ένα βασικό χαρακτηριστικό των προσεγγίσεων του συστήματος καινοτομίας είναι η κατανόηση της καινοτομίας ως δια-δραστικής και δυναμικής διαδικασίας που βασίζεται στη μάθηση και τη δικτύωση (Wagner 2007). Αναγνωρίζεται ότι οι επιχειρήσεις σπανίως καινοτομούν μεμονωμένα, αλλά μάλλον σε δίκτυα συναφών παραγόντων (Giovannetti και Piga 2017). Τα δίκτυα λειτουργούν ως συσκευές συντονισμού που επιτρέπουν τη διδασκαλία και τη διάχυση της τεχνογνωσίας μεταξύ των επιχειρήσεων. Ο Lundvall (1992) καθόρισε τα συστήματα καινοτομίας ως "τα στοιχεία και τις σχέσεις που αλληλοεπιδρούν στην παραγωγή, διάχυση και χρήση νέων και οικονομικά χρήσιμων γνώσεων". Ο τοπικός χαρακτήρας των δικτύων καινοτομίας αποτέλεσε το επίκεντρο των μελετών σχετικά με τη «διάδοση της γνώσης», οι οποίες δείχνουν ότι όσο οι επιχειρήσεις επωφελούνται από την εγγύτητα ιδιωτικών και δημόσιων δραστηριοτήτων έρευνας και ανάπτυξης, τόσο περισσότερες είναι οι επιχειρήσεις έντασης γνώσης (Audretsch και Feldman 1996). Οι περιφερειακές οικονομίες που εμφανίζουν πυκνά δίκτυα αλληλεπιδράσεων μεταξύ των επιχειρήσεων και του δημόσιου-ιδιωτικού τομέα, συνδέονται με καλύτερες του μέσου όρου αναπτυξιακές επιδόσεις (Cooke και Morgan 1993).

Οι δαπάνες για Ε & Α ως ποσοστό του ΑΕΠ, είναι ο δείκτης που παραπέμπει καλύτερα στην καινοτομική προσπάθεια των χωρών. Το 2014, μόνο τέσσερα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Φινλανδία, Σουηδία, Δανία και Αυστρία) εκπλήρωσαν τον στόχο της αύξησης της έντασης Ε&Α (Eurostat, 2016). Οι προσπάθειες Ε & Α μπορούν να διεξαχθούν και να χρηματοδοτηθούν από επιχειρήσεις, κυβερνήσεις ή ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, μεταξύ άλλων. Η δημόσια και η ιδιωτική έρευνα διαφοροποιούνται ως προς την στόχευση τους. Η δημόσια έρευνα έχει γενικά στόχο τη διεύρυνση της βάσης γνώσεων και δεν έχει αναγκαστικά ως αποτέλεσμα την αναβάθμιση των τεχνολογικών δυνατοτήτων των βιομηχανικών τομέων. Αντίστροφα, η ιδιωτική επιχειρηματική έρευνα έχει αντικείμενο την πρακτική αξιοποίηση της γνώσης που παράγεται. Στις περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες, τουλάχιστον το ήμισυ της συνολικής Ε & Α εκτελείται από τις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

επιχειρήσεις, αντανακλώντας τη μεγάλη συμμετοχή τους σε επίσημες καινοτόμες δραστηριότητες.

Τα δημόσια ιδρύματα πρέπει επίσης να κατανοούν τον εαυτό τους ως επιδεχόμενα καινοτομικής παρέμβασης και να αντιλαμβάνονται τις δραστηριότητες τους με όρους επιχειρηματικότητας. Οι συνθήκες των κοινωνικών, τεχνολογικών, οικονομικών και δημογραφικών αλλαγών πρέπει να εξετάζονται από τα ιδρύματα ως ευκαιρίες για τα ίδια να εκσυγχρονίσουν τις λειτουργίες τους, σε μια περίοδο ταχείας αλλαγής, διαφορετικά θα σταθούν ως εμπόδια στο δρόμο των επιχειρήσεων. Μια κοινωνία ταχείας αλλαγής, με νέες προκλήσεις, νέες απαιτήσεις και ευκαιρίες, χρειάζεται δημόσιους φορείς με προσανατολισμό στην καινοτομία και με οικοδόμηση νέων δυνατοτήτων συνεργασίας μεταξύ τους. Η καινοτομία και η επιχειρηματικότητα χρειάζονται επομένως τόσο στην κοινωνία όσο και στην οικονομία, στα δημόσια ιδρύματα και στις επιχειρήσεις. Η κοινωνία οφείλει να πάρει την μορφή της επιχειρηματικής κοινωνίας στην οποία η καινοτομία και η επιχειρηματικότητα διασυνδέονται ως ένα οικοσύστημα σταθερών και συνεχών αλλαγών.

Συνοψίζοντας, τα πέντε δομικά στοιχεία των συστημάτων καινοτομίας, πού δείχνουν ότι η καινοτομία είναι ευρέως κατανεμημένη σε όλο το φάσμα των τομέων και των διαδικασιών της εφεύρεσης, είναι:

(α) Το ρυθμιστικό πλαίσιο και το πλαίσιο δημόσιας πολιτικής.

β) το θεσμικό πλαίσιο και η δομή διακυβέρνησης ·

γ) Το επιχειρηματικό οικοσύστημα και η πρόσβαση στη χρηματοδότηση

δ) Το ανθρώπινο κεφάλαιο. και

ε) Η τεχνική υποδομή και η υποδομή Ε & Α

Το κλειδί για την επιτυχία των μετασχηματιστικών δραστηριοτήτων είναι μια ισχυρή και διαφανής αποκεντρωμένη διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, υποστηριζόμενη από τη περιφερειακή οικονομία και τη γνώση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και των τοπικών ικανοτήτων. Απαιτείται ο συνεχείς επιχειρηματικός συντονισμός, εντός του κατάλληλα διαμορφωμένου πλαισίου που δομείται από την κυβέρνηση για την υποστήριξη όλων των καινοτομικών πρωτοβουλιών. Η σφαίρα της οικονομίας δεν πρέπει να αρκείται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

στις επιδόσεις του επιχειρηματικού τομέα, αλλά να συμπεριλαμβάνει και τον κοινωνικό τομέα, αναδεικνύοντας την κοινωνική καινοτομία και επιχειρηματικότητα αλλά και τη σφαίρα των νοικοκυριών που εκφράζεται από την κοινή καινοτομία (Estrin et al 2016). Ο μηχανισμός διευκόλυνσης της τεχνολογίας που θεσπίστηκε στην Ατζέντα για την Αειφόρο Ανάπτυξη του 2030 θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μια ανοικτή πλατφόρμα για τους ενδιαφερόμενους με στόχο τη δημιουργία ευαισθητοποίησης, τη σύνδεση των καινοτόμων με όσους αντιμετωπίζουν αναπτυξιακές προκλήσεις, τη προώθηση της εκμάθησης πολιτικής και την κινητοποίηση των πόρων του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών. Μόνο μέσω τέτοιων διαλόγων μπορούν να βρεθούν χρήσιμες απαντήσεις στην πρόκληση της αξιοποίησης της τεχνολογίας για την επίτευξη βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης.

3.6 Επιχειρηματικότητα

Με τρεις βασικούς τρόπους η επιχειρηματικότητα συμβάλλει καθοριστικά στην ανάπτυξη, οι οποίες είναι μέσω της δημιουργίας καινοτομίας, μέσω της διάχυσης της καινοτομίας στο ευρύτερο οικοσύστημα και μέσω του μηχανισμού του ανταγωνισμού (Wennekers και Thurik 1999). Η δημιουργία καινοτομίας αφορά την προστιθέμενη αξία από την εισαγωγή νέων γνώσεων στην παραγωγική διαδικασία της οικονομίας (Schumpeter 1934, Rosenberg 1986, Metcalfe 2008). Η διάχυση της καινοτομίας συμβάλει εξίσου στην οικονομική αποδοτικότητα και συμβαίνει λόγω των προνοητικών κινήσεων των επιχειρηματιών να επωφεληθούν των ευκαιριών που λανθάνουν στην παραγωγική αλυσίδα της οικονομίας, καλύπτοντας τα κενά της αγοράς με τεχνολογικές και οργανωτικές καινοτομίες (Kirzner 1997). Τέλος, υπάρχει ο μηχανισμός ανταγωνισμού (Aghion et al., 2009, Fritsch και Changoluisa 2017).

Ο ανταγωνισμός θεωρείται μηχανισμός κινήτρων για παραγωγική δράση και ανακατανομή συντελεστών παραγωγής, και ενεργεί στις επιχειρήσεις ως μηχανισμός κινήτρων μόνο εάν μπορούν να προσελκύσουν τους συντελεστές παραγωγής προς επίτευξη των σκοπών τους. Επιπλέον, ο ανταγωνισμός δεν θα λειτουργήσει σωστά όταν οι επιχειρήσεις δεν μπορούν να επεκταθούν λόγω της ακαμψίας στις αγορές εργασίας, χρήματος και προϊόντων και όταν δεν υπάρχει ένας αποτελεσματικός νόμος περί πτωχεύσεων. Οι πολιτικές που δεν συμβάλλουν θετικά στην επιτάχυνση του

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

ρυθμού των επιχειρηματικών επενδύσεων, στέκονται εμπόδιο στην έρευνα και την εφαρμογή νέων και αποτελεσματικότερων τεχνολογικών λύσεων. Μία από αυτές είναι το ιδιωτικό μονοπώλιο, όπου οι παραγωγοί έχουν ιδιωτικά δικαιώματα ιδιοκτησίας αλλά δεν αντιμετωπίζουν ανταγωνισμό, και αυτό τους επιτρέπει να έχουν ένα επίπεδο κερδοφορίας που επιτυγχάνεται χωρίς καινοτομία και χωρίς προσπάθεια και κίνδυνο. Η εμπειρική έρευνα αποδεικνύει ότι οι νέες επιχειρήσεις που λειτουργούν υπό συνθήκες ανταγωνισμού είναι πιο καινοτόμες από ό,τι τα μονοπώλια (Băzăvan 2019), αν και ο Schumpeter (1942), ισχυρίζεται ότι ένας ορισμένος βαθμός μονοπωλιακής ισχύος, αλλά όχι ένα μακροχρόνιο μονοπώλιο, μπορεί να συμβάλει στην καινοτομία.

Όποιοι μηχανισμοί δεν στρέφουν στην σωστή κατεύθυνση τα κίνητρα για την καινοτομία, μπορούν να ερμηνευτούν ότι προάγουν τον εφησυχασμό, δηλαδή συνθήκες συγκρατημένου κέρδους ή φιλοδοξίας. Οι καινοτομίες απαιτούν πρόσθετη προσπάθεια πέραν των δραστηριοτήτων ρουτίνας. Το μέγεθος της καταβαλλόμενης προσπάθειας συναρτάται από τις απαιτήσεις που απορρέουν λόγω του βαθμού δυσκολίας και της καινοτομικής ποιοτικής στάθμης που χαρακτηρίζει το συγκεκριμένο εγχείρημα. Οι συνθήκες της αγοράς δεν επηρεάζουν το μέγεθος του καταβαλλόμενου έργου για την ολοκλήρωση της καινοτομίας, υπονοώντας είτε την περίπτωση του μονοπωλίου είτε του ανταγωνισμού. Αλλά μόνο στην περίπτωση του ανταγωνισμού η προσπάθεια μειώνει τον κίνδυνο να ξεπεραστεί η επιχείρηση από έναν ανταγωνιστή κατά την εφαρμογή της καινοτομίας, ο οποίος κίνδυνος αυξάνεται με την πάροδο του χρόνου από την εφαρμογή οποιασδήποτε προηγούμενης καινοτομίας μειωμένης χρησιμότητας. Επιπλέον, όσο πιο διαφορετική είναι μια νέα τεχνολογία, τόσο μικρότερος είναι ο κίνδυνος αντιγραφής από ανταγωνιστές, με χαμηλό κόστος. Στην περίπτωση ενός μονοπωλίου, ο κίνδυνος δεν εντοπίζεται στην αδιάλειπτη χρήση της ίδιας αποδοτικής τεχνολογίας, αλλά στον κίνδυνο της διατήρησης του πλεονεκτήματος που απολαμβάνει, γιατί η μονοπωλιακή διάταξη στην οποία εντάσσεται η καινοτομική εφαρμογή δεν επιτρέπει την ανάπτυξη ανταγωνιστικών πιέσεων που συμβάλλουν δημιουργικά στην αναζήτηση της επόμενης τεχνολογικής τάσης, λόγω της διευρυμένης κλίμακας της τεχνολογικής προόδου που αφήνει πίσω τους μη-προπορευόμενους.

Ο τρόπος διάδοσης της τεχνολογίας μεταξύ των χωρών είναι καθοριστικής σημασίας για τον τρόπο με τον οποίο η παγκόσμια ανάπτυξη δημιουργείται και

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

μοιράζεται σε όλες τις χώρες. Η παγκοσμιοποίηση έχει μεταβάλει το τρόπο διάδοσης και αυτό υπογραμμίζει τη σημασία του εμπορίου και των άμεσων ξένων επενδύσεων (Keller 2004, 2010), και άρα τις διαφορετικές ταχύτητες διάχυσης της τεχνολογίας στις χώρες και τις διαφορετικές ευκαιρίες για αύξηση της παραγωγικότητας και των εισοδημάτων. Επομένως, ανιχνεύοντας τους πιθανούς τρόπους κατανομής στην παγκόσμια οικονομία των ευνοϊκών προοπτικών από την αυξημένη παραγωγικότητα, είναι χρήσιμο αυτοί να συναρτηθούν με την παγκόσμια κατανομή των κατά κεφαλήν εισοδημάτων για να προκύψουν οι αντίστοιχες συσχετίσεις με τις κυβερνητικές πολιτικές που ακολουθούνται (Hartmann et al 2016). Για παράδειγμα, όσο περισσότερο η διαδικασία λήψης αποφάσεων επικεντρώνεται στην κορυφή, τόσο λιγότερος χώρος παραμένει για ελεύθερες αλληλεπιδράσεις μεταξύ ατόμων, οι οποίες μπορούν να δώσουν αυθόρμητη ανάπτυξη νέων μορφών συμβάσεων και νέων μορφών οργανώσεων (Daniluk 2017). Ως αποτέλεσμα, το πλαίσιο κινήτρων που απορρέει από μια θεσμική διάταξη που είναι οργανωμένη γύρω από ένα συγκεντρωτικό πυρήνα λήψης αποφάσεων, όπου η ελαστικότητα των θεσμικών αλλαγών έχει μειωθεί σε επίπεδα ακαμψίας, δεν ευνοεί τις συνθήκες ανάδυσης πρωτοβουλιών για θεσμική καινοτομία από τη βάση προς την κορυφή. Αντίθετα, συστήματα στα οποία η ισχύς είναι περιορισμένη μπορούν να εξελίσσονται αυθόρμητα, προσφέροντας στα άτομα πολλές πιθανότητες να αλληλοεπιδρούν. Ο δείκτης εκείνος που παραπέμπει στους βαθμούς ελευθερίας των αυθόρμητων αλληλεπιδράσεων μπορεί και να προσεγγίσει και την ποιότητα της θεσμικής δυναμικής, νοώντας την ως το μέγεθος που καθορίζει τα επίπεδα απορροφητικότητας και διάχυσης της αξιοποιήσιμης τεχνολογικά γνώσης (Shanting et al 2019).

Στην οικονομική βιβλιογραφία δεν υπάρχει συναίνεση σχετικά με τις αρχικές συνθήκες που μπορούν να αποτελέσουν το σκηνικό για ένα οικονομικό θαύμα (Tödtling και Trippl 2018). Σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς, οι χώρες που συγκεντρώνουν τις περισσότερες πιθανότητες να φιλοξενήσουν ένα οικονομικό θαύμα είναι οι υπανάπτυκτες ή αναπτυσσόμενες χώρες, δεδομένου ότι διαθέτουν δυνατότητα επιλογής στην υιοθέτηση της πιο πρόσφατης τεχνολογίας για πιο εξασφαλισμένη οικονομική επιτάχυνση, μιας και δεν δεσμεύονται από τυχόν πολιτικές ακαμψίες λόγω προγενέστερων τεχνολογικών προτύπων και έχουν το μεγαλύτερο περιθώριο αλλαγών. Άλλοι οικονομολόγοι υποδείχνουν τις χώρες με μέτριο επίπεδο κατά κεφαλήν εισοδήματος, λόγω του αυξημένου επιπέδου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

δεκτικότητας που χαρακτηρίζει το ανθρώπινο τους κεφάλαιο στην υιοθέτηση των πιο κατάλληλων τεχνολογιών. Άλλοι πιστεύουν ότι το οικονομικό θαύμα είναι πιο κοντά στις ανεπτυγμένες χώρες, που έχουν υψηλό ρυθμό ανάπτυξης στους τομείς με το μεγαλύτερο δυναμικό, χάρη στη νέα τεχνολογία που κατέχουν, μια κατάσταση που επηρεάζει έντονα τον ρυθμό ανάπτυξης ολόκληρης της οικονομίας.

Οι πετυχημένες μεταρρυθμίσεις απελευθερώνουν την δύναμη όλων των μηχανισμών ανάπτυξης που κάνουν ένα οικονομικό θαύμα. Η έκταση που θα διανύσουν οι μεταρρυθμιστικές και διαρθρωτικές προσπάθειες και θα στεφτούν από επιτυχία, συναντάει τριβές που εντοπίζονται στις ιδιότητες εκείνες των αρχικών συνθηκών που προσδίδουν αδυναμία στην λειτουργική αποδοτικότητα του συστήματος. Απαιτείται μια ευρεία δέσμη μεταρρυθμίσεων, τόσο για να αρθούν τα εμπόδια του παρελθόντος όσο και να προωθηθεί η ανάπτυξη με βάση την καινοτομία (Borrás και Edquist 2014). Παραδείγματα επιτυχημένης θεσμικής αλλαγής είναι η Χιλή την περίοδο από το 1975 και η Κίνα από τα τέλη της δεκαετίας του '70. Όταν η Ταϊβάν και η Νότια Κορέα αποφάσισαν να μεταρρυθμίσουν τα εμπορικά τους καθεστώτα, δεν το έκαναν μέσω της ελευθέρωσης των εισαγωγών αλλά μέσω της επιλεκτικής επιδότησης των εξαγωγών. Όταν η Σιγκαπούρη αποφάσισε να προσελκύσει εντατικά τα ξένα επενδυτικά κεφάλαια, προέβει σε ταυτόχρονη συνδυαστική παρέμβαση, επεκτείνοντας τις δημόσιες επενδύσεις στην οικονομία και αυξάνοντας γενναιόδωρα τα φορολογικά κίνητρα (Young 1992). Η Μποτσουάνα, η οποία έχει αξιοθαύμαστο ρεκόρ όσον αφορά τη μακροοικονομική και πολιτική σταθερότητα, τις δημοκρατικές διαδικασίες και τη διαχείριση του πλούτου διαμαντιών της, έχει επίσης ένα από τα μεγαλύτερα επίπεδα κυβερνητικών δαπανών στον κόσμο. Η Χιλή έχει διακρατήσει υπό κρατικό έλεγχο τη μεγαλύτερη της εξαγωγική βιομηχανία, τον χαλκό, έχει επιβάλλει περιορισμούς στις εισροές κεφαλαίων και έχει υποστηρίξει ικανοποιητικά τον γεωργικό τομέα της, παρέχοντας τεχνολογικές, οργανωτικές και εμπορικές διευκολύνσεις σε όποια βιομηχανία αναλάμβανε καινοτομικές πρωτοβουλίες.

3.7 Το παράδειγμα της Φινλανδίας

Η Φινλανδία εγκατέλειψε τις βιομηχανίες έντασης πόρων τη δεκαετία του 1970, αφού ξεπέρασε τη βαθιά ύφεση απο μια σοβαρή τραπεζική κρίση, την ανεργία

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

και την καθίζηση στα δημόσια οικονομικά και κατέληξε να γίνει μια ανταγωνιστική οικονομία γνώσης με εξειδίκευση στην υψηλή τεχνολογίας των ΤΠΕ (βλέπε Nokia). Ο ακρογωνιαίος λίθος της στρατηγικής της για Ε&Α ήταν ένα εκπαιδευτικό σύστημα υψηλής ποιότητας για όλους, το οποίο συνέβαλε σε μια αγορά εργασίας αυξημένου δυναμισμού, δημιουργώντας συνθήκες για μια ευέλικτη οικονομία, ικανή να ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες ευκαιρίες ως προς τις καινοτομικές κατευθύνσεις. Ο ρόλος της κυβέρνησης, εκτός από τη διαμόρφωση βιομηχανικών πολιτικών με σαφές όραμα για διαρθρωτικές ανάγκες και μακροπρόθεσμες αναπτυξιακές προτάσεις, που θα κοινοποιηθούν σε όλους τους παράγοντες της οικονομίας, ήταν να μεσολαβήσει και να συσσωρεύσει γνώσεις, πληροφορίες και χρηματοοικονομικά μέσα για την τροφοδοσία του επιχειρηματικού πνεύματος με παραγωγικά κίνητρα.

Ένα εκπαιδευτικό σύστημα προσανατολισμένο στην ισότητα υπήρξε το θεμέλιο της στρατηγικής της για Ε & Α. Η σημαντική ώθηση για την ταχεία ανάπτυξη της οικονομίας της γνώσης προήλθε από τις δράσεις των εταιρειών και από τη δημιουργία άτυπων δεσμών μεταξύ τομέων και βιομηχανιών σε ολόκληρη τη φινλανδική οικονομία. Η Φινλανδία είναι μια ισότιμη κοινωνία με αποκεντρωμένες δομές και διαφάνεια στη δημόσια διοίκηση, ανοιχτή στην κριτική των δημοσίων υπαλλήλων, των πολιτών και των μέσων ενημέρωσης. Με τη συλλογική λήψη αποφάσεων, τα επίπεδα ρύθμισης και γραφειοκρατίας είναι χαμηλά και η διαφθορά γίνεται πολύ πιο δύσκολη (Djankov et al. 2002). Η πρόκληση είναι να διατηρηθεί και το σκανδιναβικό μοντέλο πρόνοιας χωρίς να υπονομευθεί η ανταγωνιστική θέση στην παγκόσμια οικονομία που κατακτήθηκε με επιτυχία. Όμως ποια διδάγματα μπορούν να προκύψουν από τη φινλανδική εμπειρία που να φανούν χρήσιμα στις αναπτυσσόμενες χώρες που αποτολμούν την ίδια μετάβαση;

Το πρώτο μάθημα είναι ότι μια χώρα μπορεί να κάνει μια δραματική ανάκαμψη στο επίπεδο του ΑΕΠ και ταυτόχρονα να προβεί σε σημαντική αναδιάρθρωση, όπως έκανε η Φινλανδία, μετατρέποντας την κρίση σε ευκαιρία. Δεύτερον, η Φινλανδία έχει καταστεί μια κορυφαία τεχνολογία των ΤΠΕ και αγωνίζεται να βελτιώσει τα τεχνολογικά και εκπαιδευτικά της συστήματα ώστε να παραμείνει ανταγωνιστική σε ένα πολύ απαιτητικό παγκόσμιο περιβάλλον. Το τρίτο μάθημα αναφέρεται στην κεντρική θέση που κατέχει η ιδιότητα της ευελιξίας της οικονομίας να ανταποκρίνεται στις ευκαιρίες που διαρκώς εμφανίζονται, σε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

συνδυασμό με την προσαρμοστικότητα του εκπαιδευτικού τομέα στις συνεχείς κλήσεις για νέες δεξιότητες (Koski et al 2006). Οι αποφάσεις που κατευθύνουν την εκπαιδευτική έρευνα κατά τη διάρκεια μιας οικονομικής κρίσης πρέπει να έχουν μακροπρόθεσμο ορίζοντα για να συμβάλλουν με σταθερό πρόσημο και σε βάθος χρόνου στην ανάπτυξη. Η έντονη έμφαση της Φινλανδίας στη συστημική προσέγγιση της καινοτομίας γεφύρωσε το επιχειρηματικό πνεύμα και τα χρηματοδοτικά κενά, ώστε να μετατραπεί η εφεύρεση σε εμπορική εφαρμογή. Επειδή οι αναπτυσσόμενες χώρες βρίσκονται ακόμη πολύ μακριά από τα τεχνολογικά σύνορα, πρέπει να δώσουν προτεραιότητα στην ανάπτυξη αποτελεσματικών μέσων αξιοποίησης των προ-υπαρχόντων και ταχέως αναπτυσσόμενων αποθεμάτων παγκόσμιας γνώσης.

Η απτή απόδοση του ενδογενώς διαμορφωμένου συστήματος καινοτομίας της είναι το επίπεδο των επενδύσεων Ε & Α από την κυβέρνηση και τον ιδιωτικό τομέα που φτάνει το 3,5% του ΑΕΠ, δηλαδή πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ του 2%. Το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της Φινλανδίας χαρακτηρίζεται από την ανάληψη κινδύνων των εταιρειών της για επενδύσεις σε νέες τεχνολογίες, αναβαθμίζοντας τις παραγωγικές τους ικανότητες προκειμένου να εμπλακούν σε πρωτοποριακούς τομείς ανάπτυξης προϊόντων. Αυτό είναι εμφανές από τη διάκριση της χώρας στον αριθμό των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας που έχουν καταχωρηθεί. Όσον αφορά την ενσωμάτωση ενός δημοκρατικού θεσμικού πλαισίου που γεφυρώνει τη δημοσιονομική πολιτική με τη συλλογική λήψη αποφάσεων, ενσωματωμένο σε ένα σύστημα καινοτομίας που διασφαλίζει αέναες συνθήκες ανάπτυξης, η Φινλανδία αποτελεί περήφανο παράδειγμα επίτευξης αυτού του στόχου, χρησιμοποιώντας μέσα που ομοιάζουν με το «πολιτο-κεντρικό» δημοσιονομικό παράδειγμα.

Ανοίγοντας μια παρένθεση εδώ για τη σημασία της δημοκρατίας, η βιβλιογραφία της πολιτικής οικονομίας έχει να επιδείξει αξιόπιστες εμπειρικές ενδείξεις για την ύπαρξη άμεσων καναλιών διασύνδεσης της δημοκρατίας με τους θεσμούς που προάγουν την οικονομική ελευθερία (Pitlik και Wirth 2003 και Pitlik 2008). Οι De Haan και Sturm (2003) κάνοντας χρήση οικονομετρικών μοντέλων δια-τομεακής ανάλυσης εντόπισαν την αιτιακή σύνδεση και προέλευση της οικονομικής ελευθερίας από το επίπεδο της πολιτικής ελευθερίας, αξιοποιώντας δεδομένα αναπτυσσόμενων χωρών μεταξύ 1975 και 1990. Η δημοκρατία φαίνεται επίσης να συνδέεται και με καλύτερα ρυθμιστικά πλαίσια που προάγουν την οικονομική ελευθερία και συντελούν υπέρ της ανάπτυξης (Doucouliagos και Ulubasoglu 2006).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Οι ανωτέρω συγγραφείς διερεύνησαν περαιτέρω τη σύνδεση, χρησιμοποιώντας εκτιμήσεις δεδομένων πάνελ και συμπεραίνουν ότι η δημοκρατία συνδέεται θετικά, αλλά έμμεσα με την καινοτομία, δεδομένου ότι οι δημοκρατίες είναι ακριβώς οι τύποι καθεστώτος που συνδέονται με υψηλότερα επίπεδα οικονομικής ελευθερίας και χαμηλότερα όρια στην είσοδο στην αγορά. Όπως δείχνουν οι Persson και Tabellini (2009), η δημοκρατία είναι καθοριστική για τη δυναμική των αλλαγών του οικονομικού και πολιτικού καθεστώτος, η οποία μπορεί να θέσει έναν πρόσθετο έμμεσο μηχανισμό που προωθεί την ανάπτυξη προηγμένων τεχνολογιών. Τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν την υπόθεση ότι η δημοκρατία επηρεάζει διαφορετικά την οικονομική ανάπτυξη των βιομηχανιών ανάλογα με το επίπεδο τεχνολογικής τους ανάπτυξης (Aghion et al. 2009, Barro και Sala-i Martin 1995), υπονοώντας και την περίπτωση θεσμικής σκλήρυνσης σε σταθερά αλλά στάσιμα καθεστώτα (Olson 1982).

Η φινλανδική εμπειρία της δεκαετίας του 1990 μπορεί να θεωρηθεί ως παράδειγμα επιτυχούς εφαρμογής της «πολιτοκεντρικής» δημοσιονομικής πολιτικής, με τη διοχέτευση της γνώσης σε παραγωγικά κανάλια και την υλοποίηση της μετάβασης σε ένα νέο οικονομικό παράδειγμα. Ο θεσμικός μηχανισμός που δημιουργήθηκε αποτελούνταν από μια θεμελιώδη υποδομή δημιουργίας συναίνεσης και πυκνής δικτύωσης εταίρων πρόθυμων να καινοτομήσουν, δημιουργώντας επιπλέον συνέργειες μεταξύ της επιχειρηματικότητας, της δημόσιας έρευνας και του κυβερνητικού τομέα. Η πρόκληση ήταν οι δημοκρατικές διαδικασίες να εγκαταστήσουν τις κατάλληλες διεξόδους γνώσης και αποφάσεων στην κάτω αρένα των οικονομικών και πολιτικών συναλλαγών, να βρουν ανοδικούς δρόμους μέσω της διοικητικής κλίμακας, μέχρι τις διαδικασίες διαμόρφωσης της δημοσιονομικής πολιτικής. Αυτό το πειραματικό μοντέλο αφορά την κατανομή παραγωγικών εισροών σε όλο το φάσμα της κοινωνίας ώστε κάθε πολίτης να εμπλακεί, να αποκτήσει γνώσεις από την ενεργό εμπειρία και να αναλάβει ευθύνη στη λήψη αποφάσεων, οδηγώντας στη διασύνδεση χώρων εμπειρογνωμοσύνης και στη διαμόρφωση μηχανισμών φέρουσας επίδρασης προς την κατεύθυνση τόσο εκτατικά όσο και εστιάζοντας ταυτόχρονα στο επίπεδο διαμόρφωσης πολιτικής. Η γραφική απεικόνιση της παραπάνω αναπαράστασης δίνεται στο διάγραμμα 3.1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

3.8 Οικονομική πολυπλοκότητα

Ο ισχυρισμός της Έκθεσης για την Παγκόσμια Ανταγωνιστικότητα είναι ότι ο δείκτης καταγράφει τις θεμελιώδεις μεταβλητές που οδηγούν στην ανάπτυξη μεσοπρόθεσμα: «Ορίζουμε την ανταγωνιστικότητα ως ένα σύνολο θεσμών, πολιτικών και παραγόντων που καθορίζουν το επίπεδο παραγωγικότητα μιας χώρας. Επειδή τα ποσοστά απόδοσης είναι οι θεμελιώδεις παράγοντες των ρυθμών ανάπτυξης της οικονομίας, μια πιο ανταγωνιστική οικονομία είναι αυτή που πιθανότατα θα αναπτυχθεί γρηγορότερα μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα ". Η ανταγωνιστικότητα μιας χώρας δεν αυξάνεται ανάλογα με τον όγκο των αγαθών και υπηρεσιών που παράγει αλλά από την ικανότητα της, ιδιαίτερα από την δεκαετία του 2000, να αυξάνει την οικονομική πολυπλοκότητα της, επενδύοντας στην έρευνα και την ανάπτυξη. Η οικονομική πολυπλοκότητα είναι ένας συνδυαστικός δείκτης με αναφορά το παραγόμενο προϊόν μιας χώρας, από την εξέταση του οποίου προκύπτουν οι δομές με τις οποίες συγκρατήθηκε και συνδυάστηκε η γνώση, αξιοποιήθηκε στην μεταποίηση, δημιούργησε τεχνολογία και κατέληξε ως εξαγώγιμο προϊόν. Οι χώρες που διαθέτουν τεχνογνωσία χειρισμού και αξιοποίησης υψηλής τεχνολογίας και έχουν επιτύχει υψηλά επίπεδα διαφοροποίησης στην παραγωγή, κατατάσσονται στην ανώτερα βαθμίδα θέσεων αυτού του δείκτη. Φυσικά, οι χώρες αυτές έχουν επίσης πλεονέκτημα στην ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών, και ηγούνται στο παγκόσμιο εμπόριο (Hausmann και Hildago 2011). Ειδικά η Ιαπωνία, η Γερμανία και οι ΗΠΑ έχουν την ηγεμονία, όσον αφορά τα πιο σύνθετα προϊόντα, προϊόντα δηλαδή με βάση την επιστημονική γνώση που ενσωματώνουν.

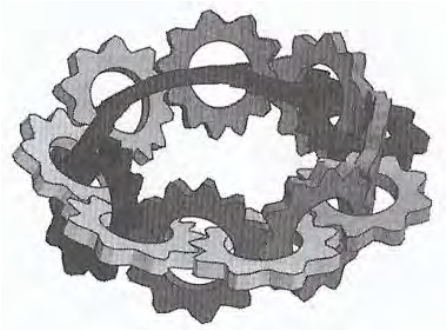

(α)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

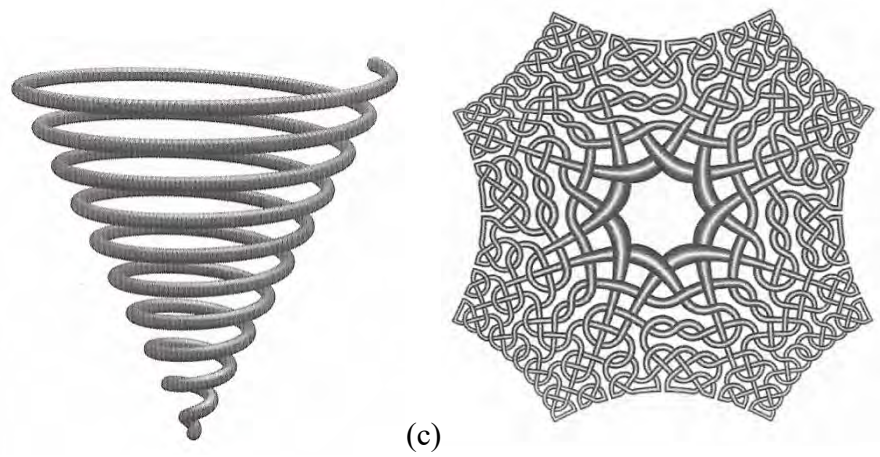

(b) (c)

Διάγραμμα 3.1 Σχέδια από (Pickover 2006) (α) κινητά γρανάζια Mobius που παραπέμπουν σε μηχανισμούς θεσμικής μεταφοράς, (β) κωνική έλικα που δείχνει την ανοδική κίνηση των δημοκρατικών αποφάσεων στη θεσμική κλίμακα, (γ) κελτικός κόμβος που δείχνει τα μονοπάτια της σιωπηρής γνώσης και πληροφοριών, που ξεκινούν από την κοινωνική βάση και μέσω του θεσμικού δικτύου καταλήγουν στον πυρήνα της δημοσιονομικής πολιτικής.

Παραδείγματα προϊόντων που ενσωματώνουν μεγάλη πολυπλοκότητα είναι τα μεταλλικά και χημικά προϊόντα και κάθε είδους μηχανήματα. Από τα πιο μικρά προϊόντα, όπως η αλοιφή μιας οδοντόκρεμας, μέχρι μεγάλα όπως ένα αυτοκίνητο, οι γνώσεις που χρειάζονται για την παραγωγή τους είναι αποτέλεσμα μακράς επιστημονικής έρευνας στην χημεία, την μηχανική, την μεταλλουργία, την ηλεκτρονική και τον σχεδιασμό. Η γνώση στο χώρο παραγωγής πρέπει να συνδυάζεται και με την γνώση που διακινείται στην κοινωνία, από ανθρώπους που γνωρίζουν το μάρκετινγκ, τη χρηματοδότηση, τη διαχείριση ανθρώπινου δυναμικού, και το εμπορικό δίκαιο, για να συνεισφέρουν αλληλεπιδραστικά στην παραγωγή προϊόντων. Χωρίς τους πρόσθετους συντελεστές της επιχειρηματικής εκμετάλλευσης και ενός δημιουργικού κοινωνικού περιβάλλοντος, τα προϊόντα δεν θα είχαν ολοκληρωθεί. Επομένως, η οικονομική πολυπλοκότητα παραπέμπει στο σύνθετο δίκτυο παραγωγικότητας μιας χώρας, αντικατοπτρίζοντας τις παραγωγικές δομές της και άρα συνδέεται και με το θεσμικό της πλαίσιο. (Gräbner 2017).

Η γνώση που ενσωματώνεται σε μια κοινωνία δεν κατέχεται από κάθε άτομο ξεχωριστά, αλλά εξαρτάται από την ποικιλομορφία των γνώσεων μεταξύ των ατόμων, σχηματίζοντας σύνθετα δίκτυα αλληλεπίδρασης για το συνδυασμό της γνώσης και την ενίσχυση της ικανότητας αξιοποίησης της. Είναι απαραίτητα τα δίκτυα ατόμων που δημιουργούν οργανισμούς για να πραγματοποιούνται οι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

διαδικασίες συσσώρευσης και διάδοσης της γνώσης, που προηγούνται της παραγωγικής της χρήση. Οι σύνθετες οικονομίες είναι εκείνες που έγιναν ικανές στη ανταλλαγή μεγάλης ποσότητας γνώσεων σε μεγάλη έκταση εντός της κοινωνίας, με τρόπους που αναβαθμίζουν την ποιότητα πλέξης και σύνθεσης της, από διευρυμένα δίκτυα ανθρώπων, για τον σχεδιασμό πληθώρας προϊόντων έντασης γνώσης. Οι απλούστερες οικονομίες εν αντιθέσει, δεν έχουν ενσωματώσει μεγάλη ποσότητα γνώσης στην παραγωγική τους βάση, ούτε διαθέτουν αλληλεπιδραστικό δίκτυο μεγάλου εύρους, με αποτέλεσμα να παράγουν λιγότερα και απλούστερα προϊόντα. Μπορούμε να διακρίνουμε δύο είδη γνώσεων: σαφή και σιωπηρή. Το πρόβλημα είναι ότι τα κρίσιμα μέρη της γνώσης είναι σιωπηρά, δηλαδή άρρητα και μη προσδιορίσημα, και ως εκ τούτου δύσκολο να επικοινωνηθούν άμεσα, μαθαίνονται μόνο κατόπιν εμπειρίας (Dampney et al 2002). Αυτό που διαφοροποιεί τελικά τις αναπτυξιακές προοπτικές των οικονομιών είναι η ποσότητα της σιωπηρής γνώσης που, κατόπιν μακρών και δαπανηρών διαδικασιών, διακινείται εντός των αλληλεπιδραστικών της δικτύων.

Επιπρόσθετα, είναι σημαντικός και ο ρόλος της διακυβέρνησης στην προώθηση της συνεργασίας και της ανταλλαγής της γνώσης μεταξύ των ατόμων, εκτός της παραγωγικής διαδικασίας και στην υλοποίηση κοινωνικών στόχων (Nicholson et al 2017), επομένως ο Δείκτης Οικονομικής Πολυπλοκότητας (ECI - Economic Complexity Index) εμπεριέχει έμμεση αναφορά στην ποιότητα της διακυβέρνησης. Ο δείκτη ECI μπορεί να χρησιμοποιηθεί επίσης για την πρόβλεψη των αναπτυξιακών επιδόσεων μιας οικονομίας, αντιστοιχίζοντας το επίπεδο εισοδήματος μια χώρας με το βαθμό πολυπλοκότητας της. Χώρες που εμφανίζουν δυσανάλογα μεγαλύτερη οικονομική πολυπλοκότητα δεδομένου του επιπέδου των εισοδημάτων τους, εμφανίζουν προοπτικές ταχύτερης ανάπτυξης, συγκριτικά με τις χώρες που απολαμβάνουν εισοδήματα που δεν δικαιολογούνται από το επίπεδο πολυπλοκότητας τους. Ο ECI έχει λοιπόν την ικανότητα να προβλέπει τη μελλοντική οικονομική ανάπτυξη αφού φαίνεται ότι οι χώρες τείνουν να συμβαδίζουν εισοδηματικά με το γενικό επίπεδο ενσωματωμένης τεχνογνωσίας τους. Ο δείκτης συνοδεύεται και από την τοποθέτηση των χωρών στο λεγόμενο χώρο των προϊόντων, μια γραφική αναπαράσταση που αναλύει περιγραφικά τις λεπτομέρειες που συνθέτουν την βαθμολόγηση. Η αρχική θέση μιας χώρας στο χώρο των προϊόντων υποδηλώνει μεταξύ άλλων, την ποσότητα των ενσωματωμένων παραγωγικών

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

γνώσεων της, την ταχύτητα αύξησης των γνώσεων αυτών, την ικανότητα της να διαφοροποιείται και να μετακινείται σε πιο σύνθετα προϊόντα και τις ευκαιρίες της να επεκτείνει τις παραγωγικές της γνώσεις σε βαθμό που θα την αναβιβάσει σε θέση κατάταξης.

Η Πορτογαλία και η Ελλάδα, είναι δύο χώρες με χαμηλό επίπεδο οικονομικής πολυπλοκότητας αλλά με υψηλό εισόδημα, και αυτό εξηγεί τις αίτιες των σημερινών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν. Το εισόδημα τους ενισχύεται διαχρονικά από μαζικές εισροές δανειακών και υποστηρικτικών κεφαλαίων και δεν αντικατοπτρίζει την ενδογενή παραγωγική τους δυναμικότητα. Καθώς οι ροές μειώθηκαν, οι εσωτερικές αδυναμίες ανέβηκαν στο προσκήνιο. Η ECI είναι ένας δείκτης που μπορεί να αξιοποιηθεί για τον εντοπισμό των δομικών ελλείψεων και αδυναμιών, αντιπαραβάλλοντας τα οικονομικά δεδομένα με τις εμφανιζόμενες αποδόσεις. Το μήνυμα που εκπέμπεται από την έννοια της οικονομικής πολυπλοκότητας είναι η δέσμευση που πρέπει να αναληφθεί από τους σχεδιαστές πολιτικών να δημιουργήσουν περιβάλλοντα καταλύτες της καινοτομικής δυναμικής, ανάδυσης μεγάλης ποικιλίας παραγωγικών δραστηριοτήτων και ανάληψης πρωτοβουλιών τεχνολογικής αιχμής.

3.9 Εξελικτική προσέγγιση των συστημάτων καινοτομίας

Από τα μέσα της δεκαετίας του '80, οι Freeman (1995), Lundvall (1992) και Nelson (1993) ανέπτυξαν μεταξύ άλλων την έννοια του «Εθνικού Συστήματος Καινοτομίας» (NSI). Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 η προσέγγιση αυτή εμπλουτίστηκε από μελέτες που διέκριναν τη πορεία αυτόνομων συστημάτων καινοτομίας σε τοπικό, περιφερειακό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο (Acs, 2000; Braczyk et al., 1998; Cooke et al., 1993). Ενώ μια πρώτη ομάδα μελετητών τόνισε τη σημασία των τοπικών θεσμών και δικτύων, των μηχανισμών μεταφοράς, των περιφερειακών αγορών εργασίας, καθώς και των ειδικών κοινωνικό-πολιτιστικών περιβαλλόντων, σε όρους δυναμικού μοντέλου όπως η Triple Helix των σχέσεων πανεπιστημίου-βιομηχανίας-κυβέρνησης (Leydesdorff 1994), μια δεύτερη ομάδα επεσήμανε τη διεθνοποίηση των αγορών, των τεχνολογιών και των εταιρικών δραστηριοτήτων καθώς και τον συνεχιζόμενο εξευρωπαϊσμό των δημόσιων πολιτικών. Και οι δύο κατέδειξαν την σχετική αυτονομία των συστημάτων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

καινοτομίας έναντι του κυριαρχικού έλεγχου που ασκούν οι εθνικοί θεσμοί, καθώς ανέδειξαν την αυξανόμενη επιρροή στις θεσμικές ρυθμίσεις από υπέρ-εθνικές ή υπό-εθνικές δομές (Kaiser και Prange 2004). Οι εντάσεις για τις NSI προέρχονται τόσο από την παγκοσμιοποίηση (Binz και Truffer 2017) όσο και από την περιφερειοποίηση που οφείλεται καταρχήν στην αύξηση των διασυνοριακών τεχνολογικών συμμαχιών πολυεθνικών επιχειρήσεων (Lundvall 1992). Επιπλέον, τα διεθνή δίκτυα επιστήμης, καινοτομίας και διάχυσης μετατρέπουν τα εθνικά συστήματα καινοτομίας σε ανοικτά συστήματα (Galli και Teubal, 1997) καθώς και ένας αυξανόμενος αριθμός τομέων πολιτικής συντονίζεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση ή από άλλες συμφωνίες περιφερειακής ολοκλήρωσης (Anderson et al. 1998).

Η διάκριση μεταξύ ανοιχτών και κλειστών συστημάτων δημιουργεί διαφορετικές τυπολογίες οικονομικών συστημάτων, όπως συμβαίνει αντίστοιχα στα βιολογικά συστήματα. Τα κλειστά συστήματα τείνουν να επιτυγχάνουν ισορροπία που χαρακτηρίζεται από τον μέγιστο δυνατό βαθμό τυχαιότητας των στοιχείων που αποτελούν το σύστημα, όπως στην περίπτωση της έκχυσης μιας σταγόνας μελάνης σε ένα δοχείο με νερό, όπου τα στοιχεία της μελάνης θα διαχυθούν τυχαία παντού, με το σύστημα να έχει τις ίδιες ιδιότητες σε όλα τα μέρη του. Τα ανοικτά συστήματα συμπεριφέρονται μη γραμμικά, υποβαλλόμενα σε ασυνεχείς μεταβάσεις σε καταστάσεις αυξανόμενης τάξης και πολυπλοκότητας, όσο απομακρύνονται από συνθήκες ισορροπίας και αυξάνεται η ροή και αλληλεπίδραση της ύλης, της ενέργειας και της πληροφορίας μεταξύ του συστήματος και του περιβάλλοντος. Το αποτέλεσμα της μετάβασης εξαρτάται από την πορεία που έχει ακολουθηθεί μέχρι την τελική κατάληξη, η οποία ονομάζεται και εξάρτηση διαδρομής, όρος κοινός και στην βιολογία και στην οικονομία (Niosi 2002).

Ένα παράδειγμα εφαρμογής της εξάρτησης της διαδρομής στις διαδικασίες τεχνολογικής επιλογής δόθηκε από τον Brian Arthur, με την αντιδιαστολή των συστημάτων καινοτομίας των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας. Στις ΗΠΑ η μεγάλη διαθεσιμότητα κεφαλαίων επιχειρηματικού κινδύνου και η κουλτούρα που ευνοεί την κοινωνική, γεωγραφική και θεσμική κινητικότητα, προωθεί την δημιουργία και την ανάπτυξη μικρών επιχειρήσεων υψηλής τεχνολογίας. Από την άλλη πλευρά, στην Ιαπωνία επικρατούν εκτενή συνεργατικά δίκτυα μεταξύ των κυβερνητικών υπουργείων, των μεγάλων επιχειρήσεων και των τραπεζών, τα οποία λειτουργούν ως διαφορετική εξάρτηση διαδρομής για την ευόδωση των παραγωγικών προσπαθειών

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

στην κατεύθυνση της αύξουσας ανταγωνιστικότητας. Από την μια μεριά έχουμε τις πιο δυναμικές συνεργασίες με μεγαλύτερη ποικιλία παικτών, με ορίζοντα τις καινοφανείς εφευρέσεις (radical innovation), και από την άλλη τις μακροχρόνιες ιστορικές επιχειρηματικές σχέσεις που ανταποκρίνονται στη συνεχώς διαφοροποιημένη ζήτηση (incremental innovation) (Seokbeom Kwon και Kazuyuki Motohashi 2017). Επομένως δεν ευθύνεται ένας συγκεκριμένος τύπος θεσμικής διάταξης για την ύπαρξη ενός συστήματος, αλλά οι επιρροές αναδύονται από ταυτόχρονη αλληλεπίδραση μιας σειράς θεσμών που επικοινωνούν αναδραστικά με το τριγύρω περιβάλλον. Μεγάλο τμήμα της τεχνολογικής γνώσης θα είναι παράγωγο τοπικών, σιωπηρών και σωρευτικών διαδικασιών (Uyarra 2011), των οποίων το αποτύπωμα εξαρτάται από την μακροχρόνια εξελικτική πορεία. Μελέτες έχουν αποκαλύψει την ύπαρξη προτύπων τεχνολογικής ανάπτυξης, όπως κυρίαρχα σχέδια φυσικών τροχιών, τεχνολογικών καθεστώτων, τεχνολογικών οδηγών και τεχνολογικών παραδειγμάτων. Με τη σειρά τους, τέτοιες έννοιες είναι καταλυτικές για την κατασκευή μιας εξελικτικής ιστορίας της οικονομικής και τεχνολογικής αλλαγής.

Η εμπειρική ανάλυση έχει παρουσιάσει πολλές περιπτώσεις περιφερειακών βιομηχανικών ή άλλων ειδών υποσυστημάτων εντός των εθνικών συστημάτων καινοτομίας: συγκεκριμένες τοπικές περιοχές, αστικές ή μη, στις οποίες λαμβάνει χώρα η καινοτομία, όπως η Silicon Valley ή η Highway 128 της Βοστώνης στις ΗΠΑ, βιομηχανίες με έντονο καινοτομικό στίγμα, όπως τα κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα ενδυμασίας στην Ιταλία, ο τηλεπικοινωνιακός εξοπλισμός στον Καναδά, οι αγροτικές επιχειρήσεις στη Γαλλία ή συγκεκριμένες καινοτόμες στρατηγικές συμπεριφορές, όπως το Just-In-Time ή Concurrent Engineering στην Ιαπωνία (Hung και Whittington 2011). Τα στοιχεία δείχνουν επίσης την ανάδυση υπερεθνικών συστημάτων καινοτομίας, όπως της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Καναδά και των ΗΠΑ, που παρουσιάζουν έντονη αλληλοδιείσδυση των δραστηριοτήτων Ε & Α. Στην περίπτωση της ΕΕ έχουμε τη τεχνική συνεργασία μεταξύ εταιρειών, πανεπιστημίων και κυβερνητικών εργαστηρίων με την εφαρμογή ευρωπαϊκών προγραμμάτων, όπως ESPRIT, RACE, BRITE, JESSI ή JOULE και την εναρμόνιση των τεχνολογικών πολιτικών των κρατών μελών με τις στρατηγικές Horizon.

Σε αυτή τη βάση έχουν προταθεί διάφορα μοντέλα καινοτομίας, με ειδική έμφαση στη σημασία κάποιων συντελεστών, όπως είναι η ιδιοκτησία και ο έλεγχος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

των καινοτόμων μονάδων, αν είναι ιδιωτικές, δημόσιες, συνεταιριστικές ή μεικτές, και το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των επιχειρήσεων στην ταχύτητα συσσώρευσης εξειδικευμένων περιουσιακών στοιχείων και δεξιοτήτων (Wang et al 2012). Αν δεν περιοριστούμε στο απόθεμα γνώσεων ως την πιο σημαντική μεταβλητή, κάτι που θα παρέπεμπε στη νεοκλασική προσέγγιση της αύξησής της παραγωγικότητας αναλογικά με την αύξηση της τεχνολογίας και του κεφαλαίου (Mateia και Aldea 2012), θα προσθέταμε νέες έννοιες των εξελικτικών οικονομικών στην προσέγγιση της καινοτομίας, όπως η εξειδίκευση και η μερική σύγκλιση. Μέσω της απομίμησης και της μεταφοράς της τεχνολογίας, τα εθνικά συστήματα είναι εφικτό να επιτύχουν τη σύγκλιση, αλλά μέχρι ενός βαθμού. Για να ξεπεραστούν τα όρια της άμεσης σύγκλισης πρέπει να συντρέχουν οι προϋποθέσεις μιας κατάλληλης βιομηχανικής οργάνωσης, η οποία να ρυθμίζει την συντονισμένη και σωρευτική δράση των φυσικών παραγόντων που συμμετέχουν, την εξειδίκευση που παρέχουν, τη διαφοροποίηση των εθνικών πηγών άντλησης γνώσης και τους εθνικούς οικονομικούς και πολιτικούς θεσμούς που διαμεσολαβούνται. Ο εθνικός βαθμός εξειδίκευσης και σύγκλισης στις δομές παραγωγής, καινοτομίας και εμπορίου είναι ένα μεταβλητό και εμπειρικό ζήτημα που υπόκειται σε μετρήσεις (Santos-Arteaga et al 2017)

Ο Williamson παραδέχεται ότι η εξάρτηση από την εξελικτική πορεία και η ιστορία είναι σημαντικές, αν και, όπως υπογραμμίζει, η μεγιστοποίηση της συμπεριφοράς των παραγόντων με κατάλληλα κίνητρα, όπως η αλλαγή των τιμών ή της ζήτησης, μπορεί να είναι αρκετό για να σπάσει τη διαδικασία που εξαρτάται από τη διαδρομή. Ο Williamson δέχεται, ωστόσο, ότι υπάρχουν μεγάλες και ανεπανόρθωτες αναποτελεσματικότητες, που οδηγούν στην απόκλιση των συστημάτων καινοτομίας, και δημιουργούν σοβαρά ζητήματα για τη μοντελοποίηση της οικονομικής οργάνωσης (Williamson, 1998), όπως είναι τα ακόλουθα:

• Οργανωτική αδράνεια: οι λανθασμένες ιδρυτικές δομές ενδέχεται να παρεμποδίσουν την ικανότητα του οργανισμού να προσαρμοστεί σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον ή να υιοθετήσει τις τρέχουσες βέλτιστες πρακτικές (Hannan and Freeman 1984)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

• Ανεπαρκείς κανόνες συστήματος: αυτοί μπορεί να περιλαμβάνουν ελλιπή νομοθεσία για την πνευματική ιδιοκτησία, τη προστασία των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και για την εταιρική αποκάλυψη (Mowery 1998).

• Έλλειψη ή περιορισμένος αριθμός βασικών ιδρυμάτων: ερευνητικά πανεπιστήμια, κυβερνητικά εργαστήρια ή τεχνολογικά παρατηρητήρια, και χαμηλός αριθμός νέων επιχειρήσεων υψηλής τεχνολογίας

• Αδύναμος συντονισμός μεταξύ των μονάδων: αυτό μπορεί να περιλαμβάνει ανεπαρκώς συντονισμένη προσφορά και ζήτηση, «αποτυχίες συστήματος» (ΟΟΣΑ, 1997), όπως μεταξύ πτυχιούχων πανεπιστημίων και επιχειρήσεις για συνεργασία με τη βιομηχανία ή με κυβερνητικά εργαστήρια

• Έλλειψη ροών πληροφοριών: αποτελούν το κυκλοφοριακό σύστημα που τροφοδοτεί τις παραγωγικές μονάδες που αλληλοσυμπληρώνονται, όπως μεταξύ επιχειρήσεων και δημόσιων εργαστηρίων.

Όπως έχει εντοπίσει και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή από το 2011, ο βασικός λόγος υστέρησης της Ευρώπης από τους ανταγωνιστές της, όσον αφορά την ανάπτυξη νέων προϊόντων, νέων διαδικασιών και νέων υπηρεσιών, είναι το διαρθρωτικό χάσμα καινοτομίας και η χαμηλή αποδοτικότητα των ευρεσιτεχνιών (Varblane et al 2007). Για να αποκτήσει ανταγωνιστική θέση η Ευρώπη στον παγκόσμιο παραγωγικό καταμερισμό είναι επιτακτικό να δημιουργηθούν πρωτοποριακές τεχνολογίες που θα μεταφραστούν σε εμπορικά εκμεταλλεύσιμη καινοτομία. Η ΕΕ χρειάζεται μια έγκαιρη και στοχευμένη ευρωπαϊκή πολιτική για τη γεφύρωση της «κοιλάδας του θανάτου», τη δημιουργία δηλαδή ανταγωνιστικών εταιριών με καινοτόμα προϊόντα, προκειμένου η Ευρώπη να παραμείνει ανταγωνιστική. Τα δομικά προβλήματα εντοπίζονται κυρίως στην παραμέληση και απομάκρυνση των κοινωνικών προκλήσεων από το εστιακό φακό και από την συμβολή της έρευνας και της καινοτομίας, και δευτερογενώς στην ανεπαρκή τεχνολογική ηγεσία και στην πλημμελή ικανότητα καινοτομίας των επιχειρήσεων λόγω της στενής επιστημονικής τους βάσης και του ανεπαρκούς διασυνοριακού συντονισμό τους με ξένες εταιρίες.

Τα ανοικτά συστήματα καινοτομίας χαρακτηρίζονται από την ευελιξία των παραγωγικών τους συστημάτων, που δύναται να προέρχεται από ποικιλότροπη αλληλεπίδραση μεταξύ διαφορετικών καινοτομιών, αποκτώντας συντονιστική μορφή

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

διαφόρων τυπολογιών, όπως οι τεχνολογικές συμμαχίες, η απομακρυσμένη Ε & Α, η διεθνή επιστημονική συνεργασία, ή η μεταφορά τεχνολογίας (Marxt και Brunner 2013). Φαίνεται ότι η προσέγγιση των συστημάτων καινοτομίας έχει αυξηθεί από ένα συγκεκριμένο νήμα των Schumpeterian economics, που δίνει έμφαση στο ανταγωνισμό με τους νικητές και τους ηττημένους, σε μια ολοκληρωμένη συγκριτική πολιτική οικονομία καινοτομιών, η οποία χαρακτηρίζεται από έντονη εστίαση στη διακυβέρνηση της καινοτομίας – μια επιστημολογία βασισμένη στο κόστος συναλλαγής που δανείστηκε από τη νέα θεσμική οικονομία – και στην εξελικτική προσέγγιση της θεσμικής και πολιτικής αλλαγής. Ένα αποτελεσματικό σύστημα καινοτομίας χρειάζεται ένα υποσύστημα που εγγυάται τη ροή χρηματοδότησης, κεφαλαίου και δεξιοτήτων με λειτουργικές αγορές και ιδρύματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, ένα υποσύστημα που σχεδιάζει οράματα και καθορίζει τις δυνατότητες για την επίτευξη των στόχων, ένα υποσύστημα μεσολάβησης με ρύθμιση της πνευματικής ιδιοκτησίας και συντήρηση πρωτοκόλλων και ένα ενοποιημένο υποσύστημα που παρέχει πλατφόρμες ανταλλαγής και διαχειρίζεται ροές πληροφοριών, γνώσεων, πόρων και πράξεων σε ένα κοινό κοινωνικό πλαίσιο.

Συμπερασματικά, το «νέο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα» των χωρών επισημαίνει την δυναμική που αναπτύσσεται από τη διεπαφή εξελίξεων στις εξής κατευθύνσεις:

- Οργανώνεται η περιφερειοποίηση της οικονομικής ανάπτυξης, δίνοντας χώρο στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ «ανοικτών συστημάτων», οδηγώντας στην εμπορευματοποίηση και την ολοκλήρωση των παραγωγικών γνώσεων,· εγκαθιδρύοντας έξυπνες υποδομές και ισχυρά, τοπικά και παγκόσμια, επιχειρηματικά δίκτυα.

- Ευνοείται η πολυεπίπεδη διακυβέρνηση των συμφερόντων των ενώσεων και των ενδιαφερομένων, προσφέροντας ισχυρή πολιτική υποστήριξη για καινοτόμους, με ενισχυμένους προϋπολογισμούς για την έρευνα, καθοδηγημένη από οράματα της πολιτική ηγεσία για την επιδίωξη παγκόσμιας θέσης των τοπικών περιουσιακών στοιχείων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

- Αναπτύσσονται υποδομές γνώσης, όπως πανεπιστήμια που καθοδηγούν την δημόσια έρευνα, διαμεσολαβητικοί οργανισμοί και επαγγελματικές συμβουλευτικές υπηρεσίες

- Στοχεύοντας την κοινότητα και τον πολιτισμό, προάγεται ο κοσμοπολιτισμός, η βιωσιμότητα, το ταλαντούχο ανθρώπινο κεφάλαιο και τα δημιουργικά πολιτιστικά περιβάλλοντα που εκδηλώνουν κοινωνική ανοχή για την προώθηση της δυναμική της τριπλής έλικας σχέσεων μεταξύ πανεπιστημίου-βιομηχανίας-κυβέρνησης.

3.10 Περίληψη

Η οικονομική ανάπτυξη είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, και η ερευνητική βιβλιογραφία την έχει αντιμετωπίσει αξιοποιώντας κάθε φορά μερικές από τις διαστάσεις της. Σύμφωνα με την παραπάνω επισκόπηση της εμπειρικής βιβλιογραφίας, οι διαστάσεις της ανάπτυξης είναι οι εξής τέσσερις, όλες εδραζόμενες στο θεωρητικό πλαίσιο των νέο-θεσμικών οικονομικών: η δημοσιονομική προσέγγιση, η επιχειρηματικότητα, η καινοτομία και η οικονομία της γνώσης, και η προσέγγιση του συστήματος καινοτομίας. Ακολουθεί μια σύντομη περίληψη, ενδεικτικά, κάποιων σημαντικών ερευνών για κάθε διάσταση ξεχωριστά, για να φανούν τα ποσοτικά μετρήσιμα μεγέθη που όρισαν το πεδίο των συσχετίσεων της κάθε μελέτης. Θα δειχθεί έτσι η μερική και αποσπασματική τους ματιά πάνω στους πολλαπλούς μηχανισμούς της οικονομικής δυναμικής.

Στα δημόσια οικονομικά, ο Barro (1990) καθιέρωσε μια θετική συσχέτιση μεταξύ των δημόσιων δαπανών και της οικονομικής ανάπτυξης, χρησιμοποιώντας χρονοσειρές και δεδομένα πάνελ. Ο Sturm (1998) ανακάλυψε ότι το δημόσιο κεφάλαιο συμβάλλει στην ανάπτυξη με υψηλότερο οριακό προϊόν από αυτό του ιδιωτικού κεφαλαίου. Από φορολογική άποψη, οι Djankov et al. (2010) απέδειξε ότι οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές φυσικών προσώπων και επιχειρήσεων επιβαρύνουν τις επιχειρηματικές πρωτοβουλίες, μειώνοντας κατά συνέπεια την οικονομική δραστηριότητα. Η σχέση μεταξύ φορολογικού συστήματος και βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης είναι σαφής, μέσω της προώθησης της μακροοικονομικής σταθεροποίησης, της βελτίωσης της κατανομής των πόρων και της ενίσχυσης της

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

συνολικής παραγωγικότητας των συντελεστών (Cottarelli and Keen, 2012). Ο στόχος του διακρατικού φορολογικού ανταγωνισμού απαιτεί τη δημιουργία ενός διαφανούς ρυθμιστικού πλαισίου, την απλοποίηση των διαθέσιμων νομικών μορφών, την εστίαση στις μεθόδους χρηματοδότησης και την αποτελεσματική μετατροπή της φορολογικής δομής σε δομή κινήτρων (Lindholm-Dahlstrand and Stevenson, 2010).

Ωστόσο, η έρευνα εντόπισε αντιφάσεις στην απόδοση της παραγωγικότητας όταν χρησιμοποιούνται αποκλειστικά οι παραπάνω δημοσιονομικοί παράγοντες για την ερμηνεία των δυσλειτουργικών μορφών οικονομικής δραστηριότητας. Ακόμα κι αν όλες οι χώρες έχουν παρόμοια επιχειρηματικά κίνητρα και οφέλη, τα θεσμικά θεμέλια αποτελούν το αποφασιστικό δομικό επίπεδο που μεσολαβεί στις οικονομικές δράσεις και καθορίζει το αποτέλεσμα παραγωγικότητάς τους (Bjørnskov and Foss, 2016; Baumol and Strom, 2008). Έτσι, η έρευνα άρχισε να ενσωματώνει τη θεσμική παράμετρο στη δημοσιονομική προσέγγιση της ανάπτυξης (Fatas and Mihov, 2013), ή εναλλακτικά, καθιέρωσε τη διάσταση της επιχειρηματικότητας ως διακεκριμένο παραγωγικό παράγοντα στην εξίσωση ανάπτυξης (Koellinger and Thurik, 2012). Οι συνθήκες ήταν ώριμες για να εμφανιστούν συνθετικές εννοιολογικές σκέψεις, που προσπαθούσαν να ενοποιήσουν τα αποτελέσματα της επιχειρηματικότητας και των θεσμών, συνδυασμένα ως οικοσύστημα. Ένα διατυπωμένο παράδειγμα ήταν αυτό ενός επιχειρηματικού οικοσυστήματος με γνώμονα την τεχνολογία που αυτοτροφοδοτείται μέσω της αμοιβαίας διασύνδεσης της τεχνολογίας και της επιχειρηματικής κουλτούρας, συμβάλλοντας παραγωγικά στην καινοτόμο ανάπτυξη (Sussan and Acs, 2017). Στη συνέχεια, προέκυψε η ιδέα του Εθνικού Συστήματος Επιχειρηματικότητας (NSE), που συνδυάζει την ανθρώπινη υπηρεσία με το θεσμικό πλαίσιο σε ένα αλληλοεξαρτώμενο σύστημα συμπληρωματικότητας (Acs et al, 2018).

Μία από τις βασικές μετρήσεις του αναπτυξιακού δυναμικού μιας οικονομίας είναι η ικανότητα καινοτομίας της και οι μελέτες τονίζουν αρκετά τη σημασία των δραστηριοτήτων E&A ως κύριας κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης με γνώμονα την καινοτομία (Batabyal και Nijkamp, 2012), καθώς και από το ανθρώπινο δυναμικό που παρέχεται από εκπαίδευση. Το ανθρώπινο κεφάλαιο μπορεί να βελτιώσει άμεσα τη συνολική παραγωγικότητα και να ενισχύσει την επιχειρηματική απόδοση μέσω της καινοτομίας, της μίμησης ή της υιοθέτησης νέων τεχνολογιών (Teixeira and Fortuna, 2004). Οι Delong και Summers (1991) έχουν επίσης προσθέσει στη λογοτεχνία τη μεγάλη ευεργετική συμβολή που προέρχεται από τις δημόσιες δαπάνες για την

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

καινοτομία, δείχνοντας το πλεόνασμα ωφελειών στο ποσοστό κοινωνικής απόδοσης από αυτές τις δαπάνες έναντι του ποσοστού ιδιωτικής απόδοσης.

Διερευνώντας περαιτέρω τη διάσταση της καινοτομίας, η έρευνα έδειξε ότι η ανάπτυξη περιλαμβάνει διαδικασίες δημιουργικής καταστροφής μέσω της αναπτυξιακής λογικής της τεχνολογικής προόδου και των καινοτόμων δραστηριοτήτων E&A (Aghion et al, 2009). Οι γόνιμες συνθήκες για την καινοτομία και την οικονομία της γνώσης ενσωματώνουν ένα οικονομικό περιβάλλον που οδηγεί σε μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη. (Fagerberg and Mowery 2006). Με την επανασύνδεση της καινοτομίας με τη δημοσιονομική πολιτική, η βιβλιογραφία εισήγαγε την έννοια ενός συστήματος καινοτομίας, ο αντίκτυπος του οποίου γίνεται ισχυρός υπό τον όρο ότι οι διακυβερνητικές δομές ενθαρρύνουν τη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών σε όλο το κυκλοφορικό σύστημα της γνώσης και της εμπορικής χρήσης (Mason and Brown, 2013). Το οικοσύστημα καινοτομίας παρέχει τις προϋποθέσεις για την επίτευξη συνεργασιών, επιτρέποντας στις εταιρείες να αναπτύξουν νέες μεθόδους, να εκμεταλλευτούν διαφοροποιημένους πόρους, να προσελκύσουν οικονομικές επενδύσεις και να δημιουργήσουν νέες γραμμές παραγωγής (Antonelli και De Liso, 1997).

Οι Hanusch (2010) και Hartmann et al (2010) ανέπτυξαν ένα αναλυτικό πλαίσιο που ονομάζεται «συνολική νέο-Schumpeterian οικονομική» (CNSE), η οποία επιτρέπει σε κάποιον να κοιτάξει εμπειρικά τον αντίκτυπο της καινοτομίας στην οικονομική ανάπτυξη. Η προσέγγιση CNSE βασίζεται σε τρεις πυλώνες ενοποίησης των θεσμικών τομέων, αυτών της οικονομικής, πολιτικής και χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς. Τα μοντέλα Schumpeterian ανάπτυξης μπορούν να διαβαθμιστούν ανάλογα την πολυπλοκότητα που ενσωματώνουν σε ένα παραδοσιακό, πιο απλουστευτικό μοντέλο (μοντέλο 1), μια Neo-Schumpeterian προσέγγιση (μοντέλο 2) ως σύστημα διευρυμένης αντιληπτικότητας και μια ολοκληρωμένη Neo-Schumpeterian προσέγγιση (μοντέλο 3), πλήρους ενδογενής δυναμικότητας. Σύμφωνα με το μοντέλο 1 η τεχνολογική πρόοδος και η επιχειρηματική ανάληψη κινδύνων θεωρείται ότι είναι μια ενδογενής διαδικασία και κινητήρας οικονομικής ανάπτυξης, με την ανάπτυξη να χαρακτηρίζεται ως ποσοτικό φαινόμενο. Στο μοντέλο 2 έρχονται να προστεθούν οι παράγοντες που συνεισφέρουν ποιοτικά στις αναπτυξιακές διαδικασίες, όπως τα επίσημα ή άτυπα δίκτυα γνώσης που

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

μεταφράζονται σε δια-δραστικές συνεργασίες μεταξύ επιχειρήσεων, κυβερνήσεων, πανεπιστημίων και ερευνητικών ιδρυμάτων (Saviotti και Pyka 2004).

Το μοντέλο 3 επιπλέον τονίζει την ιδέα ότι η καινοτομία διεισδύει σε όλους τους τομείς της κοινωνικοοικονομικής ζωής, σε μια θεσμική αρχιτεκτονική στην οποία πραγματοποιούνται οι δυναμικές διαδικασίες μιας κοινωνίας. Με το τρίτο μοντέλο διακρίνεται η περίπλοκα εξελιγμένη αυτονομία κάθε ξεχωριστού πυλώνα – του δημόσιου, του χρηματοοικονομικού και της αγοράς – και η εξελικτική διαδικασία καινοτομίας στην οποία υποβάλλονται αλληλεπιδραστικά. Επίσης τονίζεται ο ρόλος του δημοσίου τομέα, με τη δύναμη να επηρεάζει ή να κατευθύνει τη διαδικασία ανάπτυξης μέσω συγκεκριμένων δημοσιονομικών δαπανών ή επενδύσεων στην άμυνα, την εκπαίδευση και την υγεία, καθώς και υποδομές επιστήμης και έρευνας. Με αυτόν τον τρόπο, ο δημόσιος τομέας εκπληρώνει λίγο πολύ το ρόλο ενός «Επιχειρηματικού κράτους» (Mazzucato 2011).

Αυτό που προκύπτει από τις παραπάνω έρευνες είναι η προσπάθεια να ενσωματωθούν περισσότεροι παράγοντες στην εξίσωση της ανάπτυξης και να αντιμετωπιστεί η οικονομική εξέλιξη ως ένα οικοσύστημα, επιχειρηματικότητας και καινοτομίας. Σε ένα οικοσύστημα οι παράγοντες αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους, δημιουργώντας τάξη, πρότυπα και μοτίβα, μέσα από την πολυπλοκότητα των αλληλοσυσχετισμών. Αυτές οι κανονικότητες, αν και παροδικές λόγω των συνεχών διαδικασιών δημιουργικής καταστροφής, εν τούτοις λειτουργούν ως ενεργές δομές που προσδιορίζουν ορατά και μετρήσιμα αποτελέσματα. Η μεθοδολογία που μπορεί να εντοπίσει αυτές τις αφετηριακές βάσεις αλλαγών, να ορίσει τα όρια δράσης τους και να δώσει κατά προσέγγιση αριθμητική τιμή στην επίδοση των αποτελεσμάτων που επιταχύνουν, είναι ο στόχος μιας, περισσότερο ολιστικής, προσέγγισης της οικονομικής ανάπτυξης. Αυτή η προσέγγιση, που λείπει από την βιβλιογραφία, έχει κυρίως για αντικείμενο της, την διερεύνηση και την αποκάλυψη τυχόν απρόσμενων παραλληλισμών μεταξύ παραγόντων, που οι οικονομικές έρευνες έχουν υποδείξει ως κυρίαρχους και καθοριστικούς των παραμέτρων της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Σκοπός της μεθοδολογίας δεν είναι η συγκρότηση ενός μοντέλου που να προσδιορίζει με σχετική ακρίβεια τη συνολική οικονομική απόδοση μιας χώρας, αλλά η πρόθεση είναι να χαρτογραφηθούν οι δομικές και θεσμικές περιοχές που δεν έχει εκτιμηθεί η συνδυαστική προσφορά τους στην παραγωγικότητα των οικονομικών

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

συντελεστών. Θεσμικοί παράγοντες δημοσιονομικού χαρακτήρα, διακυβερνητικής δομής, επιχειρηματικότητας και καινοτομίας, συνδέεται η επήρεια τους σε πλαίσιο ενιαίου συστήματος για να φανερωθούν αιτιώδεις συνάφειες μεταξύ τους. Αν και δεν αναζητείται ένα μοντέλο προβλέψεων αποτελεσμάτων, είναι εφικτό όμως να συγκροτηθούν δείκτες απόδοσης στους τομείς που η ανάλυση θα φανερώσει ότι συνεισφέρουν με αυξητική επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη. Αφού τεκμηριωθεί η εγκυρότητα και αποτελεσματικότητα της προτεινόμενης μεθοδολογίας, η μέθοδος θα εφαρμοσθεί στις χώρες της ΕΕ, για να ταξινομηθούν με βάση την απόδοση τους στους παραπάνω δείκτες και επιπλέον να γίνει συσχέτιση τις συνολικής τους επίδοσης με το βαθμό τοπικής τους αυτονομίας και ανεξαρτησίας ως προς τις αναπτυξιακές τους δυνατότητες, η οποία μεταβλητή του βαθμού τοπικής αυτονομίας συγγενεύει με τη δομή δημοσιονομικής αποκέντρωσης, όπως μελετήθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο. Τελικός στόχος είναι η οικοδόμηση ενός περιεκτικού και αιτιολογημένου πλαισίου από όπου θα απορρέουν, σύμφωνα με τα ευρήματα της εφαρμοσμένης μεθόδου, έγκυρες προτάσεις για την κατεύθυνση και στόχευση της δημοσιονομικής πολιτικής, και η στάθμιση της ως προς τα δυνητικά αποτελέσματα που θα επιφέρει σε ένα πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο ομοσπονδίας. Στο επόμενο κεφάλαιο θα δοθεί αναλυτική παρουσίαση και επεξήγηση των βημάτων που ακολουθήθηκαν για να προκύψει αυτή η αναλυτική πρόταση, που προσφέρεται για την ανάδειξη των δομικών εξελικτικών τάσεων μιας οικονομίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Κεφάλαιο 4 – Ανάλυση Μεθοδολογίας

4.1 Περιγραφή της μεθοδολογίας

Σε αυτό το κεφάλαιο θα γίνει αναλυτική περιγραφή της ερμηνευτικής προσέγγισης που ακολουθήθηκε για να ενσωματώσει όλες, όσο το δυνατόν, τις θεωρητικές έννοιες σε ένα κοινό πλαίσιο εμπειρικής διαπραγμάτευσης και επαλήθευσης. Η προσπάθεια, αρχικά, ήταν να διακριθούν και να ταξινομηθούν σε μορφή καταλόγου, όλοι οι δομικοί παράγοντες που συνεισφέρουν στην δυναμική εξέλιξή μιας οικονομίας. Ο κατάλογος καταρτίστηκε και οι παράγοντες ομαδοποιήθηκαν σύμφωνα με την βασική κατηγοριοποίηση που προέκυψε από τη συνολική μακροσκοπική ματιά πάνω στο θεωρητικό και εμπειρικό υλικό. Οι ενότητες λοιπόν που αναδείχθηκαν είναι το πολιτικό σύστημα, το οικονομικό σύστημα και η κοινωνία πολιτών, όπου και οι παράγοντες στοιχήθηκαν στην ενότητα της αντίστοιχης θεματολογίας. Υπήρξε περαιτέρω ομαδοποίηση μέσα σε κάθε ενότητα, θέτοντας επικεφαλίδες που χαρακτηρίζουν τις καθοριστικές παραμέτρους μιας αναπτυξιακής τροχιάς, και άρα επιβάλλοντας νέες προσαρμογές στην αντιστοίχιση των παραγόντων. Ο κατάλογος, εν τέλει έλαβε και κωδικοποιημένη μορφή για να υποστηρίξει καλύτερα τη χρήση για την οποία καταρτίστηκε, η οποία είναι η διάθεση του ως το εννοιολογικό μοντέλο (conceptual model) από το οποίο θα προέλθει το μοντέλο των μεταβλητών της οικονομετρικής ανάλυσης. Αυτό το ενδιάμεσο, στάδιο του εννοιολογικού μοντέλου, έπρεπε να αποτελεί ακριβή σύνοψη όλης της θεωρητικής και εμπειρικής επισκόπησης που καλύπτει το πεδίο της εξελικτικής δυναμικής της οικονομίας, για να αποτελέσει τη βάση από όπου θα εξαχθεί το μέγιστο δυνατόν των ποσοτικών μεταβλητών που δύναται να ανευρεθούν σε παγκόσμιους οργανισμούς συλλογής και αποθήκευσης δεδομένων και στη συνέχεια να αξιοποιηθούν μεθοδολογικά σε οικονομετρικές αναλύσεις. Ακολουθεί ο κατάλογος στον πίνακα 4.1.

Πίνακας 4.1 Εννοιολογικό μοντέλο (conceptual model)

Πολιτικό Σύστημα
Ασυμμετρία Πληροφόρησης

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

1.01 Δαπανηρότητα πληροφόρησης
1.02 Διαφάνεια στη χάραξη πολιτικής
1.03 Προνομιακή θέση ισχύος ομάδων συμφερόντων – χειραγώγηση
1.04 Προσοδοθηρική συμπεριφορά
1.05 Φερεγγυότητα του Κράτους – εμπιστοσύνη
1.06 Γραφειοκρατία – δωροδοκία, χρονοτριβή, πολυπλοκότητα κανονιστικών ρυθμίσεων
1.07 Διαφθορά – ποιότητα διακυβέρνησης
Συνθήκες σχεδιασμού ρυθμίσεων και κανόνων
2.01 Βαθμός αποκέντρωσης λήψης αποφάσεων
2.02 Επαρκής διαπραγματευτική ισχύς πολιτών
2.03 Θεσμική επιρροή – διαβούλευση, αξιοπιστία δικαιούχων
2.04 Βαθμός αυτονομίας αποφάσεων του κράτους
2.05 Πολιτική λογοδοσία – υπεράσπιση συμφερόντων πολιτών
2.06 Συμμετοχικότητα – δείκτης άμεσης δημοκρατίας
2.07 Κατανομή ευθυνών και αρμοδιοτήτων προς χαμηλότερα επίπεδα διακυβέρνησης
2.08 Ανοιχτή πρόσβαση σε οργανισμούς
2.09 Ασφάλεια δικαιωμάτων ιδιοκτησίας
2.10 Αποδοτικό σύστημα δικαιοσύνης
2.11 Ελευθερία συμβάσεων – Κράτος δικαίου
2.12 Κατανομή πολιτικής και οικονομικής δύναμης
Αποτελεσματικότητα εφαρμοσμένων πολιτικών
3.01 Θεσμική επιρροή – δομές κινήτρων
3.02 Καταλληλόλητα μέτρων πολιτικής για τον συντονισμό μίκρο – μάκρο φαινομένων
3.03 Θεσμική ακαμψία – άρνηση υιοθέτησης νέων κανόνων
3.04 Κίνητρα για αποτελεσματική χρήση συντελεστών παραγωγής
3.05 Αποτελεσματικότητα αξιοποίησης πλουτοπαραγωγικών πόρων
3.06 Ύψος φορολογικών συντελεστών – οικονομική ελευθερία
3.07 Εκτροπή οικονομικών πόρων από τον ιδιωτικό τομέα μέσω φόρων, κρατικού δανεισμού και πληθωριστική δημιουργία χρήματος
3.08 Κρατική παρέμβαση στην λειτουργία του ανταγωνισμού μέσω της αγοράς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

εργασίας και αγοράς προϊόντων
3.09 Αντιμονοπωλιακή πολιτική και πολιτική προστατευτισμού – δασμοί
3.10 Επάρκεια κρατικών εσόδων – στέρεα δημοσιονομική βάση
3.11 Κόστος – όφελος παροχής δημοσίων αγαθών
3.12 Αποδοτικότητα δημόσιας διοίκησης
Βαθμός Δημιουργικής καταστροφής
4.01 Κίνητρα για παραγωγική θεσμική καινοτομία
4.02 Κατανομή ευκαιριών για μείωση διαφυγόντα οικονομικού δυναμισμού
4.03 Δομή κανόνων για επιτρεπτό εύρος ποικιλομορφίας οργανώσεων
4.04 Πλουραλισμός – εύρος διανομής της εξουσίας στην κοινωνία
4.05 Μετατόπιση πόρων από τομείς χαμηλής παραγωγικότητας σε τομείς υψηλής παραγωγικότητας
4.06 Διαφοροποίηση της δομής παραγωγής – διαρθρωτική μετατροπή
4.07 Κίνητρα για πειραματισμό και ανάληψης κινδύνων
4.08 Εξαγωγικές επιδοτήσεις
4.09 Βαθμός εξωστρέφειας – διακρατικές συνέργειες
4.10 Κρατικές δαπάνες Ε&Α και εκπαιδευτική πολιτική
4.11 Νομοθεσία πνευματικής ιδιοκτησίας – πατέντες
<u>Οικονομία – Αγορά</u>
Οικονομία της γνώσης
5.01 Ενδογενής υποδομή για αποτελεσματική απορρόφηση και αξιοποίηση παγκόσμιας τεχνολογίας και γνώσης
5.02 Θεσμοί που μεταφράζουν την τεχνολογική γνώση σε πλούτο
5.03 Διάχυση και πρόσβαση σε τεχνολογία και γνώση – κατάρτιση εργαζομένων, τεχνογνωσία
5.04 Συνεργασία και αλληλεπίδραση φορέων για εμπλουτισμό της γνώσης – χώρος καινοτομίας το δίκτυο καινοτομίας.
5.05 Συλλογική διαδικασία εκμάθησης – σωρευτικές επιπτώσεις οικονομιών μάθησης, επιχείρηση ως εξελισσόμενος κοινωνικός οργανισμός
5.06 Ψηφιοποίηση πληροφοριών και υπηρεσιών
5.07 Απομακρυσμένη Ε&Α, διεθνή επιστημονική συνεργασία, μεταφορά τεχνολογίας – μεσολαβητές καινοτομίας στην παγκόσμια κυκλοφορία γνώσης

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

5.08 Προσδιορισμός και κατανόηση των προτιμήσεων – οικονομική αλλαγή
Αποτελεσματικότητα οργάνωσης
6.01 Ανταγωνιστικότητα – αποτελεσματικότητα ανακατανομής πόρων, μηχανισμός κινήτρων
6.02 Κατανομή πλούτου και εισοδήματος
6.03 Επενδυτικό περιβάλλον – ύψος και είδος επενδύσεων
6.04 Παραγωγικότητα – ύψος επενδύσεων για μείωση κόστους παραγωγής και συναλλαγής
6.05 Φράγματα εισόδου νέων επιχειρήσεων
6.06 Πρόσβαση σε χρηματοδότηση – ποικιλία ισχυρών αγορών κεφαλαίου
6.07 Πτωχευτικό δίκαιο – κόστος πειραματισμού και επιχειρηματικού ρίσκου
6.08 Αξιολόγηση κινδύνου – αφερεγγυότητα επιχειρήσεων
6.09 Μακροοικονομική σταθερότητα
6.10 Φορολογικός ανταγωνισμός τοπικών επιπέδων διακυβέρνησης
Ενδογενές παραγωγικό δυναμικό
7.01 Ανθρώπινο κεφάλαιο
7.02 Κοινωνικό κεφάλαιο, εμπιστοσύνη – αξιοποίηση του καταμερισμού εργασίας
7.03 Ενθάρρυνση επιχειρηματικότητας – ευκολία έναρξης επιχειρήσεων
7.04 Κινητικότητα της εργασίας μεταξύ κλάδων, επιχειρήσεων και περιοχών
7.05 Ανταγωνιστικότητα ΜΜΕ – δαπάνες Ε&Α
7.06 Απασχόληση – δια βίου μάθηση
7.07 Εγχώριοι δεσμοί μεταξύ επιχειρήσεων και ιδρυμάτων για εγχώριες τεχνολογικές δυνατότητες
7.08 Ευκαιρίες χρηματοδότησης για εμπορευματοποίηση start-up εφαρμογών
7.09 Συνθήκες για συνεχή ανανέωση παραγωγικών συντελεστών
7.10 Σχέση επιπέδου εισοδήματος με ενσωματωμένη τεχνολογία
7.11 Ταυτότητα ριζικά καινοτόμων επιχειρηματιών – πρωτοπόροι
7.12 Ρυθμός δημιουργίας και καταστροφής θέσεων εργασίας
Οικονομική πολυπλοκότητα
8.01 Διαφοροποίηση σε μέγεθος εύρους φάσματος οικονομικών δραστηριοτήτων
8.02 Μετάβαση σε δραστηριότητες με ανεκμετάλλευτο δυναμικό παραγωγικότητας
8.03 Βιομηχανοποίηση ως πλατφόρμα διευκόλυνσης των μελλοντικών διαρθρωτικών

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

αλλαγών
8.04 Ρυθμός τεχνολογικών αλλαγών – συνεχής καινοτομία
8.05 Νέοι επιχειρηματίες – δημιουργία νέων αγορών, καινοτομία στη χρήση τεχνολογίας
8.06 Υποδομές δικτύων, μεταφορών και για εξωστρεφές εμπόριο
8.07 Εύρος επιλογών λόγω σωρευτικότητας διεργασιών εξάρτησης διαδρομής
8.08 Καινοτομική δύναμη ΜΜΕ – δυναμικές συνεργασίες, ποικιλία παικτών
Κοινωνία πολιτών
Θεσμική δυναμική
9.01 Χώρος για ελεύθερες αλληλεπιδράσεις μεταξύ ατόμων για ανάπτυξη νέων θεσμικών λύσεων και μορφών οργάνωσης
9.02 Σύνθετα δίκτυα αλληλεπίδρασης – κοινότητες γνώσης
9.03 Πλατφόρμες για κοινωνικά επιτεύγματα
9.04 Κοινωνική επιχειρηματικότητα – ενεργοποίηση πολιτών
9.05 Αυτόοργάνωση – δημιουργία σιωπηρών κανόνων ως αντιστάθμισμα επίσημων
Άμεση δημοκρατία
10.01 Πρόσβαση στα δημόσια δεδομένα – ισότητα πρόσβασης στην πληροφόρηση
10.02 Έγκαιρη πληροφόρηση, αποδοτική χρήση της – προσαρμογή στις διακυμάνσεις, ταχύτητα θεσμικών αλλαγών
10.03 Βάθος γνώσης των τοπικών προβλημάτων και αναγκών
10.04 Ποικιλομορφία γνώσεων – μοίρασμα γνώσης μέσω δικτύωσης
10.05 Ιστορικό απόθεμα δημοκρατικής εμπειρίας
Κοινοί στόχοι
11.01 Αξία της κοινότητας και της ηθικής αμοιβαιότητας – βελτιστοποίηση του οφέλους της ομάδας
11.02 Εμπιστοσύνη – κοινωνικό κεφάλαιο, συνεργασία
11.03 Δαπάνες Ε&Α για αντιμετώπιση κοινωνικών προκλήσεων

Σύμφωνα με το παραπάνω εννοιολογικό μοντέλο αναζητήθηκαν ποσοτικές μεταβλητές από αξιόπιστους οργανισμούς που να ταιριάζουν στο αντικείμενο στο οποίο αναφέρεται η μέτρηση. Η επιλογή των μεταβλητών, εκτός από το κριτήριο της ομοιότητας του περιεχομένου με τους αντίστοιχους παράγοντες του εννοιολογικού

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

μοντέλου, είχε και πρόσθετο κριτήριο την επάρκεια των μετρήσεων σε δείγμα 61 χωρών του αναπτυγμένου και αναπτυσσόμενου κόσμου και στην χρονική περίοδο των τριών χρόνων, με ετήσιες μετρήσεις του 2017, 2018 και 2019. Η ποσότητα των χωρών και η χρονική διάρκεια του δείγματος επιλέχθηκε για να ικανοποιήσει την εγκυρότητα των στατιστικών αποτελεσμάτων. Ο τελικός αριθμός των επιλεγμένων μεταβλητών που εξυπηρετούν τα κριτήρια είναι 43 και άρα το δείγμα των δεδομένων, που καλείται και διαχρονικό διαστρωματικό δείγμα δεδομένων (pool, cross-section dataset), είναι 61 X 3, δηλαδή 183 μετρήσεις για κάθε μεταβλητή. Ακολουθεί ο πίνακας 4.2 των μεταβλητών στην αγγλική γλώσσα, η μετάφραση τους και η πηγή από όπου ανευρέθηκαν.

Οι μεταβλητές συλλέχθηκαν από τέσσερις κυρίως παγκόσμιους οργανισμούς, την παγκόσμια τράπεζα, το παγκόσμιο οικονομικό φόρουμ, τον ΟΑΣΑ και το ίδρυμα Heritage. Οι δείκτες της παγκόσμιας τράπεζας διεισδύουν αρκετά στους πολιτικούς θεσμούς, εφαρμόζοντας πολύ-επίπεδη συλλογή δεδομένων για να καταλήξουν στην τελική τιμή του εκάστοτε δείκτη. Το εύρος της ανάλυσης του κάθε δείκτη καλύπτει επαρκώς τις περιοχές που εστιάζει ο εννοιολογικός κατάλογος που καταρτίστηκε. Το ίδιο ισχύει για τις δείκτες Doing Business της παγκόσμιας τράπεζας που αξιοποιήθηκαν στην παρούσα μελέτη. Το παγκόσμιο οικονομικό φόρουμ, με την σειρά του, προσφέρει δεδομένα για ποιοτικά χαρακτηριστικά της οικονομικής δραστηριότητας που μόνο έμμεσα μετριούνται με ερωτηματολόγια, τα οποία ακουμπούν τις λεπτές έννοιες που ανέδειξε η θεωρητική ανάλυση και εντάχθηκαν στον εννοιολογικό κατάλογο. Το ίδρυμα Heritage, επιπρόσθετα, είναι πολύ αξιόπιστο στην μέτρηση που αποδίδει για παράγοντες που δύσκολα αποτιμούνται αριθμητικά, λόγω της γενικής φύσης τους, όπως είναι οι οικονομικές ελεύθερίες, οι οποίες είναι κομβικής σημασίας για το εννοιολογικό μοντέλο που καταρτίστηκε. Τέλος ο ΟΑΣΑ πρόσφερε δεδομένα για μεγέθη που είναι σημαντικά και αντιπροσωπευτικά των οικονομικών δομών που γίνεται αναφορά.

Πίνακας 4.2 Το Σύνολο των Μεταβλητών

Indicator name	Όνομα μεταβλητής	Πηγή
1. Control of Corruption	Έλεγχος της Διαφθοράς	World Bank
2. Regulatory Quality	Ρυθμιστική Ποιότητα	World Bank

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

3. Voice and Accountability	Φωνή και Λογοδοσία	World Bank
4. Social Capital *	Κοινωνικό Κεφάλαιο	Legatum Institute
5. Government Effectiveness	Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα	World Bank
6. Rule of Law	Κανόνες Δικαίου	World Bank
7. General government final consumption expenditure (% of GDP)	Δαπάνες τελικής κατανάλωσης γενικής κυβέρνησης (% του ΑΕΠ)	World Bank & OECD
8. Protecting minority investors	Προστασία μειονοτικών επενδυτών	World Bank
9. Enforcing contracts	Επιβολή συμβάσεων	World Bank
10.Strength of legal rights index	Ισχύς του δείκτη νομικών δικαιωμάτων	World Bank
11.Current account balance (% of GDP)	Υπόλοιπο τρεχούμενου λογαριασμού (% του ΑΕΠ)	IMF
12. Paying taxes	Πληρωμή Φόρων	World Bank
13. Tax Burden	Φορολογική Επιβάρυνση	Heritage Foundation
14. Fiscal Health	Δημοσιονομική υγεία	Heritage Foundation
15. Distortive effect of taxes and subsidies on competition *	Στρεβλωτική επίδραση των φόρων και των επιδοτήσεων στον ανταγωνισμό	World Economic Forum
16. Flexibility of wage determination	Ευελιξία καθορισμού μισθών	World Economic Forum
17. Labour Freedom	Εργατική Ελευθερία	Heritage Foundation
18. Trade Freedom	Ελευθερία του εμπορίου	Heritage Foundation

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

19. Attitudes towards entrepreneurial risk *	Στάσεις απέναντι στον επιχειρηματικό κίνδυνο	World Economic Forum
20. Growth of innovative companies *	Ανάπτυξη καινοτόμων εταιρειών	World Economic Forum
21. Companies embracing disruptive ideas *	Εταιρείες που αγκαλιάζουν ριζοσπαστικές ιδέες	World Economic Forum
22. Venture capital availability	Διαθεσιμότητα επιχειρηματικών κεφαλαίου υψηλού ρίσκου	World Economic Forum
23. Multistakeholder collaboration *	Πολυμερή συνεργασία, πολλαπλών ενδιαφερομένων	World Economic Forum
24. University/industry research collaboration	Πανεπιστημιακή/βιομηχανική ερευνητική συνεργασία	World Economic Forum
25. International co-inventions *	Διεθνείς συν-εφευρέσεις	OECD
26. Cooperation in labor-employer relations	Συνεργασία εργαζομένων-εργοδοτών	World Economic Forum
27. GERD: Performed by business enterprise (% of total GDP)	Κυβερνητικές Δαπάνες για Ε&Α, που εκτελούνται από εταιρείες(% του ΑΕΠ)	OECD
28. Extent of staff training	Έκταση εκπαίδευση προσωπικού	World Economic Forum
29. Labor force with advanced education (% of total working-age population with advanced	Εργατικό δυναμικό υψηλής μόρφωσης (% του συνολικού πληθυσμού σε ηλικία εργασίας με υψηλή μόρφωση)	International Labour Organization - ILO

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

education)		
30. Human capital index HCI**	Δείκτης ανθρωπίνου κεφαλαίου	World Bank
31. Ease of doing Business score	Ευκολία στην άσκηση επιχειρηματικότητας	World Bank
32. Resolving insolvency	Επίλυση αφερεγγυότητας	World Bank
33. Intensity of local competition	Ένταση τοπικού ανταγωνισμού	World Economic Forum
34. Pay & productivity	Σχέση μισθών - παραγωγικότητα	World Economic Forum
35. Financing of SMEs *	Χρηματοδότηση Μίκρο-Μεσαίων Επιχειρήσεων (ΜΜΕ)	World Economic Forum
36. Soundness of banks	Υγεία των Τραπεζών	World Economic Forum
37. Market capitalization *	Κεφαλαιοποίηση Αγοράς	World Bank
38. Employment in industry (% of total employment)	Απασχόληση στη βιομηχανία (% της συνολικής απασχόλησης)	Internat. Labour Organization-ILO
39. Economic Complexity Index (ECI) **	Δείκτης Οικονομικής Πολυπλοκότητας	Harvard Growth Lab
40. Exports of goods and services (% of GDP)	Εξαγωγές Αγαθών και Υπηρεσιών (% του ΑΕΠ)	World Bank & OECD
41. ICT goods exports (% of total goods exports)	Εξαγωγές αγαθών ΤΠΕ (% των συνολικών εξαγωγών αγαθών)	United Nations - UNCTAD
42. Manufactures exports (% of merchandise exports)	Εξαγωγές μεταποίησης (% των εξαγωγών εμπορευμάτων)	World Bank and United Nations
43. PCT Patent applications	Αιτήσεις Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας	OECD

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

[* λείπουν δεδομένα για 2017, ** λείπουν δεδομένα για 2019)

Σειρά έχει ο πίνακας 4.3 με τη συνοπτική εξήγηση του αντικειμένου της μέτρησης όλων των 43 μεταβλητών. Η ακριβής περιγραφή του περιεχομένου ποσοτικοποίησης της κάθε μεταβλητής βοηθάει στο να φανούν τα όρια του πεδίου μέτρησης της, και άρα στον αποκλεισμό της περίπτωσης να αλληλεπικαλύπτονται οι περιοχές και το αντικείμενο μέτρησης. Εκεί που η μεταβλητή αναφέρεται σε απαντήσεις από έρευνα, η έρευνα αυτή είναι η πιο μακροχρόνια και πιο εκτεταμένη έρευνα του είδους, και παρέχει ετήσιες αξιολογήσεις κρίσιμων πτυχών της ανταγωνιστικότητας για όποια στατιστικά δεδομένα λείπουν επειδή είναι είτε αδύνατο ή εξαιρετικά δύσκολο να μετρηθούν σε παγκόσμια κλίμακα. Ο στόχος των ερευνών είναι να καταγράψει την πραγματικότητα όσο το δυνατόν καλύτερα, και οι ερωτήσεις γίνονται σε ηγέτες των επιχειρήσεων, που είναι αναμφισβήτητα σε καλύτεροι σε θέση να αξιολογήσουν το επιχειρηματικό περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν (World Economic Forum – The Executive Opinion Survey).

Η κάθε μεταβλητή προκύπτει από τη ξεχωριστή μεθοδολογία που ακολούθησε ο κάθε οργανισμός που την παρήγαγε. Οι μονάδες μέτρησης και η κλίμακα στην οποία εκφράζεται η αριθμητική τιμή κάθε μεταβλητής είναι διαφορετικές μεταξύ τους αλλά αυτό δεν εμποδίζει την από κοινού παράθεση και επεξεργασία τους από την στατιστική μεθοδολογία που θα υποβληθούν, καθώς η μέθοδος EFA, όπως θα εξηγηθεί παρακάτω, εξετάζει μόνο την διακύμανση που εμφανίζει κάθε μεταβλητή, η οποία δεν αλλοιώνεται από την μονάδα μέτρησης με την οποία εκφράζονται οι αριθμητικές τιμές της, για κάθε χώρα και χρονολογία. Εξάλλου, όπου κρίνεται απαραίτητο, τα δεδομένα υποβάλλονται σε κανονικοποίηση (standardization), η οποία εξηγείται παρακάτω, οπότε αποδεσμεύονται από την αρχική μονάδα μέτρησης και κλίμακας τους και αποκτούν μια κοινή κλίμακα.

Πίνακας 4.3 Συνοπτικοί ορισμοί των μεταβλητών

Όνομα Μεταβλητής	**Συνοπτικός Ορισμός του περιεχομένου μέτρησης**

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

1. Έλεγχος της Διαφθοράς	Αντιλήψεις για τον βαθμό άσκησης της δημόσιας εξουσίας για ιδιωτικό κέρδος, μικρής και μεγάλης διαφθοράς και «άλωση» του κράτους από ελίτ και ιδιωτικά συμφέροντα. Βαθμολογία από -2,5 έως 2,5.
2. Ρυθμιστική Ποιότητα	Αντιλήψεις για την ικανότητα της κυβέρνησης να διατυπώνει και να εφαρμόζει ορθές πολιτικές και κανονισμούς που προωθούν την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα. Βαθμολογία από -2,5 έως 2,5.
3. Φωνή και Λογοδοσία	Αντιλήψεις για το βαθμό που οι πολίτες μπορούν να συμμετάσχουν στην επιλογή της κυβέρνησής τους, την ελευθερία έκφρασης, την ελευθερία του συνεταιρίζεσθε και τα ελεύθερα μέσα ενημέρωσης. Βαθμολογία από -2,5 έως 2,5.
4. Κοινωνικό Κεφάλαιο	Αξιολόγηση της κοινωνικής συνοχής, της δέσμευσης, τα δίκτυα κοινότητας και οικογένειας, καθώς και της πολιτική συμμετοχή και την θεσμική εμπιστοσύνη. Η κλίμακα κυμαίνεται από 0 (χαμηλή) έως 100 (υψηλή)
5. Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα	Αντιλήψεις για την ποιότητα των δημόσιων υπηρεσιών και τον βαθμό ανεξαρτησίας τους από πολιτικές πιέσεις, την ποιότητα της χάραξης και εφαρμογής της πολιτικής, καθώς και την αξιοπιστία της δέσμευσης της κυβέρνησης σε τέτοιες πολιτικές. Βαθμολογία από -2,5 έως 2,5.
6. Κανόνες Δικαίου	Αντιλήψεις για το βαθμό στον οποίο οι δρώντες έχουν εμπιστοσύνη και συμμορφώνονται με τους κανόνες της

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

	κοινωνίας, και ιδίως την ποιότητα των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, της αστυνομίας και των δικαστηρίων, καθώς και την πιθανότητα εγκλήματος και βίας. Βαθμολογία από -2,5 έως 2,5.
7. Δαπάνες τελικής κατανάλωσης γενικής κυβέρνησης (% του ΑΕΠ)	Περιλαμβάνει όλες τις τρέχουσες κυβερνητικές δαπάνες για αγορές αγαθών και υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένης της αποζημίωσης των εργαζομένων.
8. Προστασία μειονοτικών επενδυτών	Συγκρίνει τις οικονομίες σε σχέση με τις βέλτιστες κανονιστικές πρακτικές. Η κλίμακα κυμαίνεται από 0 (χαμηλή) έως 100 (υψηλή)
9. Επιβολή συμβάσεων	Ο χρόνος και το κόστος για την επίλυση μιας εμπορικής διαφοράς καθώς και η ποιότητα και αποτελεσματικότητα των δικαστικών διαδικασιών
10. Ισχύς του δείκτη νομικών δικαιωμάτων	Μετρά το βαθμό στον οποίο οι νόμοι περί εγγυήσεων και πτώχευσης προστατεύουν τα δικαιώματα των δανειστών και των δανειζόμενων και έτσι διευκολύνουν τον δανεισμό. Η κλίμακα κυμαίνεται από 0 (χαμηλή) έως 12(υψηλή)
11. Υπόλοιπο τρεχούμενου λογαριασμού (% του ΑΕΠ)	Είναι το άθροισμα των καθαρών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, του καθαρού πρωτογενούς εισοδήματος και του καθαρού δευτερογενούς εισοδήματος.
12. Πληρωμή Φόρων	Οι πληρωμές, ο χρόνος, ο συνολικός φόρος και οι εισφορές για μια εταιρεία, καθώς και οι διαδικασίες για τη συμπλήρωση αίτησης για ολοκλήρωση μιας εταιρικής διόρθωσης

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

	φόρου εισοδήματος.
13. Φορολογική Επιβάρυνση	Τα φορολογικά βάρη στην οικονομική δραστηριότητα. Οι υψηλότεροι φορολογικοί συντελεστές μειώνουν την ικανότητα των ατόμων και των επιχειρήσεων να επιδιώκουν τους στόχους τους στην αγορά και, συνεπώς, την οικονομική τους ελευθερία
14. Δημοσιονομική υγεία	Βαθμός χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης που προκύπτει από τον καθορισμό προτεραιοτήτων και την κατανομή πόρων. Ένας προϋπολογισμός σηματοδοτεί τόσο τους τομείς στους οποίους η κυβέρνηση παρεμβαίνει στην οικονομική δραστηριότητα όσο και την έκταση της παρέμβασης.
15. Στρεβλωτική επίδραση των φόρων και των επιδοτήσεων στον ανταγωνισμό	Απάντηση στην ερώτηση της έρευνας "Στη χώρα σας, σε ποιο βαθμό τα φορολογικά μέτρα (επιδοτήσεις, φορολογικές ελαφρύνσεις κ.λπ.) στρεβλώνουν τον ανταγωνισμό;" [1 = στρέβλωση σε μεγάλο βαθμό · 7 = καθόλου στρέβλωση]
16. Ευελιξία καθορισμού μισθών	Πώς ορίζονται γενικά οι μισθοί; [1 = με μια κεντρική διαδικασία διαπραγμάτευσης · 7 = από κάθε μεμονωμένη εταιρεία]
17. Εργατική Ελευθερία	Βαθμός δυνατότητας των ατόμων να βρίσκουν ευκαιρίες απασχόλησης, όπως και των επιχειρήσεων να προσλαμβάνουν και να απολύουν εργαζομένους, όταν δεν τους χρειάζονται. Η εθελοντική ανταλλαγή στην αγορά εργασίας και αγαθών και όχι η κρατική παρέμβαση, μέσω ελέγχων μισθών, ωρών εργασίας ή άλλων περιορισμών. Οι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

	άκαμπτοι εργασιακοί κανονισμοί εμποδίζουν τους εργοδότες και τους εργαζομένους να διαπραγματευτούν ελεύθερα
18. Ελευθερία του εμπορίου	Ικανότητα των πολιτών να αλληλεπιδρούν ελεύθερα ως αγοραστές ή πωλητές στη διεθνή αγορά, δεδομένης της ανάπτυξης παγκόσμιων αλυσίδων εφοδιασμού και διασυνοριακών διαδικασιών παραγωγής. Οι εμπορικοί περιορισμοί μπορούν να εκδηλωθούν είτε με τη μορφή δασμών, εξαγωγικών φόρων, εμπορικών ποσοστώσεων ή πλήρων εμπορικών απαγορεύσεων, είτε με άδειες, καθορισμό προτύπων και άλλες κανονιστικές ενέργειες.
19. Στάσεις απέναντι στον επιχειρηματικό κίνδυνο	Απάντηση στην ερώτηση της έρευνας "Στη χώρα σας, σε ποιο βαθμό οι άνθρωποι είναι διατίθενται ευνοϊκώς στον επιχειρηματικό κίνδυνο;" [1 = καθόλου · 7 = σε μεγάλο βαθμό]
20. Ανάπτυξη καινοτόμων εταιρειών	Απάντηση στην ερώτηση της έρευνας "Στη χώρα σας, σε ποιο βαθμό αναπτύσσονται γρήγορα νέες εταιρείες με καινοτόμες ιδέες;" [1 = καθόλου · 7 = σε μεγάλο βαθμό]
21. Εταιρείες που αγκαλιάζουν ριζοσπαστικές ιδέες	Απάντηση στην ερώτηση της έρευνας "Στη χώρα σας, σε ποιο βαθμό αγκαλιάζουν οι επιχειρήσεις επικίνδυνες ή ριζοσπαστικές επιχειρηματικές ιδέες;" [1 = καθόλου · 7 = σε μεγάλο βαθμό] |
22. Διαθεσιμότητα επιχειρηματικών κεφαλαίου υψηλού ρίσκου	Στη χώρα σας, πόσο εύκολο είναι να αποκτήσουν οι καινοτόμοι επιχειρηματίες πρόσβαση σε χρηματοδότηση; [1 = εξαιρετικά δύσκολο. 7 = εξαιρετικά εύκολο]

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

23. Πολυμερή συνεργασία, πολλαπλών ενδιαφερομένων	Στη χώρα σας, σε ποιο βαθμό στελέχη εντός των εταιρειών συνεργάζονται και μοιράζονται ιδέες; [1 = καθόλου · 7 = σε μεγάλο βαθμό]; Στη χώρα σας, σε ποιο βαθμό συνεργάζονται οι εταιρείες για την ανταλλαγή ιδεών και την καινοτομία;[1 = καθόλου · 7 = σε μεγάλο βαθμό]; Μέσος όρος
24.Πανεπιστημιακή/βιομηχανική ερευνητική συνεργασία	Στη χώρα σας, σε ποιο βαθμό συνεργάζονται επιχειρήσεις και πανεπιστήμια στην έρευνα και ανάπτυξη (Ε & Α); [1 = μην συνεργάζεστε καθόλου. 7 = συνεργαστείτε εκτενώς
25. Διεθνείς συν-εφευρέσεις	Αριθμός αιτήσεων διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας με συν-εφευρέτες που βρίσκονται στο εξωτερικό, ανά εκατομμύριο πληθυσμού
26. Συνεργασία εργαζομένων-εργοδοτών	Στη χώρα σας, πώς χαρακτηρίζετε τις εργασιακές σχέσεις με τον εργοδότη; [1 = γενικά αντιπαράθεση · 7 = γενικά συνεταιρισμός]
27. Κυβερνητικές Δαπάνες για Ε&Α, που εκτελούνται από εταιρείες(% του ΑΕΠ)	Ακαθάριστες δαπάνες για Ε & Α που πραγματοποιούνται από επιχειρήσεις, ως ποσοστό του ΑΕΠ.
28. Έκταση εκπαίδευσης προσωπικού	Στη χώρα σας, σε ποιο βαθμό επενδύουν οι εταιρείες στην κατάρτιση και την εξέλιξη εργαζομένων; [1 = καθόλου · 7 = σε μεγάλο βαθμό]
29. Εργατικό δυναμικό υψηλής μόρφωσης (% του συνολικού πληθυσμού σε ηλικία εργασίας με υψηλή μόρφωση)	Το ποσοστό του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας με προχωρημένο επίπεδο εκπαίδευσης που εργάζεται στο εργατικό δυναμικό. Η προηγμένη εκπαίδευση περιλαμβάνει τριτοβάθμια εκπαίδευση,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

	πτυχίο, μεταπτυχιακό, ή διδακτορικό, σύμφωνα με τη Διεθνή Τυποποιημένη Ταξινόμηση της Εκπαίδευσης 2011 (ISCED 2011).
30. Δείκτης ανθρωπίνου κεφαλαίου	Υπολογίζει τη συμβολή της υγείας και της εκπαίδευσης στην παραγωγικότητα των εργαζομένων.. Η κλίμακα κυμαίνεται από 0 (χαμηλή) έως 1(υψηλή)
31. Ευκολία στην άσκηση επιχειρηματικό-τητας	Η βαθμολογία "Απόσταση από σύνορα" δείχνει την απόσταση μιας οικονομίας από το "σύνορο", η οποία αντιπροσωπεύει την καλύτερη απόδοση σε κάθε θέμα Doing Business . Η κλίμακα κυμαίνεται από 0 έως 100 , όπου το 0 αντιπροσωπεύει τη χαμηλότερη απόδοση και το 100 στα σύνορα.
32. Επίλυση αφερεγγυότητας	Αφορά το ποσοστό ανάκτησης εγχώριων οντοτήτων από διαδικασίες αφερεγγυότητας, καθώς και την ισχύ του νομικού πλαισίου που εφαρμόζεται στις δικαστικές διαδικασίες εκκαθάρισης και αναδιοργάνωσης.
33. Ένταση τοπικού ανταγωνισμού	Στη χώρα σας, πόσο έντονος είναι ο ανταγωνισμός στις τοπικές αγορές; [1 = καθόλου έντονο. 7 = εξαιρετικά έντονο]
34. Σχέση μισθών - παραγωγικότητα	Στη χώρα σας, σε ποιο βαθμό σχετίζεται η αμοιβή με την παραγωγικότητα των εργαζομένων; [1 = καθόλου · 7 = σε μεγάλο βαθμό]
35. Χρηματοδότηση Μίκρο-Μεσαίων Επιχειρήσεων (ΜΜΕ)	Στη χώρα σας, σε ποιο βαθμό μπορούν οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) να έχουν πρόσβαση σε χρηματοδότηση μέσω του χρηματοπιστωτικού τομέα; [1 = καθόλου · 7

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

	= σε μεγάλο βαθμό]
36. Υγεία των Τραπεζών	Στη χώρα σας, πώς αξιολογείτε την ευρωστία των τραπεζών; [1 = εξαιρετικά χαμηλό — οι τράπεζες ενδέχεται να απαιτούν ανακεφαλαιοποίηση. 7 = εξαιρετικά υψηλό - οι τράπεζες είναι γενικά υγιείς με υγιείς ισολογισμούς]
37. Κεφαλαιοποίηση Αγοράς	Υπολογίζεται ως η τιμή της μετοχής όλων των εισηγμένων εγχώριων εταιρειών πολλαπλασιαζόμενη με τον αριθμό των εκκρεμών μετοχών τους. Εξαιρούνται επενδυτικά κεφάλαια, αμοιβαία κεφάλαια και εταιρείες των οποίων ο μόνος επιχειρηματικός στόχος είναι η κατοχή μετοχών άλλων εισηγμένων εταιρειών. Τα δεδομένα είναι τιμές τέλους του έτους
38. Απασχόληση στη βιομηχανία (% της συνολικής απασχόλησης)	Η απασχόληση σε δραστηριότητα για την παραγωγή αγαθών ή την παροχή υπηρεσιών. Ο τομέας της βιομηχανίας αποτελείται από εξόρυξη και λατομεία, μεταποίηση, κατασκευές και δημόσιες υπηρεσίες κοινής ωφελείας (ηλεκτρική ενέργεια, φυσικό αέριο και νερό)
39. Δείκτης Οικονομικής Πολυπλοκότητας	Κατάταξη χωρών με βάση το πόσο διαφοροποιημένο και πολύπλοκο είναι το καλάθι εξαγωγών τους. Χώρες με μεγάλη ποικιλία παραγωγικής τεχνογνωσίας και περίπλοκη εξειδικευμένη τεχνογνωσία είναι σε θέση να παράγουν μεγάλη ποικιλία εξελιγμένων προϊόντων.
40. Εξαγωγές Αγαθών και Υπηρεσιών (% του ΑΕΠ)	Περιλαμβάνουν την αξία των εμπορευμάτων, των εμπορευματικών μεταφορών, των ασφαλειών, των

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

	μεταφορών, των ταξιδιών, των δικαιωμάτων, των αδειών χρήσης και άλλων υπηρεσιών, όπως επικοινωνία, κατασκευές, οικονομικές, πληροφορίες, επιχειρηματικές, προσωπικές και κυβερνητικές υπηρεσίες.
41. Εξαγωγές αγαθών ΤΠΕ (% των συνολικών εξαγωγών αγαθών)	Οι εξαγωγές αγαθών τεχνολογίας πληροφοριών και επικοινωνιών περιλαμβάνουν υπολογιστές και περιφερειακό εξοπλισμό, εξοπλισμό επικοινωνίας, ηλεκτρονικό εξοπλισμό και εξαρτήματα και άλλα αγαθά πληροφοριών και τεχνολογίας.
42. Εξαγωγές μεταποίησης (% των εξαγωγών εμπορευμάτων)	Η μεταποίηση περιλαμβάνει προϊόντα στα τμήματα 'χημικών', 'μηχανήματα και εξοπλισμός μεταφοράς' και 'διάφορα μεταποιημένα προϊόντα', εξαιρουμένου του τμήματος 'μη σιδηρούχα μέταλλα'.
43. Αιτήσεις Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας	Αριθμός αιτήσεων που υποβλήθηκαν βάσει της Συνθήκης Συνεργασίας Ευρεσιτεχνιών (PCT) ανά εκατομμύριο πληθυσμού

4.2 Εννοιολογική επεξεργασία των μεταβλητών

Το εννοιολογικό μοντέλο (πίνακας 4.1) που καταρτίστηκε, συγκέντρωσε τους καθοριστικούς παράγοντες που συμβάλλουν στην ώθηση της ανάπτυξης. Με βάση αυτό το μοντέλο, επιλέχθηκαν οι ορατές και μετρήσιμες μεταβλητές, των οποίων τα δεδομένα είναι διαθέσιμα από τις τράπεζες δεδομένων των πιο έγκριτων παγκόσμιων οργανισμών. Οι άξονες, πάνω στους οποίους ταξινομήθηκαν οι παράγοντες του εννοιολογικού μοντέλου, χρησιμεύουν τώρα για να θέσουν τη δομή και των μετρήσιμων μεταβλητών που συλλέχθηκαν. Εξετάζοντας τους ορισμούς των μεταβλητών, συμπεραίνεται ότι αντιστοιχούν στις δύο πρώτες ενότητες του εννοιολογικού μοντέλου, δηλαδή του πολιτικού και του οικονομικού συστήματος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Εξειδικεύοντας περαιτέρω την διαμερισμάτωση των μεταβλητών σε ξεχωριστές διαστάσεις, παρατηρήθηκε η αλληλουχία των μεταβλητών με τη προτεινόμενη διάταξη του εννοιολογικού μοντέλου σε οχτώ επικεφαλίδες. Ομαδοποιώντας ανά δύο τις επικεφαλίδες, καταλήγει κανείς σε τέσσερις διαστάσεις, με τις οποίες μπορεί να διευθετήσει τις μεταβλητές στο τελικό σχήμα τους. Αυτές οι τέσσερις δομικές διαστάσεις σηματοδοτούν και τους τέσσερις άξονες πάνω στους οποίες δομείται το οικοσύστημα των θεσμών, της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας που αλληλεπιδραστικά κινούν την εξελικτική τροχιά της οικονομίας. Το θεωρητικό πλαίσιο της παλέτας των προσεγγίσεων των νέο-θεσμικών οικονομικών στάθηκε οδηγός και ακριβής χαρτογράφος των μεταβλητών σε ένα ευκρινή και τεκμηριωμένο πλέγμα σχέσεων και ομαδοποιήσεων. Ακολουθεί η τελική κατάταξη των μεταβλητών (πίνακας 4.4) στις τέσσερις διαστάσεις που ορίζουν τη δομική προσέγγιση της οικονομικής ανάπτυξης, οι οποίοι θα αναδείξουν τους δείκτες απόδοσης στις συγκεκριμένες εκείνες θεσμικές περιοχές με τις οποίες θα βαθμολογηθούν οι χώρες της ΕΕ, για να χαρακτηρίσουν την ιδιομορφία τους και την εξάρτηση διαδρομής την οποία βαδίζουν.

Πίνακας 4.4 Διαμερισμάτωση των μεταβλητών σε τέσσερις διαστάσεις

Διάσταση	Μεταβλητή
Θεσμικές Συνθήκες Για τον Καθορισμό Κανόνων και Κανονισμών	1. Έλεγχος της Διαφθοράς
	2. Ρυθμιστική Ποιότητα
	3. Φωνή και Λογοδοσία
	4. Κοινωνικό Κεφάλαιο
	5. Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα
	11. Υπόλοιπο τρεχούμενου λογαριασμού (% του ΑΕΠ)
	14. Δημοσιονομική υγεία
	40. Εξαγωγές Αγαθών και Υπηρεσιών (% του ΑΕΠ)
	8. Προστασία μειονοτικών επενδυτών
	10. Ισχύς του δείκτη νομικών δικαιωμάτων
	17. Εργατική Ελευθερία
	15. Στρεβλωτική επίδραση των φόρων και

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πολιτικές Ανοικτής Αγοράς / Προϋποθέσεις Δημιουργικής Καταστροφής	των επιδοτήσεων στον ανταγωνισμό
	19. Στάσεις απέναντι στον επιχειρηματικό κίνδυνο
	22. Διαθεσιμότητα επιχειρηματικών κεφαλαίων υψηλού κινδύνου
	23. Πολυμερή συνεργασία, πολλαπλών ενδιαφερομένων
	26. Συνεργασία εργαζομένων- εργοδοτών
	7. Δαπάνες τελικής κατανάλωσης γενικής κυβέρνησης
	13. Φορολογική Επιβάρυνση
	16. Ευελιξία καθορισμού μισθών
	6. Κανόνες Δικαίου
	9. Επιβολή συμβάσεων
	12. Πληρωμή Φόρων
	18. Ελευθερία του εμπορίου
Προϋποθέσεις για Δυναμική Καινοτομίας - Οικονομία της Γνώσης και Οργανωτική Αποτελεσματικότητα	21. Εταιρείες που αγκαλιάζουν ριζοσπαστικές ιδέες
	24.Πανεπιστημιακή/βιομηχανική ερευνητική συνεργασία
	28. Έκταση εκπαίδευσης προσωπικού
	34. Σχέση μισθών – παραγωγικότητας
	35. Χρηματοδότηση Μίκρο-Μεσαίων Επιχειρήσεων (ΜΜΕ)
	36. Υγεία των Τραπεζών
	27. Κυβερνητικές Δαπάνες για Ε&Α, που εκτελούνται από εταιρείες
	30. Δείκτης ανθρωπίνου κεφαλαίου
	32. Επίλυση αφερεγγυότητας
Ενδογενής	38. Απασχόληση στη βιομηχανία (% της συν. απασχόλησης)
	39. Δείκτης Οικονομικής Πολυπλοκότητας
	41. Εξαγωγές αγαθών ΤΠΕ (% των συν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Παραγωγική δυναμικότητα	εξαγωγών αγαθών)
	42. Εξαγωγές μεταποίησης (% των εξαγωγών εμπορευμάτων)
	20. Ανάπτυξη καινοτόμων εταιρειών
	25. Διεθνείς συν-εφευρέσεις
	37. Κεφαλαιοποίηση Αγοράς
	43. Αιτήσεις Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας
	29. Εργατικό δυναμικό υψηλής μόρφωσης
	31. Ευκολία στην άσκηση επιχειρηματικότητας
	33. Ένταση τοπικού ανταγωνισμού

Ο Πίνακας 4.4 φανερώνει το κέντρο βάρους και τη κατεύθυνση που πήρε η έρευνα, όσον αφορά τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ταυτότητα της. Η βασική παραδοχή που λήφθηκε υπόψιν ως αφετηρία της ανάλυσης της ευρωστίας μιας οικονομίας είναι οι δομικές προϋποθέσεις που πρέπει να ισχύουν για να προκύψουν τα θετικά αποτελέσματα που απαιτούνται για την επίτευξη αυτής της ευρωστίας. Οι προϋποθέσεις χωρίζονται σε πολιτικού και οικονομικού χαρακτήρα, αλλά στο κοινό πυρήνα τους έχουν την έμφαση που δίνεται στη θεσμική έκφραση που λαμβάνουν οι εκάστοτε δημοσιονομικές πολιτικές. Στον πρώτο άξονα – διάσταση εξετάζεται ο βαθμός έντασης της δυνατότητας που παρέχεται θεσμικά για συμμετοχή με ισότιμους όρους σε πολίτες, στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και εκπροσώπησης των αναγκών τους στους, υπό διαμόρφωση κανόνες, που τίθενται ως πλαίσιο των οικονομικών δραστηριοτήτων. Οι μετρήσιμες μεταβλητές που επιλέχθηκαν υποδηλώνουν το βαθμό θεσμικής προστασίας των συμφερόντων όλων των πολιτών και τις δημοσιονομικές συνθήκες που εξασφαλίζουν την μακροοικονομική σταθερότητα και την ισορροπία στην κατανομή βαρών, στην προσπάθεια εξυπηρέτησης των στόχων του δημοσίου προϋπολογισμού. Κρίσιμοι παράμετροι της συμμετοχικότητας (inclusiveness), που επίσης εντάσσονται στην εποπτεία αυτών των μεταβλητών, όσον αφορά το εύρος των παρατηρούμενων μεγεθών που υποβάλλονται σε μέτρηση, είναι οι έννοιες της πολιτικής διαφάνειας, της χρηματοοικονομικής ασφάλειας και των θεσμικών προϋποθέσεων για οικονομική ελευθερία στην κατανομή των ιδιωτιών κεφαλαίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Η συμπληρωματική ενότητα των πολιτικών προϋποθέσεων καλύπτεται από τη δεύτερη δομική διάσταση του οικονομετρικού μοντέλου, η οποία είναι το θεσμικό πλαίσιο που ενσαρκώνει την ετοιμότητα και τη βούληση της οργανωμένης πολιτείας να προσαρμόζεται και να αλλάζει, σύμφωνα με τα δεδομένα της εκάστοτε οικονομικής συγκυρίας και σε τυχόν ευκαιρίες για δομικό μετασχηματισμό και δημιουργική καταστροφή. Εδώ, η προσοχή και η σημασία δίνεται στα κίνητρα που εξέρχονται των πολιτικών δομών, στο πλαίσιο της ανταγωνιστικής και ανοιχτής Αγοράς. Εξετάζονται οι σχέσεις φορολογίας και ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων, όπως επίσης και οι συνεργατικές προοπτικές που διανοίγονται ως αντίδραση στα κίνητρα για ανάληψη επιχειρηματικού ρίσκου. Έτσι, με την δεύτερη και τελική ενότητα των πολιτικών προϋποθέσεων της οικονομικής ανάπτυξης, ολοκληρώνεται ο ορίζοντας των πολιτικών δομών, τοποθετώντας την στόχευση τους στις εξελικτικές δυνατότητες της Αγοράς, όσον αφορά την αύξηση της παραγωγικότητας και την καινοτομική προοπτική των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Η τρίτη διάσταση εστιάζει στις μίκρο -δομές της Αγοράς, παραλαμβάνοντας την σκυτάλη από τον χώρο των πολιτικών μεταρρυθμίσεων στο χώρο των επιχειρήσεων και του ανθρωπίνου κεφαλαίου. Εδώ ομαδοποιούνται οι μεταβλητές που εξετάζουν τις συμπεριφορές και την δυναμική του ανθρώπινου παράγοντα, από την πλευρά του εργοδότη και από την πλευρά του εργαζόμενου. Ο εργοδότης έρχεται αντιμέτωπος με τις προκλήσεις του ανταγωνισμού, επενδύοντας στην καινοτομία και την αύξηση της παραγωγικότητας, υποβοηθούμενος και από υποστηρικτικές δομές, όπως ένα στιβαρό τραπεζικό σύστημα, επαρκή χρηματοδότηση και ένα ευέλικτο πτωχευτικό δίκαιο. Ο εργαζόμενος αντιμετωπίζει την εξελικτική του πρόοδο, επενδύοντας στο μορφωτικό του επίπεδο και στην τεχνική του κατάρτιση και εξειδίκευση. Η σύνθεση των παραπάνω δραστηριοτήτων παράγεται εντός της παραγωγικής μονάδας της επιχείρησης, αλλά και σε συνεργασία με άλλες παραγωγικές μονάδες, όπως αυτή του πανεπιστημίου.

Η τέταρτη διάσταση έχει εν μέρει και χαρακτήρα εξόδου (output), αν θεωρηθεί ότι οι προηγούμενες διαστάσεις αποτελούσαν εισόδους (input) και μεταβλητές διαμεσολάβησης (mediators). Συγκεντρώνει κάτω από μία στέγη τις σημαντικές εκείνες παραμέτρους που υποδηλώνουν το επίπεδο ενδογενούς παραγωγικής δυναμικότητας μιας οικονομίας. Ο όρος αυτός, όπως προέκυψε από τις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

θεωρητικές και εμπειρικές μελέτες της οικονομικής έρευνας, συνοψίζει την αξιολόγηση απόδοσης των δομών εκείνων που, εν-τέλει, συνεισφέρουν τα μέγιστα στη μακροχρόνια και μακροσκοπική ανάπτυξη μιας σύγχρονης οικονομίας. Τονίζεται το βάρος του κλάδου της βιομηχανίας και της μεταποίησης, καθώς αποτελεί την εξέδρα μετάβασης σε νέες παραγωγικές δυνατότητες, και επίσης το πρότυπο εξαγωγών, αφού φανερώνει την οικονομική πολυπλοκότητα των παραγόμενων προϊόντων. Μεταβλητές για τις πατέντες, τις συν-εφευρέσεις και την κεφαλαιοποίηση της αγοράς δηλώνουν την αποτελεσματικότητα των θεσμικών ρυθμίσεων και κανόνων, ως έμμεσοι δείκτες οικονομικής απόδοσης, αλλά επιπλέον καταγράφουν την κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής και των παραγόντων της οικονομίας της γνώσης. Στο ίδιο μοτίβο εννοιολογικής σύλληψης εντάσσεται και η ένταση του τοπικού ανταγωνισμού και η τελική βαθμολόγηση της επιχειρηματικής ευκολίας, σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα doing-business της παγκόσμιας τράπεζας.

Με αυτόν τον τρόπο ορίστηκε συνολικά ένα πλέγμα σχέσεων που συγκροτείται από τους δομικούς φορείς της αλλαγής και από την σύνδεση μεταξύ τους, στην εξελικτική τροχιά της διαδρομής. Οι θεσμοί της πολιτικής συμμετοχικότητας, της επιχειρηματικότητας, της καινοτομίας και της παραγωγικότητας, καλούνται να συνυπάρχουν και να συζητηθούν σε μια κοινή πλατφόρμα. Με τη χρήση στατιστικών εργαλείων παραγοντικής και ταξινομικής ανάλυσης, οι μεταβλητές που συγκροτούν κάθε δομική διάσταση της οικονομίας, όπως περιγράφηκε ανωτέρω, θα συσχετιστούν μεταξύ τους για να προκύψουν οι ενδόμυχοι, λανθάνοντες παράγοντες που βρίσκονται στη βάση της αφετηρίας τους, και που εξηγούν το μέγιστο εύρος της δυναμικής τους. Οι παράγοντες αυτοί που θα προκύψουν, θα υποβληθούν σε συσχέτιση και μεταξύ τους, ανεξάρτητα της διάστασης που ανήκουν, και με αυτό τον τρόπο τα δεδομένα από κάθε διάσταση θα ενοποιηθούν σε ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς. Αυτό θα επιτρέψει, πρώτων, τη κατάρτιση βαθμολογίας της κάθε χώρας, αθροίζοντας κάθε επιμέρους βαθμό αξιολόγησης, και επιπλέον την ομαδοποίηση των χωρών με βάση την επίδοση τους στους επιμέρους τομείς. Παράλληλα η ενοποίηση των δομικών διαστάσεων σε ένα κοινό πλαίσιο ανάλυσης, θα δώσει την ευκαιρία να αξιοποιηθεί η δυνατότητα παραγωγής ενός μοντέλου που προσδιορίζει αιτιακές σειριακές σχέσεις μεταξύ των λανθανόντων παραγόντων, κάτι που θα απαιτήσει την ικανοποίηση πολλών μεθοδολογικών κριτηρίων, όπως υπαγορεύεται από τη στατιστική επιστήμη, για να

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

επαληθευτεί η εγκυρότητα των υποθέσεων. Σειρά έχει λοιπόν η ενότητα της παρουσίασης της μεθοδολογίας της οικονομετρικής ανάλυσης.

4.3 Exploratory Factor Analysis (EFA)

Το πρώτο βήμα της οικονομετρικής ανάλυσης είναι να χρησιμοποιηθεί μια στατιστική τεχνική για να μειωθεί το σύνολο των μεταβλητών της κάθε διάστασης σε λίγους παράγοντες, που θα αποτελούν τους δείκτες απόδοσης που προαναφέρθηκαν. Για τον σκοπό αυτό γίνεται χρήση της διερευνητικής παραγοντικής ανάλυσης (Exploratory Factor Analysis - EFA, στο εξής) για να μειωθεί το σύνολο των 43 μεταβλητών σε υποκείμενες έννοιες που αποκαλούνται παράγοντες (factors). Το EFA είναι μια στατιστική τεχνική μείωσης των δεδομένων (data reduction technique), που επιτρέπει να συνδυαστούν και να συνοψιστούν οι ομάδες μεταβλητών, σύμφωνα με τις συν-διακυμάνσεις τους (co-variance). Ουσιαστικά, αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο αυτές οι μεταβλητές σχηματίζουν συνεκτικά υποσύνολα. Για καθεμία από τις τέσσερις διαστάσεις εφαρμόζεται ο EFA για τον εντοπισμό λανθανόντων κοινών παραγόντων (latent factors), που περιγράφουν με ακρίβεια τις δομικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών.

Το αρχικό εννοιολογικό μοντέλο που καταρτίστηκε σε μορφή καταλόγου και αποτέλεσε μια περιεκτική σύνοψη της θεωρητικής επισκόπησης που έγινε στα προηγούμενα κεφάλαια συμπεριέλαβε 93 σημεία – σταθμούς προς ανάλυση και επεξεργασία. Από την αναζήτηση των αντίστοιχων μετρήσιμων μεταβλητών στις βάσεις δεδομένων των πιο έγκυρων παγκόσμιων οργανισμών ανεβρέθηκαν 43 μεταβλητές που αντιστοιχούν επαρκώς στα παραπάνω 93 σημεία. Η μέθοδος EFA εξυπηρετεί την περαιτέρω μείωση των μεταβλητών σε δέκα με δώδεκα παράγοντες, που θα υποκαθιστούν με στατιστικά σημαντική ακρίβεια τις 43 μεταβλητές. Αυτή η μέθοδος επιλέχθηκε γιατί ο στόχο της έρευνας είναι να αποκαλυφθούν οι δομές και οι θεσμοί που λειτουργούν ως το βαθύτερο υπόστρωμα της ανάπτυξης. Ο EFA ως στατιστική μέθοδος, προσπαθεί να εντοπίσει τις μεταβλητές εκείνες που δύναται να ομαδοποιηθούν και άρα να συνδεθούν με μία κοινή αιτιακή ρίζα. Ο αριθμός των ομαδοποιήσεων είναι λοιπόν και ο αριθμός των αιτιακών παραγόντων, και άρα των δομών και θεσμών που βρίσκονται στην βάση της ανάπτυξης των οικονομιών.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Το βασικό σκεπτικό πίσω από το EFA είναι να διαμορφώσει ένα γραμμικό πιθανοκρατικό μοντέλο με συγκεκριμένους τοπικούς περιορισμούς, έτσι ώστε οι παρατηρούμενες συν-διακυμάνσεις μεταξύ των μετρήσιμων μεταβλητών (observed variables) να μπορούν να εξηγηθούν από τη σχέση τους με κοινούς λανθάνοντες παράγοντες. Ουσιαστικά, το μοντέλο k-factor για **q** μετρήσιμες μεταβλητές και **k** λανθάνοντες παράγοντες μπορεί να διατυπωθεί ως εξής:

$$x_i = c_i + u_i , \qquad \forall i = 1, \ldots, q \ (1)$$

$$c_i = \lambda_{i1} f_1 + \cdots + \lambda_{ik} f_k, \qquad \forall i = 1, \ldots, q \ (2)$$

εδώ, η μεταβλητή x_i, μετρά έναν παρατηρήσιμο και μετρήσιμο δομικό παράγοντα μιας αναπτυξιακής δραστηριότητας (π.χ. μερίδιο των δαπανών Ε & Α), συνδέεται με έναν γραμμικό συνδυασμό (μη παρατηρηθέντων) λανθανόντων παραγόντων c_i και τυχαία διαταραγμένο από τον όρο u_i

Υποθέτοντας ότι:

1. Οι τυχαίες διαταραχές ui δεν σχετίζονται μεταξύ τους:

$\text{Cov}(u_i, u_s) = 0, \qquad \forall i, s = 1, \ldots, q$

2. Οι τυχαίες διαταραχές ui δεν συσχετίζονται με λανθάνοντες παράγοντες fj:

$\text{Cov}(u_i, f_j) = 0, \qquad \forall i = 1, \ldots, q \quad \text{and} \quad \forall j = 1, \ldots, k$

3. Οι παράγοντες fj δεν συσχετίζονται μεταξύ τους:

$\text{Cov}(f_j, f_r) = 0, \qquad \forall j, r = 1, \ldots, k$

4. Οι παράγοντες είναι τυποποιημένοι:

$E(f_j) = 0, \quad V(f_j) = 1, \qquad \forall j = 1, \ldots, k$

έχουμε το βασικό αποτέλεσμα που:

$\text{Cov}(x_i, x_s) = E(x_i x_s) = \lambda_{i1}\lambda_{s1} + \cdots + \lambda_{ik}\lambda_{sk}, \qquad \forall i, s = 1, \ldots, q, \ i \neq s$

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

δηλ. η συν-διακύμανση μεταξύ των παρατηρούμενων μεταβλητών x_i και x_s εξαρτάται αποκλειστικά από τη σύνδεση μεταξύ των μεταβλητών και των κοινών παραγόντων k (συντελεστές $\lambda_{i1},\ldots,\lambda_{ik}$ για x_i και $\lambda_{s1},\ldots,\lambda_{sk}$ για x_s).

Η διατύπωση του προβλήματος (1) - (2) σύμφωνα με τις παραδοχές 1-4 υποδηλώνει ότι συντελεστές $\lambda_{i1},\ldots,\lambda_{ik}$ είναι συντελεστές παλινδρόμησης του x_i στους παράγοντες $f_1,\ldots,f_k$.

Αυτοί οι συντελεστές αποκαλούνται «φορτίσεις συντελεστών» (factor loadings) και ποσοτικοποιούν τις συσχετίσεις μεταξύ των παρατηρούμενων μεταβλητών και των παραγόντων, δηλαδή ο συντελεστής λ_{ij} ποσοτικοποιεί τη συσχέτιση μεταξύ της μεταβλητής x_i και του παράγοντα f_j. Όταν εξετάζεται από κοινού, το μοντέλο k-factor μπορεί να εκφραστεί συμπαγώς ως:

$$\mathbf{x} = \mathbf{\Lambda f} + \mathbf{u} \qquad (3)$$

όπου,

$$X = \begin{pmatrix} X_1 \\ : \\ X_q \end{pmatrix},\ \Lambda = \begin{pmatrix} \lambda_{11} & \ldots\ldots & \lambda_{1k} \\ : & & : \\ \lambda_{q1} & \ldots\ldots & \lambda_{qk} \end{pmatrix},\ f = \begin{pmatrix} f_1 \\ : \\ f_q \end{pmatrix},\ u = \begin{pmatrix} u_1 \\ : \\ u_q \end{pmatrix}$$

Βασικά, οι παραπάνω παραδοχές υποδηλώνουν ότι το συνολικό μητρώο συν-διακύμανσης των αρχικών μεταβλητών δίνεται από:

$$\mathbf{\Sigma} = \mathbf{\Lambda\Lambda}^{\mathbf{T}} + \boldsymbol{\sigma}_{\mathbf{u}} \qquad (4)$$

όπου $\sigma_u = \text{diag}\,[V(u_i)]$ είναι ένα διαγώνιο μητρώο με τις διακυμάνσεις των, σχετιζόμενης της εκάστοτε μεταβλητής, τυχαίων διαταραχών u_i τους.

Έτσι, το ενδιαφέρον μεταφέρεται στο πρόβλημα εκτίμησης των σημείων $\hat{\Lambda}$ και $\hat{\sigma}_u$ έτσι ώστε το μητρώο συν-διακύμανσης $\boldsymbol{S}$ του αρχικού δείγματος μεταβλητών να μπορεί να γραφτεί περίπου ως:

$$\boldsymbol{S} \approx \hat{\Lambda}\ \hat{\Lambda}^{\mathrm{T}} + \hat{\sigma}_u$$

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

δηλ. να αποκτηθεί ένα προβλεπόμενο μητρώο συν-διακύμανσης που ομοιάζει με το μητρώο συν-διακύμανσης του αρχικού δείγματος των μεταβλητών.

Υπάρχουν δύο βασικοί μέθοδοι εκτίμησης παραγόντων, η προσέγγιση ανάλυσης βασικών συνιστωσών (Principal component analysis, PCA) και η προσέγγιση μέγιστης πιθανότητας (Maximum likelihood, ML). Για την διερευνητική ανάλυση παραγόντων (EFA), χρησιμοποιείται η μέθοδο εκτίμησης που αποκαλείται προσέγγιση ανάλυσης βασικών συνιστωσών (Principal component analysis) (Everitt και Hothorn 2011) για να παραχθεί ένα σύνολο φορτίσεων των συντελεστών (set of factor loadings). Αυτή είναι η πιο κοινή μέθοδος που χρησιμοποιούν οι ερευνητές. Η PCA ξεκινά να εξάγει τη μέγιστη διακύμανση και τη βάζει στον πρώτο παράγοντα. Μετά από αυτό, αφαιρεί αυτή τη διακύμανση που εξηγείται από τον πρώτο παράγοντα και στη συνέχεια αρχίζει να εξάγει τη μέγιστη διακύμανση για τον δεύτερο παράγοντα. Αυτή η διαδικασία πηγαίνει έως τον τελευταίο παράγοντα.

Η διαγώνια της μήτρας συσχέτισης (correlation matrix) αποτελείται από μονάδες και η πλήρης διακύμανση μεταφέρεται στο μητρώο παραγόντων (factor matrix). Ο όρος μητρώο παραγόντων είναι ο πίνακας που περιέχει τις φορτίσεις συντελεστών όλων των μεταβλητών σε όλους τους παράγοντες που εξάγονται. Η φόρτιση παραγόντων είναι βασικά ο συντελεστής συσχέτισης για τη μεταβλητή και τον παράγοντα. Η φόρτιση του παράγοντα δείχνει τη διακύμανση που εξηγείται από τη μεταβλητή σε αυτόν τον συγκεκριμένο παράγοντα. Στην προσέγγιση του μοντέλου δομικών εξισώσεων (Structural Equation Modelling, SEM), η οποία θα εξηγηθεί παρακάτω, τιμή φόρτισης παράγοντα, 0,7 ή υψηλότερη, κατά κανόνα, αντιπροσωπεύει ότι ο παράγοντας εξάγει επαρκή διακύμανση από αυτήν τη μεταβλητή, ενώ με την EFA η αντίστοιχη τιμή είναι το 0.55. Η μέθοδος αντιστοιχεί μόνο στο εύρος της διακύμανσης των μεταβλητών που μοιράζονται από κοινού, μέσω των κοινών παραγόντων. Η εστίαση είναι στις εκτιμήσεις $\lambda\hat{}_{ij}$ των συντελεστών παλινδρόμησης λ_{ij}, δεν βασίζεται σε ολόκληρη τη διακύμανση των παρατηρούμενων μεταβλητών.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

4.4 Εμπειρική στρατηγική

Υιοθετήθηκε μια εμπειρική στρατηγική που αποτελείται από πέντε βήματα. Αρχικά, ως διαδικασία προετοιμασίας δεδομένων, τυποποιούνται (standardize) όλα τα σημεία δεδομένων, αφαιρώντας τη μέση τιμή του δείγματος και διαιρώντας με την τυπική απόκλιση για κάθε μεταβλητή. Δεδομένου ότι ο στόχος είναι να υπάρχει η μεγαλύτερη δυνατή επάρκεια δεδομένων για όλες τις μεταβλητές σε όλες τις χώρες, έχουν εκτιμηθεί οι ελλείπουσες τιμές μεταβλητών για συγκεκριμένες χώρες και συγκεκριμένες χρονολογίες , χρησιμοποιώντας τεχνικές παλινδρόμησης.

Στην συνέχεια εκτελείται το EFA για καθεμία από τις τέσσερις παραπάνω διαστάσεις και προσαρμόζεται ένα μοντέλο k-factor - όπως ορίζεται στο (3) - σε ένα δείγμα πολύ-παραγοντικών παρατηρήσεων, 43 μεταβλητών, για 61 χώρες. Όπως προαναφέρθηκε, για να ληφθούν οι σημειακές εκτιμήσεις της μητρώου των φορτίσεων παραγόντων της (3), εφαρμόζεται τη προσέγγιση ανάλυσης βασικών συνιστωσών (Principal component analysis). Η ανάλυση βασικών συνιστωσών είναι μια προσέγγιση στην ανάλυση παραγόντων που λαμβάνει υπόψη τη συνολική διακύμανση των δεδομένων, και μετατρέπει τις αρχικές μεταβλητές σε ένα μικρότερο σύνολο γραμμικών συνδυασμών. Η ανάλυση των βασικών συνιστωσών συνιστάται όταν το κύριο μέλημα της έρευνας είναι να προσδιοριστεί ο ελάχιστος αριθμός παραγόντων που θα αντιπροσωπεύει τη μέγιστη διακύμανση των δεδομένων που χρησιμοποιούνται στη συγκεκριμένη πολύ-παραγοντική ανάλυση.

Ως κριτήριο για τον προσδιορισμό του αριθμού των παραγόντων, χρησιμοποιείται το κριτήριο Kaiser, σύμφωνα με το οποίο, οι ιδιοτιμές (Eigenvalues) είναι ένα καλό κριτήριο για τον προσδιορισμό ενός παράγοντα. Οι ιδιοτιμές ονομάζονται επίσης χαρακτηριστικές ρίζες και δείχνουν τη διακύμανση που εξηγείται από έναν συγκεκριμένο παράγοντα μέσα από τη συνολική διακύμανση. Σύμφωνα με τον κανόνα εξαγωγής διακύμανσης (variance extraction rule), η διακύμανση θα πρέπει να υπερβαίνει το 1. Εάν η διακύμανση είναι μικρότερη από 1, τότε δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι αυτός είναι παράγοντας.

Μόλις ληφθούν οι σημειακές εκτιμήσεις, προσαρμόζονται οι φορτίσεις των συντελεστών εφαρμόζοντας τη «περιστροφή» varimax, μια ορθογώνια περιστροφή. Η μέθοδος περιστροφής καθιστά πιο αξιόπιστη την κατανόηση των αποτελεσμάτων της

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

ανάλυσης (output). Οι ιδιοτιμές δεν επηρεάζουν τη μέθοδο περιστροφής, αλλά η μέθοδος περιστροφής επηρεάζει τις ιδιοτιμές ή το ποσοστό διακύμανσης που εξάγεται. Υπάρχουν διάφορες διαθέσιμες μέθοδοι περιστροφής: (1) Χωρίς μέθοδο περιστροφής, (2) Μέθοδος περιστροφής Varimax, (3) Μέθοδος περιστροφής Quartimax, (4) Μέθοδος άμεσης περιστροφής oblimin και (5) Μέθοδος περιστροφής Promax. Η ανάλυση βασικών συνιστωσών περιστρέφει βασικά το πλαίσιο αναφοράς (τους άξονες συντεταγμένων) με τέτοιο τρόπο ώστε να μεγιστοποιεί τη διασπορά κατά την 1η διάσταση (άξονας x), την επόμενη μέγιστη στη 2η διάσταση (άξονας y) κ.λπ. Είναι ένας γεωμετρικός μετασχηματισμός που γίνεται για να διαμορφωθεί μια διαφορετική «προβολή» των δεδομένων, η οποία συχνά επιτρέπει καλύτερη ερμηνεία. Το μητρώο μετασχηματισμού συνιστωσών (Component transformation matrix) υποδεικνύει πώς γίνεται η βέλτιστη «περιστροφή».

Η βαθμολογία του παράγοντα (factor score) ονομάζεται επίσης βαθμολογία συνιστώσας. Αυτή η βαθμολογία είναι το σύνολο των βαρών που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό των βαθμολογιών συντελεστών (Component Score Coefficient Matrix) όλων των σειρών και στηλών, οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως ευρετήριο όλων των μεταβλητών και μπορούν να χρησιμοποιηθούν για περαιτέρω ανάλυση, όπως την κατάρτιση βαθμολογίας χωρών για συγκριτική ανάλυση. Μια μέθοδος για τον υπολογισμό των συντελεστών βαθμολογίας παράγοντα είναι να βρεθούν οι παραγόμενες βαθμολογίες που έχουν μέση τιμή 0 και διακύμανση ίση με τον τετραγωνικό πολλαπλό συσχετισμό (squared multiple correlation) μεταξύ των εκτιμώμενων βαθμολογιών παράγοντα και των πραγματικών παραγοντικών τιμών.

Αφού ολοκληρωθεί το EFA, γίνεται χρήση των factor scores, για να καταταχθούν οι χώρες (Country ranking) βάσει βαθμολογίας παραγόντων. Για κάθε παράγοντα κατατάσσονται (σε φθίνουσα σειρά) οι βαθμολογία των χωρών, σύμφωνα με τον μέση τιμή του συνολικού αθροίσματος των βαθμολογιών των παραγόντων σε κάθε διάσταση, χρησιμοποιώντας την αναλογία διακύμανσης που εξηγείται από κάθε παράγοντας ως βάρος. Έτσι, παράγεται η σύνοψή της απόδοσης της κάθε χώρας σε κάθε δομική διάσταση. Στη συνέχεια, αναλύονται ποιοτικά οι διαφορές στις κατατάξεις χωρών και στις τέσσερις διαστάσεις. Το ενδιαφέρον έγκειται στην κατανόηση του πώς οι χώρες που έχουν (σχετικά) υψηλή / χαμηλή θέση κατάταξης όσον αφορά μία δομική διάσταση, αποδίδουν στις άλλες δομικές διαστάσεις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Προχωρώντας με παρόμοιο τρόπο, μελετώνται οι σχέσεις μεταξύ όλων των σχετικών συνδυασμών μεταξύ των διαστάσεων.

Το τρίτο βήμα της ανάλυσής συνίσταται στην ανάλυση των συσχετίσεων μεταξύ των βαθμολογιών των παραγόντων (συγκεντρωμένων όλων των διαστάσεων, pooling) μεταξύ των χωρών. Ξεκινώντας από έναν πίνακα με τις χώρες σε σειρές (rows) και τις βαθμολογίες παράγοντα σε στήλες (columns), υπολογίστηκε το μητρώο συσχέτισης μεταξύ των βαθμολογιών παράγοντα σε όλες τις χώρες. Επιλέχθηκαν οι διαγώνιες τιμές μεγαλύτερες από 0,65 και εικονοποιήθηκαν οι ισχυρές (γραμμικές) συσχετίσεις μεταξύ παραγόντων. Με βάση αυτήν την οπτικοποίηση, παρέχεται μια ερμηνεία σχετικά με τη σχέση μεταξύ των διαφόρων παραγόντων που προσδιορίστηκαν με την EFA.

Το τέταρτο βήμα στην ανάλυσή μας συνίσταται στην εφαρμογή ανάλυσης συστάδων K-μέσων (K-means clustering) (Hartigan and Wong, 1979), σε έναν πίνακα με τις χώρες σε σειρές και τη θέση κατάταξης για κάθε παράγοντα σε στήλες. Η ανάλυση συστάδων ως μέθοδος εξυπηρετεί το στόχο της καλύτερης παρουσίασης των κατατάξεων των χωρών. Προσφέρει την δυνατότητα να αποκαλυφθούν οι συγγενικές σχέσεις που προκύπτουν από τα προφίλ όλων των χωρών με βάση το απόδοση τους σε κάθε παράγοντα. Η μέθοδος αυτή αποκαλύπτει και τον αριθμό των ομαδοποιήσεων που οι στατιστικοί έλεγχοι επιτρέπουν. Σε αυτήν την περίπτωση ο στόχος είναι η απόκτηση της εικόνας των αναπτυξιακών ιδιοτήτων που προκύπτουν από τις κατατάξεις των ευρωπαϊκών χωρών, σε ένα σύνολο (αμοιβαία αποκλειόμενων) συστάδων (clusters), οι οποίες, εκτός των αναλυτικών ερμηνειών που θα προσφέρουν, θα χρησιμοποιηθούν και στην συσχέτιση τους με τον δείκτη τοπικής αυτονομίας (local autonomous index) κάθε χώρας.

Η τελική φάση περιλαμβάνει την δημιουργία ενός αιτιακού μοντέλου και αυτό απαιτεί τη χρήση της ανάλυσης επιβεβαιωτικού παράγοντα (CFA), η οποία είναι μια πολύ-παραγοντική στατιστική διαδικασία που χρησιμοποιείται για να ελέγξει πόσο καλά οι μετρούμενες μεταβλητές αντιπροσωπεύουν τον αριθμό των παραγόντων. Η ανάλυση επιβεβαιωτικού παράγοντα (CFA) και η διερευνητική ανάλυση παραγόντων (EFA) είναι παρόμοιες τεχνικές, αλλά στην ανάλυση διερευνητικών παραγόντων (EFA), τα δεδομένα διερευνώνται απλά και παρέχουν πληροφορίες σχετικά με τον αριθμό των παραγόντων που απαιτούνται για την

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

αναπαράσταση των δεδομένων. Στην επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων (CFA), όλες οι μετρημένες μεταβλητές σχετίζονται με κάθε λανθάνουσα μεταβλητή, και προσδιορίζεται ακριβώς ποια μετρούμενη μεταβλητή σχετίζεται με ποια λανθάνουσα μεταβλητή.

4.5 CFA και SEM

Η ανάλυση επιβεβαιωτικού παράγοντα (CFA) είναι ένα εργαλείο που χρησιμοποιείται για να επιβεβαιώσει ή να απορρίψει τη θεωρία μέτρησης, έτσι ώστε να προχωρήσει περαιτέρω η ανάλυση στη μέθοδο SEM. Η προσέγγιση που χρησιμοποιείται είναι της μέγιστης πιθανότητας (ML), η οποία είναι μέθοδος εκτίμησης χωρίς κλίμακα, που επιτρέπει τη διαδοχική αύξηση του αριθμού των παραγόντων k (ξεκινώντας από k = 1), σύμφωνα με της στατιστικής σημαντικότητας υπόθεση ότι οι k κοινοί παράγοντες επαρκούν για να περιγράψουν τη δομή των συσχετίσεων που παρατηρούνται στα δεδομένα. Η υιοθέτηση αυτού του μετασχηματισμού oblimin συνεπάγεται ότι η λύση μας σε κάθε διάσταση αποτελείται τώρα από τρεις πίνακες:

$$\hat{\Gamma} = \hat{\Lambda}^{*} \times \hat{\phi} \qquad (5)$$

$$(q \times k) \quad (q \times k) \quad (k \times k)$$

όπου $\hat{\Gamma}$ είναι ο πίνακας δομής (structure matrix), $\hat{\Lambda}^{*}$ η μήτρα μοτίβου φορτίσεων (pattern loadings matrix), και $\hat{\phi}$ το μητρώο δια-συσχέτισης παραγόντων (factor intercorrelation matrix). Ουσιαστικά, τα στοιχεία του $\hat{\Gamma}$ παρέχουν τη συσχέτιση συντελεστών μεταξύ των λανθάνων παραγόντων και των παρατηρούμενων μεταβλητών, στοιχεία του $\hat{\Lambda}^{*}$ είναι οι συντελεστές παλινδρόμησης που, πολλαπλασιαζόμενοι με (μετασχηματισμένους) παράγοντες, δίνουν τις παρατηρούμενες μεταβλητές, και τα στοιχεία του $\hat{\phi}$ ποσοτικοποιούν τη συσχέτιση μεταξύ των παραγόντων.

Ερμηνεύονται τα προσαρμοσμένα αποτελέσματα των μοντέλων με βάση το μητρώο $\hat{\Lambda}^{*} = [\hat{\lambda}^{*}_{ij}]$. Ένας υψηλός συντελεστής παράγοντα $\hat{\lambda}^{*}_{ij}$ δείχνει ότι, για μια δεδομένη δομή συσχέτισης μεταξύ παραγόντων, η παρατηρούμενη μεταβλητή xi έχει υψηλή γραμμική συσχέτιση με τον παράγοντα fj, έτσι ορίζεται ότι η μεταβλητή xi

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

διαμορφώνει τον παράγοντα fj. Οι μεταβλητές i = 1,. . . , q ομαδοποιούνται σε υποσύνολα ανάλογα με το πώς οι αντίστοιχοι συντελεστές φόρτωσης παραγόντων διαμορφώνουν διαφορετικούς παράγοντες. Ο μετασχηματισμός oblimin παράγει ένα απλό μητρώο μοτίβου που επιτρέπει να κατανείμει κάθε παρατηρούμενη μεταβλητή σε έναν από τους παράγοντες (factor) που εντοπίστηκαν. Μόλις εκτιμηθούν οι παράμετροι του δομικού μοντέλου και η περιστροφή των παραγόντων, προβλέπονται οι βαθμολογίες των παραγόντων (factor scores). Για να γίνει αυτό, δημιουργείται ένα μοντέλο γραμμικής παλινδρόμησης (model fit) χρησιμοποιώντας την σημειακή εκτίμηση του πίνακα δομής $\hat{\Gamma}$ και το δείγμα συνδιακύμανσης $\boldsymbol{S}$.

Στο τέλος, προκύπτει ένα διάγραμμα διαδρομής (path diagram), το οποίο παρέχει ένα μοντέλο αιτιακών σχέσεων (casual model) μεταξύ των αντιπροσωπευτικών παραγόντων κάθε δομικής διάστασης. Αυτό επιτυγχάνεται με τη δημιουργία ενός μοντέλου δομικών εξισώσεων (structural equation modelling), ώστε να προκύψουν οι τιμές των συντελεστών του διαγράμματος διαδρομής. Ο σκοπός αυτής της ανάλυσης διαδρομής είναι να εντοπιστεί ο πραγματικός ρόλος των κύριων επεξηγηματικών μεταβλητών, που θεωρούνται ως ο εξωγενής λανθάνων παράγοντας προς τούς ενδογενείς λανθάνων παράγοντες, τόσο άμεσα όσο και έμμεσα μέσω των παρατηρήσιμων μεταβλητών που επιλέχθηκαν και της συνολικής επιρροής τους. Έτσι, η έννοια της μορφής της δομής του εν λόγω προτεινόμενου περιγραφικού συστήματος είναι η σχέση και η κατεύθυνση των διαδρομών μεταξύ των εξωγενών παρατηρήσιμων μεταβλητών προς τις ενδογενείς παρατηρήσιμες μεταβλητές, ώστε να είναι ευκολότερη η ερμηνεία των μεταξύ τους σχετιζόμενων λανθανόντων παραγόντων, στη σειρά της αιτιακής αλυσίδας.

Ο λόγος που επιλέχθηκε ένα διαστρωματικό δείγμα μεταβλητών (cross-section analysis) και όχι μια ανάλυση χρονολογικής σειράς (time-series analysis) είναι γιατί το υπόδειγμα που προέκυψε από την θεωρητική επισκόπηση αναφέρεται σε ένα σύστημα παραγόντων που συσχετίζονται μεταξύ τους. Η οικονομετρική μέθοδος πρέπει να παρέχει την δυνατότητα να εξετάζεται η επήρεια των εξαρτημένων μεταβλητών σε άλλες εξαρτημένες μεταβλητές, οι οποίες έχουν προκύψει με την σειρά τους από κάποιες ανεξάρτητες μεταβλητές. Επομένως χρειάζονται δεδομένα για τις απαιτούμενες μεταβλητές σε ένα περιορισμένο εύρος χρόνου, οι οποίες να υποβληθούν σε δοκιμαστικές αλληλεπιδραστικές διατάξεις που να ικανοποιούν το θεωρητικό υπόδειγμα. Δεν επαρκεί ο ορισμός μίας μόνο εξαρτημένης μεταβλητής

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

που να εξετάζεται η συσχέτιση της με ανεξάρτητες μεταβλητές σε μορφή γραμμικής παλινδρόμησης πολλαπλών παραγόντων και χρονολογικής σειράς.

Η οικονομετρική μέθοδος που δίνει την δυνατότητα εφαρμογής των μεταβλητών σε διάταξη αλληλεπιδραστικού συστήματος είναι οι δομικές εξισώσεις και το διάγραμμα διαδρομής (SEM και path diagram), όπου οι μεταβλητές ομαδοποιούνται στους λανθάνοντες παράγοντες που έχουν υποδειχθεί από το στάδιο CFA, οι οποίοι στην συνέχεια αλληλο-συσχετίζονται για να προκύψει η αιτιακή σειρά όπου στοιχίζονται οι παράγοντες με βάση την προβλεπτική τους δύναμη, στη μορφή ενός path diagram. Οι εξαρτημένες μεταβλητές που είναι οι λανθάνοντες παράγοντες καταλήγουν να αποτελούν ένα σύνολο που συνίσταται από τον εξωγενή παράγοντα που επηρεάζει και προβλέπει με συγκεκριμένους τρόπους και διαδρομές τους καλούμενους εφεξής ενδογενείς παράγοντες. Με αυτό τον τρόπο τα δεδομένα από μετρήσιμες μεταβλητές έφτασαν να συνδυάζονται με τρόπο τέτοιο, που να πλησιάζουν σε μεγάλο βαθμό ομοιότητας και ακρίβειας το θεωρητικό μοντέλο που συνίσταται από ποιοτικούς όρους, οι οποίοι παραπέμπουν σε θεσμούς και οικονομικές δομές. Η καινοφανής αυτή χρήση της συγκεκριμένης μεθοδολογίας δεν έχει υπάρξει στην διεθνή βιβλιογραφία των θεσμικών οικονομικών. Στα δύο επόμενα κεφάλαια παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από την εφαρμογή και υλοποίηση της εμπειρικής στρατηγικής που περιγράφηκε ανωτέρω.

Κεφάλαιο 5 – Αποτελέσματα EFA

Περιγραφή των στατιστικών ελέγχων

Σε αυτό το κεφάλαιο θα γίνει η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της οικονομετρικής ανάλυσης, που έχει ως αφετηρία την διαμορφωμένη διάταξη των 43 μεταβλητών σε τέσσερις άξονες – διαστάσεις, όπως εμφανίζονται στον Πίνακα 4.4. Η μέθοδος EFA (exploratory factor analysis) εφαρμόστηκε ξεχωριστά για κάθε διάσταση, οι οποίες είναι: (α) Θεσμικές συνθήκες για τον καθορισμό κανόνων και κανονισμών, (β) Πολιτικές ανοικτής Αγοράς / προϋποθέσεις δημιουργικής καταστροφής, (γ) Προϋποθέσεις για δυναμική Καινοτομίας / οικονομία της γνώσης

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

και οργανωτική αποτελεσματικότητα και (δ) Ενδογενής παραγωγική δυναμικότητα. Αρχικά εκτελείται η διαδικασίας ελέγχου της επάρκειας του αριθμού των παραγόντων που εντοπίστηκαν, εφαρμόζοντας το κριτήριο Kaiser, το οποίο περιγράφηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Στην συνέχεια δίνονται τα αποτελέσματα των μεθόδων Bartlett's Test of Sphericity και Kaiser-Meyer-Olkin (KMO), για να εξακριβωθεί η επάρκεια του δείγματος των παρατηρήσεων των 61 χωρών σε τρεις χρονιές.

Με την πρώτη μέθοδο, την Bartlett's Test of Sphericity, συγκρίνεται ένα παρατηρούμενο μητρώο συσχέτισης με το αρχικό μητρώο ταυτότητας. Ουσιαστικά ελέγχεται εάν υπάρχει κάποιος πλεονασμός (redundancy) μεταξύ των μεταβλητών που μπορεί να συνοψιστεί σε μερικούς παράγοντες. Η μηδενική υπόθεση (null hypotheses) του τεστ είναι ότι οι μεταβλητές είναι ορθογώνιες, δηλαδή δεν συσχετίζονται, επομένως είναι ακατάλληλες για ανίχνευση δομής. Η εναλλακτική υπόθεση είναι ότι οι μεταβλητές δεν είναι ορθογώνιες, δηλαδή συσχετίζονται αρκετά εκεί όπου το μητρώο συσχέτισης αποκλίνει σημαντικά από τον πίνακα ταυτότητας. Για να απορριφθεί η μηδενική υπόθεση υπολογίζονται οι τιμές chi square (X^2), οι βαθμοί ελευθερίας και το p-value, για το βαθμό στατιστικής σημαντικότητας. Μικρές τιμές (p-value μικρότερες από 0,05) του επιπέδου στατιστικής σημασίας δείχνουν ότι η ανάλυση παραγόντων είναι έγκυρα με τα δεδομένα

Η μέτρηση της επάρκειας δειγματοληψίας Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) είναι μια στατιστική μέθοδος που δείχνει το ποσοστό της διακύμανσης των μεταβλητών που μπορεί να προκαλείται από υποκείμενους λανθάνοντες παράγοντες. Οι υψηλές τιμές (κοντά στο 1,0) υποδεικνύουν ότι μια ανάλυση παραγόντων είναι έγκυρα για τα δεδομένα. Εάν η τιμή είναι μικρότερη από 0,50, τα αποτελέσματα της ανάλυσης παραγόντων δεν θα είναι έγκυρα. Τιμές από 7,00-7,50 λαμβάνονται ως αρκετά ικανοποιητικές για τον έλεγχο επάρκειας του δείγματος.

Οι παράγοντες που θα εντοπίζονται θα λαμβάνουν έναν τίτλο που συνοψίζει την κεντρική έννοια που προσδιορίζει την κοινή συνισταμένη των μετρήσιμων μεγεθών που συγκεντρώνονται σε μια έννοια. Αυτός ο τίτλος θα συντομογραφείται με μια μονολεκτική ετικέτα-ταμπέλα και θα αναγράφεται και απόδοση του στην αγγλική γλώσσα. Στο μητρώο περιστρεφόμενων συνιστωσών (Rotated Component Matrix), που ακολουθεί στην σειρά της παρουσίασης των αποτελεσμάτων,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

εμφανίζεται ο συντελεστής φόρτισης (σε στήλες) για κάθε παρατηρούμενη μεταβλητή (observable variable) (σε σειρές).

Με τα υπολογισμένα αποτελέσματα του πίνακα των συντελεστών βαθμολόγησης των παραγόντων (Component Score Coefficient Matrix**)**, τα οποία συνιστούν τους συντελεστές συνεισφοράς κάθε μεταβλητής στην τελική απόδοση κάθε παράγοντα, θα υπολογίζεται και η αριθμητική τιμή της βαθμολογίας κάθε ευρωπαϊκής χώρας ως προς τους συγκεκριμένους παράγοντες – δείκτες και η τελική θέση της κάθε χώρας στην σειρά κατάταξη. Αν και το συνολικό δείγμα αφορά 61 χώρες από όλο τον κόσμο και εκτός χωρών του ΟΟΣΑ, τα αποτελέσματα που θα εμφανίζονται θα αφορούν μόνο τις χώρες της Ευρώπης, για να εστιαστεί η προσοχή στις χώρες όπου εξετάζεται η οικονομική ολοκλήρωση τους σε ένα πλαίσιο πολιτικής ομοσπονδοποίησης. Στο επόμενο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν και διαγράμματα με όλες τις χώρες του δείγματος, όπου χρειαστεί υποστήριξη στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων.

Η τελευταία σειρά του πίνακα - Αθροιστική μεταβλητή - δείχνει την αθροιστική αναλογία διακύμανσης που εξηγείται από καθένα από τους παράγοντες που εντοπίστηκαν. Δηλώνεται έτσι το ποσοστό εξήγησης, του κάθε εντοπισμένου λανθάνων παράγοντα- συνισταμένης ξεχωριστά και από κοινού των παραγόντων, της συνολικής διακύμανσης στη δομή συσχέτισης μεταξύ των μεταβλητών.

Τέλος δίνεται και η εκτίμηση αξιοπιστίας της εσωτερικής συνέπειας των εντοπισμένων παραγόντων , μέσω του δείκτη α του Cronbach. Τιμές του δείκτη μεγαλύτερες του 0,7 ή του 0,8 θεωρούνται ικανοποιητικές. Αυτή η φάση των αποτελεσμάτων κλείνει με την κατάταξη των ευρωπαϊκών χωρών για κάθε παράγοντα και σύμφωνα με την αθροιστική τιμή μεταξύ των παραγόντων, λαμβάνοντας υπόψιν το ποσοστό εξήγησης της διακύμανσης που αναλογεί σε κάθε παράγοντα.

5.2 Παρουσίαση των αποτελεσμάτων

5.2.1 Αποτελέσματα πρώτης διάστασης

Έχουν εντοπιστεί 3 παράγοντες (στήλες του πίνακα) που εξηγούν από κοινού το 72.1% της συνολικής διακύμανσης στη δομή συσχέτισης μεταξύ των μεταβλητών.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Οι προσδιορισμένοι παράγοντες παίρνουν τους παρακάτω τίτλους. (α) Συμμετοχικότητα και πολιτική διαφάνεια – [Inclusiveness and political transparency – Inclusiveness], (β) Δημοσιονομική σταθερότητα – [Fiscal stability – Stability] και (γ) Θεσμική προστασία της κατανομής κεφαλαίου, χρηματοοικονομική ασφάλεια – [Institutional protection for capital allocation, Financial Safety – Equality]. Ο πρώτος παράγοντας, το Inclusiveness, αντικατοπτρίζεται από την διαφθορά, την λογοδοσία, την διαφάνεια και την συνοχή, ο δεύτερος παράγοντας, το Stability, αντικατοπτρίζεται από μεταβλητές που σχετίζονται με τις προοπτικές δημοσιονομικής ισορροπίας και ο τρίτος παράγοντας, το Equality, αντικατοπτρίζεται από την νομική ασφάλεια των επενδυτών και των εργαζομένων. Τα μεθολογικά κριτήρια εγκυρότητας και αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων ικανοποιήθηκαν σε επαρκή βαθμό, με το P-value του Bartlett's Test αρκετά μικρότερο της τιμής 0,05 με X^2 994,305 και df (βαθμούς ελευθερίας) 55, του KMO test στη τιμή 0,774 και του Cronbach ‘s Alpha στη τιμή 0,826.

Να σημειωθεί ότι καθένας από τους παράγοντες διασπείρεται με σχετικά δυσανάλογο τρόπο στο ποσοστό εξήγησης της διακύμανσης: 36,6%, 19,6% και 15,9%, αντίστοιχα. Έτσι, η μεταβλητότητα στις προϋποθέσεις θεσμικών συνθηκών πολιτικής διαφάνειας και αξιοπιστίας δύναται να διαμορφωθεί από τρεις λανθάνοντες παράγοντες (latent factors) διαφοροποιημένου όμως βάρους: τη πολιτική συμμετοχικότητα, την δημοσιονομική σταθερότητα και μεταβλητές σχετικές με την θεσμικά κατοχυρωμένη ισότητα.

Από τον πίνακα των συντελεστών βαθμολόγησης των παραγόντων, ο οποίος παραλείπεται από την παρουσίαση, υπολογίζονται οι βαθμολογήσεις κάθε παράγοντα (factor scores). Αυτά τα scores κατατάσσουν τις ευρωπαϊκές χώρες σε σειρά αξιολό-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πίνακας 5.1 Πίνακες Αποτελεσμάτων πρώτης Διάστασης

Διάσταση 1 : Θεσμικές Συνθήκες Για τον Καθορισμό Κανόνων και Κανονισμών				
Rotated Component matrix				
		Τίτλος Λανθάνων Παράγοντα		
Κωδική Ετικέτα	Όνομα Μεταβλητης	**Inclusiveness**	**Stabilty**	**Equality**
inclusv1	1. Έλεγχος της Διαφθοράς	0,902		
inclusv2	2. Ρυθμιστική Ποιότητα	0,863		
inclusv3	3. Φωνή και Λογοδοσία	0,894		
inclusv4	4. Κοινωνικό Κεφάλαιο	0,813		
inclusv5	5. Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα	0,857		
stab1	11. Υπόλοιπο τρεχούμενου λογαριασμού		0,749	
stab2	14. Δημοσιονομική υγεία		0,747	
stab3	40. Εξαγωγές Αγαθών και Υπηρεσιών		0,639	
equal1	8. Προστασία μειονοτικών επενδυτών			0,590
equal2	10. Ισχύς του δείκτη νομικών δικαιωμάτων			0,866
equal3	17. Εργατική Ελευθερία			0,736
Αναλογία Διακύμανσης		0,366	0,196	0,159
Αθροιστική Διακύμανση		0,366	0,562	0,721

Country Name	INCLUSIVENESS	FISCALSTABILITY	FINSAFE/EQUALITY	**Mean**	**RANK**
Denmark	6	3	3	4,5	1
Netherlands	3	2	26	7,8	2
Sweden	5	11	12	8,2	3
Switzerland	10	1	16	8,9	4
Norway	1	17	18	9,1	5
Ireland	7	21	1	9,5	6
United Kingdom	4	27	4	10,3	7
Finland	2	18	20	10,3	8
Germany	8	9	21	11,1	9
Austria	9	14	14	11,5	10
Belgium	12	16	9	12,4	11
Estonia	17	5	13	12,9	12
Lithuania	19	4	11	13,2	13
Czech Republic	21	6	6	13,6	14
Slovenia	14	10	19	14,0	15
Latvia	24	8	2	14,8	16
Cyprus	16	24	7	16,2	17
Slovak Republic	20	12	15	16,7	18
Hungary	26	7	8	16,9	19
Poland	22	13	10	16,9	20
France	11	25	23	17,5	21
Spain	15	26	17	18,4	22
Portugal	13	23	27	18,8	23
Romania	27	19	5	20,0	24
Italy	18	22	25	20,6	25
Croatia	25	15	22	21,6	26
Greece	23	20	24	22,4	27

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

-γησης της απόδοσης τους και η τελική κατάταξη των χωρών λαμβάνει ως σημείο αναφοράς τη μέση τιμή των τριών βαθμολογήσεων, ενσωματώνοντας και το βάρος συνεισφοράς του κάθε παράγοντα στην διαμόρφωση της συγκεκριμένης δομικής διάστασης.

Όντας επικεντρωμένοι στις πρώτες 20 θέσεις της μέσης κατάταξης (στήλη Κατάταξη – Rank του πίνακα), προκύπτει ότι μόνο δύο χώρες είναι στις υψηλότερες 12 θέσεις και στους τρεις παράγοντες που προσδιορίστηκαν: Δανία (Denmark) και Σουηδία (Sweden). Σε μια δεύτερη ομάδα χωρών συγκαταλέγονται αυτές που τοποθετούνται μεταξύ των πρώτων 13 θέσεων στους δύο από τους τρεις παράγοντες: Ολλανδία (Netherlands), Ελβετία (Switzerland) και Γερμανία (Germany) σε παράγοντες *Inclusiveness* και *Stability*, η Ιρλανδία (Ireland), Αγγλία (UK) και Βέλγιο (Belgium) σε παράγοντες *Inclusiveness* και *Equality,* και Εσθονία (Estonia), Λιθουανία (Lithuania), Τσεχία (Czech Rep), Λετονία (Latvia), Ουγγαρία (Hungary) και Πολωνία (Poland) σε παράγοντες *Stability* και *Equality* . Τέλος, μια τρίτη ομάδα χωρών διαθέτει καλή θέση, μέχρι 11η, σε έναν μόνο από τους προσδιορισμένους παράγοντες: Νορβηγία (Norway), Φιλανδία (Finland), Αυστρία (Austria) και Γαλλία (France) στο *Inclusiveness*, η Κύπρος (Cyprus) και Ρουμανία (Romania) στο *Equality,* και Σλοβενία (Slovenia), Σλοβακία (Slovak Rep) στο *Stability*. Αρνητικό ρεκόρ απόδοσης και στους τρεις παράγοντες έχουν η Ιταλία (Italy), η Ισπανία (Spain), η Ελλάδα (Greece), η Πορτογαλία (Portugal) και η Κροατία (Croatia).

Αυτές οι πρώτες παρατηρήσεις είναι ένα πρώτο αποδεικτικό στοιχείο που θα εξεταστεί, μαζί με τις ακόλουθες κατατάξεις χωρών σύμφωνα με τους υπόλοιπους παράγοντες, στη σύνθεση μιας συνολικής εικόνας που τοποθετεί σε υποομάδες χώρες, με όρους υψηλής απόδοσης σε διαφορετικούς παράγοντες των δομικών διαστάσεων. Για παράδειγμα, κατά την εξέταση των χωρών μεσαίας θέσης από την άποψη της δημοσιονομικής ισορροπίας, παρατηρείτε ότι ορισμένες από αυτές ενδέχεται να κατατάσσονται σε υψηλά επίπεδα συμμετοχικότητας αλλά εντοπίζονται πολύ χαμηλότερα από την άποψη της θεσμικής ισότητας. Μόνο οι κορυφαίες δύο απολαμβάνουν ισχυρές αποδόσεις σε όλους τους παράγοντες.

Χάριν συντομίας οι διαστάσεις θα λάβουν μια ονομασία που θα συνοψίζει σε μία λέξη τη σημασία που έχουν ως περιεχόμενο. Η ονομασία θα παραπέμπει σε διαφορετικό τομέα της οικονομικής βιβλιογραφίας, για να υπάρχει και η αντιστοιχία

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

με τις θεωρητικές και εμπειρικές αναφορές που δόθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαιο. Έτσι η πρώτη διάσταση παίρνει το όνομα Institutions, από τους πολιτικούς θεσμούς που συνεισφέρουν στην δυναμική της ανάπτυξης, η δεύτερη διάσταση ονομάζεται Entrepreneurship, λόγω των μεταβλητών που παραπέμπουν στην οικονομική ελευθερία και την επιχειρηματικότητα, η τρίτη διάσταση θα καλείται Innovation, λόγω της εστίασης στην οικονομία της γνώσης και της καινοτομίας και η τέταρτη διάσταση θα ονομάζεται Competitiveness, από την συνολική εικόνα της παραγωγικής δυναμικής της οικονομίας που εκφράζεται συμπυκνωμένα ως ανταγωνιστικότητα.

5.2.2 Αποτελέσματα δεύτερης διάστασης

Σε αυτή τη διάσταση έχουν εντοπιστεί 3 παράγοντες που εξηγούν από κοινού το 75,6% της συνολικής διακύμανσης στη δομή συσχέτισης μεταξύ μεταβλητών. Οι προσδιορισμένοι παράγοντες παίρνουν τους παρακάτω τίτλους. (α) Θέληση για αλλαγή – [Willingness to change – Riskiness], (β) Θεσμικές διευκολύνσεις για το εμπόριο / Άρση των εμποδίων εμπορίου – [Institutional facilities for trade / lifting of trade barriers – Low Barriers] και (γ) Κυβερνητική στήριξη της ανοιχτής και ελεύθερης οικονομίας της Αγοράς – [Government support of Open Market Economy – Free Market]. Ο πρώτος παράγοντας, το Riskiness, αντικατοπτρίζεται από τις υποστηρικτικές δομές χρηματοδότησης, συνεργασίας και φορολογικών κινήτρων και την επιχειρηματική κουλτούρα, ο δεύτερος παράγοντας, το Low Barriers, αντικατοπτρίζεται από μεταβλητές που μετρούν το βαθμό νομικής ασφάλειας των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας για την ελευθερία των εμπορικών συναλλαγών και συμβάσεων και ο τρίτος παράγοντας, το Free Market, αντικατοπτρίζεται από τις μετρήσεις σχετικά με την κυβερνητική δέσμευση για δημοσιονομική και ρυθμιστική ώθηση της κινητικότητας της Αγοράς.

Τα μεθοδολογικά κριτήρια εγκυρότητας και αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων ικανοποιήθηκαν, εξίσου, σε επαρκή βαθμό, με το P-value του Bartlett's Test αρκετά μικρότερο της τιμής 0,05 με X^2 1049,979 και df 66, του KMO test στη τιμή 0,741 και του Cronbach ‘s Alpha στη τιμή 0,804.

Σημειώνεται ότι υπάρχει επίσης έντονη ασυμμετρία, 10 εκατοστιαίων μονάδων, στο ποσοστό διακύμανσης που εξηγείται μεταξύ του πρώτου και του δευτέρου παράγοντα: το Riskiness αντιπροσωπεύει το 33,1%, το Low Barriers το

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πίνακας 5.2 Πίνακες Αποτελεσμάτων δεύτερης Διάστασης

Διάσταση 2 : Πολιτικές Ανοικτής Αγοράς / Προϋποθέσεις Δημιουργικής Καταστροφής				
Rotated Component matrix				
		Τίτλος Λανθάνων Παράγοντα		
Κωδική Ετικέτα	Όνομα Μεταβλητης	**Riskiness**	**LowBarriers**	**FreeMarket**
risk1	23. Πολυμερή Συνεργασία	0,931		
risk2	22.Διαθεσιμότητα Κεφαλαίων κινδύνου	0,878		
risk3	19.Στάσεις στον επιχειρηματικό κίνδυνο	0,865		
risk4	15.Επίδραση φόρων στον ανταγωνισμό	0,789		
risk5	26.Συνεργασία εργαζομένων- εργοδοτών	0,789		
lowb1	18.Ελευθερία του εμπορίου		0,847	
lowb2	12.Πληρωμή Φόρων		0,821	
lowb3	6.Κανόνες Δικαίου		0,704	
lowb4	9.Επιβολή συμβάσεων		0,666	
freem1	13.Φορολογική Επιβάρυνση			0,879
freem2	7.Καταναλωτικές Δαπάνες Κυβέρνησης			-0,834
freem3	16.Ευελιξία καθορισμού μισθών			0,790
Αναλογία Διακύμανσης		0,331	0,231	0,194
Αθροιστική Διακύμανση		0,331	0,562	0,756

Country Name	RISKINESS	LOWBARRIERS	FREEMARKET	**Mean**	**RANK**
Denmark	4	3	3	3,4	1
Switzerland	3	9	4	5,1	2
Lithuania	17	2	2	8,6	3
Ireland	6	24	1	10,2	4
Latvia	19	1	7	10,4	5
Czech Republic	16	8	6	11,0	6
United Kingdom	10	12	13	11,4	7
Finland	1	22	18	11,8	8
Estonia	14	7	14	11,9	9
Germany	7	13	19	11,9	10
Austria	8	18	15	12,9	11
Netherlands	2	19	25	13,1	12
Norway	12	4	26	13,1	13
Belgium	11	21	11	14,1	14
Sweden	5	17	27	14,3	15
Romania	27	6	5	14,9	16
Cyprus	13	26	8	15,7	17
Spain	23	5	16	15,7	18
Hungary	24	10	9	15,9	19
Portugal	21	11	17	16,9	20
France	9	27	22	17,8	21
Poland	25	15	10	18,1	22
Slovak Republic	26	14	12	18,7	23
Slovenia	20	16	21	19,0	24
Italy	15	25	24	20,4	25
Greece	18	23	23	20,8	26
Croatia	22	20	20	20,9	27

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

23,1% και το Free Market το 19,4%. Έτσι, η μεταβλητότητα στις προϋποθέσεις ευόδωσης πολιτικών της Ανοιχτής Αγοράς και της δημιουργικής καταστροφής δύναται να διαμορφωθεί από τρεις λανθάνοντες παράγοντες, μειούμενης όμως σχετικής σημασίας : τις υποστηρικτικές δομές αλλαγής μέσω επιχειρηματικότητας, τη θεσμική κατοχύρωση για το ελεύθερο εμπόριο, και το κυβερνητικό πλαίσιο των κινήτρων οικονομικής ελευθερίας.

Με βάση τον πίνακα των συντελεστών βαθμολόγησης των παραγόντων υπολογίζονται και τα score του κάθε παράγοντα καταλήγοντας με την κατάταξη των χωρών στο σύνολο της μέσης τιμής και των τριών βαθμολογήσεων, ενσωματώνοντας το βάρος συνεισφοράς του κάθε παράγοντα στην διαμόρφωση της συγκεκριμένης δομικής διάστασης.

Παρατηρώντας το πίνακα με την κατάταξη χωρών (στήλη Κατάταξη – Rank του πίνακα), προκύπτει ότι μόνο τέσσερις χώρες είναι στις υψηλότερες 14 θέσεις και στους τρεις παράγοντες που προσδιορίστηκαν: Δανία (Denmark), Ελβετία (Switzerland), Αγγλία (UK) και Εσθονία (Estonia) . Σε μια δεύτερη ομάδα χωρών συγκαταλέγονται αυτές που τοποθετούνται μεταξύ των πρώτων 15 θέσεων στους δύο από τους τρεις παράγοντες: Λιθουανία (Lithuania), Λετονία (Latvia), Τσεχία (Czech Rep.), Ρουμανία (Romania), Ουγγαρία (Hungary), Σλοβακία (Slovak Rep) και Πολωνία (Poland) σε παράγοντες *LowBarriers* και *FreeMarket*, η Ιρλανδία (Ireland), Βέλγιο (Belgium), Κύπρος (Cyprus) και Αυστρία σε παράγοντες *Riskiness* και *Freemarket,* και Γερμανία (Germany) και Νορβηγία (Norway) σε παράγοντες *Riskiness* και *LowBarriers* . Τέλος, μια τρίτη ομάδα χωρών διαθέτει καλή θέση, μέχρι 11η, σε έναν μόνο από τους προσδιορισμένους παράγοντες: Φιλανδία (Finland), Ολλανδία (Netherlands), Σουηδία (Sweden) και Γαλλία (France) στο *Riskiness* και Ισπανία (Spain) και Πορτογαλία (Portugal) στο *LowBarriers.* Αρνητικό ρεκόρ απόδοσης και στους τρεις παράγοντες έχουν η Σλοβενία (Slovenia), Ιταλία (Italy), Ελλάδα (Greece) και η Κροατία (Croatia).

5.2.3 Αποτελέσματα τρίτης διάστασης

Σε αυτή τη διάσταση έχουν εντοπιστεί 2 παράγοντες που εξηγούν από κοινού το 78,3% της συνολικής διακύμανσης στη δομή συσχέτισης μεταξύ μεταβλητών. Οι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

προσδιορισμένοι παράγοντες παίρνουν τους παρακάτω τίτλους. (α) Επιχειρηματικό περιβάλλον για αύξηση παραγωγικότητας – [Business Environment for Productivity

Πίνακας 5.3 Πίνακες Αποτελεσμάτων τρίτης Διάστασης

Διάσταση 3 : Προϋποθέσεις για Δυναμική Καινοτομίας - Οικονομία της Γνώσης και Οργανωτική Αποτελεσματικότητα			
Rotated Component matrix			
		Τίτλος Λανθάνων Παράγοντα	
Κωδική Ετικέτα	Όνομα Μεταβλητης	**Productivity**	**Knowledge**
prod1	35. Χρηματοδότηση ΜΜΕς	0,912	
prod2	21. Εταιρείες με ριζοσπαστικές ιδέες	0,911	
prod3	34. Σχέση μισθών -παραγωγικότητας	0,895	
prod4	28. Έκταση εκπαίδευσης προσωπικού	0,882	
prod5	24. Πανεπιστημιακη/βιομηχανική συνεργασία	0,834	
prod6	36. Υγεία των Τραπεζών	0,683	
know1	30. Δείκτης ανθρωπίνου κεφαλαίου		0,866
know2	32. Επίλυση αφερεγγυότητας		0,835
know3	27. Δαπάνες για Ε&Α των εταιρειών		0,742
Αναλογία Διακύμανσης		0,511	0,272
Αθροιστική Διακύμανση		0,511	0,783

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Country Name	PRODUCTIVITY	KNOWLEDGE	**Mean**	**RANK**
Sweden	4	2	3,3	1
Germany	2	6	3,4	2
Netherlands	3	8	4,7	3
Switzerland	1	14	5,5	4
Norway	7	10	8,0	5
Austria	11	3	8,2	6
Belgium	10	5	8,3	7
United Kingdom	6	13	8,4	8
Denmark	8	15	10,4	9
Finland	5	21	10,6	10
Ireland	15	9	12,9	11
Slovenia	20	1	13,4	12
France	9	23	13,9	13
Estonia	13	16	14,0	14
Cyprus	12	22	15,5	15
Czech Republic	16	17	16,3	16
Portugal	22	7	16,8	17
Poland	21	12	17,9	18
Croatia	18	18	18,0	19
Italy	26	4	18,4	20
Lithuania	14	27	18,5	21
Slovak Republic	17	25	19,8	22
Spain	25	11	20,1	23
Latvia	19	24	20,7	24
Hungary	23	19	21,6	25
Greece	27	20	24,6	26
Romania	24	26	24,7	27

growth – PRODUCTIVITY] και (β) Συνθήκες και προϋποθέσεις για τη δημιουργία γνώσης – [Knowledge creation conditions – KNOWLEDGE]. Ο πρώτος παράγοντας, το Productivity, αντικατοπτρίζεται από μεταβλητές που αξιολογούν την έμφαση που δίδεται από τις εταιρείες στην κατάρτιση των εργαζομένων, των εισροών νέας παραγωγικής γνώσης και την συνεργασία με πανεπιστήμια με σκοπό την καινοτομική κατεύθυνση των δραστηριοτήτων. Στενή συνάφεια με το παράγοντα Productivity, παρατηρείται στο υποστηρικτικό πλαίσιο χρηματοδότησης των Μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕς) και στην σταθερότητα των χρηματοπιστωτικών δομών. Ο δεύτερος παράγοντας, το Knowledge, αντικατοπτρίζεται στο μέγεθος των επενδύσεων των επιχειρήσεων σε Ε & Α, στο εκπαιδευτικό και υγειονομικό σύστημα που υποστηρίζει τους εργαζόμενους και στη ευελιξία της πτωχευτικής νομοθεσίας που τονώνει την επιχειρηματική πρωτοβουλία που στοχεύει στην καινοτομία.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Τα μεθολογικά κριτήρια εγκυρότητας και αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων ικανοποιήθηκαν, εξίσου, σε επαρκή βαθμό, με το P-value του Bartlett's Test αρκετά μικρότερο της τιμής 0,05 με X^2 472,681 και df 36, του KMO test στη τιμή 0,844 και του Cronbach 's Alpha στη τιμή 0,923.

Σημειώνεται ότι υπάρχει επίσης έντονη ασυμμετρία, σε κλίμακα περίπου δύο φορές το μέγεθος, στο ποσοστό διακύμανσης που εξηγείται από τους δύο παράγοντες: το Productivity αντιπροσωπεύει το 51,1% και το Knowledge το 27,2%. Έτσι, η μεταβλητότητα στις προϋποθέσεις για μια αύξουσα δυναμική καινοτομίας, μέσα από την οικονομία της γνώσης και την αξιοποίηση αποτελεσματικών οργανωτικών δομών, δύναται να διαμορφωθεί από δύο λανθάνοντες παράγοντες, δυσανάλογης όμως σχετικής σημασίας : τη παραγωγικότητα που επιτελείται μέσα στην οικονομική μονάδα της επιχείρησης σε συνδεδεμένη δικτύωση με ερευνητικούς και χρηματοδοτικούς φορείς, όπως και το παράγοντα γνώση που βρίσκει το έδαφος να αναπτυχθεί μέσα από δομές εκπαίδευσης και αποτελεσματικής ρύθμισης των καινοτομικών πρωτοβουλιών.

Με βάση τον πίνακα των συντελεστών βαθμολόγησης των παραγόντων, υπολογίζονται και τα score του κάθε παράγοντα και καταλήγουμε με την κατάταξη των χωρών στο σύνολο της μέσης τιμής και των δύο βαθμολογήσεων, ενσωματώνοντας το βάρος συνεισφοράς του κάθε παράγοντα στην διαμόρφωση της συγκεκριμένης δομικής διάστασης.

Όντας επικτρωμένοι στις πρώτες 13 θέσεις της μέσης κατάταξης (στήλη Κατάταξη – Rank του πίνακα), προκύπτει ότι επτά χώρες είναι στις υψηλότερες 13 θέσεις και στους δύο παράγοντες που προσδιορίστηκαν: Σουηδία (Sweden), Γερμανία (Germany), Ολλανδία (Netherlands), Νορβηγία (Norway), Βέλγιο (Belgium), Αγγλία (UK) και Αυστρία (Austria). Σε μια δεύτερη ομάδα χωρών συγκαταλέγονται αυτές που τοποθετούνται μεταξύ των πρώτων 9 θέσεων στον έναν από τους δύο παράγοντες: Ελβετία (Switzerland), Δανία (Denmark), Φιλανδία (Finland) και Γαλλία (France) στο παράγοντα *Productivity* και η Ιρλανδία (Ireland) και Σλοβενία (Slovenia) στο παράγοντα *Knowledge*.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

5.2.4 Αποτελέσματα τέταρτης διάστασης

Σε αυτή τη διάσταση έχουν εντοπιστεί 3 παράγοντες που εξηγούν από κοινού το 72.7% της συνολικής διακύμανσης στη δομή συσχέτισης μεταξύ μεταβλητών. Οι προσδιορισμένοι παράγοντες παίρνουν τους παρακάτω τίτλους. (α) Εμπορευματοποίηση της καινοτομίας – [Commercialisation of innovation– Pioneering], (β) Απόδοση ως προς την βιομηχανία και την οικονομική πολυπλοκότητα – [Industrial Performance – Complexity] και (γ) Προσαρμοστικότητα και οικονομική ευρωστία – [Adaptability and Robustness – ADAPTABILITY]]. Ο πρώτος παράγοντας, το Pioneering, αντικατοπτρίζεται από έμμεσους δείκτες καινοτομικής απόδοσης, όπως είναι η κεφαλαιοποίηση της αγοράς, οι διεθνείς συνεργασίες για τα εφευρέσεις και τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας. Ο δεύτερος παράγοντας, το Complexity, αντικατοπτρίζεται από μεταβλητές που αποδίδουν το εξαγωγικό πρότυπο της χώρας και το επίπεδο αναβάθμισης του βιομηχανικού τομέα και ο τρίτος παράγοντας, το Adaptability, αντικατοπτρίζεται από μεταβλητές που υποδηλώνουν την ευκολία και ετοιμότητα στις δυνατότητες της οικονομίας να καινοτομήσει με ανταγωνιστικούς όρους.

Τα μεθολογικά κριτήρια εγκυρότητας και αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων ικανοποιήθηκαν, εξίσου, σε επαρκή βαθμό, με το P-value του Bartlett's Test αρκετά μικρότερο της τιμής 0,05 με X^2 292,388 και df 55, του KMO test στη τιμή 0,723 και του Cronbach ‘s Alpha στη τιμή 0,839.

Σημειώνεται επίσης ότι υπάρχει επίσης έντονη ασυμμετρία, 10 εκατοστιαίων μονάδων, στο ποσοστό διακύμανσης που εξηγείται από τους δύο πρώτους παράγοντες: το Pioneering αντιπροσωπεύει το 31,4%, το Complexity το 21,6% και το

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πίνακας 5.4 Πίνακες Αποτελεσμάτων τέταρτης Διάστασης

Διάσταση 4 : Ενδογενής Παραγωγική Δυναμικότητα				
Rotated Component matrix				
		Τίτλος Λανθάνων Παράγοντα		
Κωδική Ετικέτα	Όνομα Μεταβλητης	**Pioneering**	**Complexity**	**Adaptability**
pioneer1	25. Διεθνείς συν-εφευρέσεις	0,878		
pioneer2	37. Κεφαλαιοποίηση Αγοράς	0,854		
pioneer3	43. Αιτήσεις Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας	0,831		
pioneer4	20. Ανάπτυξη καινοτόμων εταιρειών	0,699		
comp1	42. Εξαγωγές μεταποίησης		0,823	
comp2	38. Απασχόληση στη βιομηχανία		0,752	
comp3	39. Δείκτης Οικονομικής Πολυπλοκότητας		0,698	
comp4	41. Εξαγωγές αγαθών ΤΠΕ		0,691	
adapt1	29. Εργατικό δυναμικό υψηλής μόρφωσης			0,854
adapt2	33. Ένταση τοπικού ανταγωνισμού			0,752
adapt3	31. Ευκολία άσκησης επιχειρηματικότητας			0,636
Αναλογία Διακύμανσης		0,314	0,216	0,197
Αθροιστική Διακύμανση		0,314	0,530	0,727

Country Name	PIONEERING	COMPLEXITY	ADAPTABILITY	**Mean**	**RANK**
Germany	5	5	17	8,3	1
Sweden	2	19	8	8,7	2
Netherlands	6	22	6	10,8	3
Austria	7	9	19	10,8	4
Ireland	11	12	11	11,3	5
United Kingdom	9	24	2	11,6	6
Denmark	4	20	15	11,7	7
Slovenia	15	4	16	12,0	8
France	10	14	14	12,3	9
Finland	3	15	25	12,5	10
Estonia	21	10	3	12,9	11
Czech Republic	22	1	12	13,1	12
Switzerland	1	23	23	13,5	13
Portugal	17	13	9	13,6	14
Belgium	8	18	18	13,7	15
Italy	13	8	24	14,5	16
Norway	12	27	5	14,6	17
Lithuania	20	17	4	14,8	18
Spain	14	21	10	15,0	19
Poland	23	6	13	15,2	20
Hungary	18	3	27	16,0	21
Latvia	27	16	1	16,7	22
Croatia	16	11	26	17,2	23
Slovak Republic	26	2	20	17,2	24
Romania	24	7	21	18,1	25
Cyprus	25	26	7	20,4	26
Greece	19	25	22	21,6	27

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Adaptability το 19,7%. Έτσι, η μεταβλητότητα των βασικών παραμέτρων της ενδογενούς παραγωγικής δυναμικότητας δύναται να διαμορφωθούν από τρεις λανθάνοντες παράγοντες, μειούμενης όμως σχετικής σημασίας : την καινοτομική απόδοση, την βιομηχανική απόδοση αύξουσας πολυπλοκότητας, και τις θεσμικές δομές που στηρίζουν τον ανταγωνισμό και την καινοτομική επιχειρηματικότητα.

Με βάση τον πίνακα των συντελεστών βαθμολόγησης των παραγόντων υπολογίζονται και τα score του κάθε παράγοντα και καταλήγουμε με την κατάταξη των χωρών στο σύνολο της μέσης τιμής και των τριών βαθμολογήσεων, ενσωματώνοντας το βάρος συνεισφοράς του κάθε παράγοντα στην διαμόρφωση της συγκεκριμένης δομικής διάστασης.

Παρατηρώντας το πίνακα με την κατάταξη χωρών (στήλη Κατάταξη – Rank του πίνακα), προκύπτει ότι μόνο μία χώρα είναι στις υψηλότερες 12 θέσεις και στους τρεις παράγοντες που προσδιορίστηκαν, η Ιρλανδία (Ireland), ενώ μόνο μία χώρα είναι στις τελευταίες θέσεις και στους τρεις παράγοντες, η Ελλάδα (Greece). Σε μια δεύτερη ομάδα χωρών συγκαταλέγονται αυτές που τοποθετούνται μεταξύ των πρώτων 12 θέσεων στους δύο από τους τρεις παράγοντες: Γερμανία (Germany) και Αυστρία (Austria) σε παράγοντες *Pioneering* και *Complexity*, Ολλανδία (Netherlands), Σουηδία (Sweden), Αγγλία (UK) και Νορβηγία (Norway) σε παράγοντες Pioneering και *Adaptability,* και Εσθονία (Estonia) και Τσεχία (Czech Rep) σε παράγοντες *Complexity* και *Adaptability* . Τέλος, μια τρίτη ομάδα χωρών διαθέτει καλή θέση, μέχρι 12η, σε έναν μόνο από τους προσδιορισμένους παράγοντες: Δανία (Denmark), Γαλλία (France), Φιλανδία (Finland), Ελβετία (Switzerland) και Βέλγιο (Belgium) στο *Pioneering*, Σλοβενία (Slovenia), Ιταλία (Italy), Πολωνία (Poland), Σλοβακία (Slovak Rep), Ουγγαρία (Hungary), Ρουμανία (Romania) και Κροατία (Croatia) στο *Complexity* και Πορτογαλία (Portugal), Λιθουανία (Lithuania), Ισπανία (Spain), Λετονία (Latvia) και Κύπρος (Cyprus) *στο Adaptability.*

5.3 Χαρτογράφηση των σχέσεων μεταξύ των τεσσάρων διαστάσεων

5.3.1 Σύγκριση χωρών σε όλες τις διαστάσεις ανά ζεύγη

Παρατηρώντας τις τελικές κατατάξεις χωρών, διαπιστώνεται ότι οι χώρες εμφανίζουν παρόμοιες βαθμολογίες και στις τέσσερις διαστάσεις των αναπτυξιακών

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πίνακας 5.5 Διαγράμματα Αντιπαραθέσεων των δομικών διαστάσεων ανά ζεύγη

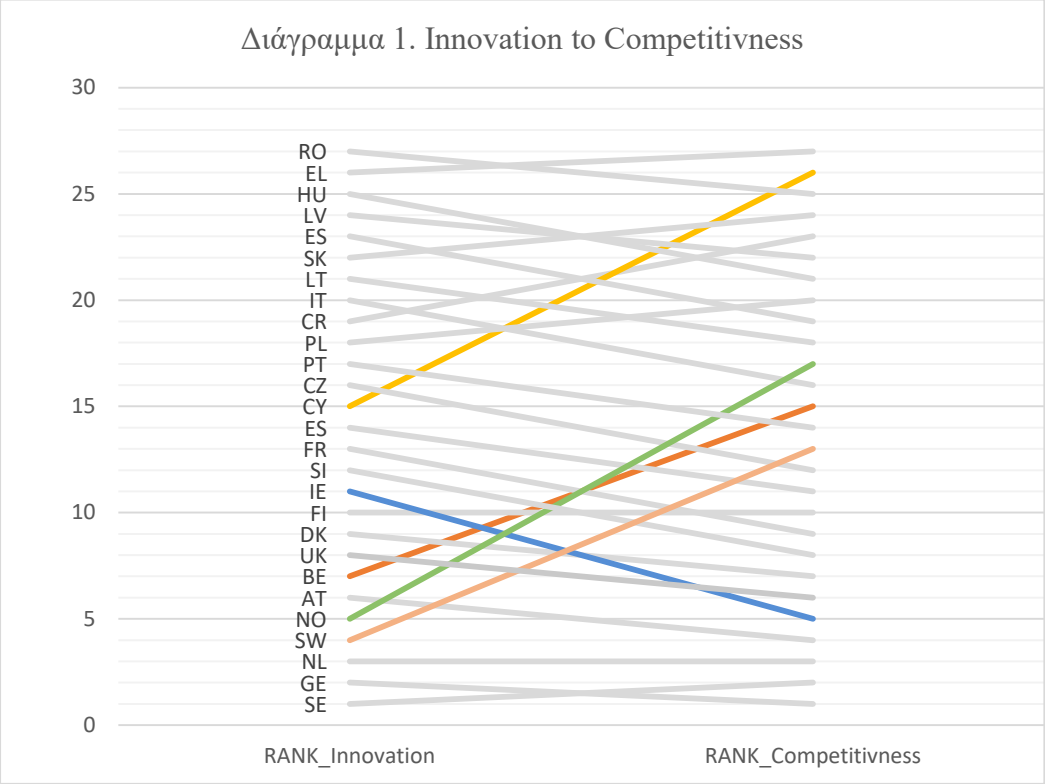

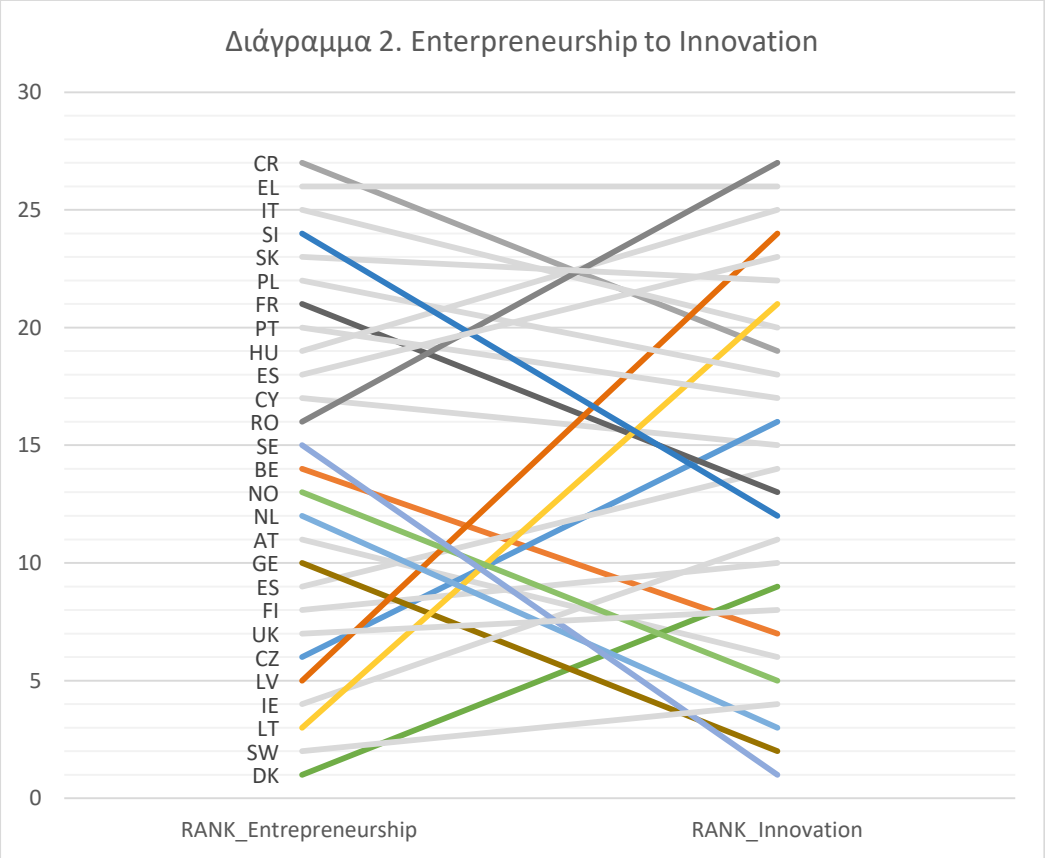

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Διάγραμμα 3. Enterpreneurship to Competitiveness

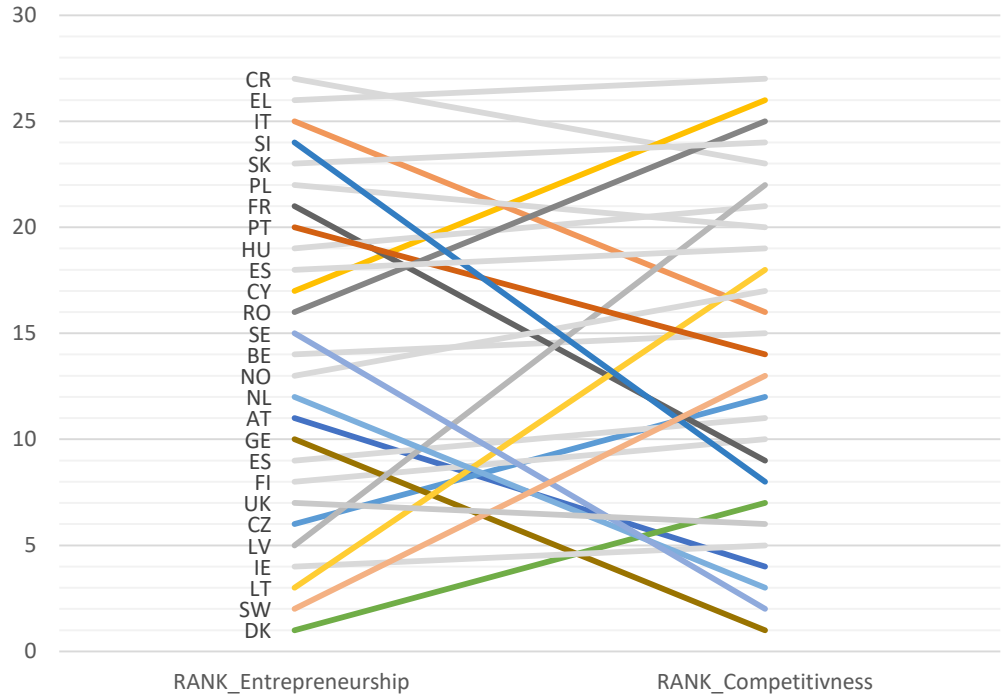

Διάγραμμα 4. Institutions to Enterprenership

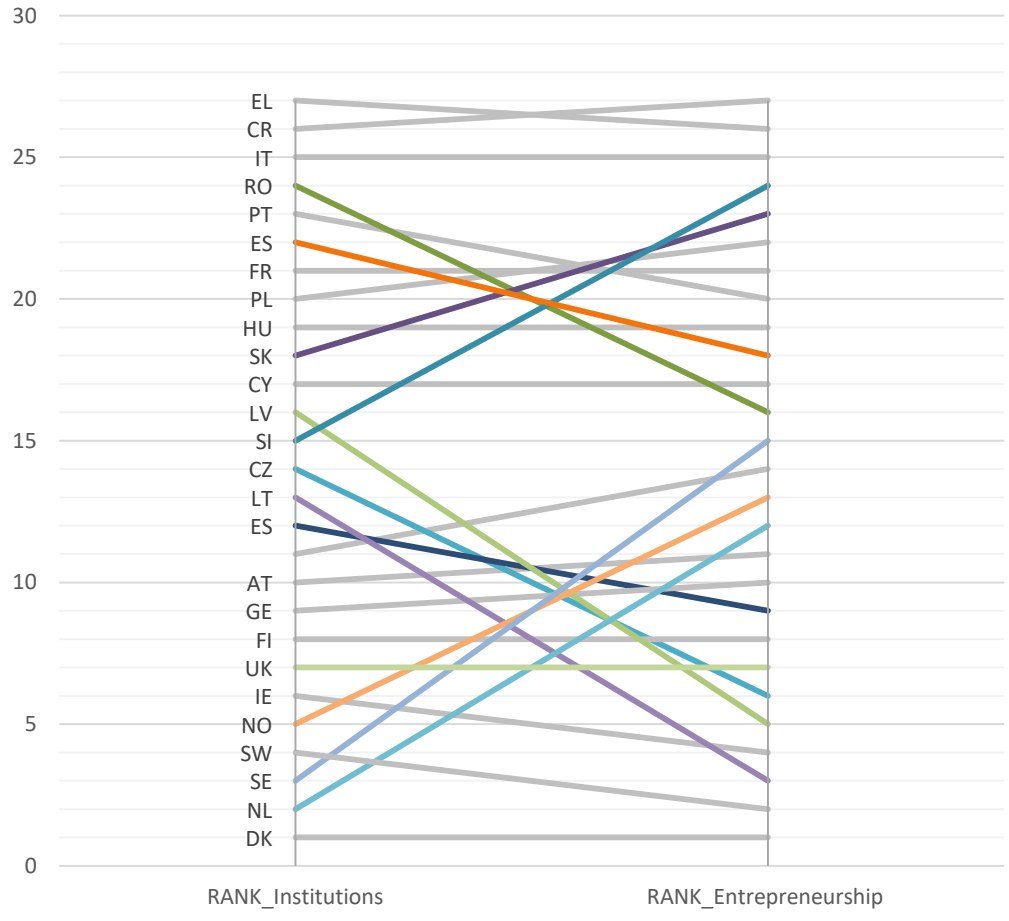

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Διάγραμμα 5. Institutions to Innovation

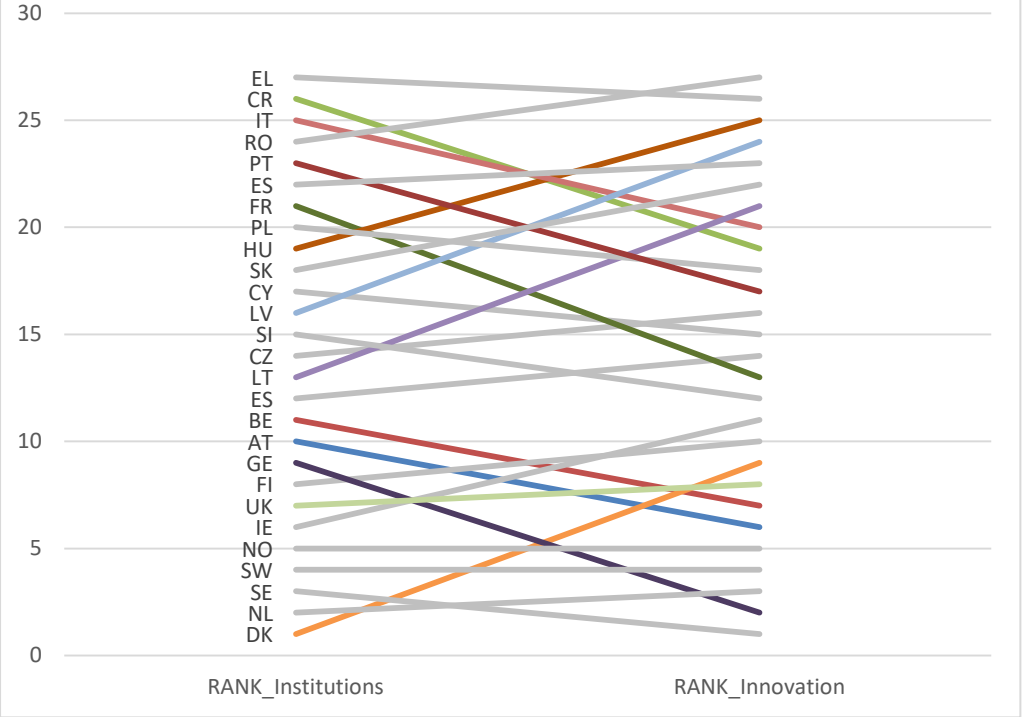

Διάγραμμα 6. Institutions to Competitiveness

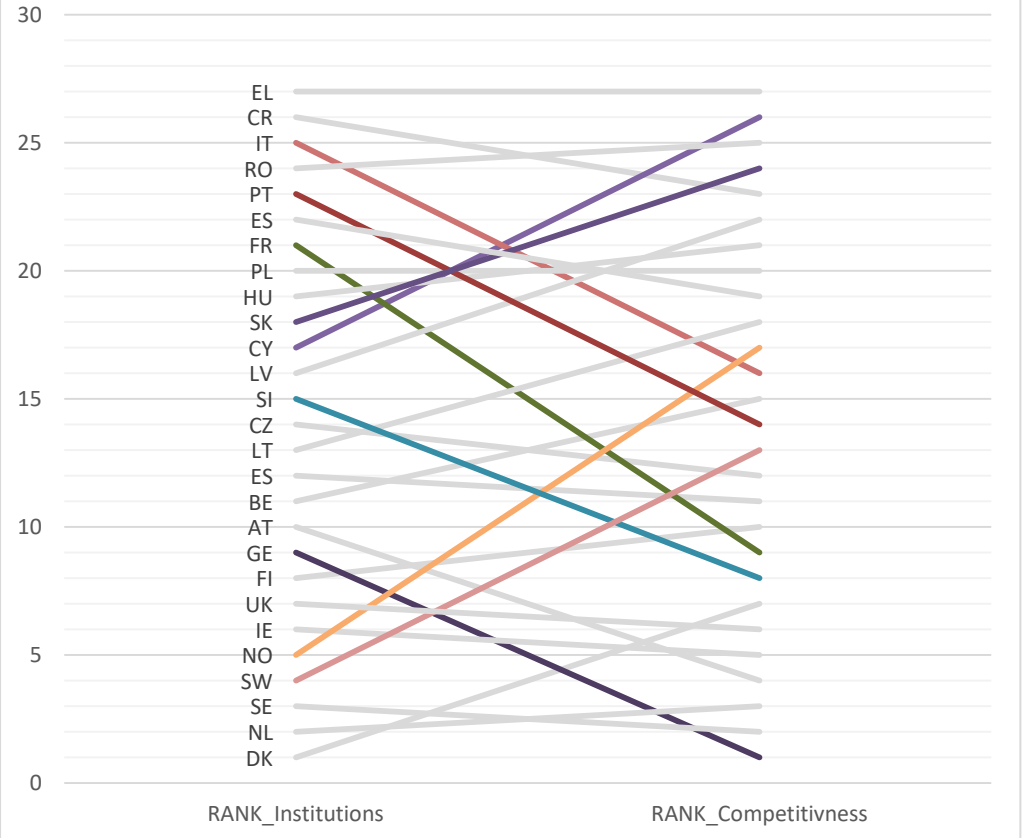

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

δομών, αν και υπάρχουν μερικές σημαντικές διαφορές. Στο πίνακα 5.5, οι κατατάξεις χωρών εμφανίζονται για ζεύγη διαστάσεων. Για κάθε ζεύγος, το αντίστοιχο γράφημα απεικονίζει την κατάταξη κάθε χώρας για καθεμία από τις δύο διαστάσεις, και η κλίση της γραμμής που συνδέει τις κατατάξεις για την κάθε χώρα υποδηλώνει τη διαφορά (κέρδος ή ζημία) στις θέσεις κατάταξης μεταξύ της πρώτης και η δεύτερης διάστασης. Στην παρούσα ενότητα εξετάζονται αυτές οι διαφορές για να περιγραφούν και να συζητηθούν οι σχέσεις μεταξύ των διαφορετικών διαστάσεων των αναπτυξιακών δομών. Στην ενότητα που ακολουθεί, προτείνεται μια πιο συστηματική ανάλυση των συσχετίσεων, μεταξύ των παραγόντων αυτή τη φορά.

5.3.1.1 Ζεύγος Καινοτομία - Ανταγωνιστικότητα

Το πρώτο ερώτημα που τίθεται είναι: οι χώρες, των οποίων η απόδοση στη διάσταση της καινοτομίας, Innovation, (παραγωγικότητα και οικονομία της γνώσης) είναι πολύ καλή, επιτυγχάνουν επίσης την καλύτερη απόδοση όσον αφορά την διάσταση της ανταγωνιστικότητας, Competitiveness (καινοτομική πρωτοπορία, πολυπλοκότητα και προσαρμοστικότητα); Από το πρώτο διάγραμμα του πίνακα 5.5, παρατηρείται ότι οι περισσότερες χώρες με χαμηλή βαθμολογία, bottom ranked, στη διάσταση της καινοτομίας, Innovation, κατατάσσονται επίσης χαμηλά και στη διάσταση της ανταγωνιστικότητας, Competitiveness, όπως αναμενόταν, μιας και αυτές οι δύο διαστάσεις λειτουργούν ως input – output. Όσο γίνεται μετακίνηση σε χώρες της μέσης ζώνης της κατανομής κατάταξης, μερικές χώρες, όπως η Ιρλανδία, φαίνεται να κερδίζουν περισσότερο από άλλες χώρες που σκοράρουν χαμηλά στην Καινοτομία, ή όπως η Κύπρος, που χάνει θέσεις κατάταξης όταν βαθμολογείται στην Ανταγωνιστικότητα. Στην κορυφή της κατάταξης χωρών, top ranked, στην καινοτομία και στην ανταγωνιστικότητα, οι σχέσεις των κατατάξεων είναι αρκετά σταθερή, με μερικές όμως αξιοσημείωτες εξαιρέσεις: η Ελβετία, η Νορβηγία και το Βέλγιο σκοράρουν χειρότερη βαθμολογία από την άποψη της ανταγωνιστικότητας από ό,τι όσον αφορά την καινοτομία.

5.3.1.2 Ζεύγη Επιχειρηματικότητα – Καινοτομία / ανταγωνιστικότητα

Στη συνέχεια, εξετάζεται εάν οι διαφορές ανά χώρα όσον αφορά την καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα μπορεί να σχετίζονται με τις δομές που

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

υποστηρίζουν την επιχειρηματικότητα και την οικονομική ελευθερία, Entrepreneurship. Το δεύτερο ερώτημα που τίθεται λοιπόν είναι το εξής: Οι χώρες που κατέχουν υψηλή θέση στην διάσταση των δομών επιχειρηματικότητας και οικονομικής ελευθερίας (κουλτούρα ρίσκου, δομές ανοιχτής Αγοράς, χαμηλά εμπόδια – τριβές), αποδίδουν επίσης καλά σε σχέση με την καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα; Ανατρέχοντας στο δεύτερο και τρίτο διάγραμμα του πίνακα 5.5 παρατηρείτε ότι η σχέση μεταξύ επιχειρηματικότητας και καινοτομίας/ανταγωνιστικότητας είναι πιο ασταθής από τη σχέση μεταξύ καινοτομίας και ανταγωνιστικότητας.

Το δεύτερο διάγραμμα δείχνει τις κατατάξεις χωρών στην Επιχειρηματικότητα και την Καινοτομία και τις διαφορές στην βαθμολογία μεταξύ τους. Από τη μία πλευρά, οι κορυφαίες χώρες σε επιχειρηματικότητα, σκοράρουν χαμηλότερα στην καινοτομία. Παραδείγματα χωρών αυτής της κατηγορίας είναι η Λετονία, η Λιθουανία, η Δανία και η Τσεχία και αυτό συμβαίνει επειδή αποδίδουν χαμηλά στην κουλτούρα ρίσκου και στις παραμέτρους της οικονομίας της γνώσης. Από την άλλη πλευρά, χώρες σε υψηλή κατάταξη στην καινοτομία υποβιβάζονται σε θέση κατάταξης όσον αφορά την επιχειρηματικότητα. Εδώ παράδειγμα αποτελούν η Σουηδία, το Βέλγιο, η Νορβηγία, η Ολλανδία και η Γερμανία, που ενώ έχουν υψηλή απόδοση στο τομέα της παραγωγικότητας και της κουλτούρας ρίσκου, εν τούτοις δεν αποδίδουν καλά στους φραγμούς και τα εμπόδια του εμπορίου και της κινητικότητας της Αγοράς.

Στο χώρο της χαμηλής ζώνης στην κατάταξη χωρών στην επιχειρηματικότητα και στην καινοτομία, παρατηρείται μια σταθερότητα και αντιστοιχία στις εκατέρωθεν βαθμολογήσεις, με βασική όμως εξαίρεση τη Γαλλία και τη Σλοβενία που κερδίζουν δυσανάλογο μερίδιο στην καινοτομία, χωρίς να οφείλεται το κέρδος αυτό στις επιδόσεις των δομών επιχειρηματικότητας και οικονομικής ελευθερίας, με υπαίτιες την απόδοση στην κουλτούρα ρίσκου για τη Σλοβενία και στις πολιτικές ανοιχτής αγοράς για την Γαλλία. Φαίνεται ότι η υψηλή απόδοση στην παραγωγικότητα και την επιχειρηματική κουλτούρα ρίσκου σε μια οικονομία δεν συμβαδίζει πάντα με την ανοιχτή και ευρεία διάχυση της γνώσης, όπως και με τον ανοιχτό, χωρίς εμπόδια εισόδου, ανταγωνισμό. Η παραγόμενη καινοτομία, αν και σε υψηλές επιδόσεις, δεν σημαίνει ότι παίρνει και χαρακτηριστικά ανοιχτού και οργανωμένου συστήματος για τη πλειοψηφία των οικονομικών δρώντων. Το ίδιο συμπέρασμα ισχύει και

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

αντίστροφα. Σε εμπεδωμένες δομές ανοιχτής Αγοράς, με χαμηλά συναλλακτικά κόστη, δεν ανθίζει κατ' ανάγκη η επιχειρηματική κουλτούρα ρίσκου, ούτε αναπτύσσεται η οικονομία της γνώσης. Οι χαμένοι κρίκοι που εξηγούν τις αιτίες αυτών των ασυμβατοτήτων θα αναζητηθούν στα επόμενα ζεύγη συσχετίσεων

Το τρίτο διάγραμμα παρουσιάζει τη συσχέτιση της επιχειρηματικότητας με την ανταγωνιστικότητα. Εδώ παρατηρούνται οι περισσότερες αποκλίσεις μεταξύ των δύο διαστάσεων. Και στις τρεις ζώνες κατάταξης – υψηλή, μεσαία και χαμηλή – οι χώρες που αποκλίνουν είναι σχεδόν οι ίδιες, με αυτές που παρουσιάζουν απόκλιση επιδόσεων μεταξύ επιχειρηματικότητας και την καινοτομίας, άρα εντοπίζεται συμπληρωματικότητα στο δίπολο επιχειρηματικότητα και καινοτομία/ανταγωνιστικότητα. Η Λιθουανία, Λετονία, Δανία, Τσεχία και Ελβετία, ενώ αποδίδουν καλά σε δομές οικονομικής ελευθερίας και κανόνων δικαίου, υστερούν εξίσου, όπως και με την οικονομία της γνώσης, στην ανταγωνιστικότητα, και ειδικότερα στην πρωτοποριακή καινοτομία και την οικονομική πολυπλοκότητα. Ακραίο παράδειγμα σε αυτή την περίπτωση είναι η Ρουμανία. Από την άλλη μεριά, χώρες με σχετικές δυσκαμψίες στην αγορά εργασίας, όπως η Γερμανία, Αυστρία, Ολλανδία και Σουηδία, εμφανίζουν υψηλή αποτελεσματικότητα στην πολυπλοκότητα και την πρωτοποριακή, και εν δυνάμει ριζοσπαστική, καινοτομία.

Στη ζώνη της χαμηλής κατάταξης συναντάμε πάλι την Γαλλία και τη Σλοβενία, και λιγότερο την Ιταλίας, που κερδίζουν δυσανάλογα μεγάλο έδαφος στο τομέα της πολυπλοκότητας και της καινοτομίας, χωρίς αυτό να αναμένεται λόγω των περιορισμών και τριβών στην οικονομική ελευθερία και ανοιχτή επιχειρηματικότητα. Με βάση αυτά τα ευρήματα, διακρίνεται και η παράμετρος των συνεργατικών δομών, στη μορφή της παραγωγής γνώσης και στην συμμετοχικότητα στην λήψη αποφάσεων σε επίπεδο εταιριών, που κρίνεται ως αποφασιστικός παράγοντας επεξήγησης των αναντιστοιχίσεων στις συσχετίσεις. Εκεί που λειτουργούν οι συνεργατικές δομές αυξάνεται η διαχεόμενη τεχνογνωσία και άρα η πολυπλοκότητα.

5.3.1.3 Ζεύγη Πολιτικοί θεσμοί, Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία, Ανταγωνιστικότητα

Το τελευταίο ερώτημα που τίθεται είναι: πώς οι πολιτικοί θεσμοί της συμμετοχικότητας και της διαφάνειας, με πολιτικές και δημοσιονομικές στοχεύσεις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

στην ισότητα των ευκαιριών, συν-διαφοροποιούνται με τις δομές επιχειρηματικότητας, καινοτομίας και ανταγωνιστικότητας. Οι απαντήσεις διαφέρουν, οπότε θα δίδονται σταδιακά με την εξέταση του κάθε εναπομένοντα πίνακα συσχετισμού.

Στο τέταρτο διάγραμμα δίνονται οι σχέσεις των κατατάξεων των χωρών των πολιτικών θεσμών και της επιχειρηματικότητας. Οι αντιστοιχίες εδώ είναι πιο κοντινές στις θέσεις κατάταξης. Σε θέσεις bottom ranked, μόνο η Ρουμανία αποτελεί εξαίρεση της τάσης, αφού οι πολιτικές ανοιχτής Αγοράς και χαμηλών εμποδίων και περιορισμών την αναβαθμίζουν σε επιχειρηματικότητα αν και βαθμολογείται χαμηλά στην ποιότητα και στη διαφάνεια της διακυβέρνησης. Στη μεσαία ζώνη θέσεων κατάταξης, η Σλοβενία δεν εξαργυρώνει τις θετικές δομές δημοσιονομικής ισορροπίας και ρυθμιστικής διαφάνειας και αποτελεσματικότητας, και επιτυγχάνει χαμηλή απόδοση της επιχειρηματικής κουλτούρας ρίσκου και της κατανομής των επενδυόμενων κεφαλαίων. Στον αντίποδα, η Λετονία, Τσεχία και Λιθουανία κερδίζουν σε δομές ανοιχτής Αγοράς, χαμηλών τριβών, χωρίς να διακρίνονται για την υψηλή τους διακυβερνητική αποτελεσματικότητα και διαφάνεια. Στη ζώνη των υψηλών επιδόσεων παρατηρείται ομοιότητα στις κατατάξεις, με εξαίρεση την Ολλανδία, την Σουηδία και την Νορβηγία, των οποίων η υψηλή διακυβερνητική διαφάνεια και αποτελεσματικότητα δεν οδηγεί σε πολιτικές μείωσης των φραγμών και τριβών και στην ενίσχυση του ανταγωνισμού.

Στο πέμπτο διάγραμμα που δίνεται η συσχέτιση πολιτικών θεσμών και καινοτομίας, παρατηρούνται οι λιγότερες και μικρότερες σε ένταση αποκλίσεις μεταξύ των κατατάξεων των χωρών στις δύο διαστάσεις, στον ίδιο περίπου βαθμό που διαπιστώθηκε και στην συσχέτιση καινοτομίας και ανταγωνιστικότητας. Με βάση αυτό το αποτέλεσμα, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η ποιότητα των πολιτικών θεσμών και της καινοτομίας είναι μεγέθη, εφόσον προσδιορίστηκε η μέθοδος μέτρησης τους, των οποίων η μεταξύ τους εξάρτηση χαρακτηρίζεται ως ευθέως ανάλογη. Δεν λείπουν όμως τελείως οι εξαιρέσεις, που όμως χρησιμεύουν στο να λειτουργήσουν αποκαλυπτικά όσον αφορά την ύπαρξη ειδικότερων, συμπληρωματικών σχέσεων σε επίπεδο παραγόντων.

Στη ζώνη top ranked countries, η Δανία χάνει έδαφος από τις υψηλές θέσεις σε επίπεδο συμμετοχικότητας/περιεκτικότητας (Inclusiveness), όταν βαθμολογείται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

στην καινοτομία, και ειδικότερα στην περιοχή της οικονομίας της γνώσης. Αντιστρόφως, στην Γερμανία παρατηρείται κορυφαία βαθμολογία στην παραγωγικότητα, χωρίς να συμβαδίζει αυτή η απόδοση με εξίσου ανάλογη απόδοση στην συμμετοχικότητα και την δημοσιονομική ισορροπία. Η σχέση που αναδεικνύεται λοιπόν είναι μεταξύ της συμμετοχικότητας και της οικονομίας της γνώσης, μαζί με την συνεπαγόμενη παραγωγικότητα, αλλά σχέση χαρακτηριζόμενη ως αντιστρόφως ανάλογης εξάρτησης. Οι χώρες που αποκλίνουν όμως στη ζώνη των middle ranked countries, συνηγορούν στο αντίθετο αποτέλεσμα. Παράδειγμα αποτελούν η Ουγγαρία, η Λετονία και η Λιθουανία, των οποίων η χαμηλή απόδοση στην συμμετοχικότητα των πολιτικών θεσμών συμβαδίζει απόλυτα με το χαμηλό score στην οικονομία της γνώσης και δευτερευόντως στην παραγωγικότητα. Αντίστοιχα, και η Γαλλία εμφανίζει την ίδια ισοδυναμία στην συμμετοχικότητα και την παραγωγικότητα. Στην επόμενη ενότητα με τις συσχετίσεις των παραγόντων μεταξύ τους, ίσως διαφανεί μια πιο ξεκάθαρη σχέση.

Καταλήγοντας με το διάγραμμα 6 του πίνακα 5.5, η συσχέτιση μεταξύ των διαστάσεων των πολιτικών θεσμών και της ανταγωνιστικότητας χαρακτηρίζεται ασταθής. Η Γερμανία παρουσιάζει υψηλή απόδοση στην πρωτοπορία και την πολυπλοκότητα, χωρίς της ίδιας αξίας διάκριση στην συμμετοχικότητα και την δημοσιονομική σταθερότητα. Το παράδειγμα της Νορβηγίας και της Ελβετίας παραπέμπει σε μια ερμηνεία της χαμηλής απόδοσης στην πολυπλοκότητα, δείχνοντας ως υπαίτιες την σχετική δημοσιονομική και χρηματοοικονομική αστάθεια. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει κανείς εξετάζοντας τις περιπτώσεις της Ελβετίας, της Σλοβενίας και της Κύπρου όπου υψηλή ή χαμηλά θέση στην δημοσιονομική σταθερότητα οδηγεί στην αντίστοιχη υψηλή ή χαμηλή θέση της πολυπλοκότητας. Τέλος η Γαλλία και η Ιταλία φανερώνουν μια ενδεχόμενη αιτιώδη σχέση μεταξύ συμμετοχικότητας και πρωτοπορίας.

5.3.1.4 Συμπερασματικά σχόλια

Κάνοντας μια απόπειρα να απαντηθούν και τα τρία ερωτήματα, αυτό επιτυγχάνεται αν εξεταστούν και τα έξι διαγράμματα, όσον αφορά την ποσότητα και την ένταση των αποκλίσεων που παρουσιάζουν, από το μέσο δείκτη που παραπέμπει σε ευθεία αναλογία. Οι χώρες που εμφανίζουν παρόμοια θέση κατάταξης, μέχρι πέντε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

θέσεις διαφορά, σε κάθε ζεύγος διαστάσεων που εξετάζεται, θεωρείται ευθέως ανάλογη η συσχέτιση των διαστάσεων τους. Διατηρώντας την σειρά παράθεσης των διαγραμμάτων, και βαθμολογώντας τις αποκλίσεις που εμφανίζουν, αποδίδουμε τους εξής αριθμούς σε καθένα από τα διαγράμματα : 5, 12, 15, 9, 6, 9. Οι αριθμοί αυτοί δηλώνουν τον αριθμό των αποκλίσεων στην κατάταξη των χωρών στο ζεύγος των δύο διαστάσεων. Οι αριθμοί 12 και 15 για παράδειγμα δηλώνουν την μη ευθεία συσχέτιση των δύο ζευγών διαστάσεων. Άρα οι αριθμοί παραπέμπουν σε μια σχέση διαβαθμισμένης αιτιότητας, όπου τα ζεύγη διαστάσεων με τον μικρότερο αριθμό αποκλίσεων δηλώνουν πιθανολογικά την ύπαρξη πιο στιβαρής ευθείας αναλογίας και άρα αιτιότητας.

Εφόσον υπάρχουν τέσσερις διαστάσεις στο υποδεικνυόμενο μοντέλο αναπτυξιακών δομών, με τα αποτελέσματα από τα ζεύγη διαστάσεων, διαφαίνεται μια αλυσίδα αιτιότητας, μίας κύριας διαδρομής και μιας συμπληρωματικής. Η αλυσίδα αυτή παίρνει την εξής μορφή : Η επιχειρηματικότητα οδηγεί στους πολιτικούς θεσμούς, οι οποίοι οδηγούν στην καινοτομία και καταλήγουν στην ανταγωνιστικότητα. Εναλλακτικά η επιχειρηματικότητα οδηγεί στους πολιτικούς θεσμούς οι οποίοι οδηγούν απ' ευθείας στην ανταγωνιστικότητα. Η φορά της αιτιότητας ενδέχεται βέβαια να λειτουργεί και αντιστρόφως. Περεταίρω διερεύνηση αυτού του ερωτήματος θα γίνει χρησιμοποιώντας την μέθοδο των δομικών εξισώσεων (SEM). Προς το παρόν χαρακτηρίζεται η θέση της διάστασης της επιχειρηματικότητας ως ιεραρχικά πρώτη στην σειρά των αιτιωδών εξελίξεων.

5.3.2 Συσχέτιση παραγόντων

Για να κατανοηθεί καλύτερα ποιοι από τους έντεκα παράγοντες, και όχι από τις τέσσερις γενικές διαστάσεις αυτή την φορά, θα μπορούσαν να εξηγήσουν τη σχέση μεταξύ των δομικών διαστάσεων των πολιτικών θεσμών, της επιχειρηματικότητας, της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας, μελετήθηκε η συσχέτιση μεταξύ όλων των παραγόντων, με βάση τις κατατάξεις χωρών. Δύο παράγοντες συσχετίζονται έντονα όταν όλες οι χώρες τείνουν να έχουν παρόμοια κατάταξη και στους δύο παράγοντες. Ο πίνακας 5.6 απεικονίζει τον πίνακα συσχέτισης μεταξύ όλων των συνδυασμών ζεύγους παραγόντων, στον οποίο πίνακα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

αναγράφονται μόνο οι στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις και αυτές με τιμή ανώτερη από 0,55, για να γίνει διάκριση των πιο σημαντικών συσχετίσεων.

Πίνακας 5.6 Πίνακα συσχέτισης όλων των ζευγαριών παραγόντων

	Stability	Equality	Riskiness	LowBarriers	FreeMarket	Productivity	Knowledge	Pioneering	Complexity	Adaptability
Inclusiveness			**0,833**			**0,778**	0,494	**0,800**	-0,468	
Stability				0,455						
Equality					**0,769**					
Riskiness						**0,836**		**0,821**	-0,442	
FreeMarket					0,393					
LowBarriers							-0,442			
Productivity								**0,695**		
Knowledge								**0,551**		
Pioneering										
Complexity										-0,391
Adaptability										

Πρώτον, διαπιστώνεται ότι μόνο μερικοί από τους παράγοντες είναι θετικά συσχετιζόμενοι σε στατιστικά σημαντικό βαθμό (ο πίνακας είναι σχετικά αραιός). Δεύτερον, δύο μόνο παράγοντες, το inclusivennes και pioneering, συσχετίζονται με πολλούς άλλους παράγοντες (γραμμές ή / και στήλες με πολλά κιτρινισμένα πεδία), λαμβάνοντας υπόψη ότι οι άλλοι συσχετίζονται μόνο με έναν ή δύο ή και με κανένα άλλο παράγοντα. Συγκεκριμένα, οι παράγοντες που κυρίως συσχετίζονται με τις άλλες αναπτυξιακές δομές είναι οι πολιτικοί θεσμοί διακυβέρνησης (inclusiveness), είτε αυτοί είναι θεσμοί ελέγχου διαφθοράς (incluv1), λογοδοσίας (inclusv3), είτε γενικής ρυθμιστικής ποιότητας (inclusv2), όπως και οι παράγοντες που συνιστούν την δομή της ανταγωνιστικότητας (pioneering1-4), που αντανακλούν στο σύνολο των εκφάνσεων των οικονομικών δραστηριοτήτων.

Αυτά τα αποτελέσματα συμβαδίζουν με τα συμπεράσματα που βγήκαν από την σύγκριση των κατατάξεων των χωρών σε κάθε δομική διάσταση. Πιο αναλυτικά, από τον παραπάνω πίνακα προκύπτουν μια σειρά από συσχετίσεις μεταξύ παραγόντων, πέραν αυτόν που λογικά θα αναμένονταν, που αξίζει να αναφερθούν. Ισχυρή συσχέτιση λοιπόν προκύπτει μεταξύ των δομών χρηματοδότησης, είτε αυτοί αφορούν τις μίκρο-μεσαίες επιχειρήσεις (prod1), είτε τα ιδιωτικά κεφάλαια υψηλού επιχειρηματικού ρίσκου (risk2), με την επίτευξη διεθνών συν-εφευρέσεων (pioneer1), κάτι που δηλώνει διεθνή συνεργασία για ανάπτυξη καινοτομικών εφαρμογών ριζικά νέας τεχνολογίας. Τονίζεται έτσι η σημασία της επιχειρηματικής χρηματοδότησης

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

στην ώθηση των οικονομικών δομών και δραστηριοτήτων σε αύξουσες αναπτυξιακές τροχιές. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η ισχυρή συσχέτιση που προκύπτει μεταξύ της κουλτούρας επιχειρηματικού ρίσκου (risk3) στην ανάληψη έργων ριζοσπαστικού χαρακτήρα από επιχειρήσεις (prod2), που επιπρόσθετα προβαίνουν σε εκτενείς επενδύσεις Ε & Α (know3) και προγραμμάτων τεχνικής εξειδίκευσης και κατάρτισης των εργαζομένων τους (prod4).

Σημαντικός δομικός παράγοντας εμφανίζεται να είναι και οι πολυμερείς συνεργασίες, μεταξύ εργαζομένων – εργοδοτών (risk1), όπως και μεταξύ πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και της βιομηχανίας (prod5), αφού συμβάλουν σημαντικά στην κεφαλαιοποίηση της Αγοράς (pioneer2), άρα εμμέσως στην κινητικότητα και κατανομή των επενδυόμενων κεφαλαίων σε παραγωγικούς τομείς. Στην αύξηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας με καινοτομικό πρόσημο (pioneer4) συνεπικουρεί ακόμα και η ρύθμιση των μισθών των εργαζομένων σε στάθμη ανάλογη της αύξησης της παραγωγικότητας που συνεισφέρουν με την εργασία τους (prod3), η οποία ρύθμιση συσχετίζεται και με τον αριθμό αιτήσεων διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας (pioneer3), συνεισφέροντας έτσι θετικά στην παραγωγικότητα.

Όσον αφορά τον παράγοντα δημοσιονομικής δέσμευσης σε πολιτικές ανοιχτής Αγοράς (FreeMarket), ο οποίος αποτελεί στην ουσία τον παράγοντα φορολογικής επιβάρυνσης των επιχειρήσεων και των ιδιωτών (freem), φαίνεται ότι συσχετίζεται με το βαθμό ασφάλειας της δανειοληπτικής και δανειοδοτικής διαδικασίας (equal1) και με τις εργατικές ελευθερίες (equal3). Ο κάθε οικονομικός δρών έχει λοιπόν μεγαλύτερη νομικά κατοχυρωμένη ισχύ σε κάθε επιχειρηματική πρωτοβουλία του, και σε αυτό συνεισφέρει και ένα υποστηρικτικό πλαίσιο φορολογικών ελαφρύνσεων. Στο άμεσο αποτέλεσμα όμως, της μέτρησης της παραγωγικότητας (productivity), της καινοτομίας (pioneering) ή της ανταγωνιστικότητας (adaptability), δεν φαίνεται να συνεισφέρει καμία δημοσιονομική παρέμβαση ή παράμετρος, όπως η δημοσιονομική υγεία (stab2) ή ρυθμίσεις περί εμπορικής ελευθερίας (lowb1).

Οι παράγοντες όμως που συνιστούν τους πολιτικούς θεσμούς, όπως είναι ο έλεγχος της διαφθοράς, της λογοδοσίας και της ρυθμιστικής ποιότητας, συσχετίζονται με όλο σχεδόν το φάσμα των αναπτυξιακών δομών. Οι χώρες που κατατάσσονται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

υψηλά στην ανταγωνιστικότητα και την καινοτομία, έχουν αναπτύξει ώριμους και ποιοτικούς θεσμούς διακυβέρνησης και δημοκρατικής εκπροσώπησης, και έτσι αποδεικνύεται η αμφίδρομη σχέση μεταξύ πολιτικών θεσμών από τη μία και οικονομικών δομών από την άλλη. Η εξελικτική τροχιά των δομών του οικονομικού συστήματος παρακινεί και σε εξελικτική ώθηση και τους πολιτικούς θεσμούς, που με αυτό τον τρόπο γίνονται παράγοντες δημιουργικής καταστροφής, οδηγώντας συνολικά την οικονομία σε τροχιά συνεχής ανανέωσης. Η αναποτελεσματικότητα στην λειτουργία των πολιτικών θεσμών στέκεται εμπόδιο στην ανάπτυξη της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας. Εκεί που δεν διαφαίνεται συσχέτιση με άλλους παράγοντες είναι στην οικονομική πολυπλοκότητα (complexity), για την οποία χρειάζεται μεγαλύτερη εξειδίκευση στον προσδιορισμό παραγόντων που δύναται να την επηρεάζουν.

Συμπερασματικά, αν μια χώρα νοηθεί ως ένα *εθνικό σύστημα αναπτυξιακών δομών (ΕΣΑΔ)*, στη βάση των τεσσάρων δομών που αναπτύχθηκαν από τον εννοιολογικό μοντέλο, κάθε χώρα δύναται να βαθμολογηθεί σε κάθε επιμέρους δείκτη απόδοσης, που αφορά μια συγκεκριμένη οικονομική δομή, που συναπαρτίζει το συνολικό οικοδόμημα της οικονομίας της. Η διαφοροποίηση στην απόδοση μιας χώρας σε όλο το μίγμα των δεικτών, διαμορφώνει και την ταχύτητα με την οποία αναπτύσσεται η οικονομία της, μαζί με το βάθος και την έκτασης των αλλαγών που επιφέρονται από τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις της. Οι κεντρικοί και πιο καθοριστικοί δείκτες απόδοσης είναι της παραγωγικότητας, της καινοτομικής πρωτοπορίας, της επιχειρηματικότητας ρίσκου και των πολιτικών θεσμών της συμμετοχικότητας. Οι δημοσιονομικές παρεμβάσεις που μεταφράζονται ως προωθητές αυτών των κατευθύνσεων, είναι αυτές που συνιστώνται για την επίτευξη του στόχου της συνεχής ανάπτυξης. Η ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητάς οδηγεί σε συνθήκες συνεχούς μάθησης, διάχυσης της γνώσης και στην δημιουργία συνεργατικών δομών μεταξύ των παραγωγικών μονάδων με ορίζοντα την καινοτομία τόσο στη διαδικασίες σταδίων παραγωγής προϊόντων (process and incremental product innovation), όσο και σε νέες ριζοσπαστικές τεχνολογίες (radical innovations). Για να φανεί σε συγκριτικό επίπεδο η ομοιότητα και το επίπεδο διαφορών των ευρωπαϊκών χωρών, θα γίνει στατιστικός έλεγχος των κατατάξεων χωρών ανά παράγοντα και θα προταθούν ομαδοποιήσεις των χωρών στη βάση των αξιολογήσεων της απόδοσης τους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

5.4 Διαφοροποιήσεις των εθνικών συστημάτων αναπτυξιακών δομών (ΕΣΑΔ)

Σειρά έχει τώρα, η συγκέντρωση όλων των ευρημάτων σε ένα συνεκτικό σύνολο, με στόχο τον εντοπισμό και την αποκάλυψη της παρουσίας διακριτών προτύπων που χαρακτηρίζουν και διαφοροποιούν τις ευρωπαϊκές χώρες σε ξεχωριστούς σχηματισμούς συστημάτων αναπτυξιακών δομών. Με βάση λοιπόν αυτή την ταξινόμηση των ευρωπαϊκών χωρών σε διαφορετικές ομάδες, θα επιχειρηθεί στη συνέχεια μια σύντομη συζήτηση σχετικά με τις κατευθύνσεις που πρέπει να ακολουθήσει η εκάστοτε εθνική δημοσιονομική και βιομηχανική πολιτική, ώστε να εξασφαλιστεί η εξισορρόπηση (catching up) των χωρών και των περιφερειών στην Ευρώπη, από τον μέχρι τώρα κατακερματισμό της σε μικρές μάκρο-περιφέρειες. Θα επιχειρηθεί και ερμηνεία της υπόθεσης σχετικά με το «Ευρωπαϊκό παράδοξο», σύμφωνα με το οποίο, στην Ευρώπη αποδίδεται εξαιρετική απόδοση στη βασική έρευνα και τις επιστημονικές υποδομές, συνυπάρχοντας όμως με ασθενέστερη απόδοση σε όρους βιομηχανικών εφαρμογών και προϊόντων καινοτομίας, σε σύγκριση με τις ΗΠΑ. ((Dosi et al 2006, Hammadou et al 2014, Cirillo et al., 2016a).

Πραγματοποιήθηκε ανάλυση συστάδων χωρών (cluster analysis) σε σχέση με την κατάταξή τους σε κάθε έναν από τους παράγοντες. Από τις 27 χώρες προέκυψαν έξι συστάδες (Πίνακας 5.7). Δύο συστάδες χωρών με υψηλόβαθμες κατατάξεις σε τρεις ή περισσότερους από τους καθοριστικούς παράγοντες, οι οποίοι ονομάζονται, κατά σειρά, *North+Scand* και *Scand+SW*, τρία ενδιάμεσα συμπλέγματα χωρών στη μέση της κατάταξης σε σχέση με τους περισσότερους παράγοντες, η οποία

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πίνακας 5.7 Μέσο-σταθμική κατάταξη και ομαδοποίηση χωρών από cluster analysis

Country Clustering according to factor rankings																		
	cluster means by factor																	
		INCLUSIVENESS	STABILITY	EQUALITY	RISKINESS	LOWBARRIERS	FREEMARKET	PRODUCTIVITY	KNOWLEDGE	PIONEERING	COMPLEXITY	ADAPTABILITY						
North+Scand	2	4,3	9,8	19,3	6,5	13,3	24,3	4,0	6,5	6,3	18,3	9,0						
Scand+SW	6	6,0	7,3	13,0	2,7	11,3	8,3	4,7	16,7	2,7	19,3	21,0						
Baltic	1	20,0	5,7	8,7	16,7	3,3	7,7	15,3	22,3	22,7	14,3	2,7						
MidZone+CY	4	9,6	20,4	7,0	9,6	20,2	9,6	10,8	10,4	12,0	17,8	11,4						
EastBlock	5	23,2	11,4	8,8	23,6	10,6	8,4	20,2	19,8	22,6	3,8	18,6						
Med+Balk	3	17,0	20,1	22,4	18,3	18,1	20,4	21,0	12,0	14,9	13,7	17,3						
Baltic		Estonia	1			Croatia	3			Austria	4							
		Latvia	1			France	3			Belgium	4							
		Lithuania	1		Med + Balk	Greece	3		MidZone+CY	Cyprus	4							
						Italy	3			Ireland	4							
North+Scand		Germany	2			Portugal	3			U.K.	4							
		Netherlands	2			Slovenia	3											
		Norway	2			Spain	3			Czech Rep.	5							
		Sweden	2							Hungary	5							
						Denmark	6		EastBlock	Poland	5							
					Scand+SW	Finland	6			Romania	5							
						Switzerland	6			Slovak Rep.	5							

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

ονομάζεται *Baltic*, *MidZone+CY* και *EastBlock* και μία ομάδα με χώρες χαμηλού επιπέδου για τους περισσότερους παράγοντες, η οποία ονομάζεται *Med+Balk*. Στην συνέχεια εξετάζονται αυτά τα συστήματα αναπτυξιακών δομών και συζητούνται εν συντομία οι ιδιότητές τους, που προκύπτουν από τις θέσεις κατάταξης που λαμβάνουν ατομικά οι χώρες στους επιμέρους δείκτες και συλλογικά στους μέσους όρους της ομάδας στην οποία ανήκουν (πίνακας 5.7).

Το κορυφαίων επιδόσεων, πλην δύσκαμπτο, ΕΣΑΔ. Η ομάδα *North+Scand* αποτελείται από τις αναπτυγμένες χώρες του ευρωπαϊκού Βορρά, την Γερμανία, την Ολλανδία, την Νορβηγία και την Σουηδία. Οι χώρες αυτές πετυχαίνουν κορυφαία απόδοση στην παραγωγικότητα, την οικονομία της γνώσης αλλά και στους πολιτικούς θεσμούς διαφάνειας και συμμετοχικότητας, όπως φαίνεται για παράδειγμα στη Σουηδία (Feld και Kirchgassner 2000). Διακρίνονται για το πιο υψηλό ανθρώπινο κεφάλαιο, τις βαθύτερες συνεργατικές δομές με παραγωγικό πρόσημο και τους πιο ώριμους δημοκρατικούς θεσμούς διακυβέρνησης. Η Γερμανία, όπως και η Σουηδία, ξεχωρίζουν από τις υπόλοιπες δύο γιατί μεταφράζουν αρκετά πιο αποδοτικά τις παραπάνω εισροές σε πολυπλοκότητα προϊόντων και σε ένα πρότυπο εξαγωγών, υψηλής τεχνολογικής αναβάθμισης. Η Σουηδία όμως από την άλλη, διατηρεί τα πρωτεία στην πρωτοποριακή καινοτομία, έχει πολύ υψηλό δείκτη οικονομικής πολυπλοκότητας (ECI), ως κέντρο διεθνών συνεργασιών, και με ένα δραστήριο και κινητικό επιχειρηματικό περιβάλλον, υψηλής κεφαλαιοποίησης και ευέλικτων πτωχευτικών κανόνων. Οι υψηλές αποδόσεις συμπληρώνονται όμως και με σημαντικές υστερήσεις στην αγορά εργασίας, με ρυθμιστικές ακαμψίες και φορολογικές επιβαρύνσεις, επιβεβαιώνεται και από το WB Report Sweden's Business Climate 2014, κάτι που οδηγεί σε χαμηλότερη βιομηχανική απόδοση. Συνολικά λοιπόν, οι χώρες που ανήκουν σε αυτό το σύστημα δομών, συνδυάζουν καλά τις υψηλές επιδόσεις τους στην αποτελεσματικότητα των πολιτικών θεσμών και στην παραγωγή και διάχυση της επιστημονικής και τεχνολογικής γνώσης και επιτυγχάνουν υψηλή παραγωγικότητα, αλλά λόγω δυσκαμψιών και ρυθμιστικών περιορισμών, δεν δημιουργούν τις συνθήκες εκείνες για να επιτελείται ιδανικά και αποτελεσματικά η δημιουργική καταστροφή, που θα τις διατηρήσει μακροχρόνια στην αιχμή.

Το διασπαστικό και ριψοκίνδυνο ΕΣΑΔ. Η ομάδα *Scand+SW*, που αποτελείται από την Δανία, την Φιλανδία και την Ελβετία, μικρές χώρες στον μεσαίο άξονα της Ευρώπης, ανήκει στην ίδια κατηγορία με την ομάδα *North+Scand,* αφού παρουσιάζει

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

ισάξιες, έως και ανώτερες αποδόσεις στους επιμέρους δείκτες. Οι δύο ομάδες χωρών μοιράζονται από κοινού όλα τα δομικά πλεονεκτήματα παραγωγικότητας, πρωτοπορίας και διαφάνειας, και επιπροσθέτως η ομάδα *Scand+SW* απολαμβάνει και εύκαμπτη αγορά εργασίας, χωρίς τους περιορισμούς μιας βαριάς φορολογίας, κάτι που δεν συναντάται στην ομάδα *North+Scand*. Η Ελβετία ξεχωρίζει για τις πιο καινοτόμες, δικτυακά οργανωμένες και παραγωγικές επιχειρήσεις της, σε μια αγορά με τις περισσότερες χρηματοδοτικές ευκολίες και σε δημοσιονομικό περιβάλλον άκρας υγείας, διαθέτοντας και την κορυφαία θέση στην Ευρώπη στην οικονομική πολυπλοκότητα (ECI), καθιστώντας την χώρα με το πιο άρτιο ΕΣΑΔ. Αυτό που παρατηρείται όμως στις άλλες δυο χώρες είναι ότι με αυτό τον συνδυασμό κορυφαίων επιδόσεων, η πολυπλοκότητα και εξαγωγική αρτιότητα δεν επιτυγχάνεται. Η απάντηση ίσως βρίσκεται στην μικρή υστέρηση που συναντάται σε αυτές τις χώρες στον παράγοντα ανθρώπινο κεφάλαιο, δηλαδή στους υψηλά καταρτισμένους εργαζόμενους, με δυνατότητες να συνεισφέρουν στην τοπική ανταγωνιστικότητα. Η εξέταση των ιδιοτήτων των άλλων ομάδων χωρών ίσως ρίξει φως στο παράγοντα, ή στο μίγμα παραγόντων, που συνεισφέρει αποτελεσματικά στην αύξηση της πολυπλοκότητας. Συμπερασματικά, το σύστημα δομών αυτών των μικρών χωρών προσφέρει ένα περιβάλλον υψηλών επιδόσεων επιχειρηματικότητας, σε βαθμό που ικανοποιούνται οι προϋποθέσεις της δημιουργικής καταστροφής, και είναι ορατός και προσπελάσιμος ο ορίζοντας των πιο ακραίων τεχνολογικών δυνατοτήτων, πλην όμως σχετικά περιορισμένου εύρους.

Το ευέλικτο αλλά στείρο ΕΣΑΔ. Η ομάδα *Baltic*, των βαλτικών χωρών – Εσθονίας, Λετονίας και Λιθουανίας – χώρες μικρές και σχετικής δομικής ομοιογένειας, αποδίδουν υψηλά στις πολιτικές ανοιχτού εξωστρεφούς εμπορίου, στην ώθηση της επιχειρηματικότητας και στην τοπική ανταγωνιστικότητα εταιρειών με εργατικό δυναμικό υψηλής εξειδίκευσης, σε περιβάλλον καλής δημοσιονομικής υγείας και χαμηλών φορολογικών επιβαρύνσεων. Παρόλα αυτά οι χώρες αυτές υστερούν σημαντικά σε δομές οικονομίας της γνώσης, πρωτοποριακής καινοτομίας και πολιτικούς θεσμούς διαφάνειας και διαφθοράς. Η Εσθονία αποκλίνει λίγο από το παραπάνω πρότυπο, αφού παρουσιάζει καλύτερο δείκτη παραγωγικότητας, ανθρώπινου κεφαλαίου και επιχειρηματικών συνεργειών, και αυτό αντανακλάται στη καλύτερη οικονομική πολυπλοκότητα μεταξύ των άλλων δύο χωρών. Συνολικά οι χώρες αυτές χαρακτηρίζονται από ένα σύστημα δομών ευελιξίας, που τυπικά θα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

αποτελούσε ένα ενάρετο μονοπάτι για την παραγωγικότητα και την καινοτομία, αλλά λόγω της απουσίας ποιοτικών πολιτικών θεσμών διαφάνειας και ίσων ευκαιριών, η εξάρτηση διαδρομής καθηλώνει την οικονομία των χωρών αυτών από πλευράς έμπνευσης και δημιουργικής ανανέωσης.

Το ισορροπημένο και ίσων ευκαιριών ΕΣΑΔ. Η ομάδα χωρών *MidZone+CY*, αποτελείται από την Αυστρία, την Ιρλανδία, την Αγγλία, το Βέλγιο και την Κύπρο. Η ομάδα αυτή είναι η ομάδα με μέσες επιδόσεις σε όλους τους παράγοντες, πλην της δημοσιονομικής σταθερότητας και των φραγμών του εξωτερικού εμπορίου. Οι καίριοι παράγοντες που εκφράζουν τις ιδιότητες του πολιτικού συστήματος, όπως και αυτοί που δηλώνουν την ανταγωνιστικότητα του οικονομικού συστήματος έχουν ικανοποιητική επίδοση. Συγκεκριμένα υπάρχει θεσμική διαφάνεια στις πολιτικές αποφάσεις και εγκαθιδρυμένες ελευθερίες και ευελιξίες στην αγορά εργασίας, όπως και δομές κινήτρων για το ανοιχτό εμπόριο. Όσον αφορά το οικονομικό σύστημα, η αξιολόγηση των παραγόντων της παραγωγικότητας, της πρωτοποριακής καινοτομίας και της οικονομίας της γνώσης είναι στην μέσο-ανώτερη κλίμακα. Η χώρα που καταφέρνει να μεταφράσει τους δείκτες οικονομικής ευρωστίας σε πολυπλοκότητα είναι η Αυστρία, κάτι που δεν το επέτυχαν οι χώρες *North+Scand* και *Scand+SW.* Ίσως για αυτό να οφείλεται η άριστη επίδοση στην οικονομία της γνώσης, δηλαδή στην ποιότητα του ανθρωπίνου κεφαλαίου και τις ένδο-εταιρικές επενδύσεις Ε & Α. Η κατηγορία αυτή του συστήματος δομών διακρίνεται για το γεγονός ότι αποφεύγονται οι δυσκαμψίες των φορολογικών βαρών και ρυθμιστικών περιορισμών, επιτυγχάνονται καλές αποδόσεις συμμετοχικότητας και ανταγωνιστικότητας, αλλά με κόστος την επιβάρυνση των δημόσιων προϋπολογισμών, που σηκώνουν δυσανάλογο βάρος για την ανάπτυξη, ή λόγω δυσλειτουργικής δημόσιας διοίκησης.

Το εξαγωγικής πολυπλοκότητας αλλά με αδιαφάνεια ΕΣΑΔ. Η ομάδα *EastBlock*, αποτελείται από τις παρακάτω χώρες : Τσεχία, Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβακία και Ρουμανία. Είναι χώρες κυρίως του πρώην ανατολικού μπλοκ, που εμφανίζουν πολλές ανεπιτυχείς δομές αλλά που, παραδόξως, κατέχουν τα πρωτεία της εξαγωγικής πολυπλοκότητας. Από τις προηγούμενες αναλύσεις αναδυόταν η απορία πώς ένα σύστημα δομών θα απέδιδε υψηλά στο παράγοντα της οικονομικής πολυπλοκότητας, και είχε προκύψει ένας πιθανός χαμένος κρίκος που απουσίαζε και από τα πιο αποδοτικά συστήματα, αυτός της ποιότητας του ανθρώπινου κεφαλαίου. Σύμφωνα με την μελέτη της Cazacu A.M. (2015), προκύπτει υψηλή ετερογένεια στην

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

παραγωγικότητα των επιχειρήσεων στις χώρες αυτής της ομάδας, με τις μεγάλες εταιρείες να επιδεικνύουν υψηλές επιδόσεις καινοτομίας, σε αντίθεση με τις μικρότερες, και άρα ορθώς τα αποτελέσματα της έρευνας μας υπέδειξαν τον παράγοντα ανθρώπινο κεφάλαιο, το οποίο όμως χρειάζεται την οργανωτική δομή μιας καινοτόμου επιχείρησης για να αξιοποιηθεί. Περαιτέρω, από την αξιολόγηση των κατατάξεων των χωρών αυτής της ομάδας, δεν προκύπτει συσχέτιση της πολυπλοκότητας με την οικονομία της γνώσης, πάρα μόνο με δείκτες όπως της ποιότητας κανόνων δικαίου, φόρο-ελαφρύνσεις και ευελιξίες στον καθορισμό μισθών και άλλων εργατικών ελευθεριών, σε περιβάλλον όμως αδιαφάνειας, διαφθοράς και χαμηλής παραγωγικότητας. Οι προσπάθειες για την συσχέτιση της πολυπλοκότητας δεν έχει δώσει αποτελέσματα ούτε και με τον πίνακα των συσχετίσεων της προηγούμενης ενότητας. Άρα λοιπόν το σύστημα δομών αυτών των χωρών, στις οποίες δεν έχουν ωριμάσει οι θεσμοί της δημοκρατίας και της ανοιχτής Αγοράς, παραδόξως παράγουν και εξάγουν πολύπλοκα προϊόντα, κάτι που αξίζει περεταίρω διερεύνησης. Η μελέτη των Uzagalieva, Kočenda και Menezes (2010), ρίχνει φως στον συγκεκριμένο προβληματισμό, και λύνει το παράδοξο στρέφοντας την προσοχή στη τοπική οικονομική γεωγραφία των χωρών αυτών, παρακάμπτοντας τις σχετικά κλειστές πολιτικές δομές, όπου οι εγχώριές high-tech βιομηχανίες γίνονται εστία έλξης πολυεθνικών και ΑΞΕ, δημιουργώντας τοπικά δίκτυα καινοτομίας με πολλαπλασιασμό ωφελειών στην ευρύτερη περιοχή (spill-over effects).

Τα στάσιμα με ιδιόμορφες αναποτελεσματικότητες ΕΣΑΔ. Σε αυτή την ομάδα χωρών, την *Med+Balk*, ανήκουν οι παρακάτω χώρες: Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Σλοβενία, Κροατία και Ελλάδα. Τα κοινά χαρακτηριστικά αυτών των χωρών είναι οι δυσκαμψίες στην αγορά εργασίας και την φορολογική πολιτική, η αβεβαιότητα και ανισορροπία στην δημοσιονομική πολιτική και τα φράγματα στη κινητικότητα της αγοράς και στην κατανομή των κεφαλαίων. Ως αποτέλεσμα παρατηρείται έλλειψη επιχειρηματικής κουλτούρας ρίσκου, απουσία επαρκών χρηματοδοτικών επενδυτικών καναλιών και χαμηλές πτήσεις στην καινοτομική δραστηριότητα. Οι επιχειρήσεις αποτυγχάνουν να αναδιοργανωθούν αποτελεσματικά, καθώς δεν επενδύουν στη κατάρτιση των εργαζομένων και στη διαμόρφωση συνεργειών με σκοπό την παραγωγικότητα. Αν και το εκπαιδευτικό σύστημα, λόγω ισχυρών παραδόσεων λειτουργεί σε αποδοτικό βαθμό, η αναποτελεσματική γραφειοκρατία και η αδιαφανής δημόσια διοίκηση δεν αφήνουν περιθώρια στην

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

ανάπτυξη δεξιοτήτων και νέας τεχνογνωσίας, αναγκαίων μέσων για μια ανταγωνιστική και υψηλή πολυπλοκότητα βιομηχανία.

Οι χώρες βέβαια σε αυτή την ομάδα έχουν ανομοιογένεια μεταξύ τους και εξελίσσονται ως ιδιόμορφα συστήματα αναπτυξιακών δομών στη βάση των ιδιαίτερων τους παραμέτρων που χαρακτηρίζει την εξελικτική τους τροχιά. Για παράδειγμα η Σλοβενία, με το πιο εκπαιδευμένο ανθρώπινο κεφάλαιο, έχει αναπτύξει σημαντικά δικτυωμένη βιομηχανία με ποικιλία στην τεχνολογική εξειδίκευση, χωρίς την βοήθεια υποστηρικτικών δημόσιων πολιτικών. Η Γαλλία, με το επίπεδο της ευελιξίας και της ελευθερίας στην κινητικότητα της αγοράς αρκετά βεβαρυμμένο, λόγω δύσκαμπτων ρυθμίσεων, εν τούτοις διατηρεί μια σφύζουσα επιχειρηματική κουλτούρα που της έχει αποφέρει υψηλή παραγωγικότητα και ικανοποιητική καινοτομική απόδοση, σε βαθμό που ίσως να τις άρμοζε καλύτερα η ομάδα του ισορροπημένου ΕΣΑΔ . Αντίστοιχα και στην Ιταλία, η επιχειρηματική πρωτοβουλία έχει βρει πετυχημένες οργανωτικές και συνεργατικές διεξόδους για να εξειδικευτεί ποικιλοτρόπως στα παραγόμενα προϊόντα της, αναλογιζόμενοι τις ακαμψίες στις δομές διακυβέρνησης της. Η Πορτογαλία και η Ισπανία παρουσιάζουν εξίσου κάποιες καλές επιδόσεις, όπως στην τοπική ανταγωνιστικότητα, αλλά μέχρι εκεί. Εκεί που δεν διακρίνεται καθόλου φως στο τούνελ είναι στην Ελλάδα και λιγότερο στην Κροατία, όπου καμία αναπτυξιακή δομή δεν προσφέρεται για κάποιο άλμα ανάπτυξης. Νεότερες μετρήσεις καινοτομικών παραγόντων όμως, στους οποίους γίνεται αναφορά στο επόμενο κεφάλαιο, αναβαθμίζουν αρκετά την εικόνα της Ελλάδας στις καινοτομικές αποδόσεις, από το 2019 και μετά.

5.5 Συσχέτιση κατάταξη ΕΣΑΔ με δείκτη τοπικής Αυτονομίας

Από ένα άρθρο της Ευρωπαϊκής επιτροπής με τίτλο Δείκτης αυτοκυβέρνησης για τοπικές αρχές (Ladner, Keuffer και Baldersheim 2015) προκύπτει ένας δείκτης που μετράει την τοπική αυτονομία μιας περιοχής (Local Autonomous Index, LAI). Αυτός ο δείκτης συμπεριλαμβάνει επτά διαστάσεις που καλύπτουν όλες τις πτυχές του φαινομένου. Αυτές είναι η νομική αυτονομία (νομική θέση των δήμων εντός του κράτους), η οργανωτική αυτονομία (η έκταση των πολιτικών αποφάσεων εντός της δικής τους διοίκησης,) το πεδίο εφαρμογής πολιτικής (το εύρος λειτουργιών όπου οι δήμοι συμμετέχουν στην παροχή υπηρεσιών), αποτελεσματική πολιτική διακριτική

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

ευχέρεια (το εύρος των καθηκόντων για τα οποία η τοπική αυτοδιοίκηση έχει ουσιαστικά λόγο), δημοσιονομική αυτονομία (συνδυασμός μεταβλητών που σχετίζονται με οικονομικούς πόρους της τοπικής αυτοδιοίκησης), κεντρικός ή περιφερειακός έλεγχος (διοικητική εποπτεία, ο βαθμός στον οποίο οι δήμοι ελέγχονται από υψηλότερα επίπεδα), η κάθετη επιρροή (ο βαθμός στον οποίο οι δήμοι μπορούν να επηρεάσουν τις πολιτικές αποφάσεις σε υψηλότερα επίπεδα).

Αυτός ο δείκτης ταυτίζεται ως εννοιολογικός ορισμός με την δημοσιονομική αποκέντρωση που αναφέρθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο, καθώς καλύπτει επαρκώς τις ιδιότητες που σχετίζονται με τις διαστάσεις του φαινομένου της αποκέντρωσης. Ο δείκτης προσφέρεται μαζί με δεδομένα για τις ευρωπαϊκές χώρες για το έτος 2015. Δίδεται έτσι η ευκαιρία να συσχετιστεί το σύστημα αναπτυξιακών δομών στην συνολική του μορφή με αυτόν τον δείκτη, και με αυτόν τον τρόπο εξετάζονται οι τυχόν αποκλίσεις και συγκλίσεις των δύο δεικτών για κάθε ευρωπαϊκή χώρα. Σχετική ταύτιση των κατατάξεων των χωρών μεταξύ των δύο δεικτών, παραπέμπει στην ερμηνεία της αιτιακής διασύνδεσης των φαινομένων, ότι δηλαδή η συνολική απόδοση του ΕΣΑΔ οφείλεται στο βαθμό τοπικής αυτονομίας. Από την παράθεση των σχετικών γραφημάτων του καταλόγου 6 προκύπτει ότι μόνο 5 από τις 27 χώρες αποκλίνουν σημαντικά, άνω των 12 μονάδων, και άλλες 5, μεταξύ 6 – 8 μονάδες, από την σχετική σύγκλιση. Οι θετικές αποκλίσεις δύναται να ερμηνευθούν ως πλεονάζον δυναμικό της τοπικής αυτονομίας που δεν αξιοποιείται δημιουργικά για να παράγει οικονομικό αποτέλεσμα, και οι αρνητικές αποκλίσεις υποδεικνύουν οικονομική αποτελεσματικότητα που προέρχεται από μια πιο ενοποιημένη, ιεραρχικά και συγκεντρωτικά, δομή εξουσίας.

Η Ιρλανδία, η Αγγλία, η Ολλανδία, η Σλοβενία και η Κύπρος, σε σειρά φθίνουσας κατάταξης, αντλούν πολλά από τα αναπτυξιακά τους αποτελέσματα από τη συγκεντρωτική τους δομή, αλλά με την επισήμανση ότι θα μπορούσαν να βελτιώσουν περαιτέρω τις αναπτυξιακές επιδόσεις τους αποκεντρώνοντας περισσότερο τις δομές τους και αντίστοιχα η Πολωνία, η Ιταλία, η Φιλανδία, η Γαλλία και η Σλοβακία έχουν να αντλήσουν παραπάνω δυναμικότητα από τις δυνατότητες που προσφέρει η αποκεντρωμένη τους πολιτική και οικονομική δομή. Ο δείκτης LAI προσφέρεται έτσι ως μια προτεινόμενη κατεύθυνση που μπορεί να πάρει η δημόσια πολιτική για να διευρύνει τις διαδικασίες δημιουργικής καταστροφής, ώστε να αποδεσμευτούν αναξιοποίητες δυνάμεις προς το στόχο της συνεχής μάθησης

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

και καινοτομίας. Αυτοί είναι άλλωστε οι στόχοι που ορίζει η θεωρία της ενδογενούς παραγωγικής ανάπτυξης

Πίνακας 5.8 Δύο γραφήματα απεικόνισης της συσχέτισης μεταξύ της μέσης στάθμης δομών και του δείκτη τοπικής αυτονομίας (LAI)

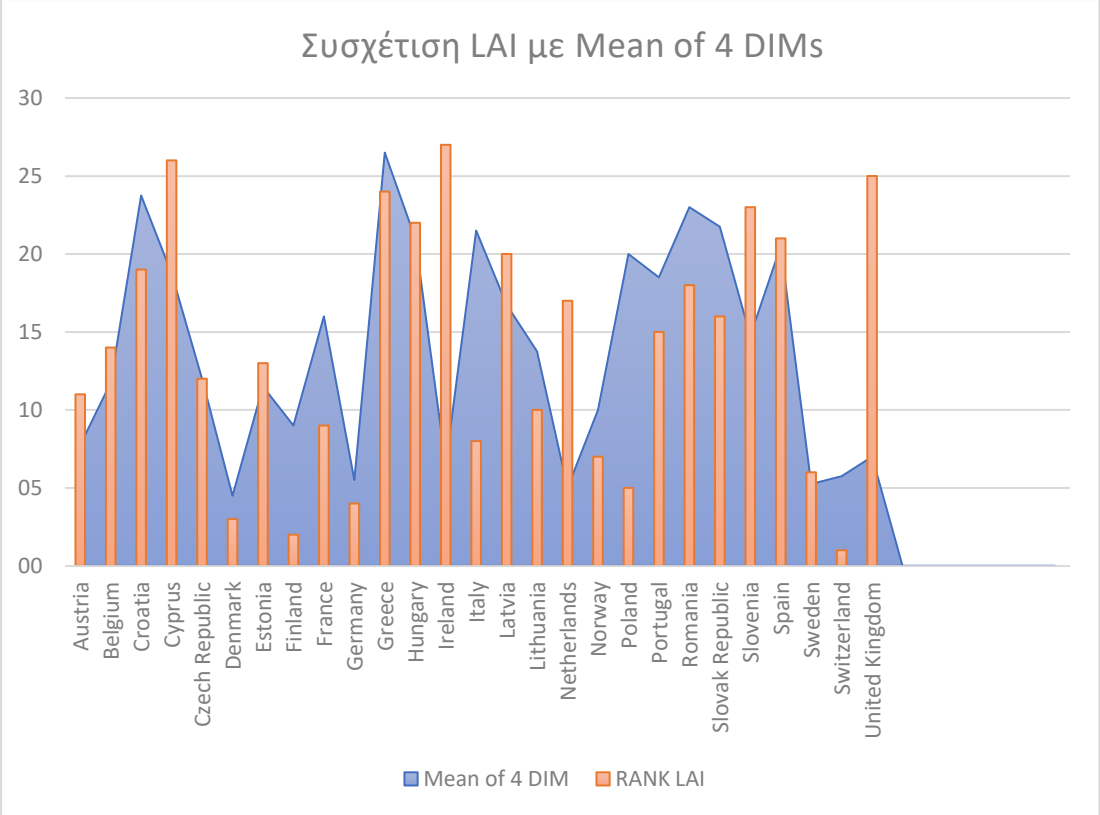

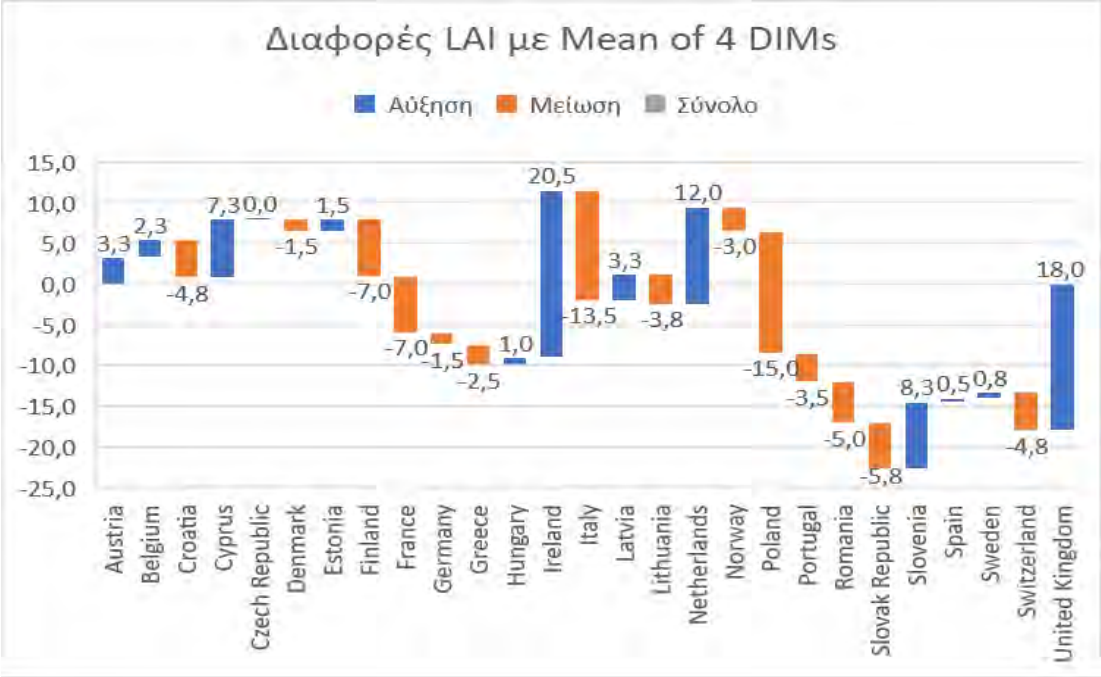

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

ως το ενάρετο μονοπάτι για την μακροχρόνια ευημερία. Με τον όρο ‘αναξιοποίητες δυνάμεις’ η προσοχή στρέφεται στις δυνατότητες που ενυπάρχουν και εκδηλώνονται, όταν προκρίνονται οι συμμετοχικές και συνεργατικές δομές των ενεργών και δραστήριων πολιτών για τον καθορισμό και την επίτευξη στόχων ως προς την αναπτυξιακή πορεία της τοπικής περιοχής τους. Τα αποτελέσματα των οικονομετρικών αναλύσεων εκεί συνέτειναν άλλωστε, στο κεντρικό ρόλο των δημοκρατικών και συμμετοχικών δομών, ως το βασικό κανάλι από όπου εκπορεύονται και διαχέονται οι θετικές εξωτερικότητες των έργων της επιχειρηματικότητας και της τεχνολογικής ευρηματικότητας. Η λανθάνουσα δυναμική αυτού του καναλιού έρχεται στην επιφάνεια για να τεθεί σε λειτουργία από την ένταση και το ποιοτικό βάθος της τοπικής αυτονομίας και πρωτοβουλίας, εξού και η σημασία του δείκτη LAI.

5.6 Συμπεράσματα και συνοπτικές παρατηρήσεις

Όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, η εμπειρική ανάλυση που έχει πραγματοποιηθεί μέχρι τώρα στην παρούσα μελέτη, στηρίχτηκε στην βιβλιογραφία των εθνικών συστημάτων καινοτομίας (NIS), εκκινώντας από την θεωρητική σύλληψη ότι η οικονομία είναι ένα σύστημα αναπτυξιακών δομών, κατά αντιστοιχία με την εννοιολόγηση των δομών από όπου προέρχεται η καινοτομία ως ένα σύστημα που την παράγει. Στη παρούσα μελέτη η καινοτομία ως παραγωγικός στόχος διευρύνεται για να συμπεριλάβει συνολικά την ανάπτυξη και την οικονομική μεγέθυνση. Αφορμή της επιλεχθείσας μεθοδολογίας είναι η ερευνητική προσπάθεια των (Shrolec και Verspagen 2008), (Cirillo et al. 2016b) και (Wirkierman et al. 2018), οι οποίοι διαμόρφωσαν το εννοιολογικό πλαίσιο των διαστάσεων των συστημάτων καινοτομίας, και συνεισέφεραν στην ερμηνεία της πολυπλοκότητας του φαινομένου. Η ερευνητική πρόταση που ανακοινώνεται με την παρούσα εργασία είναι η μεταφορά προς αξιοποίηση αυτού του θεωρητικού πλαισίου στο πεδίο των θεσμικών οικονομικών της ενδογενούς ανάπτυξης. Τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης έχουν παρουσιαστεί και περιγραφεί παραπάνω και έχουν προκύψει, από την επεξεργασία τους, κάποια νέα εμπειρικά ευρήματα, όπως και ερωτήματα που δεν βρήκαν ξεκάθαρη απάντηση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Μεθοδολογικά, δεν έγινε εστίαση σε μια μεγάλη διαμήκης προοπτική (longitudinal perspective) που πιθανώς θα ξεκαθάριζε κάποια από τα ερωτήματα που προέκυψαν, αλλά η εμπειρική στρατηγική της επικέντρωσης στην λεπτομερή πολυπλοκότητα και συνθετότητα των αλληλοσχετιζόμενων δομών, άνοιξε νέους ερευνητικούς ορίζοντες. Οι οικονομικοί δρώντες, όπως οι επιχειρηματίες και οι εργαζόμενοι, συνεργάζονται και σχηματίζουν ένα πολύπλοκο δίκτυο παικτών, εισερχόμενοι μέσα σε ένα πλαίσιο διακυβερνητικών δομών, που περιλαμβάνει κανόνες, κίνητρα, περιορισμούς και υποχρεώσεις. Τα παραγόμενα αποτελέσματα και η κατανομή τους, είναι οι εκροές αυτού του ολιστικού συστήματος, του οποίου οι ιδιότητες των επιμέρους 'συστατικών' λειτουργούν ως εισροές που ρυθμίζουν παραμετρικά τα αποτελέσματα που εξέρχονται. Όπου ΄συστατικά΄ νοούνται οι δομές των τεσσάρων διαστάσεων με τους λανθάνοντες παράγοντες και οι αντίστοιχες μεταβλητές τους, δηλαδή, οι πολιτικοί θεσμοί, η επιχειρηματικότητα, η καινοτομία και η ανταγωνιστικότητα, οι οποίοι καλύπτουν συνολικά όλη την έκταση των οικονομικών δρώμενων.

Ο ερευνητικός στόχος ήταν να χαρτογραφηθούν και συστηματοποιηθούν οι δομικές διαστάσεις και παράγοντες στις ευρωπαϊκές χώρες για τις οποίες υπάρχουν επαρκή δεδομένα, και μέσα από την μεταξύ τους συσχέτιση, να φανερωθούν οι πιο καθοριστικοί κρίκοι, τυχόν συμπληρωματικότητες ή και υποκαταστάσεις παραγόντων. Τελικά οι χώρες αποκωδικοποιήθηκαν και απέκτησαν ιδιότητες που χαρακτηρίζει το σύστημα δομών τους, οι οποίες διαφοροποιούνται σε έξι συστάδες, μερικές από τις οποίες έχουν χαρακτηριστικά κορυφαίων τεχνολογικών επιδόσεων (ομάδα Scand+SW), άλλες τυπικών αργοπορημένων (ομάδα Med+Balk) και άλλων πρόωρα αναπτυγμένων (ομάδα EastBlock). Ωστόσο, έχουν επίσης εντοπιστεί συστάδες που έρχονται σε αντίθεση με τις προβλέψεις που θα γίνονταν λόγω των παραδοσιακών τους προδιαγραφών σύμφωνα με τα νεοκλασικά οικονομικά, ως παραδείγματα χωρών που έχουν καλή απόδοση παρά τις αντιξοότητες δημοσιονομικής πολιτικής (ομάδα MidZone+CY)) και άλλες που δεν αποδίδουν καλά παρά ένα σημαντικό θεσμικό υποστηρικτικό πλαίσιο (ομάδα Baltic).

Οι αποχρώσεις των ευρωπαϊκών ΕΣΑΔ είναι επομένως πολλές, όπως αναμενόταν από την υψηλή ετερογένεια σε επίπεδο μεγέθους χώρας, βιομηχανικών δομών, επιχειρηματικής κουλτούρας, εξωστρέφειας του εμπορίου, και πλαισίου δημόσιας υποστήριξης. Ο κοινός παρονομαστής είναι ότι τα μονοπάτια και οι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

εξελικτικές τροχιές των ΕΣΑΔ δεν αποδίδονται ποτέ από μία μόνο διάσταση, ας πούμε επενδύσεις στην Ε & Α, ή στα φορολογικά κίνητρα. Όχι μόνο δεν ισχύει η προτροπή ότι μια ενδεδειγμένη συνταγή είναι μονόδρομος για όλους, αλλά η όποια δημοσιονομική λύση ή παρέμβαση πρέπει να προσαρμόζεται στην πολυπλοκότητα των εκάστοτε συνθηκών.

Οι προκλήσεις για τις βιομηχανικές και μεταρρυθμιστικές πολιτικές βρίσκονται επομένως σε πολλά επίπεδα. Κατ' αρχήν, επείγεται η επιτάχυνση της διαδικασίας απομάκρυνσης από τις αρχικές συνθήκες. Επιπλέον, τίθεται η ανάγκη σωστού χρονικού συντονισμού της όποιας δημόσιας παρέμβασης, που να λαμβάνει υπόψιν το βαθμό απορροφητικής ικανότητας των επιχειρήσεων και οργανισμών, ώστε να επωφεληθούν από αυτήν. Πρόκληση αποτελεί και η αναγνώριση και η επιλογή της κατάλληλης τεχνολογικής ευκαιρίας προς ενίσχυση, που να ταιριάζει καλύτερα στην εκάστοτε βιομηχανική δομή. Η επιλογή της κατεύθυνσης των διαρθρωτικών αλλαγών και η ανάλογη καθοδήγηση οφείλει να αντανακλά την ιδιαιτερότητα των δομικών συνθηκών, ώστε να διασφαλίζεται η μακροοικονομική ισορροπία και να διατηρούνται ευνοϊκές συνθήκες ζήτησης, μιας και το υπόδειγμα της ενδογενούς ανάπτυξης στηρίζεται στην προϋπόθεση της εσωτερικής ευρωστίας και παραγωγικότητας, και κατ' επέκταση και της εξωτερικής, μιας και τα ευρωπαϊκά κράτη αποτελούν ενιαία αγορά και οδεύουν σε περαιτέρω πολιτική ενοποίηση.

Η έρευνα μέχρι τώρα έχει ανοίξει περισσότερες ερωτήσεις από ό,τι προσφέρει όσον αφορά τις απαντήσεις. Με τη χαρτογράφηση των κρίσιμων σχέσεων μεταξύ των πολιτικών θεσμών, της επιχειρηματικότητας, των δομών καινοτομίας και τα αποτελέσματα στην μορφή της συνολικής ανταγωνιστικότητας μιας οικονομίας, βρέθηκαν μια σειρά από σημαντικά μοτίβα, αναλύοντας τα συστήματα αναπτυξιακών δομών των ευρωπαϊκών δομών. Ωστόσο, επειδή τα δεδομένα που αντλήθηκαν δεν εισχωρούν αρκετά στις τοπικές ιδιαιτερότητες των συναλλακτικών τριβών, δεν παρέχεται οριστική εξήγηση για πολλές από αυτές τις κανονικότητες. Αντίθετα, δίνεται ένα σύνολο ανοιχτών ερωτήσεων, με σκοπό την έμπνευση μελλοντικών ερευνών. Συνοψίζονται τώρα μερικές από αυτές τις ερωτήσεις, παρακάτω.

Πόσο καθοριστική είναι η επίδραση των πολιτικών θεσμών διαφάνειας και συμμετοχικότητας στην ανάπτυξη της παραγωγικότητας και της καινοτόμου επιχειρηματικότητας; Σε ποιο βαθμό εξαρτώνται οι καινοτομικές επιδόσεις από τις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

θεσμικές ρυθμίσεις για μια ανοιχτή και εξωστρεφής Αγορά; Υπάρχει ευθεία σύνδεση της ποιότητας του ανθρωπίνου κεφαλαίου με την τεχνολογική αναβάθμιση και την οικονομική πολυπλοκότητα; Η δημοσιονομική υγεία, δηλαδή ο ισορροπημένος προϋπολογισμός, δεν φαίνεται να αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην επίτευξη υψηλών αποδόσεων ανταγωνιστικότητας, σύμφωνα με τον πίνακα συσχετισμών μεταξύ των παραγόντων, αλλά αυτό χρήζει περαιτέρω διερεύνησης, μιας και δύναται να εξηγεί κάποια από τα παράδοξα που εμφανίστηκαν στην πορεία της ανάλυσης των αποτελεσμάτων. Ένα από αυτά είναι η μη σύνδεση της βιομηχανικής και εξαγωγικής πολυπλοκότητας με κανένα από τους παράγοντες, με μόνο, σχετικά αδύνατο υποψήφιο, το ανθρώπινο κεφάλαιο και τις επενδύσεις σε Ε & Α. Επιπλέον, φάνηκε ότι χώρες με έντονη γραφειοκρατία και καθεστώς διαφθοράς, καταφέρνουν να ξεπεράσουν αυτά τα εμπόδια και να ανταγωνιστούν τεχνολογικά επι ίσους όρους τις πιο ώριμες, δημοκρατικά, και υψηλών παραγωγικών επιδόσεων, οικονομίες.

Εν ολίγοις, κάποιες δομές λειτουργούν συμπληρωματικά για να επιφέρουν τα θετικά αποτελέσματα, και κάποιες δομές υποκαθίστανται και παρακάμπτονται πλήρως από εναλλακτικά μείγματα μίκρο-δομών που, συνδυαζόμενες οι δια-δράσεις τους, επιτυγχάνουν αποτελέσματα υψηλών επιδόσεων. Απαιτείται περαιτέρω έρευνα για να εντοπιστούν οι χαμένοι κρίκοι σε μια ποικιλία πιθανών αιτιακών αλυσίδων που οδηγούν στην ανάπτυξη. Η συνεισφορά της παρούσας εργασίας είναι να πυροδοτήσει την ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης στη γραμμή αυτών των ερωτήσεων και να βοηθήσει στην ενημέρωση πολιτικών που μπορούν να ξεπεράσουν την απλοϊκή «αφήγηση του 3%», εννοώντας το άνω όριο του επιτρεπτού δημοσιονομικού ελλείμματος, και να στοχεύσουν στις καίριες δομές που θα στρέψουν τις οικονομίες της ευρωπαϊκής περιφέρειας σε μια τροχιά σύγκλισης του βαθμού της ευημερίας τους. Σε αυτή τη βάση διενεργήθηκε περαιτέρω ανάλυση των συσχετισμών μεταξύ των δομικών παραγόντων, σε ένα στατιστικό πλαίσιο αυστηρότερων κριτηρίων, με στόχο την δημιουργία ενός αιτιακού μοντέλου (casual model) και ενός διαγράμματος διαδρομής (path diagram) που να συνδέει σε αιτιακή αλυσίδα τους παράγοντες και τις μεταβλητές που δύναται να ενσωματωθούν σε ένα μοντέλο. Στο επόμενο κεφάλαιο, ακολουθούν τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης, ανατρέχοντας στη περιγραφή της συγκεκριμένης μεθοδολογίας, η οποία έχει γίνει στο τέταρτο κεφάλαιο .

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Κεφάλαιο 6 Αποτελέσματα SEM

6.1 Περιγραφή μεθοδολογίας και στατιστικοί έλεγχοι

Στο σημείο που έφτασε η έρευνα προέκυψαν συγκεκριμένα ερωτήματα όσον αφορά την μεταξύ τους συσχέτιση των δομικών παραγόντων της οικονομικής ανάπτυξης, τα οποία η μεθοδολογική προσέγγιση μέχρι τώρα έχει αφήσει αναπάντητα. Κάνοντας χρήση πιο εξειδικευμένων στατιστικών εργαλείων, δίνεται η δυνατότητα να υποβληθούν διαφορετικά ερευνητικά ερωτήματα πάνω στο ίδιο σώμα δεδομένων. Η ευχέρεια που υπήρχε λόγω του conceptual model που καταρτίστηκε και που λειτούργησε ως οδηγός στον εκ των προτέρων διαχωρισμό και την ομαδοποίηση των μεταβλητών σε τέσσερις διαστάσεις, τακτοποίησε και προετοίμασε το σύνολο των μεταβλητών για να υποβληθούν στην οικονομετρική ανάλυση, μόνο με γνώμονα την θεωρητική τους συνάφεια, όπως και ήταν επιστημολογικά σωστό να γίνει. Έγινε δηλαδή μια συνετή διαχείριση της στατιστικής επεξεργασίας των μεταβλητών, σε τέσσερα τμήματα, ξεχωριστά μεταξύ τους, μιας και η ποσότητα των 43 μεταβλητών είναι πολύ μεγάλη για να υποβληθούν στον EFA ταυτόχρονα. Το τίμημα όμως ήταν η στεγάνωση και η μη επικοινωνία μεταξύ των τμημάτων και έτσι έλειπε η θέα προς την ολιστική και συστημική προσέγγιση της οικονομικής ανάπτυξης, όπως τέθηκε ως στόχος της έρευνας στο τέταρτο κεφάλαιο. Αντιμετωπίστηκε το φαινόμενο της ανάπτυξης μελετώντας τις τέσσερις δομικές όψεις της μεμονωμένα, χωρίς να εισχωρήσουμε στο εσωτερικό των μεταξύ τους αλληλεπιδράσεων.

Για να γίνει δυνατή αυτή η απόπειρα εισόδου στο πυρήνα της ανάπτυξης, με το τρόπο που πλαισιώθηκε από το νοηματικό μοντέλο της θεωρητικών και εμπειρικών αναφορών των προηγούμενων κεφαλαίων, διατηρείται ακόμα ο περιορισμός των δέκα έως δώδεκα μεταβλητών, οι οποίοι δύναται να υποβληθούν σε κοινή επεξεργασία και να λειτουργήσουν ως ενιαίο σύνολο, ή αλλιώς, σύστημα. Ο αστερίσκος αυτός έχει να κάνει με τον όγκο της βάσης δεδομένων που απαιτείται στην περίπτωση μεγαλύτερου συνόλου μεταβλητών, αλλά και στην αυξανόμενη πολυπλοκότητα των πολύ-παραγοντικών εξισώσεων που προκύπτουν, που ενδέχεται να μην καταλήξει σε έγκυρα αποτελέσματα. Η προσπάθεια λοιπόν μετατίθεται στην συγκρότηση ενός νέου νοηματικού πλαισίου – conceptual model – που να εντοπίζει τους κομβικούς εκείνους δομικούς παραμέτρους που προσομοιώνουν επαρκώς τη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

λειτουργία του αναπτυξιακού συστήματος της οικονομίας, όπως καθορίστηκε από το αρχικό νοητικό μοντέλο των 43 οικονομικών μεγεθών. Η καθεμία από τις τέσσερις διαστάσεις να βρει θέση στο νέο χώρο συγκατοίκησης, και να αντιπροσωπεύεται από έναν νέο λανθάνοντα παράγοντα (latent variable).

Η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί ορίζει την δημιουργία ενός αιτιακού μοντέλου (causal model) κάνοντας χρήση της μεθόδου των δομικών εξισώσεων (Structural Equation Modelling – SEM). Το στάδιο του CFA προηγείται του casual model και εκεί γίνονται έλεγχοι για την εγκυρότητα και την αξιοπιστία των λανθανόντων παραγόντων. Οι έλεγχοι και τα όρια στις τιμές των κριτηρίων που πρέπει να ικανοποιούνται είναι οι εξής : (α) Αξιοπιστία – Composite Reliability (CR), CR> 0,7 (β) Συγκλίνουσα εγκυρότητα – Convergent validity, AVE> 0,5 [Average Variance Extracted]. Έλεγχος αν οι μεταβλητές εντός του λανθάνοντος παράγοντα συσχετίζονται καλά μεταξύ τους, δηλαδή, ο λανθάνων παράγοντας να εξηγείται καλά από τις παρατηρούμενες μεταβλητές του. (γ) Διακριτική εγκυρότητα (Discriminant validity), MSV < AVE [Maximum Shared Variance] και τετραγωνική ρίζα του AVE > συσχετίσεις μεταξύ παραγόντων. Έλεγχος αν οι μεταβλητές συσχετίζονται περισσότερο με μεταβλητές εκτός του γονικού τους παράγοντα παρά με τις μεταβλητές εντός του γονικού τους παράγοντα, δηλαδή αν ο λανθάνων παράγοντας εξηγείται καλύτερα από κάποιες άλλες μεταβλητές (από διαφορετικό παράγοντα) παρά από τις δικές του παρατηρούμενες μεταβλητές.

Όπως φαίνεται από τους ανωτέρω ελέγχους, η επιλογή των δεκατριών τελικά παρατηρήσιμων μεταβλητών (observable variables) από το σύνολο των 43, εκτός από το στάδιο της θεωρητικής συνάφειας και αντιστοίχισης που θα περάσουν, θα υποβληθούν και στα αυστηρά κριτήρια που αναφέρθηκαν παραπάνω. Έτσι, ο πυρήνας μεταβλητών που κρίνεται σκόπιμη και αδιαπραγμάτευτη η επιλογή τους, με γνώμονα τη κεντρική και κομβική σημασία τους από τη θεωρητική και εμπειρική σκοπιά, υποβλήθηκε σε δοκιμές και πέρασε με επιτυχία τους ελέγχους. Τα αποτελέσματα δίνονται παρακάτω στον πίνακα 6.1, και δείχνουν ότι ικανοποιούνται τα παραπάνω κριτήρια. Τα ονόματα των παραγόντων που εμφανίζονται στο causal model που προέκυψε μετά τις δοκιμές που έγιναν στο προκαταρκτικό στάδιο του CFA παρατίθενται στον πίνακα 6.2. Ακολουθεί και η οριστική μορφή του μοντέλου, με τους όρους και στις δύο γλώσσες στα διαγράμματα 6.1 και 6.2.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πίνακας 6.1 Έλεγχοι αξιοπιστίας παραγόντων στο επίπεδο CFA

	CR	AVE	MSV	MaxR(H)	OpenMarket	Isonomia	Connectivity	Innovation
OpenMarket	0,856	0,665	0,663	0,856	**0,815**			
Isonomia	0,986	0,960	0,663	0,987	0,814	**0,980**		
Connectivity	0,937	0,833	0,672	0,955	0,520	0,807	**0,913**	
Innovation	0,803	0,671	0,673	0,803	0,453	0,786	0,820	**0,821**

Διάγραμμα 6.1 Οριστική μορφή του αιτιακού μοντέλου SEM

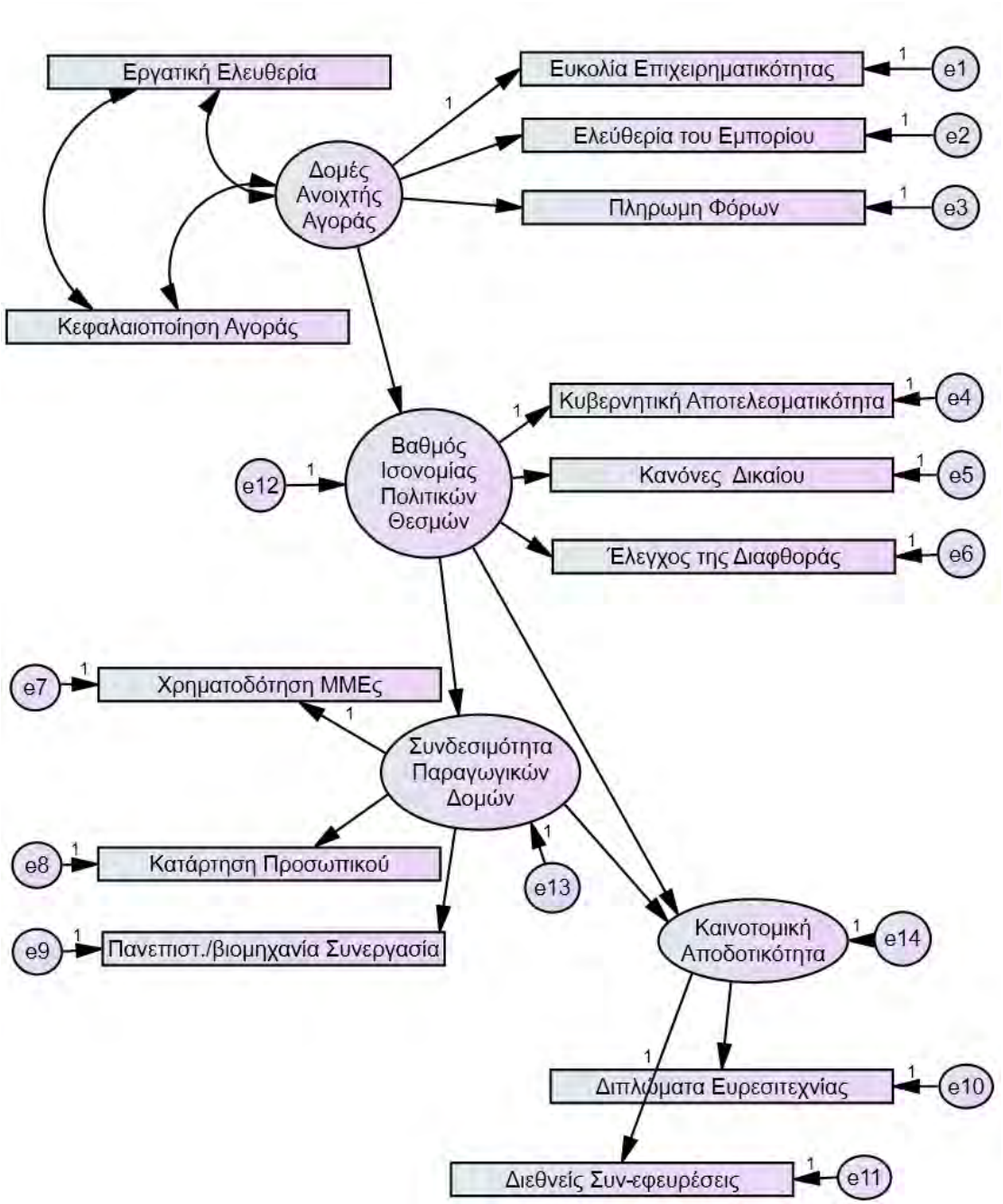

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πίνακας 6.2 Μεταβλητές και παράγοντες του μοντέλου SEM

Μοντελο Δομικών Εξισωσεων και Διάγραμμα Διαδρομής					
Structural Equation Modelling (SEM) and Path Diagram					
		Τίτλος Λανθάνων Παράγοντα			
Κωδική Ετικέτα	Όνομα Μεταβλητης	OpenMarket	Isonomia	Connectivity	Innovation
lowb1	18.Ελευθερία του εμπορίου	>>>>>>>>>>>			
lowb2	12.Πληρωμή Φόρων	>>>>>>>>>>>			
adapt3	31.Ευκολία επιχειρηματικότητας	>>>>>>>>>>>			
inclus1	1. Έλεγχος της Διαφθοράς		>>>>>>>>>		
inclus5	5. Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα		>>>>>>>>>		
lowb3	6.Κανόνες Δικαίου		>>>>>>>>>		
prod1	35. Χρηματοδότηση ΜΜΕς			>>>>>>>>>>>	
prod4	28. Εκπαίδευση προσωπικού			>>>>>>>>>>>	
prod5	24.Πανεπ./βιομηχ. συνεργασία			>>>>>>>>>>>	
pioneer1	25. Διεθνείς συν-εφευρέσεις				>>>>>>>>>>
pioneer3	43. Διπλώματα Ευρεσιτεχνίας				>>>>>>>>>>
equal3	17. Εργατική Ελευθερία				
pioneer2	37. Κεφαλαιοποίηση Αγοράς				

Ακολουθεί το ίδιο το causal model, το οποίο πήρε τη μορφή του διαγράμματος 6.1. Αυστηροί έλεγχοι διενεργήθηκαν και εδώ, που σκοπό έχουν να εξακριβωθεί κατά πόσο το υπό διερεύνηση μοντέλο πλησιάζει σε αριθμητική τιμή τα πραγματικά δεδομένα, και δύναται να τα προβλέπει με μικρό ποσοστό απόκλισης. Τα αποτελέσματα παρατίθενται παρακάτω στον πίνακας 6.3 και θεωρούνται αρκούντως ικανοποιητικά. Για την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων, η τιμή για όλους τους ελέγχους καλό είναι να υπερβαίνει το 0,9 και ειδικά για το AGFI το 0,8. Κατά μέσο όρο ικανοποιούνται τα κριτήρια, κυρίως λόγω των βασικών μετρήσεων CFI, IFI, NFI και TLI (Model fit checks). Ο δείκτης RMSEA θα έπρεπε να μην υπερβαίνει την μονάδα με το PCLOSE να έχει τιμή μεγαλύτερη του 0,05, αλλά στηριζόμαστε στις καλές τιμές των ανωτέρω ελέγχων, μιας και το δείγμα με τα δεδομένα είχε κενά για κάποιες μεταβλητές σε κάποιες χρονολογίες.

Πίνακας 6.3 Αποτελέσματα στατιστικών ελέγχων

Model	GFI	AGFI	NFI Delta1	RFI rho1	IFI Delta2	TLI rho2	CFI
Default model	,845	,765	,908	,880	,929	,907	,928

Model	RMSEA	LO 90	HI 90	PCLOSE
Default model	,129	,113	,147	,000

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Διάγραμμα 6.2 Οριστική μορφή του αιτιακού μοντέλου SEM, μαζί με τιμές των συντελεστών

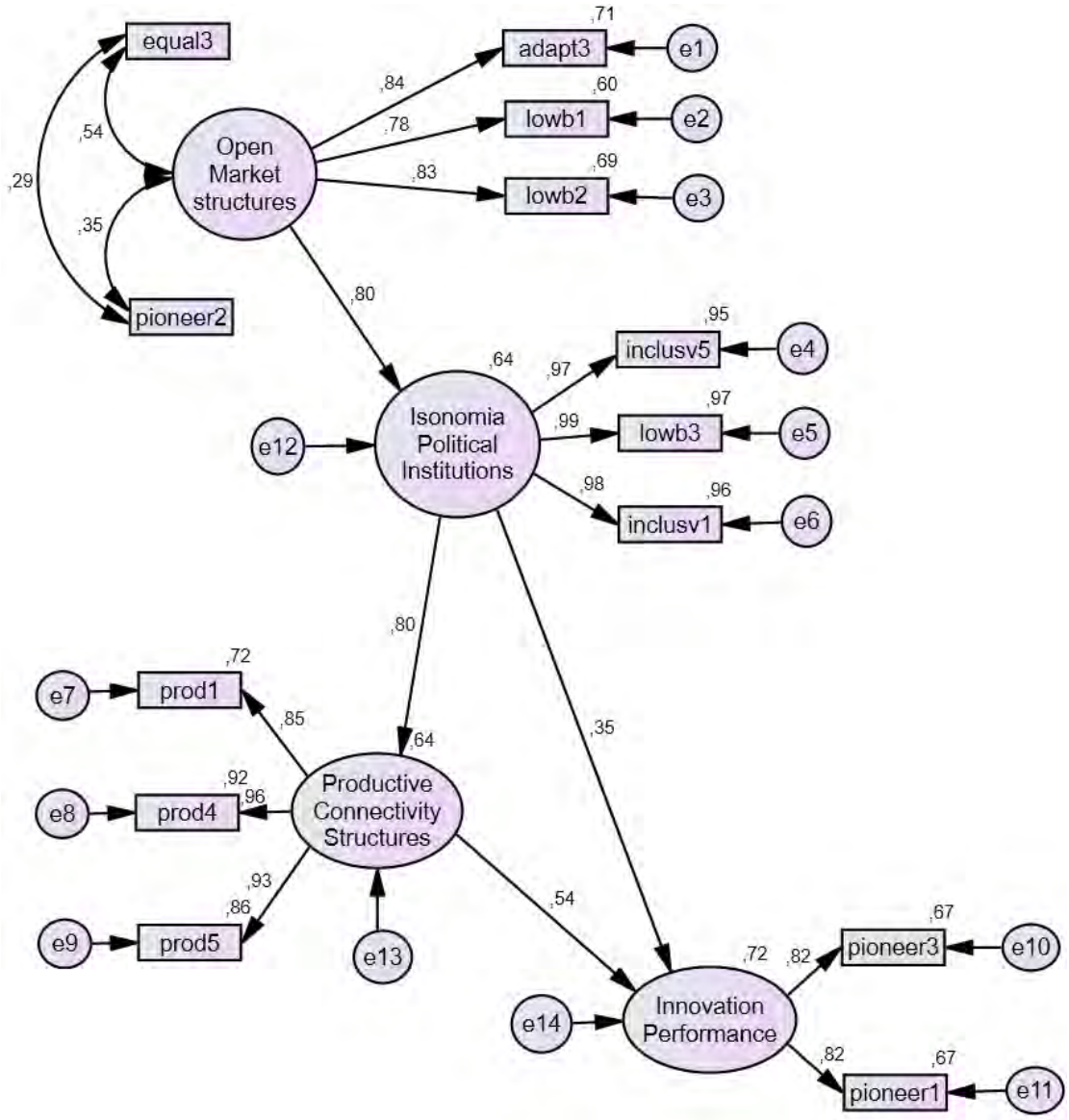

6.2 Αποτελέσματα μοντέλου SEM

Το ανωτέρω διάγραμμα εμφανίζει και τα κανονικοποιημένα βάρη παλινδρόμησης (Standardized Regression Weights), στο μέσον των βελών που ενώνουν τους λανθάνοντες παράγοντες με τις παρατηρήσιμες μεταβλητές και μεταξύ τους, όλες πληρώντας το κριτήριο της στατιστικής σημαντικότητας (p-value). Δηλώνει τον βαθμό επίδρασης ενός μεγέθους στον άλλο, τηρώντας και τη φορά του βέλους. Οι αριθμητικές τιμές τοποθετημένες στην άκρη της κάθε μεταβλητής αναγράφουν την τιμή Squared Multiple Correlation, τιμή που δηλώνει το ποσοστό

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

διακύμανσης που επεξηγείται από τις μεταβλητές των οποίων η προβλεπτική επίδραση τους (το βέλος τους) καταλήγει στη συγκεκριμένη μεταβλητή. Το υπόλοιπο του ποσοστού – η διαφορά από την μονάδα – δηλώνει το ποσοστό διακύμανσης που επεξηγείται από το μέγεθος error term που συνδέεται με κάθε ενδογενή μεταβλητή, και αντιπροσωπεύει τα άγνωστα σε μας μεγέθη που συνεισφέρουν επιδραστικά στην πρόβλεψη.

Ο παράγοντας OpenMarket είναι ο εξωγενής, ανεξάρτητος παράγοντας, σε συν διακύμανση με τις μεταβλητές της Εργατικής ελευθερίας και της Κεφαλαιοποίησης της Αγοράς, ο οποίος ενεργεί με θετική επίδραση στο σύστημα των ενδογενών παραγόντων, των παραγόντων Isonomia, Connectivity και Innovation, οι οποίοι παράγοντες, και οι μεταβλητές που προσδιορίζονται αιτιακά από αυτούς, επεξηγούνται με μεγάλο ποσοστό ακριβείας – από 64 έως 97 %. Από το διάγραμμα διαδρομής (path diagram) προκύπτει ότι οι συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων, σε μορφή τυποποιημένων συντελεστών (standardized coefficients) είναι ισχυρές, της τάξης του 80 %, είτε σε απευθείας σύνδεση, μεταξύ των OpenMarket και του Isonomia, είτε αθροίζοντας και την έμμεση διαδρομή, όπως συμβαίνει μεταξύ της Isonomia και του Innovation, εν μέσω του Connectivity, όπως και μεταξύ του OpenMarket και του Innovation, εν μέσω και των Isonomia και του Connectivity. Η συσχέτιση μεταξύ του Connectivity και του Innovation είναι της τάξεως του 54 %, και μεταξύ του OpenMarket και του Connectivity και του Innovation περίπου στο 64 %. Όλες οι συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα 6.4, υποδηλώνοντας ότι οι παράγοντες έχουν ισχυρή προβλεπτική αξία, με τη σειρά και φορά που προσδιορίζεται από το Path diagram.

Επιπλέον παρατίθεται και ο πίνακας 6.5 με τα Factor Score Weights, όπου αναγράφονται οι υπολογισμένες τιμές του συντελεστή επίδρασης κάθε μεταβλητής και στους τέσσερις λανθάνοντες παράγοντες, όπως έγινε και στη μέθοδο του EFA. Με αυτούς τους συντελεστές προκύπτει τιμή – score για κάθε παράγοντα για κάθε χώρα και έτσι δίνεται η δυνατότητα να εφαρμοστεί ξανά η μέθοδος K – means clustering, έτσι ώστε να ομαδοποιηθούν οι χώρες σύμφωνα με το νέο casual model και να γίνει συγκριτική ανάλυση με τα προηγούμενα αποτελέσματα. Ακολουθούν στη σειρά ο πίνακας 6.6 με την νέα κατάταξη χωρών, οι νέες ομαδοποιήσεις και η αντιπαράθεση με το προηγούμενο clustering, για τον άμεσο οπτικό εντοπισμό των διαφορών.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πίνακας 6.4 Άμεσες, έμμεσες και συνολικές επιδράσεις των παραγόντων μεταξύ τους

Standardized Direct, Indirect and Total Effects												
	Open Market Structures			Isonomia Political			Connectivity Structures			Innovation Performance		
	Direct	*Indirect*	*Total*	*Direct*	*Indirect*	*Total*	*Direct*	*Indirect*	*Total*	*Direct*	*Indirect*	*Total*
Isonomia of Political Institutions	0,80	0,00	0,80	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Productive Connectivity Structures	0,00	0,64	0,64	0,80	0,00	0,80	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Innovation Performance	0,00	0,63	0,63	0,35	0,43	0,78	0,54	0,00	0,54	0,00	0,00	0,00
adapt3	0,84	0,00	0,84	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
lowb1	0,78	0,00	0,78	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
lowb2	0,83	0,00	0,83	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
inclusv5	0,00	0,78	0,78	0,97	0,00	0,97	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
lowb3	0,00	0,79	0,79	0,99	0,00	0,99	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
inclusv1	0,00	0,79	0,79	0,98	0,00	0,98	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
prod1	0,00	0,54	0,54	0,00	0,68	0,68	0,85	0,00	0,85	0,00	0,00	0,00
prod4	0,00	0,62	0,62	0,00	0,77	0,77	0,96	0,00	0,96	0,00	0,00	0,00
prod5	0,00	0,60	0,60	0,00	0,75	0,75	0,93	0,00	0,93	0,00	0,00	0,00
pioneer3	0,00	0,51	0,51	0,00	0,64	0,64	0,00	0,44	0,44	0,82	0,00	0,82
pioneer1	0,00	0,51	0,51	0,00	0,64	0,64	0,00	0,44	0,44	0,82	0,00	0,82

Πίνακας 6.5 Συντελεστές φόρτισης για τον υπολογισμό των δομικών παραγόντων

Factor Score Weights											
	adapt3	lowb1	lowb2	inclusv5	lowb3	inclusv1	prod1	prod4	prod5	pioneer3	pioneer
Open Market Structures	0,26	0,22	0,14	0,42	0,66	0,42	0,01	0,02	0,00	0,00	0,00
Isonomia of Political Institutions	0,00	0,00	0,00	0,23	0,36	0,23	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00
Productive Connectivity Structures	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02	0,01	0,11	0,44	0,01	0,00	0,00
Innovation Performance	0,00	0,00	0,00	0,66	1,03	0,66	0,54	2,26	0,06	0,04	0,27

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πίνακας 6.6 Κατάταξη και ομαδοποίηση των χωρών με βάση το μοντέλο SEM

Country Rankings from Factor Scores and Cluster Comparison between two models

CLUSTER 1 [ScandNorth]	*CLUSTER 2* [ScandWest]	*CLUSTER 3* [Central]	*CLUSTER 4* [BalticIberia]	*CLUSTER 5* [EastBlock+Cy]	*CLUSTER 6* [SouthEast]
Netherlands	Denmark	Austria	Czech Rep.	Cyprus	Croatia
Sweden	Norway	Belgium	Estonia	Hungary	Greece
Switzerland	Ireland	France	Latvia	Poland	Italy
Finland	United Kingdom	Germany	Lithuania	Slovak Rep.	Romania
			Portugal		
			Slovenia		
			Spain		

Results from Structural Equations Model - 4 Factors

CLUSTER 1 [Scand+SW]	*CLUSTER 2* [North+Scand]	*CLUSTER 3* [MidZone+CY]	*CLUSTER 4* [Baltic]	*CLUSTER 5* [EastBlock]	*CLUSTER 6* [Med + Balk]
Denmark	Germany	Austria	Estonia	Czech Rep.	France
Finland	Norway	Belgium	Latvia	Hungary	Croatia
Switzerland	Sweden	Ireland	Lithuania	Poland	Greece
	Netherlands	United Kingdom		Slovak Rep.	Italy
		Cyprus		Romania	Portugal
					Slovenia
					Spain

Results from Exploratory Factor Analysis Model - 11 Factors

Country	OpenMarket	Isonomia	Connectivity	Innovation
Finland	6	1	2	3
Netherlands	9	6	3	7
Sweden	7	4	5	2
Switzerland	4	2	1	1
MEAN	6,5	3,3	2,8	3,3
Denmark	1	5	6	6
Ireland	3	10	11	10
Norway	5	3	7	9
United Kingdom	2	9	10	11
MEAN	2,8	6,8	8,5	9,0
Austria	11	8	9	5
Belgium	18	12	8	8
France	20	11	12	12
Germany	13	7	4	4
MEAN	15,5	9,5	8,3	7,3
Czech Republic	16	16	14	15
Estonia	8	13	13	13
Latvia	10	19	20	22
Lithuania	12	17	15	16
Portugal	17	14	17	17
Slovenia	15	15	16	14
Spain	14	18	21	18
MEAN	13,1	16,0	16,6	16,4
Cyprus	22	20	19	21
Hungary	23	23	23	23
Poland	19	21	22	24
Slovak Republic	21	22	18	20
MEAN	21,3	21,5	20,5	22,0
Croatia	24	24	27	27
Greece	27	26	26	26
Italy	26	25	24	19
Romania	25	27	25	25
MEAN	25,5	25,5	25,5	24,3

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

6.3 Περιγραφή και ανάλυση του εννοιολογικού μοντέλου.

Για να συζητηθούν και αναλυθούν τα αποτελέσματα με γόνιμο τρόπο, χρειάζεται αρχικά να επεξηγηθεί το εννοιολογικό πλαίσιο με βάση το οποίο καταρτίστηκε το μοντέλο που υποβλήθηκε σε οικονομετρική επεξεργασία. Ο παράγοντας OpenMarket είναι ο δείκτης εκείνος ο οποίος υποδεικνύει τον βαθμό του ανοιχτού χαρακτήρα των δομών της αγοράς. Αντιπροσωπεύει την δεύτερη διάσταση του πρώτου μας μοντέλου, και τοποθετήθηκε στη θέση της εξωγενής μεταβλητής από τον στατιστικό προγραμματισμό, όπως καταδείχθηκε και από τα συμπεράσματα της αρχικής μεθοδολογίας. Ο δείκτης αυτός περιέχει με πληρότητα τη φύση της Αγοράς στην ολότητα των εκφάνσεων της, όντας βασισμένος στους τρεις κεντρικούς άξονες της λειτουργίας της. Πρώτον στην δομική της διαρρύθμιση στο εσωτερικό χώρο της οικονομίας, δεύτερον στην εξωστρέφεια της, διασυνδεόμενη με τις αγορές άλλων οικονομιών, και τρίτων στην θεσμική διάρθρωση της, από τον τρόπο που κινητροδοτείται και εποπτεύεται από τις διακυβερνητικές δομές.

Ο πρώτος άξονας της εσωτερικής Αγοράς εκπροσωπείται ισοδύναμα με το score (μετρήσιμος δείκτης της Παγκόσμιας Τράπεζας – Doing Business) της ευκολίας με την οποία δύναται να αναληφθεί μια επιχειρηματική πρωτοβουλία. Αντίστοιχα όλες οι ευκολίες δομικού χαρακτήρα που προσδίδουν ανοιχτότητα, από και προς τις εξωτερικές αγορές, μετριούνται με τον δείκτη της οικονομικής ελευθερίας ως προς το εξωστρεφές εμπόριο, του Heritage Foundation. Η παράμετρος paying taxes των μετρήσιμων δεδομένων της Παγκόσμιας Τράπεζας φανερώνει την φιλελευθεροποίηση και τον ψηφιακό εκσυγχρονισμό των υποβαλλόμενων κανόνων και κυβερνητικών ρυθμίσεων έναντι των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και την επιδεικνυόμενη ευελιξία έναντι της αγοράς εργασίας. Η φορολογία είναι το βασικό εργαλείο κάθε κυβέρνησης σε όποια διορθωτική ή τυχόν στρεβλωτική παρέμβαση της στην λειτουργία της αγοράς. Ο παράγοντας λοιπόν OpenMarket περιλαμβάνει ενδογενώς τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές της εξάρτησης διαδρομής πάνω στην οποία οδεύει και αλληλεπιδρά ο εξελικτικός κώδικας της Αγοράς.

Περνώντας στον παράγοντα Isonomia, ο δείκτης αυτός δηλώνει τον βαθμό ισονομίας των πολιτικών θεσμών. Όπως αναφέρθηκε στο τρίτο κεφάλαιο στην ενότητα για τους δημοκρατικούς θεσμούς, η ισονομία εμμέσως δείχνει το βαθμό στον οποίο οι κυβερνητικές αποφάσεις εμπεριέχουν στον συλλογισμό τους τα συμφέροντα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου και μεριμνάται η εξυπηρέτηση τους. Είναι έμμεσος δείκτης της συμμετοχικότητας των πολιτών στις πολιτικές αποφάσεις και άρα στο βαθμό περιεκτικότητας (inclusiveness) των ευεργετικών συνεπειών τους για όλο το κοινωνικό σώμα. Αλλιώς διατυπωμένο, ο δείκτης δηλώνει το βαθμό ενσωμάτωσης των πολιτών στα οικονομικά δρώμενα, με ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση των τάσεων και των επιλογών. Οι τρεις άξονες με τους οποίους καθορίζεται αυτός ο δείκτης είναι πρώτον, η ποιότητα της διακυβερνητικής δομής, μέσα από την οποία αναδύεται ο τρόπος άσκησης της πολιτικής εξουσίας και οι συμπεριφορικές ιδιότητες της. Δεύτερος άξονας είναι ο βαθμός ελευθερίας και αυτονομίας κινήσεων των πολιτών στην έκφραση και διεκδίκηση των αναγκών τους και ασφάλισης έναντι όποιας τυχόν πολιτικής ή οικονομικής αυθαιρεσίας. Και ο τρίτος άξονας είναι η διάρθρωση και ο βαθμός ανισοκατανομής της πολιτικής ισχύς εντός του κοινωνικού σώματος, ο οποίος μεταφράζεται σε παρακώληση ή διευκόλυνση των υγειών εξελικτικών αλλαγών. Εδώ εμπεριέχεται και ο ρόλος της δημιουργικής καταστροφής, ο οποίος έχει κυρίως χαρακτήρα πολιτικών θεσμών και δευτερευόντως οικονομικών.

Ο παράγοντας Ισονομία αντιπροσωπεύει την πρώτη διάσταση του αρχικού μας μοντέλου, και κυρίως συγγενεύει άμεσα με το παράγοντα Inclusiveness. Αντί για τον όρο Συμμετοχικότητα, επιλέχθηκε ο όρος Ισονομία καθώς αποδίδει καλύτερα την ισότητα των ευκαιριών, που στο βάθος του αποκαλύπτει. Τον πρώτο άξονα της Ισονομίας τον καλύπτει με επάρκεια το μετρήσιμο μέγεθος της κυβερνητικής αποτελεσματικότητας από την Παγκόσμια Τράπεζα. Αποδίδει την ποιότητα των δημοσίων υπηρεσιών και παροχών στο πολίτη και άρα την κυβερνητική προδιάθεση ως προς την ενσωμάτωση του στις αποφάσεις. Αυτή η συνθήκη παραπέμπει στο βαθμό μετεξέλιξης από το στάδιο της κυβέρνησης στις δομές δια-κυβέρνησης, δηλαδή δομές συμμετοχικότητας των πολιτών. Ο δεύτερος άξονας που πατά στο χώρο της κοινωνίας πολιτών, αποδίδεται επαρκώς με το μετρήσιμο μέγεθος των αντιλήψεων περί των ισχυόντων κανόνων δικαίου. Όλο το θεωρητικό οπλοστάσιο του North περί δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, συμβολαίων και άτυπων κανόνων εμπιστοσύνης είναι η βάση για την ελευθερία κινήσεων των πολιτών και άρα της ισονομίας τους. Ο τρίτος άξονας του ισορροπίας ισχύος εντός της κοινωνίας δύναται να μετρηθεί από την θεσμική προστασία έναντι της διαφθοράς (corruption) και της ηγεμονίας των ελίτ έναντι του συνόλου. Είναι ο άξονας που μεριμνά για την

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

διασφάλιση της ισονομίας. Με το παράγοντα Ισονομία τελικά νοείται το τρίπτυχο ενσωμάτωση – κατοχύρωση – εξισορρόπηση.

Ο τρίτος παράγοντας του δομικού μοντέλου, το Connectivity, η συνδεσιμότητα παραγωγικών δομών, είναι ο δείκτης που δηλώνει την συνδεσιμότητα, ή αλλιώς την δικτύωση, των παραγωγικών δομών μεταξύ τους. Αντιπροσωπεύει την Τρίτη διάσταση του αρχικού μοντέλου, με ισοδύναμο περιεχόμενο με τον παράγοντα Productivity, με την διαφορά της ειδικευμένης εστίασης στην παραγωγική διασύνδεση των παραγωγικών μονάδων. Στον δείκτη αυτό ενυπάρχει η γνώση και κυρίως η διάχυση της και η μετέπειτα εμπορική αξιοποίηση της. Στο πυρήνα του δίνεται μια γενική, μακροσκοπική εικόνα της ωριμότητας και εμπέδωσης του συστήματος καινοτομίας στην ενδογενή πραγματικότητα της οικονομίας, αφού αγγίζονται τα τρία βασικά συστατικά αυτών των συστημάτων. Η τεχνική επιμόρφωση του ανθρώπινου κεφαλαίου εντός των επιχειρήσεων, η δημιουργική παρουσία των πανεπιστημίων στην δημιουργία γνώσης, προσαρμοσμένης στην ζήτηση και στη διάνοιξη διεξόδων στις επιτακτικές κοινωνικές ανάγκες και τέλος η εξασφάλιση χρηματοδότησης στις πιο ευάλωτες και νεαρές start-up επιχειρήσεις, που τους είναι οξυγόνο και προωθητικό καύσιμο για τα καινοφανή τους οράματα. Και στις τρεις αυτές διαστάσεις του παράγοντα Connectivity αναλαμβάνεται η μέτρηση τους με τα αντίστοιχα ερωτηματολόγια του Executive Opinion Survey του World Economic Forum, με τις κώδικες ονομασίες κατάρτιση προσωπικού (extent of staff training), συνεργασία πανεπιστημίου/βιομηχανίας (University/industry research collaboration) και χρηματοδότηση μικρο-μεσαίων επιχειρήσεων (financing SMEs).

Ο τέταρτος παράγοντας, το Innovation, η καινοτομική αποδοτικότητα, παρουσιάζει το βαθμό ωριμότητας της καινοτομικής διαδικασίας σε μια οικονομία, μέσα από δύο μεγέθη που δεν παραπέμπουν σε δομές ή θεσμικές ρυθμίσεις αλλά μόνο σε ποσότητα. Η αύξουσα πορεία αυτών των δύο μεγεθών, πέρα από την καλή επίδοση που επικοινωνείτε ως πληροφορία ποσοτικής υπεροχής, υποδεικνύει και ποιοτικά χαρακτηριστικά καινοτομικού προφίλ της οικονομίας. Τα απονεμημένα διπλώματα ευρεσιτεχνίας δείχνουν τον καινοτομικό ζήλο, και παραπέμπουν στις ευνοϊκές επιχειρηματικές συνθήκες άνθισης του, και οι διεθνείς συν-εφευρέσεις πληροφορούν για την εμβάθυνση των επιχειρηματικών διασυνδέσεων και την κουλτούρα συνεργασίας για στόχους υψηλού επιστημονικού επιπέδου. Με τον παράγοντα αυτόν ακτινογραφείται εμμέσως και η ολοκλήρωση του κύκλου του

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

προϊόντος, από την έρευνα, την πατέντα, την εφεύρεση και την τελική κατασκευή του καινοτόμου προϊόντος. Ο παράγοντας αυτός εν δυνάμει πλησιάζει τη οικονομική πολυπλοκότητα, όπως έγινε στο αρχικό μοντέλο, αλλά με τα πιο αυστηρά κριτήρια του SEM, δεν συσχετίζεται επαρκώς για να λειτουργήσουν από κοινού. Με τον όρο καινοτομική αποδοτικότητα αποδίδεται ο βαθμός που υπερβαίνεται η «κοιλάδα του θανάτου» (valley of death), έκφραση της βιβλιογραφίας για την έλλειψη γεφύρωσης της βασικής έρευνας με την εμπορική εκμετάλλευση. Αποδοτικότητα άρα ολοκλήρωση του κύκλου προϊόντων.

Το μοντέλο συμπληρώνεται με δύο μεταβλητές που συνοδεύουν τον εξωγενή παράγοντα των δομών ανοιχτής αγοράς. Είναι δύο μετρήσιμα οικονομικά μεγέθη που δίνουν το στίγμα του οικονομικού περιβάλλοντος, εντός του οποίου αλληλεπιδρούν οι παράγοντες που αναφέρθηκαν παραπάνω. Είναι η κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας και η ποσότητα κεφαλαίου που βρίσκεται τοποθετημένο και επενδεδυμένο στις εισηγμένες εταιρείες του χρηματιστηρίου. Η αγορά εργασίας έχει τη σημασία της, γιατί παραπέμπει στην κινητικότητα του μεγαλύτερου συντελεστή παραγωγής, ο οποίος είναι οι ανθρώπινες γνώσεις και δεξιότητες. Αντίστοιχα η κεφαλαιοποίηση των μεγαλύτερων επιχειρήσεων αντικατοπτρίζει, ως αναλογία και αντιστοιχία, την κινητικότητα της εμπορικής και επιχειρηματικής δραστηριότητας. Άρα κεφάλαιο, εργασία και θεσμική ρύθμιση τους, εκπροσωπούνται από τις δύο αυτές μεταβλητές και εισέρχονται στο μοντέλο για να συσχετιστούν με τις δομές ανοιχτής αγοράς, χωρίς να επιδρούν αιτιακά ή προβλεπτικά οι ίδιες στους ενδογενείς παράγοντες. Απλά παρατίθενται ως αρχικές συνθήκες από όπου εκκινούν οι επιδραστικές αλληλουχίες και είναι χρήσιμο να αποκαλυφθεί το βάρος της συνεισφοράς τους στον κυρίαρχο παράγοντα, το OpenMarket, από όπου εξακτινώνονται οι αιτιακές δια-συνδέσεις του διαγράμματος διαδρομής (path diagram).

6.4 Ανάλυση των αποτελεσμάτων

Με το προκαταρτικό στάδιο της μεθόδου των δομικών εξισώσεων, το οποίο είναι το CFA, γίνεται η οριστικοποίηση της τοποθέτησης των μετρήσιμων μεταβλητών κάτω από την λανθάνουσα επίδραση των τεσσάρων παραγόντων, που αποτελούν και τον αντιπροσωπευτικό δείκτη έκαστου δομικού πυλώνα ενός εθνικού

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

αναπτυξιακού συστήματος, όπως αναλύθηκε στο έκτο κεφάλαιο. Οι τέσσερις αυτοί δομικοί παράγοντες συσχετίστηκαν μεταξύ τους, με αμφίδρομες αιτιακές συνδέσεις, ως ενιαίο σύνολο, αλλά δεν προσδιορίστηκε η προβλεπτική αλυσίδα των διασυνδέσεων τους, δηλαδή η χρονική αιτιακή σειρά. Το στάδιο SEM είναι ο χώρος αυτών των αναζητήσεων, όπου με το πέρας συνδυασμών δοκιμών και επισκόπηση των αποτελεσμάτων, πάντα και με την τήρηση του κριτηρίου της συνάφειας με τα θεωρητικά και εμπειρικά υποδείγματα των εισαγωγικών κεφαλαίων, κατέληξε η έρευνα στο παραπάνω διάγραμμα ροής (path diagram) του διαγράμματος 6.1 και 6.2.

Οι δομές ανοιχτής αγοράς αποδείχθηκε ότι είναι ο παράγοντας από όπου πηγάζει ο τύπος και η ποιότητα της εξελικτικής τροχιάς και των άλλων παραγόντων. Ο βαθμός ανοικτών επιχειρηματικών θεσμών καθορίζει την πορεία και την κατεύθυνση του δομικού αναπτυξιακού οικοδομήματος. Είναι ενδιαφέρον ότι προηγείται και του παράγοντα των πολιτικών θεσμών ισονομίας και ισότητας ευκαιριών, στον βαθμό επιδραστικής ισχύς στο ενιαίο σύστημα οικονομικής ανάπτυξης. Καταδεικνύεται συγχρόνως η καθοριστικής σημασίας αξία και των πολιτικών θεσμών αφού αποτελούν τη γενεσιουργό συνθήκη αύξησης (ή μείωσης) της συνδεσιμότητας των παραγωγικών δομών και της αποδοτικότητας της καινοτομίας. Δια-σύνδεση των ανοιχτών δομών απευθείας με την καινοτομία, όπως θα δειχθεί παρακάτω, παρακάμπτοντας δηλαδή την Ισονομία, οδηγεί σε αντίστροφα και μη επιθυμητά αποτελέσματα. Επιπλέον, η συνδεσιμότητα και η παραγωγική δικτύωση είναι ένας παράγοντας που συνεισφέρει σημαντικά στις ολοκληρωμένες καινοτομικές επιδόσεις, μιας και λειτουργεί ως ένας πρόσθετος και ενισχυτικός βραχίονας, συμπληρωματικής διαδρομής, προς την καινοτομία.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο του παραχθέντος μοντέλου, είναι ότι τοποθετεί τους θεσμούς και τις κανονιστικές ρυθμίσεις προγενέστερα των οικονομικών αποτελεσμάτων και επιδόσεων. Αυτό συνάδει με τη θεωρία και επιβεβαιώνει τις προβλέψεις της και συνάμα και τα εμπειρικά ευρήματα άλλων ερευνών. Με την συγκεκριμένη έρευνα προστίθεται στην βιβλιογραφία η αιτιακή αλυσίδα των θεσμικών παραγόντων, εν είδι στατικής μηχανικής, όπου, τρόπον τινά, τα θεμέλια του αναπτυξιακού οικοδομήματος είναι οι δομές ανοιχτής αγοράς, φέροντα στατικά μέλη ανωδομής οι πολιτικοί θεσμοί, και βάσεις των εκάστοτε επιπέδων εξελικτικής δυναμικής ο βαθμός συνδεσιμότητας των παραγωγικών μονάδων. Η καινοτομική απόδοση προκύπτει ως συμπεριφορικό αποτέλεσμα αυτών

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

των αρχικών και καθοριστικών συντελεστών. Παρακάτω, θα συμπεριληφθεί στους δομικούς συντελεστές και η καινοτομική απόδοση, συνεισφέροντας όλοι μαζί σε δυο κρίσιμους οικονομικούς παραμέτρους του αναπτυξιακούς συστήματος, τα επενδεδυμένα ποσά των επιχειρήσεων στην έρευνα και ανάπτυξη (R & D), και την οικονομική πολυπλοκότητα.

Ένα ακόμα ενδιαφέρον εύρημα αποτελεί και η συγγένεια αυτού του μοντέλου και με υποδείγματα της οικονομικής γεωγραφίας, όπου η ύπαρξη ενεργών συντελεστών σε μια γεωγραφική περιοχή δίνει ένα οικονομικό αποτύπωμα των δράσεων που προκύπτουν εξαιτίας τους, όπως για παράδειγμα ένα λιμάνι ή ένα εργοστάσιο και μια αγορά σε μια πόλη, συμβάλλει στην κατασκευή οδικού δικτύου διασύνδεσης τους. Στο ενδεχόμενο αύξησης των συντελεστών αυτών σε αριθμό και εμβέλεια δράσης, πυκνώνουν τα μεταφορικά δίκτυα και αυξάνεται η πολυπλοκότητα των οικονομικών συναλλαγών. Μετατοπίζοντας το υπόδειγμα αυτό στο παρών ερευνητικό μοντέλο, διαφαίνεται μια ταυτόσημη λογική. Όσο προστίθενται οι δομικοί παράγοντες στο ίδιο συστημικό πλαίσιο, αυξάνεται η πολυπλοκότητα των αλληλεπιδράσεων μεταξύ τους και πλουτίζει το οικονομικό αποτέλεσμα. Έτσι η ανοιχτότητα των δομών αγοράς, διευρύνει την έκταση και τον αριθμό των επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, η ισότητα ευκαιριών, ανοίγει την πρόσβαση περισσοτέρων πολιτών στα οικονομικά δρώμενα. Αντίστοιχα η συνδεσιμότητα παραγωγικών φορέων πυκνώνει τις επαφές για την ανταλλαγή γνώσης. Όλοι αυτοί οι παράγοντες συνεισφέρουν στην αύξηση της πολυπλοκότητας των εξελίξεων σε μεγαλύτερο εύρος και βάθος, με αποτέλεσμα την μεγαλύτερη καινοτομική αποδοτικότητα. Εδώ η ανοιχτή επιχειρηματικότητα ταυτίζεται με την ελευθερία (freedom), με την έννοια των προϋποθέσεων ελεύθερης κινητικότητας, επιλογής και απόφασης, και άρα συνθηκών μη προγραμματισμού και οριοθέτησης και όχι στοχοθεσίας επιβαλλόμενης άνωθεν. Σε αυτό το περιβάλλον «αστάθειας, μακράν της ισορροπίας», παρατηρείται ανάδυση παραγωγικών δομών σε στιγμές υπέρβασης κρίσιμων ορίων πολυπλοκότητας (Prigogine I. 2008).

Όσον αφορά τον αναθεωρημένο πίνακα 6.6 με την κατάταξη των ευρωπαϊκών χωρών με βάση το μοντέλο του SEM, έχουν επισημανθεί οι ομοιότητες με τον πίνακα κατάταξης του αρχικού μοντέλου EFA τονίζοντας με το ίδιο χρώμα τις χώρες που διατηρούν την ισοδυναμία θέσης στις ομάδες χωρών που προέκυψαν με την μέθοδο k – means clustering. Παρατηρώντας την κάθε ομάδα ξεχωριστά και τις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

διαφοροποιήσεις στην ομαδοποίηση, διαφαίνεται μια γενική ανασκευή των χωρών, με το παρόν μοντέλο, με λιγότερο όμως έμφαση στα γεωγραφικά κριτήρια εγγύτητας. Σε κάποιο μικρό βαθμό, χώρες ανομοιογενείς, ιστορικά και γεωγραφικά έχουν πια συμπεριληφθεί στην ίδια ομάδα, χάνοντας έναν ισχυρό βαθμό συγγένειας που χαρακτήριζε την αρχική κατάταξη χωρών.

Συγκεκριμένα η έκτη ομάδα είχε αμιγή μεσογειακά χαρακτηριστικά, εκπροσωπώντας τον ευρωπαϊκό Νότο, με τα σαφή διαρθρωτικά, πολιτικής και οικονομικής υφής, γνωρίσματα που τον διακρίνει. Η πέμπτη ομάδα ήταν σε όρους ενιαίο μπλοκ, χώρες του ανατολικού μπλοκ ή της ανατολικής Ευρώπης – πρώην κομμουνιστικές – όπως και μελετάται αυτή η γεωγραφική περιοχή από την οικονομική βιβλιογραφία. Στην τέταρτη ομάδα ο αμιγής πολιτιστικός χαρακτήρας των βαλτικών χωρών νοθεύτηκε και με χώρες της Μεσογείου. Αυτό το χαρακτηριστικό αλλάζει στις τρείς πρώτες ομάδες, στις οποίες επικρατεί πιο έντονα το γεωγραφικό κριτήριο από την προηγούμενη ομαδοποίηση, με μικρές όμες διαφορές. Σαν πρώτο συμπέρασμα λοιπόν, το κριτήριο εγγύτητας που εξετάστηκε, φαίνεται να θυσιάζεται εν μέρει, λόγω της πιθανής ανάδειξης νέων τάσεων που διαφοροποιούν τις χώρες που μελετώνταν ως ενιαίο μπλοκ. Ωσάν να αναδεικνύονται διαφορετικές ταχύτητες των θεσμικών εξελίξεων και υλοποιήσεων που μεταβάλλουν την πορεία της εξάρτησης διαδρομής των χωρών, που προβιβάζονται ή αναβιβάζονται σε κατηγορία και ταυτότητα ομάδας. Παράδειγμα είναι η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Σλοβενία που αποσυνδέθηκαν από την ομάδα των δυσκίνητων και αργοπορημένων εξελικτικά χωρών και στοιχήθηκαν με τις βαλτικές χώρες που τους χαρακτηρίζει η θεσμική ανανέωση και καινοτομία. Οι υπόλοιπες διαφοροποιήσεις δεν υποδηλώνουν κάποια θεαματική αλλαγή και άρα συνολικά το νέο μοντέλο διατηρεί οργανική και δομική συνάφεια με το προηγούμενο, με τις ερμηνείες των αποτελεσμάτων, που θα ακολουθήσουν πιο κάτω, να δύναται να γίνουν κρατώντας κοινή βάση και τα δύο μοντέλα.

6.5 Αναβαθμισμένη εκδοχή του μοντέλου

Στρέφοντας σε άλλο σημείο την προσοχή και διερευνώντας πιο προσεκτικά το μοντέλο όπως προέκυψε, διαπιστώνεται ότι είναι δυνατό να συνδεθούν μεταξύ τους οι δομικοί παράγοντες και με έναν άλλο τρόπο, αλληλοσυσχετίζοντας τις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

μεταβλητές error terms μεταξύ τους (Landis et al 2009, Hermida 2015), οι οποίες δηλώνουν οικονομικά μεγέθη που δεν έχουν προσδιοριστεί για να μετρηθούν, αλλά που έχει οριοθετηθεί η περιοχή στην οποία ανήκουν νοηματικά, αφού συνοδεύουν συγκεκριμένους, γνωστούς και μετρημένους παράγοντες. Ξαναγυρνώντας στην οικονομική θεωρία είναι δυνατός ο εντοπισμός αλληλουχιών μεταξύ των οικονομικών μεταβλητών και η αιτιολόγηση της απόπειρας αλληλοσυσχετισμού τους. Από το μοντέλο προκύπτουν τέσσερις συσχετίσεις που είναι σκόπιμο να γίνουν, έτσι ώστε να αυξηθεί η ακρίβεια των αποτελεσμάτων και να βελτιωθούν οι έλεγχοι αξιοπιστίας (model fit checks).

Πρώτον η ευκολία της επιχειρηματικότητας και η κυβερνητική αποτελεσματικότητα εμπίπτουν σε περιοχή κοινή ως προς την θεσμική ρύθμιση που υφίστανται. Το υπόλοιπο 29% της διακύμανσης της επιχειρηματικότητας που δεν δύναται να προβλεφθεί από το OpenMarket, αποτελεί μέγεθος που προσεγγίζεται από θεωρητική περιοχή συγγενική με την κυβερνητική αποτελεσματικότητα, αφού οι δομές δημοσίων παροχών και αγαθών για την διευκόλυνση των πολιτών εντάσσεται σε ένα πλαίσιο ερμηνείας κοινό με τις δημόσιες δομές διευκόλυνσης της επιχειρηματικότητας. Αντίστοιχα, το υπόλοιπο 36% της διακύμανσης της συνδεσιμότητας που δεν δύναται να αναπαραχθεί από την επίδραση της Ισονομίας, εντάσσεται σε πεδίο κοινής αναφοράς με την κυβερνητική αποτελεσματικότητα, αφού οι κυβερνητικές ρυθμίσεις είναι σε μεγάλο βαθμό καθοριστικές στην διαμόρφωση, είτε άμεσα είτε έμμεσα, του περιβάλλοντος που θα ευνοήσει την συνεργασία των παραγωγικών μονάδων μεταξύ τους, όπως επίσης και την συμμετοχικότητα των ενεργών πολιτών σε κάθε λογής παραγωγική διαδικασία. Μέρος της διακύμανσης της συνδεσιμότητας επεξηγείται και με τις θεσμικές ρυθμίσεις περι του εξωστρεφούς εμπορίου, αφού η συνδεσιμότητα αφορά και τη διεθνούς εμβέλειας εκδοχή της. Τέλος, το 28% της διακύμανσης του παράγοντας της καινοτομικής αποδοτικότητας συνδέεται άμεσα με το χώρο δράσης των πανεπιστημίων και της ειδικευμένης τους σχέσης με την hi-tech βιομηχανία.

Η εφαρμογή των παραπάνω διαπιστώσεων στο προϋπάρχον μοντέλο παίρνει την παρακάτω μορφή, με τα νούμερα που απεικονίζονται να έχουν την ίδια σημειολογία. Τα model fit checks είναι σαφώς βελτιωμένα, και από οριακά ικανοποιητικά, που χαρακτηριζόντουσαν στο προηγούμενο μοντέλο, μετατρέπονται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

σε αρκούντως ικανοποιητικά, με σημαντικότερους ελέγχους το CFI στο 0,96, το AGFI στο 0,825 και το RMSEA στο 0,095.

Διάγραμμα 6.3 Αναθεωρημένο δεύτερο μοντέλο SEM

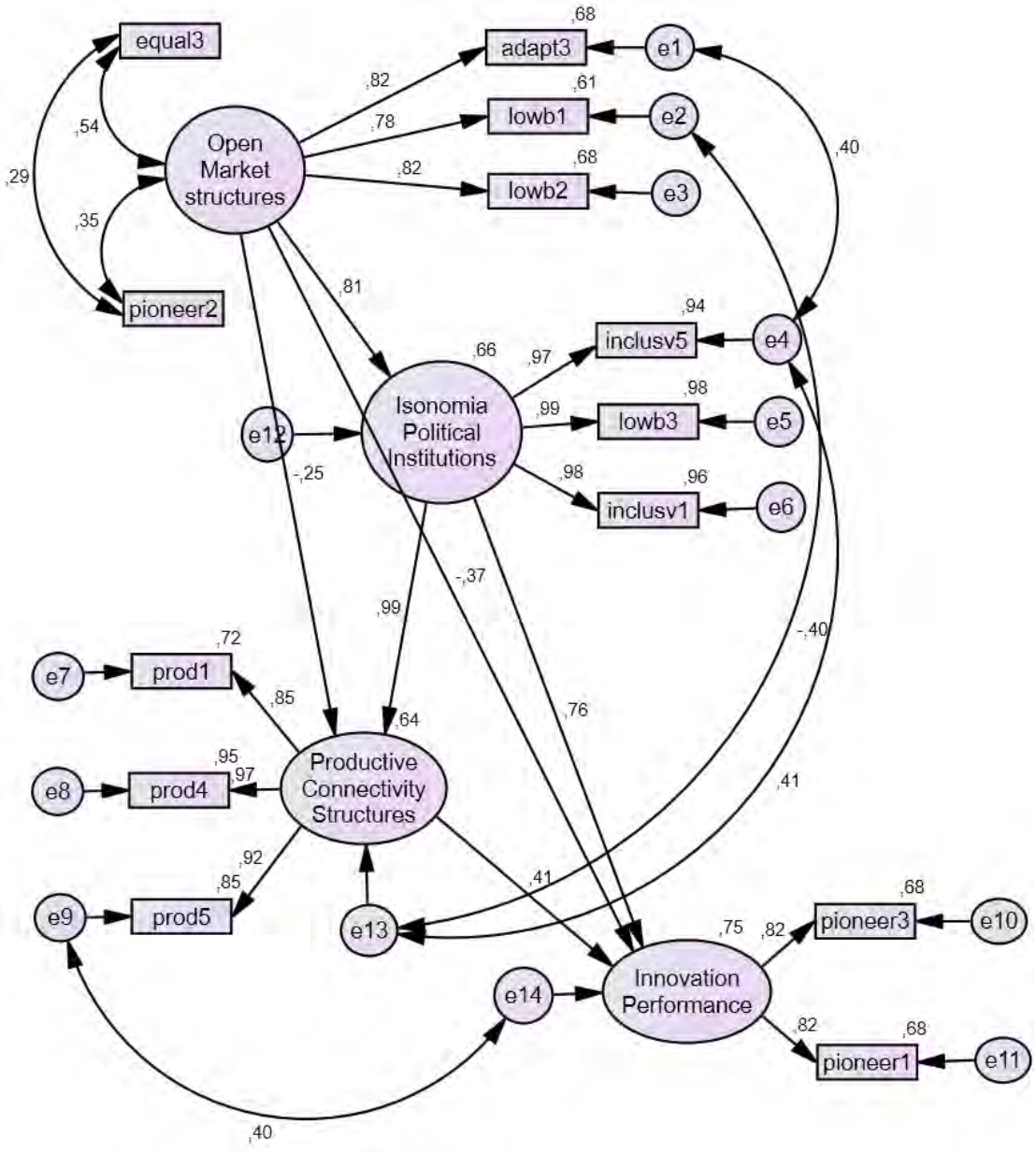

Πίνακας 6.7 Αποτελέσματα στατιστικών ελέγχων διαγράμματος 6.3

Model	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Default model	37	141,867	54	,000	2,627

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	115,697	,896	,825	,532

Model	NFI Delta1	RFI rho1	IFI Delta2	TLI rho2	CFI
Default model	,946	,922	,966	,950	,965

Model	RMSEA	LO 90	HI 90	PCLOSE
Default model	,095	,076	,114	,000

Πίνακας 6.8 Άμεσες, έμμεσες και συνολικές επιδράσεις των παραγόντων μεταξύ τους

Standardized Direct, Indirect and Total Effects

	Open Market			Isonomia Political			Connectivity Structures			Innovation Performance		
	Direct	*Indirect*	*Total*	*Direct*	*Indirect*	*Total*	*Direct*	*Indirect*	*Total*	*Direct*	*Indirect*	*Total*
Isonomia of Political Institutions	0,809	0	0,809	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Productive Connectivity Structures	-0,246	0,799	0,554	0,988	0	0,988	0	0	0	0	0	0
Innovation Performance	-0,373	0,844	0,471	0,763	0,403	1,166	0,408	0	0,408	0	0	0
adapt3	0,824	0	0,824	0	0	0	0	0	0	0	0	0
lowb1	0,824	0	0,824	0	0	0	0	0	0	0	0	0
lowb2	0	0,387	0,387	0	0,96	0,96	0	0,336	0,336	0,823	0	0,823
inclusv5	0	0,387	0,387	0	0,96	0,96	0	0,336	0,336	0,823	0	0,823
lowb3	0,784	0	0,784	0	0	0	0	0	0	0	0	0
inclusv1	0	0,509	0,509	0	0,908	0,908	0,92	0	0,92	0	0	0
prod1	0	0,538	0,538	0	0,96	0,96	0,972	0	0,972	0	0	0
prod4	0	0,469	0,469	0	0,837	0,837	0,847	0	0,847	0	0	0
prod5	0	0,793	0,793	0,98	0	0,98	0	0	0	0	0	0
pioneer3	0	0,8	0,8	0,988	0	0,988	0	0	0	0	0	0
pioneer1	0	0,786	0,786	0,971	0	0,971	0	0	0	0	0	0

Πίνακας 6.9 Συντελεστές φόρτισης για τον υπολογισμό των δομικών παραγόντων

Factor Score Weights

	lowb2	adapt3	pioneer3	pioneer1	lowb1	prod5	prod4	prod1	inclusv1	lowb3	inclusv5
OpenMarket	0,124	0,255	-0,002	-0,017	0,25	0,021	0,452	0,075	0,952	1,821	-1,927
Isonomia	0,001	-0,002	0	0	0,002	0	-0,001	0	0,213	0,408	0,211
Connectivity	0	-0,002	0	0	-0,01	0,008	0,518	0,086	-0,001	-0,002	0,13
Innovation	-0,046	-0,121	0,033	0,245	-0,09	0,197	-0,521	-0,087	0,997	1,907	2,125

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πίνακας 6.10 Κατάταξη και ομαδοποίηση των χωρών με βάση το μοντέλο SEM

Country Rankings from Factor Scores and Cluster Comparison between two models

	Open Market St	Isonomia	Network	Innovation	cluster
Finland	6		1	3	3	1
Germany	11		8	5	4	1
Netherlands	9		6	2	6	1
Sweden	7		4	4	2	1
Switzerland	5		2	1	1	1
Austria	10		7	9	5	2
Denmark	1		5	6	7	2
Norway	4		3	7	9	2
Ireland	3		10	11	11	2
United Kingdo	2		9	10	12	2
Belgium	13		12	8	8	3
France	22		11	12	10	3
Estonia	8		13	13	14	4
Latvia	14		19	20	22	4
Lithuania	12		18	14	17	4
Czech Rep.	15		16	15	15	4
Slovenia	16		15	16	13	4
Portugal	18		14	17	16	4
Spain	17		17	21	18	4
Hungary	24		23	23	23	5
Poland	19		21	22	24	5
Slovak Rep.	21		22	18	21	5
Italy	26		25	24	20	5
Cyprus	23		20	19	19	5
Croatia	25		24	27	26	6
Greece	27		26	25	25	6
Romania	20		27	26	27	6

Results from Structural Equations Model 2 - 4 Factors

CLUSTER 1 [ScandNorth]	*CLUSTER 2* [ScandWest]	*CLUSTER 3* [Central]	*CLUSTER 4* [Balticlberia]	*CLUSTER 5* [EastBlock+Cy]	*CLUSTER 6* [SouthEast]
Finland	Austria	Belgium	Czech Rep.	Cyprus	Croatia
Germany	Denmark	France	Estonia	Hungary	Greece
Netherlands	Ireland		Latvia	Poland	Romania
Sweden	Norway		Lithuania	Slovak Rep.	
Switzerland	United Kingdom		Portugal	Italy	
			Slovenia		
			Spain		

Results from Structural Equations Model 1 - 4 Factors

CLUSTER 1 [ScandNorth]	*CLUSTER 2* [ScandWest]	*CLUSTER 3* [Central]	*CLUSTER 4* [Balticlberia]	*CLUSTER 5* [EastBlock+Cy]	*CLUSTER 6* [SouthEast]
Netherlands	Denmark	Austria	Czech Rep.	Cyprus	Croatia
Sweden	Norway	Belgium	Estonia	Hungary	Greece
Switzerland	Ireland	France	Latvia	Poland	Italy
Finland	United Kingdom	Germany	Lithuania	Slovak Rep.	Romania
			Portugal		
			Slovenia		
			Spain		

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

6.6 Ερμηνεία αποτελεσμάτων

Στο αναθεωρημένο μοντέλο του διαγράμματος 6.3 τοποθετήθηκαν οι συσχετίσεις των άγνωστων παραμέτρων που αναφέρθηκαν και επιπλέον τοποθετήθηκαν οι εναπομείναντες μονοκατευθυντήριες αιτιακές συνδέσεις, εκκινώντας από τον παράγοντα OpenMarket, προς τους υπόλοιπους παράγοντες. Το μοντέλο χαρακτηρίζεται πλέον ως πλήρες, αφού δίνεται τιμή συντελεστή επίδρασης για όλες τις εναλλακτικές διαδρομές προς την Καινοτομία. Οι απευθείας λοιπόν συνδέσεις των ανοιχτών δομών προς την συνδεσιμότητα και την καινοτομία, εμφανιζόμενες ως αρνητικού προσήμου επίδραση, επιβεβαιώνουν το αρχικό εύρημα ότι η ισονομία είναι μεταβλητή συντονισμού (moderator) και όχι μεταβλητή μεσολάβησης (mediator), που σημαίνει ότι η ισονομία είναι αναγκαία προϋπόθεση στην πορεία προς την συνδεσιμότητα ή την καινοτομία, και όχι απλώς ένας ενδιάμεσος σταθμός, που δύναται και να παρακαμφθεί. Με όρους θεσμικών οικονομικών, οι δομές ανοιχτής επιχειρηματικότητας δεν αρκούν για να επικρατήσουν οι γόνιμες συνθήκες της δημιουργικής καταστροφής στην οικονομία, χωρίς την ύπαρξη των κανονιστικών ρυθμίσεων ισονομίας και ισότητας ευκαιριών. Όλοι οι δομικοί παράγοντες πρέπει να δρουν συντονισμένα ως ενιαίο σύστημα για να διατηρούν την οικονομία σε ανοδική τροχιά εξέλιξης.

Το ανωτέρω μοντέλο μεταφράζεται και σε όρους δημοσιονομικής πολιτικής, διαμορφώνοντας τις προτεραιότητες που καλείται να εστιάσει για να είναι πιστές στο μοντέλο. Αυτές είναι οι τέσσερις αναπτυξιακές δομές, από τις οποίες θα αντλεί τους θετικούς καρπούς, στο βαθμό που τις καλλιεργεί και τις ενισχύει, σε ένα πλαίσιο αλληλοτροφοδότησης τους. Η έμφαση να δίνεται στην επίτευξη καλής επίδοσης σε όλο το εύρος των θεσμών που συμπεριλαμβάνονται στις παραμέτρους των Doing Business, και επαυξάνοντας με στοχευμένες δράσεις τις ευεργετικές επιδράσεις των θεσμών ισονομίας και δικτύωσης, να συντελείται πολλαπλασιασμός ωφελειών και στους τέσσερις παράγοντες. Σε αυτά τα συμφραζόμενα, καθεμία αναπτυξιακή δομή είναι μια δημόσια πλατφόρμα από όπου οργανώνεται και διαχέεται η γνώση, σιωπηρή ή μη, και έτσι δύναται η δομή να περιέλθει στην αρμοδιότητα ευθύνης του αντίστοιχου υπουργείου, με ρόλο το συντονισμό και την συνεργασία των παραγωγικών φορέων. Με αυτή την νοηματοδότηση της δημοσιονομικής πολιτικής, αποφεύγεται η κλασική προσέγγιση της αναδιανομής των χρημάτων, που αποσπάται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

και επενδύεται από τον δημόσιο προϋπολογισμό, και προκρίνεται η εστίαση στις επιμέρους σχέσεις των κομβικών υπουργείων, για την παραγωγή γνώσης, την υποκίνηση της παραγωγικότητας και την αναπαραγωγή των συνθηκών δημιουργικής αλλαγής, με νόμισμα τη γνώση και τις μορφές οργάνωσης και όχι τη μονάδα του χρήματος.

Κοιτώντας τον πίνακα 6.8 με την άμεση, έμμεση και αθροιστική επίδραση των παραγόντων στην καινοτομία, και συγκρίνοντας τις αντίστοιχες τιμές του προηγούμενου μοντέλου, διαπιστώνεται το εξής: Αν και φαίνονται μειωμένες οι επιδράσεις του OpenMarket στο Innovation και στο Connectivity, σε σχέση με το προηγούμενο μοντέλο, οι αντίστοιχες επιδράσεις της Isonomia στο Innovation και Connectivity είναι αυξημένες. Κάνοντας όμως το άθροισμα των επιδράσεων και των τριών παραγόντων στο Innovation και αντίστοιχα στο Connectivity, αλλά και στην Isonomia, στις αντίστοιχες τιμές των δυο μοντέλων παρατηρείται ισοδυναμία, κοντά στο 2,00 για το Innovation, κοντά στο 1,50 για το Connectivity και 0,80 για την Isonomia. Επομένως με το νέο μοντέλο επαυξάνεται ο ρόλος που κατέχει η Ισονομία στην θετική απόδοση που προσφέρει στους άλλους δυο παράγοντες. Επιπλέον, διαπιστώνεται και η ισχυρή συνεισφορά μεμονωμένων παρατηρήσιμων μεταβλητών στην καινοτομία, όπως αυτός της ελευθερίας εξωστρεφούς εμπορίου και της κυβερνητικής αποτελεσματικότητας με τιμή 0,82, όπως επίσης της διαφθοράς στην συνδεσιμότητα με 0,92. Ενδιαφέρον εξίσου προκαλεί και η ισχυρή θετική επίδραση των μεταβλητών της καινοτομίας στην Ισονομία και τις δομές ανοιχτής αγοράς. Αυτό το εύρημα αποτελεί και απόδειξη της ανταποδοτικής ωφέλειας των καινοτομικών δραστηριοτήτων που εισπράχτηκε από τις οικονομικές και πολιτικές δομές, πίσω προς την καλυτέρευση και επαναπροώθηση των ίδιων των θεσμικών δομών. Άρα και η ίδια η καινοτομία χρήσιμο είναι να μην λογίζεται ως τελική απόδοση (output), όπως θα νοούνταν η ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας, αλλά ως μέρος των ενεργών πόλων της ανάπτυξης.

Η ελευθερία της εργασίας, η μεταβλητή που δηλώνει την ευελιξία της αγοράς εργασίας, είναι δείκτης μεγαλύτερης συσχέτισης με τις δομές της ανοιχτής αγοράς και κατά επέκταση όλου του αναπτυξιακού μοντέλου, από ότι ο δείκτης της κεφαλαιοποίησης της αγοράς, χωρίς όμως ο τελευταίος να έχει αμελητέα συσχέτιση. Όσον αφορά την κατάταξη χωρών του πίνακα 6.10, τρεις είναι οι διαφοροποιήσεις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

κρατών σε σχέση με το προηγούμενο μοντέλο SEM, της Αυστρίας, της Γερμανίας και της Ιταλίας.

6.7 Διαρθρωτικές προσθήκες στο μοντέλο

Για να γίνει μια περαιτέρω προσπάθεια να εξηγηθούν οι διαφοροποιήσεις που προέκυψαν από τις τρεις απόπειρες κατάταξης των ευρωπαϊκών χωρών, σύμφωνα με τα τρία οικονομετρικά μοντέλα, συνεχίστηκε η έρευνα με εμπλουτισμό του μοντέλου SEM με δύο μεταβλητές, προσθήκη μίας μόνο τη φορά, την Know1 και comp2, δηλαδή τα εταιρικά έξοδα R & D και την οικονομική πολυπλοκότητα. Το μοντέλο προσαρμόστηκε στο να υπολογιστεί η συνεισφορά κάθε δομικού παράγοντα σε μία κάθε φορά από τις δύο αυτές μεταβλητές. Οι σημαντικές τιμές που θα κρατηθούν είναι το ποσοστό διακύμανσης της μεταβλητής που επεξηγούν αθροιστικά και οι τέσσερις παράγοντες και ο βαθμός συνεισφοράς στην επεξήγηση για κάθε παράγοντα. Αυτές οι τιμές θα χρησιμεύσουν για να καθοριστεί η τιμή της μεταβλητής όπως προκύπτει από το μοντέλο και να συγκριθεί με την τιμή της μεταβλητής όπως μετρήθηκε το έτος 2018 για την κάθε χώρα. Τα αποτελέσματα δίνονται παρακάτω στα διαγράμματα 6.4 και 6.5.

Το μοντέλο με την οικονομική πολυπλοκότητα δίνει ικανοποιητικά model fit checks, με χαμηλό όμως ποσοστό εξήγησης της διακύμανσης της πολυπλοκότητας, το 52 %. Η συνεισφορά των παραγόντων είναι 0,193 από το OpenMarket, 0,332 από την Isonomia, 0,475 από το Innovation και αμελητέα από Connectivity. Αντίστοιχα το μοντέλο με τα έξοδα R & D, με εξίσου ικανοποιητικά model fit checks, αλλά με αρκετά υψηλό ποσοστό επεξήγησης της διακύμανσης, το 89 %. Η συνεισφορά των παραγόντων είναι 0,097 από το OpenMarket, 0,375 από την Isonomia, 0,073 από το Connectivity και 0,454 από το Innovation. Με αυτές τιμές δημιουργήθηκαν διαγράμματα με υπολογισμένες τις τιμές για την οικονομική πολυπλοκότητα και τα έξοδα R & D, σύμφωνα με το μοντέλο και κατόπιν με την σύγκριση τους με τις πραγματικά μετρημένες τιμές.

Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται με την μορφή διαγραμμάτων, όπου οι χώρες τοποθετήθηκαν σε σειρά μειούμενης απόκλισης μοντέλου – πραγματικότητας. Στον κάθετο άξονα των διαγραμμάτων η μονάδα μέτρησης είναι ο αριθμός των

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

θέσεων κατάταξης των χωρών που δηλώνει το μέγεθος της απόκλισης της μετρούμενης μεταβλητής και της υπολογισμένης τιμής από το μοντέλο δομών. Για να γίνει χρήση περισσότερων δεδομένων, στο διάγραμμα 6.6 και 6.9 συμπεριελήφθησαν και οι 61 χώρες του συνολικού δείγματος, ενώ στα διαγράμματα 6.7, 6.8, 6.10 και 6.11 στο δείγμα περιέχονται μόνο οι 27 ευρωπαϊκές χώρες.Η περιγραφή της μεθοδολογικής στρατηγικής που ακολουθήθηκε μαζί με την ανάλυση των αποτελεσμάτων θα γίνει συνολικά, αφού παρατεθούν τα ανωτέρω διαγράμματα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Διάγραμμα 6.4 Διάγραμμα ροής (path diagram) με την προσθήκη της οικ. πολυπλοκότητας

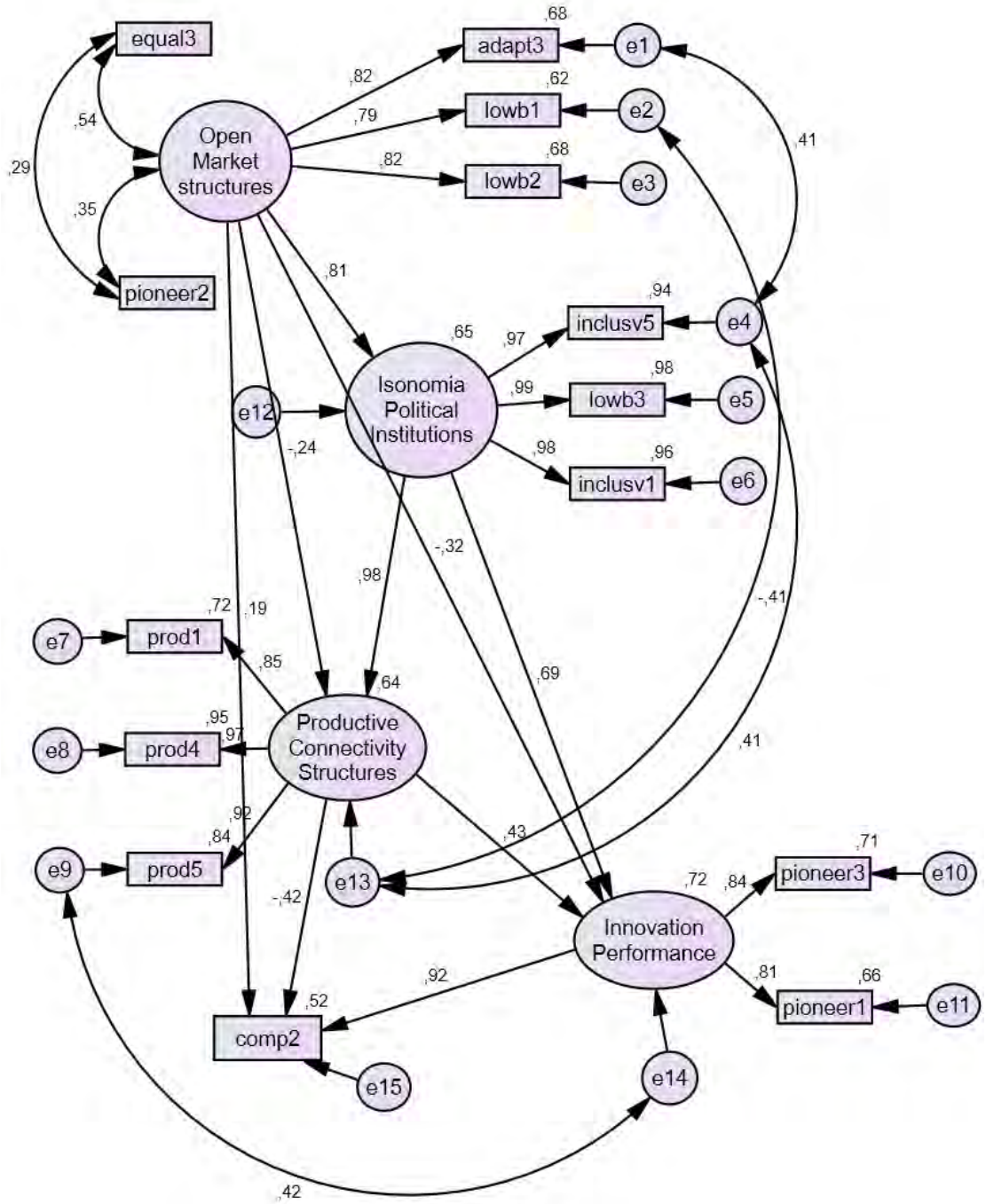

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πίνακας 6.11 Αποτελέσματα στατιστικών ελέγχων διαγράμματος 6.4

Model	NFI Delta1	RFI rho1	IFI Delta2	TLI rho2	CFI
Default model	,920	,886	,941	,915	,940

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	101,076	,860	,770	,524

Model	RMSEA	LO 90	HI 90	PCLOSE
Default model	,118	,101	,135	,000

Πίνακας 6.12 Αποτελέσματα στατιστικών ελέγχων διαγράμματος 6.5

Model	NFI Delta1	RFI rho1	IFI Delta2	TLI rho2	CFI
Default model	,924	,892	,944	,920	,944

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	85,376	,854	,760	,520

Model	RMSEA	LO 90	HI 90	PCLOSE
Default model	,117	,100	,134	,000

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Διάγραμμα 6.5 Διάγραμμα ροής (path diagram) με την προσθήκη των δαπανών R&D

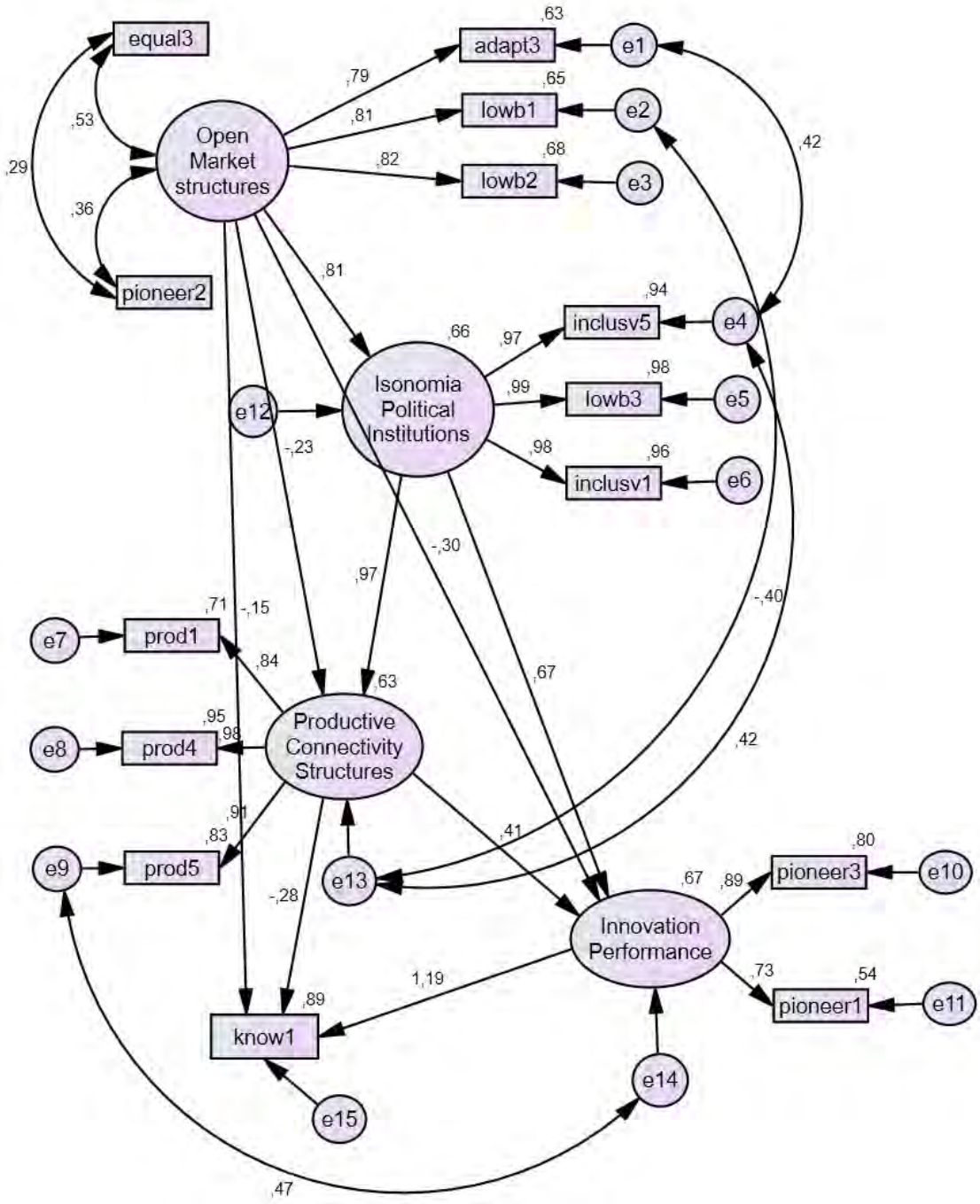

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Διάγραμμα 6.6 Αντιπαράθεση μοντέλου δομών με εταιρικά R&D

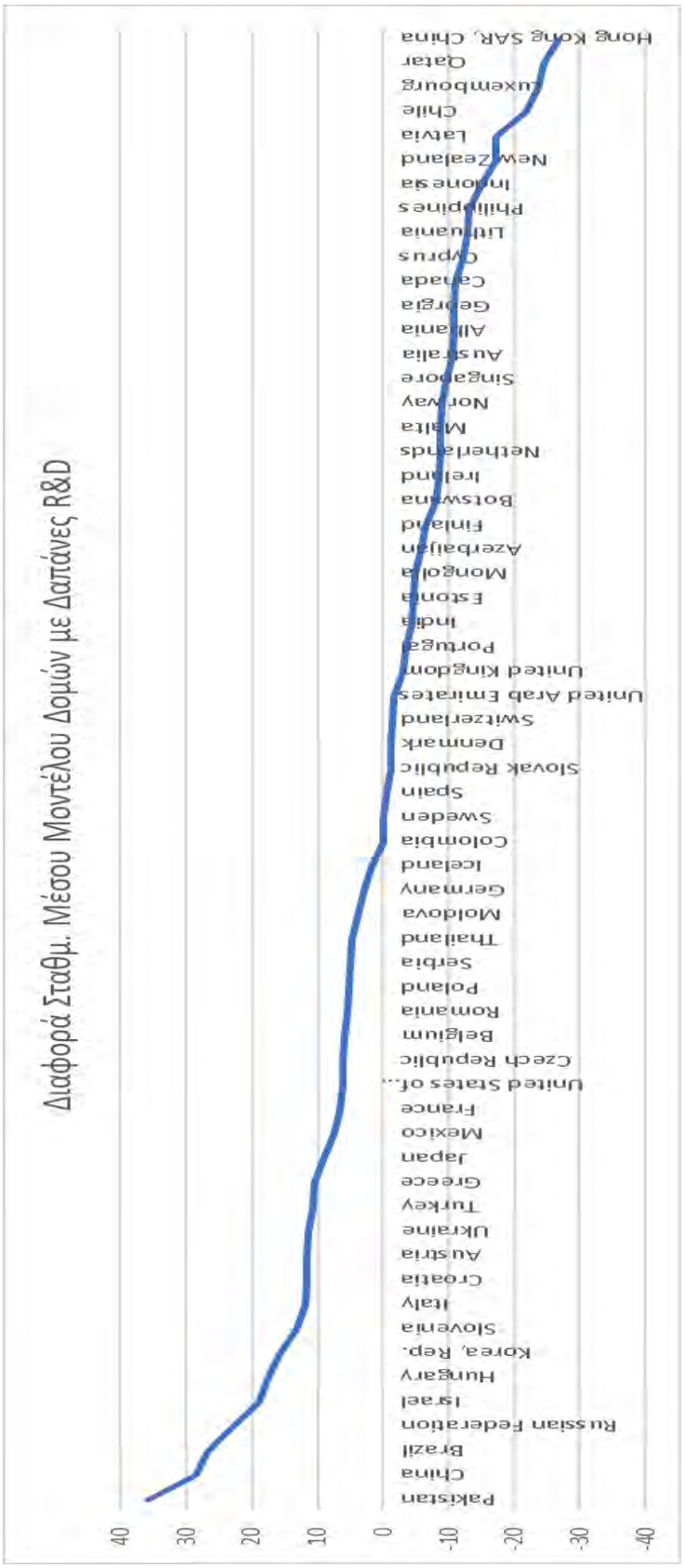

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Διάγραμμα 6.7 Αντιπαράθεση εταιρικών R&D (GERD) με Em. High-tech Manuf

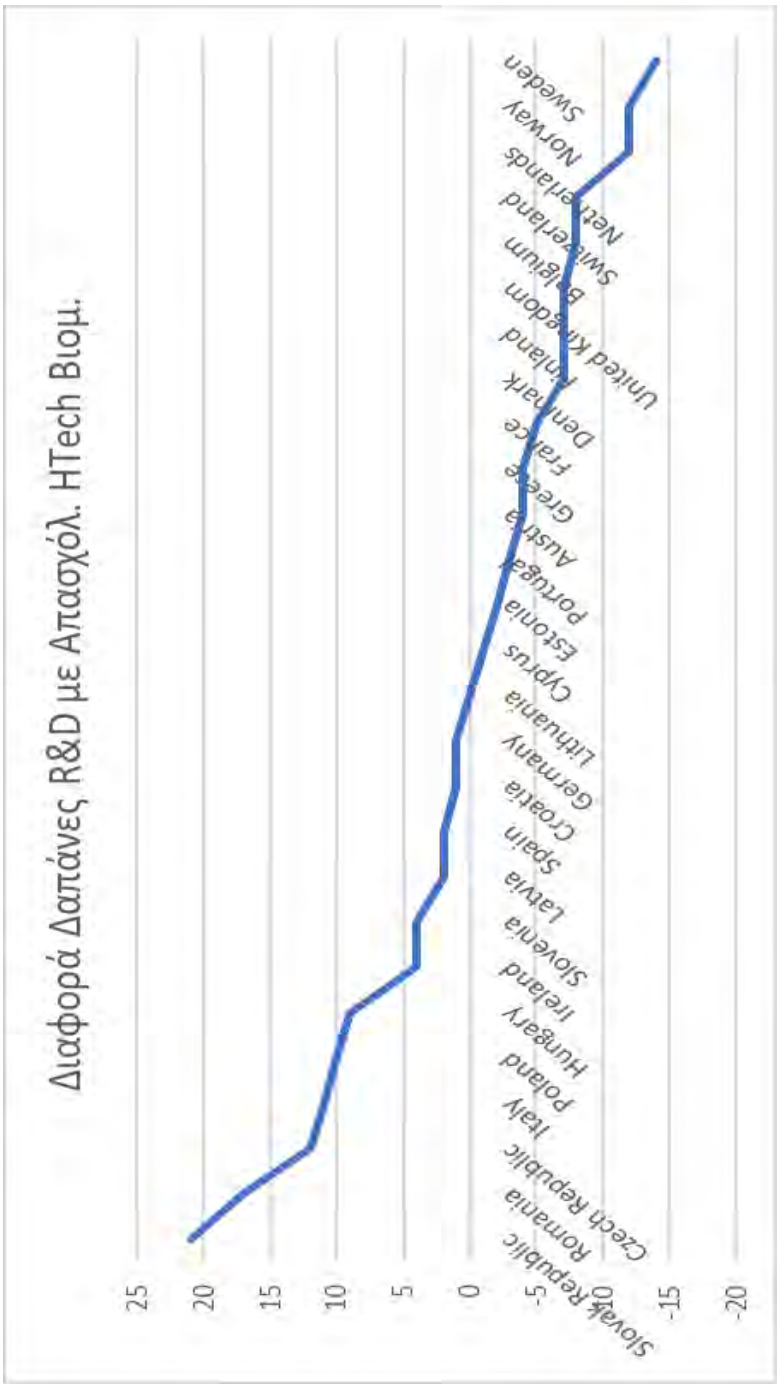

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Διάγραμμα 6.8 Αντιπαράθεση εταιρικών R&D (GERD) με Οικ. Πολυπλοκότητα (E.C.I.)

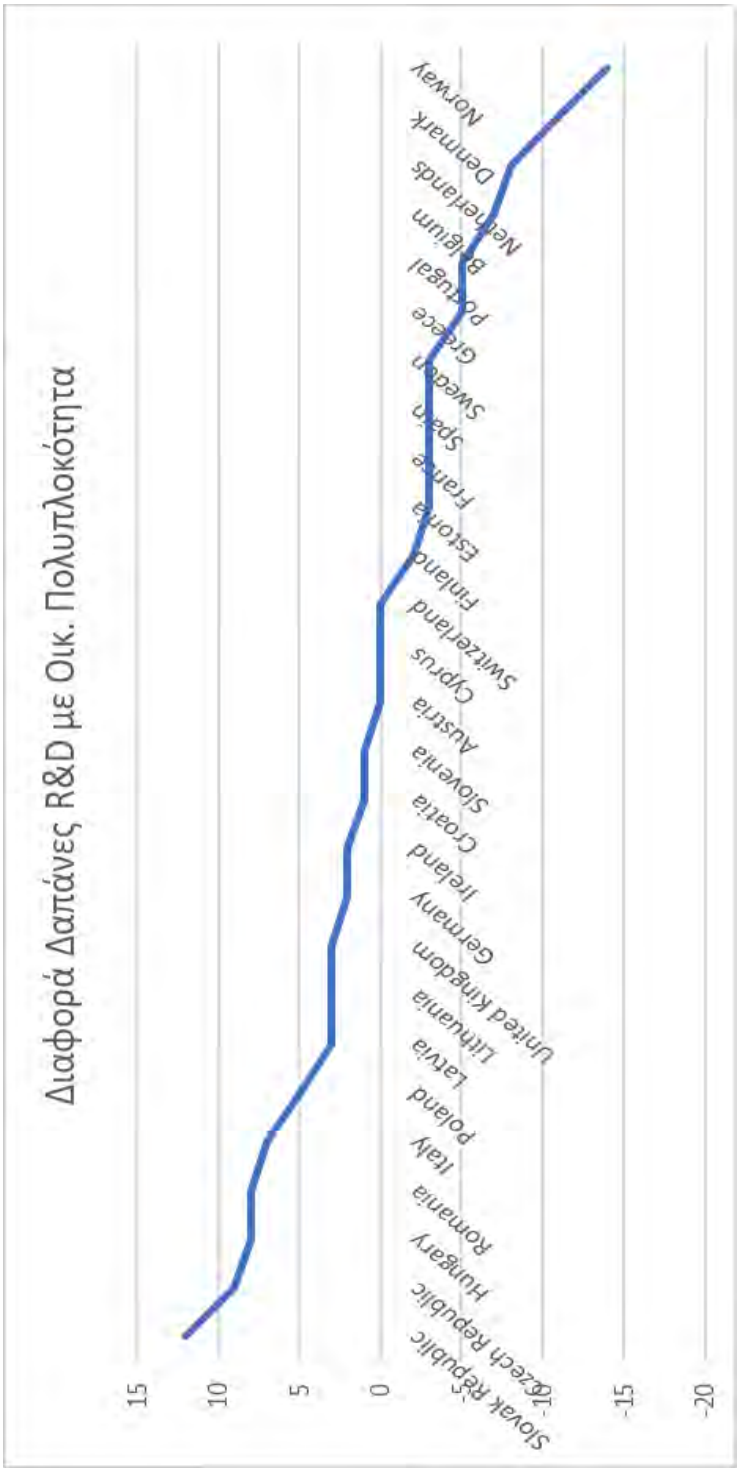

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Διάγραμμα 6.9 Αντιπαράθεση μοντέλου δομών με Οικ. Πολυπλοκότητα (E.C.I.)

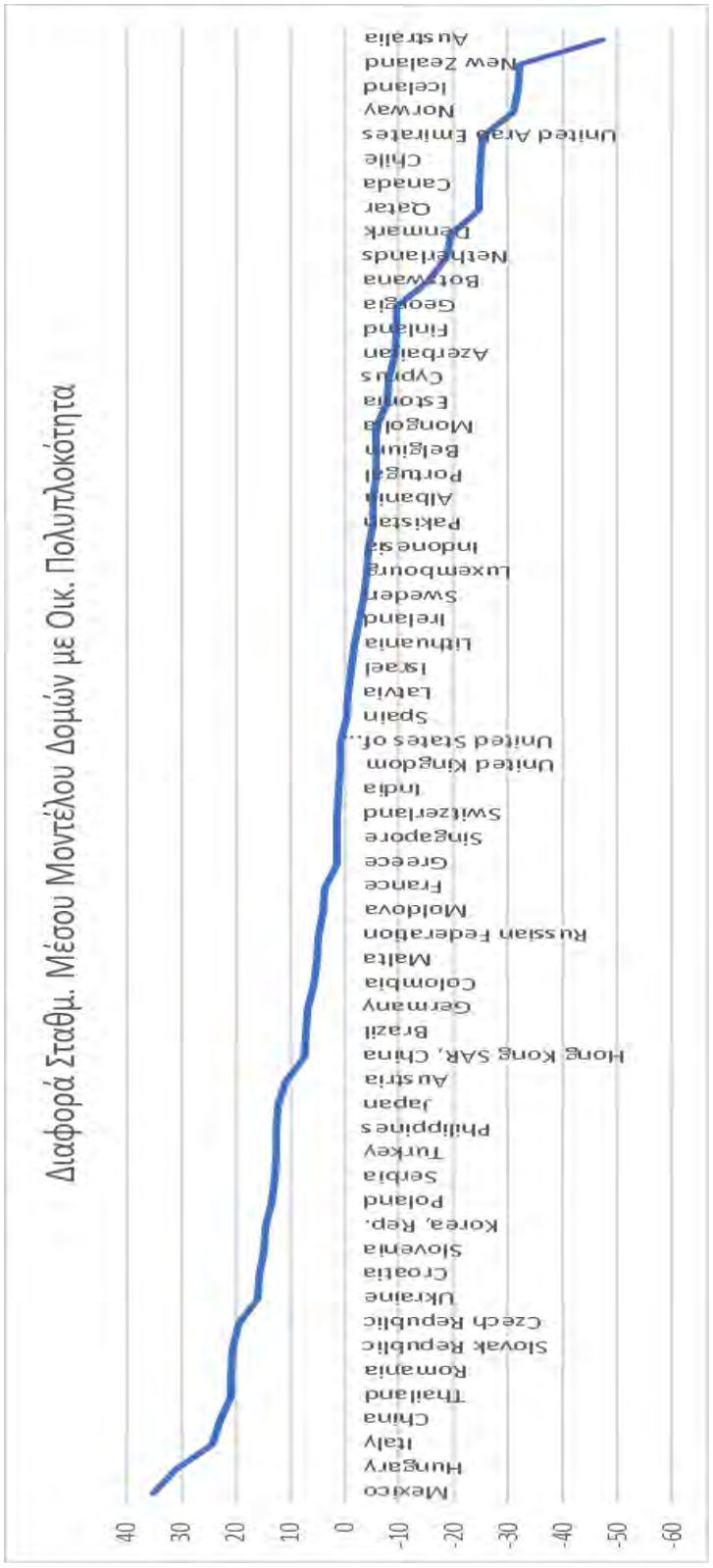

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Διάγραμμα 6.10 Αντιπαράθεση Οικ. Πολυπλοκότητας (E.C.I.) με Em. High-tech Manuf.

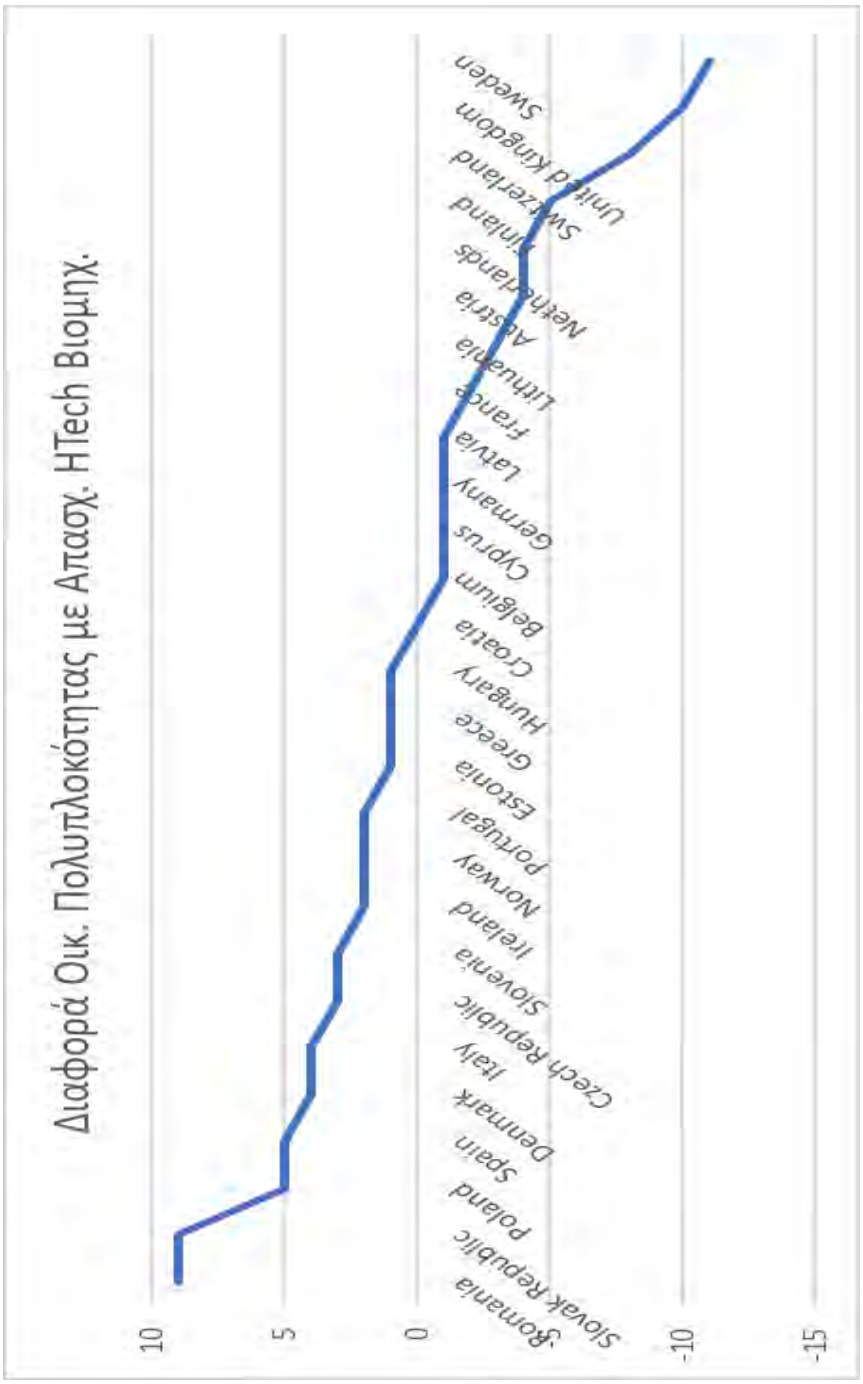

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πίνακας 6.13 Κατάταξη χωρών με βάση επιδόσεις από μεταβλητές του E.I.S. και του μοντέλου δομών για γραφική απεικόνιση στο διάγραμμα 6.11

Country	Mean Value from SEM	Empl. High-Tech Manufacturing	High-tech product exports	Knowledge-intensive services exports	New product innovations
Slovak Rep.	20,5	2	3	23	1
Hungary	23,25	5	2	17	23
Italy	23,75	6	13	15	12
Romania	25	8	9	18	27
Czech Rep.	15,25	1	4	20	10
Poland	21,5	10	17	21	25
Slovenia	15	4	8	24	20
Croatia	25,5	20	23	27	21
Germany	7	3	1	5	9
Spain	18,25	17	19	25	3
Austria	7,75	7	7	19	11
France	13,75	14	6	12	17
Greece	25,75	26	26	13	5
Ireland	8,75	11	10	1	4
Belgium	10,25	15	18	11	6
Portugal	16,25	21	21	22	18
Estonia	12	18	22	16	15
Latvia	18,75	25	25	14	22
Cyprus	20,25	27	5	10	13
Switzerland	2,25	9	14	9	2
Denmark	4,75	12	16	6	26
Lithuania	15,25	24	24	26	8
Finland	3,25	13	20	7	14
U.k.	8,25	19	12	2	7
Sweden	4,25	16	11	8	19
Netherlands	5,75	22	15	3	16
Norway	5,75	23	27	4	24

Πηγή: European Innovation Scoreboard (E.I.S)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Διάγραμμα 6.11 Αντιπαράθεση δομών με τεχνολογικούς δείκτες του E.I.S.

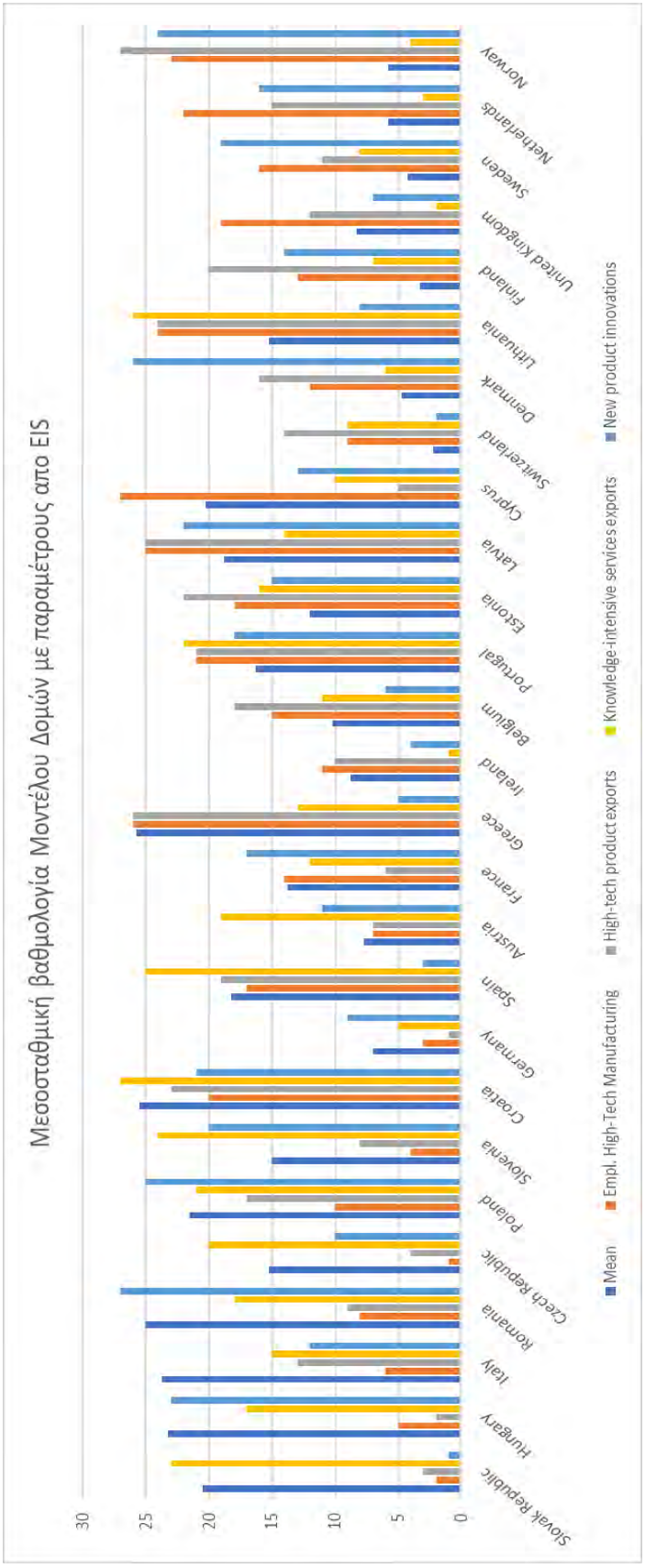

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

6.8 Περιγραφή και ανάλυση των αποτελεσμάτων

Η παράθεση των ανωτέρω διαγραμμάτων έχει σκοπό την διερεύνηση και τυχόν αποκάλυψη κρυμμένων αιτιακών σχέσεων μεταξύ των οικονομικών μεγεθών που μένουν ακόμα να συσχετιστούν με το μοντέλο των δομικών εξισώσεων. Λόγω της ισχυρής αξιοπιστίας του, το μοντέλο μπορεί να αξιοποιηθεί για να ξετυλιχθεί περαιτέρω το κουβάρι των αιτιακών συνδέσεων και με μεταβλητές που εισχωρούν ενδότερα στο φαινόμενο της οικονομικής ανάπτυξης. Ανατρέχοντας στα τέσσερα ερωτήματα στο τέλος του έκτου κεφαλαίου, είναι ακριβές να δηλώσουμε ότι έχουν απαντηθεί επαρκώς τα δύο από αυτά. Πιο συγκεκριμένα, οι δομές ανοιχτής και ελεύθερης επιχειρηματικότητας επιδρούν εν τέλει καθοριστικά στην καινοτομική επίδοση, διαμορφώνοντας ένα κλίμα δημιουργικής αλλαγής, πλην όμως εμμέσως. Αποτελούν αναγκαία συνθήκη για την άνθιση του οικονομικού αποτελέσματος, αλλά όχι ικανή συνθήκη. Προϋπόθεση είναι η ύπαρξη πολιτικών θεσμών ισονομίας και ισότητας ευκαιριών, που προκύπτουν ενδογενώς, όπως αποδείχθηκε, από τους προαναφερθέν θεσμούς της ανοιχτής αγοράς. Και εδώ απαντήθηκε το δεύτερο ερώτημα. Οι πολιτικοί θεσμοί λειτουργούν ως το γόνιμο έδαφος σύστασης και πύκνωσης παραγωγικών δικτύων, με αποτέλεσμα την διάχυση της γνώσης, των εμπορικών διασυνδέσεων και της επίτευξης καινοτομιών.

Το ερώτημα με το ισοζύγιο πληρωμών και την σχέση του με το συνολικό περιβάλλον και αναπτυξιακό σύστημα δεν απαντήθηκε, μιας και δεν έγινε χρήση σχετικών δεδομένων στο μοντέλο που καταρτίστηκε. Το ερώτημα όμως που έμεινε αναπάντητο μέχρι τώρα και που είναι εφικτό να διερευνηθεί με το υπάρχον ερευνητικό υλικό, είναι το ερώτημα της σχέσης των αναπτυξιακών δομών με την οικονομική πολυπλοκότητα. Η τελευταία είναι σημαντική διότι συνοψίζει σε μια σαφή έννοια την αναγκαία κατεύθυνση που καλείται να πάρει η εξελικτική πορεία κάθε οικονομίας, για να παραμείνει «κλειδωμένα» σε τροχιά ανόδου. Οι συνθήκες οικονομικής ελευθερίας και πολιτικής ισότητας συντείνουν στην ευόδωση ενός αναπτυξιακού κλίματος αλλά το έλλειμμα στοχευμένης κατεύθυνσης προς καινοτομικές αλλαγές, με την αρωγή της κυβερνητικής πρωτοβουλίας, είναι πιθανό να οδηγήσει σε οικονομικές λοξοδρομήσεις και στασιμότητα.

Από την προσθήκη της οικονομικής πολυπλοκότητας στο οικονομετρικό μοντέλο φάνηκε ότι το μέγεθος αυτό δεν μπορεί να προβλεφθεί με ακρίβεια άνω του

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

60-65 %, κατώτερο όριο για ασφαλή συμπεράσματα. Για αυτό χρειάζεται μια διαφορετική προσέγγιση, μήπως και ανευρεθεί μια οδός προς την περιοχή εκείνη που συνδέεται οργανικά η πολυπλοκότητα με το σύστημα αναπτυξιακών δομών. Η στρατηγική μέθοδος που ακολουθήθηκε ορίζει την συσχέτιση της πολυπλοκότητας με τα οικονομικά μεγέθη που συσχετίζεται, σε μια διάταξη σχέσεων ανά ζεύγη. Επιλέχθηκαν τα εξής δύο μεγέθη ως κομβικής σημασίας προς την οργανωτική επικράτηση και ωρίμανση των συνθηκών οικονομικής πολυπλοκότητας, τα οποία και δεν εμφανίζονται άμεσα στο μοντέλο SEM. Είναι οι εταιρικές δαπάνες R&D (know1 – GERD, ενός εκ των 43 μεταβλητών) και η απασχόληση των τομέα της High- Tech βιομηχανίας (Employment share manufacturing, of which High and medium high-tech). Για αυτό λοιπόν τον λόγο επιχειρήθηκε η εισαγωγή των δύο αυτών μεταβλητών, μαζί με την οικονομική πολυπλοκότητα, στο μοντέλο. Η μεταβλητή της απασχόλησης δεν ξεπέρναγε το 15 % της επεξηγησιμότητας της διακύμανσης της από το μοντέλο και έτσι δεν αξιοποιήθηκε κατά αυτόν τον τρόπο. Με την οικονομική πολυπλοκότητα το ποσοστό έφτασε το 52 %, και αυτό οριακά αποδεκτό. Η έκπληξη ήταν με την μεταβλητή των δαπανών R&D όπου το ποσοστό πλησίασε το 90%. Από εκεί λοιπόν ξεκινάει η μεθοδολογική στρατηγική, όπου και θα περιγραφεί παρακάτω.

Στο πρώτο διάγραμμα, το 6.8, αναπαρίσταται με μια γραμμή η διαφορά με όρους θέσης κατάταξης, της πραγματικής τιμής ποσοστού κεφαλαίου R&D με την τιμή όπως την προβλέπει το μοντέλο. Οι χώρες που εμφανίζονται στα δύο άκρα της γραμμής και με τιμή διαφοράς κατάταξης άνω των 5 θέσεων κατάταξης, ένα λογικό εύρος ασφάλειας πρόβλεψης, είναι οι χώρες όπου διακρίνονται από μεγάλη απόκλιση μεταξύ των δύο αυτών μεγεθών. Οι υπόλοιπες χώρες κρίνονται ως χώρες που η ταυτότητα της εξελικτικής διαδρομής που ακολουθούν, τοποθετείται εντός της ζώνης προβλέψεως του μοντέλου, ενώ οι χώρες με την έντονη απόκλιση χρήζουν βαθύτερης ανάλυσης των οικονομικών μεγεθών τους για να εξακριβωθούν οι αίτιες τις παρέκκλισης από τα πρότυπα που ορίζει το μοντέλο των αναπτυξιακών δομών. Η σειρά των διαγραμμάτων που παρατέθηκε ανωτέρω βασίζεται στην ίδια λογική κατασκευής τους. Σκοπό έχουν να φιλτράρουν με περισσότερους τρόπους τις χώρες που αποκλίνουν του προβλεπτικού κανόνα, και τελικά να αποκαλυφθούν τυχόν λανθάνοντα μοτίβα που επεξηγούν πιο συστηματικά και προτείνουν εναλλακτικές αιτιάσεις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Το επόμενο ζεύγος αντιπαράθεσης είναι το GERD με την απασχόληση στην βιομηχανία (Em.Mf), διάγραμμα 6.9. Εδώ γίνεται η προσπάθεια να διακριθεί καλύτερα η σχέση των κεφαλαίων R&D με την βιομηχανία, κατά πόσο αποδίδουν τα κεφάλαια αυτά, δημιουργώντας τις κατάλληλες θέσεις εργασίας σε τεχνολογίες αιχμής. Αυτή η συνθήκη αφορά τις χώρες που απαντώνται στο άκρο των αρνητικών αποκλίσεων, ενώ οι χώρες που τοποθετήθηκαν στο άλλο άκρο, διακρίνονται με υστέρηση ερευνητικών κεφαλαίων με ταυτόχρονη όμως υπεροχή στους υψηλά καταρτισμένους απασχολούμενους στην βιομηχανία. Για να εξειδικευτεί περαιτέρω αυτή η σχέση, σειρά έχει η αντιπαράθεση ερευνητικής χρηματοδότησης και υψηλής τεχνογνωσίας και εμπορικής αξιοποίησης της τεχνολογίας, δηλαδή το GERD με την πολυπλοκότητα (comp2 – ECI), στο διάγραμμα 10. Αυτό το ζεύγος προσφέρεται για να ξεκαθαρίσει καλύτερα την αποτελεσματικότητα των ερευνητικών κεφαλαίων, που καταλήγουν στο τέλος της παραγωγικής αλυσίδας σε εμπορεύσιμο και εξαγώγιμο υψηλής τεχνολογίας προϊόν.

Μέχρι τώρα, ξεκίνησαν τα ζεύγη συσχετίσεων με αρχικό παράγοντα την βαθμολόγηση από το μοντέλο των δομών και κατέληξαν στο παράγοντα της πολυπλοκότητας, με ενδιάμεσους κρίκους το GERD και το Em.Mf. Μια ματιά στα τρία αυτά διαγράμματα αποκαλύπτει ότι στο άκρο της θετικής απόκλισης εμφανίζονται οι ίδιες χώρες, ενώ στο άλλο άκρο εμφανίζεται ο ίδιος πυρήνας χωρών, μαζί με κάποιες προσθήκες. Το πρώτο διάγραμμα έφερε στο προσκήνιο την Ουγγαρία, την Σλοβενία και την Ιταλία ως τις χώρες τις οποίες το μοντέλο υποεκτιμούσε ως προς την διάθεση ερευνητικής χρηματοδότησης. Οι συγκεκριμένες χώρες, μαζί με την Σλοβακία, την Ρουμανία, την Τσεχία και την Πολωνία παρουσιάζουν και ισχυρή βιομηχανική απασχόληση, δυσανάλογου ύψους με τα ερευνητικά κεφάλαια που επενδύονται. Επιπλέον, πλην της Πολωνίας, διακρίνονται και με αποτελεσματική διαχείριση της τεχνογνωσίας τους, χωρίς να στηρίζονται στην επάρκεια των ερευνητικών κεφαλαίων.

Το μπλοκ λοιπόν αυτών των χωρών, της ομάδας 5, πλην της Ρουμανίας της ομάδας 6 και της Σλοβενίας της ομάδας 4 στο cluster χωρών του μοντέλου SEM 2 , εμφανίζονται επίμονες και αποφασισμένες στο ανηφορικό δρόμο της καινοτομίας, χωρίς να διαθέτουν τις πολιτικές και οικονομικές δομές που θα τις ευνοούσαν σε αυτήν την πορεία. Κομβικός παράγοντας σε αυτή την προσπάθεια είναι η βιομηχανική απασχόληση και λιγότερο η χρηματοδότηση της έρευνας. Σε αυτές τις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

χώρες ειδικά, η χρηματοδότηση της έρευνας υστερούσε σημαντικά ως προς την υψηλή θέση που εμφανίζουν στην πολυπλοκότητα, κάτι που αποτελεί ένδειξη ότι δεν είναι η χρηματοδότηση η αιτία της αυξημένης πολυπλοκότητας. Στο διάγραμμα 6.12 που αναπαριστά την αντιπαράθεση της πολυπλοκότητας με την Em.Mf, φαίνεται καθαρά ότι μόνο δύο χώρες αποκλίνουν στο άκρο της θετικής συσχέτισης, δύο χώρες από το μπλοκ των εφτά, η Ρουμανία και η Σλοβακία. Αυτό δείχνει την σχετικά απόλυτη ισοδυναμία πολυπλοκότητας και βιομηχανικής απασχόλησης, ότι δηλαδή ο δομικός εκείνος παράγοντας της καινοτομίας, ο πέμπτος πυλώνας όπως προκύπτει, είναι η βιομηχανική απασχόληση στην υψηλή τεχνολογία.

Το διάγραμμα 6.11 έρχεται να επιβεβαιώσει τους ανωτέρω ισχυρισμούς, εμφανίζοντας το ίδιο ακριβώς μπλοκ χωρών ως αποκλίνων, στο άκρο της θετικής συσχέτισης, στην αντιπαράθεση των προβλέψεων του μοντέλου με τις μετρημένες τιμές για το μέγεθος της οικονομικής πολυπλοκότητας. Το μοντέλο δηλαδή υποεκτιμά σημαντικά τις δυνατότητες των χωρών αυτών βάσει των αποδόσεων τους στις τέσσερις αναπτυξιακές δομές, αφού δεν κατέστη δυνατό να ενσωματωθεί η Em.Mf ενδογενώς στις παραμέτρους του. Στο τελευταίο διάγραμμα αυτής της μεθοδολογικής απόπειρας, το διάγραμμα 6.13, εμφανίζεται το εναπομείνον ζεύγος μεταβλητών προς αντιπαράθεση, αυτό της μέσο-σταθμικής βαθμολόγησης των χωρών στο πλαίσιο των αναπτυξιακών τους δομών και του δείκτη Em.Mf. Η διαφορά σε αυτό το διάγραμμα είναι η συνοδεία άλλων τριών μεγεθών για κάθε χώρα, που θα παρουσιάζουν πιο άμεσα τα καινοτομικά της επιτεύγματα (output), σε όλο το εύρος των κατευθύνσεων της παραγωγής. Εξαγωγές αγαθών υψηλής τεχνολογίας, υπηρεσίες υψηλής ενσωματωμένης τεχνογνωσίας, και επιτυχούς λανσαρίσματος νέων καινοτομικών προϊόντων. Δεδομένα για αυτά τα μεγέθη, όπως και της μεταβλητής Em.Mf, πάρθηκαν από το European Innovation Scoreboard για το έτος 2018, της πλατφόρμας της Ε.Ε. για την βαθμολογία των καινοτομικών επιδόσεων των ευρωπαϊκών χωρών.

Εδώ, στο άκρο της θετικής συσχέτισης, εμφανίζονται πάλι οι ίδιες επτά χώρες, κάτι που αναμενόταν, αφού διαπιστώθηκε η σχετική ισοδυναμία ECI και Em.Mf, άρα και η σχετική ισοδυναμία αποτελεσμάτων στις αντιπαραθέσεις των δομών με το ECI και των δομών με το Em.Mf. Το γεγονός αυτό όμως δεν μειώνει την αξία αυτού του διαγράμματος, αφού λειτουργεί ως έλεγχος αξιοπιστίας της μέχρι τώρα μεθοδολογικής στρατηγικής και επικυρώνει εκ νέου την σημασία του

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

παράγοντα της βιομηχανικής απασχόλησης στην εξελικτική κατεύθυνση της αναπτυξιακής τροχιάς. Επιπροσθέτως, το διάγραμμα 6.13 προσφέρεται και για μια σειρά νέων και βαθύτερων αναλύσεων στην περιοχή της πολυπλοκότητας, λόγω των τριών νέων μεταβλητών που συμπεριλαμβάνονται και σχετίζονται με αυτήν. Προτού όμως στραφεί η συζήτηση σε αυτή την πλευρά της έρευνας, ας επιστρέψει κανείς πίσω στην ανάλυση των διαγραμμάτων, με γνώμονα τώρα τις χώρες που αποκλίνουν στο άκρο της αρνητικής συσχέτισης.

Από το διάγραμμα 6.9 φαίνονται οι χώρες που εμφανίζουν αναιμική βιομηχανική απασχόληση σε σχέση με τα επίπεδα ερευνητικής χρηματοδότησης που απολαμβάνουν. Οι χώρες αυτές είναι η Σουηδία, η Νορβηγία, η Ολλανδία, η Ελβετία, η Αγγλία, η Φιλανδία και η Δανία. Στο τρίτο διάγραμμα φαίνεται ότι για έναν στενό πυρήνα τριών χωρών από τις παραπάνω επτά – η Νορβηγία, η Δανία και η Ολλανδία – δεν συμβαδίζουν τα μεγέθη GERD και ECI (πολυπλοκότητα), κάτι που δείχνει ότι το πλεόνασμα χρηματοδότησης που διατίθεται δεν αποδίδει παραγωγικά στον παραγωγικό κύκλο των hi-tech προϊόντων. Με το διάγραμμα 6.11 αποκλείεται και η δομική προσέγγιση για το εντοπισμό της αιτιολόγησης της χαμηλής πολυπλοκότητας αυτών των τριών χωρών, καθώς μόνο αυτές αποκλίνουν από τις προβλέψεις στο φάσμα των αρνητικών συσχετίσεων του δομικού μοντέλου. Άρα μένει ο παράγοντας της βιομηχανικής απασχόλησης να ευθύνεται για την χαμηλή πολυπλοκότητα, όπως φαίνεται από το διάγραμμα 6.13 για τις χώρες Νορβηγία και Ολλανδία.

Από το διάγραμμα 6.12 φαίνεται ότι η Σουηδία, η Αγγλία και η Ελβετία, οι τρείς από τις αρχικές επτά που αναφέρθηκαν, ενώ διακρίνονται από πολύ υψηλή έως κορυφαία πολυπλοκότητα, κάτι που τους πιστώνεται και συμβαδίζει με την υψηλή τους βαθμολογία από την δομική προσέγγιση, εντούτοις δεν έχουν ανάλογη απόδοση στην βιομηχανική απασχόληση. Αυτό το εύρημα στέκεται ως αντίφαση με την παραπάνω καταδεικνυόμενη παραδοχή ότι η βιομηχανική απασχόληση συνεργεί αποφασιστικά και κυρίαρχα στην πολυπλοκότητα. Μάλλον όμως είναι πιο σωστό να αποτελεί εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον παραπάνω κανόνα, και που έχει και την εξήγηση της αν συμπληρωθεί ο κανόνας με την παραδοχή ότι η ερευνητική χρηματοδότηση λειτουργεί ως υποστηρικτό κανάλι προώθησης της καινοτομίας. Είναι ο τρόπος που αντισταθμίζεται το έλλειμμα βιομηχανικής απασχόλησης, με την προϋπόθεση όμως να είναι εγκατεστημένοι και να αποδίδουν με εύρυθμο τρόπο οι αναπτυξιακοί πυλώνες, όπως και συμβαίνει με τις συγκεκριμένες τρεις χώρες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Η επισκόπηση των χωρών στο άκρο των αρνητικών συσχετίσεων δεν προσφέρεται για εξαγωγή ενός ξεκάθαρου μοτίβου, όπως διαπιστώθηκε στην περίπτωση τού άλλου άκρου. Το γκρουπ των επτά χωρών αυτού του φάσματος διαχωρίζεται σε δύο υποομάδες, από τη μία με την Νορβηγία, την Δανία και την Ολλανδία, και την από την άλλη με την Σουηδία, Αγγλία, Φιλανδία και Ελβετία. Η πρώτη υποομάδα διακρίνεται από χαμηλή πολυπλοκότητα, αρκετά δυσανάλογου μεγέθους με τις επιδόσεις της στις αναπτυξιακές δομές, αν και έχει υψηλή ερευνητική χρηματοδότηση αλλά χαμηλή βιομηχανική απασχόληση, εξαιρώντας την Δανία στο τελευταίο. Αντίστοιχα η άλλη υποομάδα έχει χαμηλή βιομηχανική απασχόληση, κορυφαίο όμως GERD, βαθμολογία δομών και πολυπλοκότητα. Με κάποιο τρόπο αντισταθμίζεται η χαμηλή βιομηχανική απασχόληση και επιτυγχάνεται υψηλή πολυπλοκότητα, με πιθανό υποψήφιο το υψηλό GERD. Η Λιθουανία, η Λετονία, η Εσθονία και η Κύπρος σχηματίζουν και μια τρίτη ομάδα όπου αποκλίνουν η δομική βαθμολογία με το επίπεδο GERD, Em.Mf και ECI. Η ομάδα αυτή μαζί με την πρώτη ομάδα του ανατολικού μπλοκ, εξηγούνται καλύτερα οι καινοτομικές επιδόσεις τους από το δείκτη πολυπλοκότητας, παρά από τις επιδόσεις των δομών τους, μένει όμως να αποδειχτεί από το διάγραμμα 6.13.

Οι εννιά χώρες που δεν αναφέρθηκαν μέχρι τώρα, ανήκουν στη ζώνη ασφαλής πρόβλεψης του μοντέλου, και αυτό φαίνεται και από έναν ενδελεχή έλεγχο επί των δεδομένων του πίνακα και του διαγράμματος 6.13. Η Γερμανία, η Γαλλία, η Ισπανία και όλες οι υπόλοιπες εμφανίζουν τιμές δομών, ECI, GERD, Em.Mf και των τριών καινοτομικών μεταβλητών, οι οποίες κυμαίνονται στο ίδιο περιθώριο ασφαλείας. Οι υπόλοιπες δεκαοχτώ, που ήδη έχουν χωρισθεί σε τέσσερις υποομάδες, είναι σκόπιμο να διερευνηθούν περαιτέρω, με την βοήθεια του διαγράμματος 6.13, για την ανεύρεσή τυχόν αιτιακών μοτίβων που δύναται να ενσωματωθούν σε ένα κοινό και διευρυμένο μοντέλο δομών.

Οι χώρες της πρώτης ομάδας, αυτές του ανατολικού κυρίως μπλοκ, έχουν τις υψηλότερες επιδόσεις στην βιομηχανική απασχόληση και για αυτό κατατάσσονται στις πρώτες σειρές βαθμολόγησης στο παράγοντα των εξαγωγών προϊόντων υψηλής τεχνολογίας, μένοντας παράλληλα χαμηλά στις επιδόσεις των άλλων δύο παραγόντων, των υπηρεσιών και των νέων προϊόντων, εξαιρώντας την Σλοβακία που και εκεί κατέχει την πρώτη θέση. Άρα ο παράγοντας Em.Mf αποδεικνύεται ότι δίνει τους καρπούς του στην βιομηχανική παραγωγή, παρακάμπτοντας το αδύναμο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

αναπτυξιακό περιβάλλον λόγω των μη ευνοϊκών παραγωγικών δομών. Η Πολωνία φαίνεται να αποτελεί εξαίρεση αυτού του κανόνα, με την μικρότερη αξιοποίηση αυτού του πλεονεκτήματος και λιγότερο η Ιταλία, η οποία κατορθώνει να επιδείξει καλές επιδόσεις και στους τρεις παράγοντες.

Οι χώρες της δεύτερης ομάδας – η Νορβηγία, Ολλανδία και Δανία – χώρες με χαμηλή πολυπλοκότητα και Em.Mf, όχι για την Δανία, φαίνεται να κεφαλαιοποιούν την καλή τους δομική απόδοση στις υπηρεσίες έντασης γνώσης και όχι στους άλλους δύο τομείς. Επομένως, το παραγωγικό προφίλ αυτών των χωρών καθορίστηκε έντονα από τη έλλειψη ευρείας βιομηχανικής βάσης, όπως φαίνεται στο πίνακα 6.14 όπου η Νορβηγία και η Ολλανδία είναι χαμηλά, 26^{η} και 22^{η} θέση, στην κατάταξη όσον αφορά την βιομηχανία, με την δημιουργική και καινοτομική ενέργεια να βρίσκει διεξόδους στο τομέα των υπηρεσιών. Φαίνεται έτσι η έντονη εξειδίκευση και μονομέρεια που αποκτά μια χώρα, αν δεν απλώνονται οι επιχειρηματικές της δραστηριότητες σε περισσότερους τομείς. Αυτή η κατεύθυνση της εξελικτικής δυναμικής κατακτάται με την ευρεία παραγωγική βάση στο πεδίο της βιομηχανίας, και για αυτό δίνεται μεγάλη σημασία στην έννοια της οικονομικής πολυπλοκότητας σε αυτή την έρευνα.

Οι χώρες της τρίτης ομάδας και κυρίως η Σουηδία και η Αγγλία, χαρακτηρίζονται από χαμηλό Em.Mf, και 18^{η} και 25^{η} θέση αντίστοιχα στην βιομηχανική βάση, το οποίο όμως δεν αποτελεί εμπόδιο στις καλές επιδόσεις στις εξαγωγές τεχνολογικών προϊόντων και στις υπηρεσίες και στα νέα προϊόντα για την Αγγλία. Η Φιλανδία παρουσιάζει μεγάλη απόκλιση στις υψηλότατες δυνατότητές που της προσφέρουν οι δομές της με το αποτύπωμα τους στο πεδίο της πράξης, αναδεικνύοντας την ανταγωνιστικότητα της μόνο στις υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας. Η Ελβετία επίσης κινείται αναιμικά αναλογιζόμενη την πρωτιά που κατέχει στην δομική προσέγγιση, και επιδεικνύοντας μόνο την καινοτομία νέων προϊόντων. Από αυτές τις χώρες, με εξαίρεση την Αγγλία, θα ανέμενε κανείς καλύτερες επιδόσεις, με όρους ανταγωνιστικότητας χωρών. Διατηρούν ένα παραγωγικό δυναμικό που παραμένει λανθάνον, κάτι που δεν συμβαίνει με χώρες όπως η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιρλανδία, η Ισπανία και η Αυστρία, όπου δομές και αποτελέσματα, input και output, συμβαδίζουν. Σε αυτή την ομάδα χωρών, διαφεύγουν οι αιτίες αυτής της δυσαρμονίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πίνακας 6.14 Βιομηχανία ως % επί του ΑΕΠ και κατάταξη, για το 2020

European Countries	Industry %GDP	Manufacturing %GDP	Rank Industry	Rank Manufacturing
Austria	25,5	16,3	9	8
Belgium	19,5	12,4	20	16
Croatia	21,2	12,1	16	17
Cyprus	12,6	5,5	27	27
Czech Republic	30,8	21,9	2	2
Denmark	21,2	14	17	14
Estonia	22,7	12,9	14	15
Finland	24	14,5	13	13
France	16,4	9,4	25	23
Germany	26,5	18,2	6	4
Greece	15	8,9	26	24
Hungary	24,5	17,5	12	6
Ireland	38	34,5	1	1
Italy	21,6	14,8	15	12
Latvia	19,5	10,8	21	21
Lithuania	25	15,7	11	11
Netherlands	17,8	10,8	23	22
Norway	26	6,5	8	26
Poland	27,7	16	4	9
Portugal	19,4	11,9	22	19
Romania	26,4	15,8	7	10
Slovak Republic	27,4	17,5	5	7
Slovenia	29,4	20,7	3	3
Spain	20,4	11	19	20
Sweden	21,1	12,1	18	18
Switzerland	25,2	18,1	10	5
U.K.	17	8,6	24	25

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα (WB)

Η τελευταία ομάδα των Βαλτικών χωρών χαρακτηρίζεται από την ιδιαιτερότητα να υπερέχει σημαντικά η απόδοση τους στους δομικούς παράγοντες, έναντι των φτωχών αποτελεσμάτων στις τελικές καινοτομικές τους επιδόσεις. Ο βαθμολογία τους στην πολυπλοκότητα πλησιάζει πιο κοντά την οικονομική τους πραγματικότητα, από την θέση τους στην κατάταξη δομών, το αντίστροφο από αυτό που συμβαίνει με την πρώτη ομάδα των ανατολικών χωρών. Ομοιάζουν με την περίπτωση της Φιλανδίας και Σουηδίας, όπου δεν τελεσφορούν οι δυνατότητες που ενυπάρχουν στις αναπτυξιακές δομές τους. Η Κύπρος, μαζί με την Ελλάδα λιγότερο έντονα, ανήκουν στη κατηγορία της περίπτωσης της Ιταλίας, όπου όλοι οι δομικοί παράγοντες δεν δικαιολογούν το καινοτομικό άλμα που επιδεικνύουν και στους τέσσερις τομείς, 5ή θέση για την Ελλάδα στο new product innovation και 5ή θέση για την Κύπρο στο High-tech product exports, για παράδειγμα. Στην Ιταλία υπάρχει ισχυρή βιομηχανική βάση, 12^{η} θέση, κάτι που δεν υφίσταται στις δύο χώρες, 24^{η} και 27^{η} θέση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Ένα γενικό συμπέρασμα λοιπόν, που προκύπτει από τις παραπάνω αναφορές είναι η καθοριστική συνεισφορά της βιομηχανίας σε όλο το φάσμα των οικονομικών δραστηριοτήτων. Ακόμα και στην περίπτωση της ομάδας των χωρών της Σουηδίας, όπου και ειπώθηκε ότι αγνοούνται οι αιτίες της υπό-απόδοσης τους, σε αναλογία των δομικών τους δυνατοτήτων, ισχύει το επιχείρημα της μη συνύπαρξης ανάλογης στάθμης και ποιότητας δομών και βιομηχανίας ως αίτιο αυτής της υπό-αποδοτικότητας. Η δημοσιονομική πολιτική των χωρών οφείλει να μεριμνά εξίσου για το άπλωμα της βιομηχανικής βάσης, όσο και για την αναβάθμιση των αναπτυξιακών δομών, έτσι ώστε τα ευεργετικά αποτελέσματα των δομών να αντανακλώνται στις παραγωγικές διαδικασίες. Ισχύει τελικά η θεωρητική αναφορά ότι η βιομηχανία είναι η πλατφόρμα μεταπήδησης σε μεγαλύτερο φάσμα καινοτομικών δραστηριοτήτων.

Κλείνοντας, σε αυτό το σημείο θα έχει ενδιαφέρον να διεξαχθεί μια ακόμη ομαδοποίηση των ευρωπαϊκών χωρών, με τη μέθοδο K-means clustering, προσθέτοντας στις τέσσερεις δομές και τις τέσσερεις νέες μεταβλητές από το EIS, έτσι ώστε να συμπεριληφθούν τα νέα χρήσιμα δεδομένα και να καταρτιστεί ο πίνακας με την τελική ομαδοποίηση. Ακολουθεί ο πίνακας 6.15 και μετά ο σχολιασμός του. Η πρώτη ομάδα συγκεντρώνει τις χώρες με ισχυρές δομές και βιομηχανία μεγάλου εύρους και έκτασης. Η δεύτερη ομάδα ξεχωρίζει τις χώρες που χαρακτηρίζονται από άριστες δομές αλλά που δεν εκδηλώνουν τον δυναμισμό τους στην πράξη, λόγω και της μη συμβαδίζουσας βιομηχανίας με τις δομές. Η τρίτη ομάδα φιλτράρει από το μπλοκ των επτά χωρών εκείνες με την ισχυρή βιομηχανία και τις άριστες καινοτομικές επιδόσεις, χωρίς το υπόβαθρο ανάλογων αναπτυξιακών δομών. Η τέταρτη ομάδα διατηρεί την ομαδοποίηση των βαλτικών χωρών, προσθέτοντας και την ιβηρική χερσόνησο, χώρες με αναιμικές καινοτομικές επιδόσεις, μη αξιοποιώντας το υγιές υπόβαθρο αναπτυξιακών δομών. Η πέμπτη ομάδα περιέχει τις υπόλοιπες των επτά χωρών του ανατολικού μπλοκ, χώρες με προβλήματα στις δομές τους, αλλά αξιόλογη βιομηχανική βάση. Η τελευταία ομάδα είναι εξίσου σύμφωνη με τη μεθοδολογία των έξι διαγραμμάτων, όπως εξάλλου και όλες οι ομαδοποιήσεις συνολικά, τοποθετώντας μαζί τις δύο χώρες που εμφάνισαν άλμα καινοτομικών επιτευγμάτων, χωρίς να τους ευνοεί καθόλου το αναπτυξιακό τους σύστημα δομών.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Πίνακας 6.15 Κατάταξη και ομαδοποίηση των χωρών με βάση το μοντέλο SEM (2) μαζί με τους 4 παράγοντες από το E.I.S.

Συγκριτική παράθεση των τριων ομαδοποίησεων χωρών όπως προέκυψαν

CLUSTER 1 [Scand+SW]	*CLUSTER 2* [North+Scand]	*CLUSTER 3* [MidZone+CY]	*CLUSTER 4* [Baltic]	*CLUSTER 5* [EastBlock]	*CLUSTER 6* [Med + Balk]
Denmark	Germany	Austria	Estonia	Czech Rep.	France
Finland	Norway	Belgium	Latvia	Slovak Rep.	Croatia
Switzerland	Sweden	Ireland	Lithuania	Hungary	Greece
	Netherlands	United Kingdom		Poland	Italy
		Cyprus		Romania	Portugal
					Slovenia
					Spain

Results from Exploratory Factor Analysis Model - 11 Factors

CLUSTER 1 [ScandNorth]	*CLUSTER 2* [ScandWest]	*CLUSTER 3* [Central]	*CLUSTER 4* [BalticIberia]	*CLUSTER 5* [EastBlock+Cy	*CLUSTER 6* [SouthEast]
Finland	Austria	Belgium	Czech Rep.	Cyprus	Croatia
Germany	Denmark	France	Estonia	Hungary	Greece
Netherlands	Ireland		Latvia	Poland	Romania
Sweden	Norway		Lithuania	Slovak Rep.	
Switzerland	United Kingdom		Portugal	Italy	
			Slovenia		
			Spain		

Results from Structural Equations Model (2) - 4 Factors

CLUSTER 1 [Cental]	*CLUSTER 2* [Scand]	*CLUSTER 3* [MidZone]	*CLUSTER 4* [BalticIberia]	*CLUSTER 5* [EastBlock+It]	*CLUSTER 6* [East]
Austria	Denmark	Czech Rep.	Estonia	Italy	Cyprus
Belgium	Finland	Slovak Rep.	Latvia	Hungary	Greece
Ireland	Netherlands	Slovenia	Lithuania	Poland	
United Kingdom	Norway		Portugal	Romania	
France	Sweden		Spain	Croatia	
Germany					
Switzerland					

Results from Structural Equations Model (2) 4 + 4 = 8 Factors

Στα δύο επόμενα κεφάλαια επιχειρείται να γίνει επισκόπηση όλου του ερευνητικού υλικού συνολικά και να ερμηνευτεί με τρόπο που θα καταλήξει, όπου είναι δυνατό, σε τελικά συμπεράσματα. Στη συνέχεια θα μεταφραστούν σε προτάσεις δημοσιονομικής πολιτικής, προσαρμόζοντας την κατεύθυνση τους στην πορεία και στόχευση της ομοσπονδοποίησης των ευρωπαϊκών χωρών.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Κεφάλαιο 7 - Κοινωνική διάσταση του συστήματος αναπτυξιακών δομών

7.1 Εισαγωγικό πλαίσιο

Σε αυτό το κεφάλαιο θα συγκεντρωθούν όλες οι αναλύσεις και τα ευρήματα των προηγούμενων κεφαλαίων, κάτω όμως από ένα πρίσμα που θα τα ενοποιεί σε μια κοινή ερμηνευτική βάση. Αυτή η βάση είναι η νοηματική προσέγγιση της οικονομίας ως ένα σύστημα, με πολλά ενδογενή υποσυστήματα που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Το σύστημα αυτό δεν είναι στενά πολιτικό ή οικονομικό, αλλά θα του αποδοθεί ο όρος κοινωνικό, για να γίνει αντιληπτό το εύρος και το βάθος των συστατικών που το συν-απαρτίζουν. Το κοινωνικό σύστημα παραπέμπει σε όρους της οικονομικής βιβλιογραφίας, όπως η κοινωνική οικονομία (social economy), τρίτος τομέας, κοινωνία πολιτών (civil society) και κοινωνική επιχειρηματικότητα (social entrepreneurship). Με τους όρους αυτούς αποκτάται πρόσβαση σε όλη την έκταση της οικονομικής βάσης, και αυτός είναι ο στόχος, μιας και αναπτύχθηκε το μοντέλο των δομικών εξισώσεων του έκτου κεφαλαίου στην λογική του ανοιχτού, πλουραλιστικού και συνεργατικού χαρακτήρα της οικονομίας.

Η κατάρτιση των εννοιολογικών μοντέλων με τα οποία προέκυψαν τα οικονομετρικά υποδείγματα, έγινε με γνώμονα την θεώρηση της οικονομίας ως ευρύτερο κοινωνικό σύστημα, του οποίου τα οικοσυστήματα της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας είναι ειδικά υποσυστήματα, που λειτουργούν εντός των διαδικασιών της κοινωνικής αλλαγής και δυναμικής. Η επιχειρηματικότητα και η καινοτομία είναι συνθήκες που εντάσσονται στις διεργασίες με τις οποίες η κοινωνία δοκιμάζεται και πειραματίζεται με τα νέα δεδομένα των τεχνολογικών επιτευγμάτων και τις νέες προκλήσεις που ανακύπτουν από την οικονομία της γνώσης και την εξελισσόμενη φύση της. Οι φορείς της αλλαγής είναι οι πολίτες, οι οποίοι υποστηρίζονται από το ρυθμιστικό και κανονιστικό πλαίσιο των θεσμών, που διευκολύνουν το έργο τους, μειώνοντας τις αβεβαιότητες, επιλύοντας συγκρούσεις και δίνοντας κίνητρα. Κανένας όμως πολίτης δεν εξαιρείται ή αποκλείεται από αυτή την κοινωνική δυναμική. Στο βαθμό και την έκταση ενσωμάτωσης των πολιτών από όλη την κοινωνική διαστρωμάτωση, κρίνεται η επιτυχία των θετικών αναπτυξιακών εξελίξεων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Το υπόδειγμα της πολιτο-κεντρικής δημοσιονομικής πολιτικής διαμορφώθηκε για να εκφράσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο η δημόσια πολιτική δύναται να κατανοήσει, να συντονίσει και να προωθήσει όλες τις διαστάσεις αυτών των κοινωνικών διεργασιών. Μια άλλη ονομασία είναι η παραγωγική δημοσιονομική πολιτική έναντι της αναδιανεμητικής. Η σχηματική αναπαράσταση με την «κούπα» του εισαγωγικού κεφαλαίου, στην εκδοχή της διακυβέρνησης και της ενεργοποίησης της κοινωνίας πολιτών, τοποθετεί τις ρίζες της οικονομικής μετεξέλιξης σε νέες φάσεις μετάβασης, στο τρόπο κινητοποίησης των πολιτών, στις οργανωτικές μορφές συγκρότησης των δομών με τους οποίους ενώνουν τα συμφέροντα τους και ασκούν επιρροή. Η κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι ο όρος που επικρατεί για να περιγράψει τις δραστηριότητες των πολιτών να εντοπίζουν, να προτείνουν και να εφαρμόζουν λύσεις σε κοινωνικές ανάγκες της τοπικής τους περιφέρειας, αξιοποιώντας τα διδάγματα της εμπορικής επιχειρηματικότητας και των καινοτομιών της οικονομίας της γνώσης στην οργάνωση της πληροφορίας. Άρα το σύστημα καινοτομίας, με αφορμή το οποίο προσομοιώθηκε το σύστημα αναπτυξιακών δομών, είναι μια έκφανση και εκδήλωση των διεργασιών που συμβαίνουν στο ευρύτερο κοινωνικό πεδίο. Πηγή και πυρήνας της καινοτομίας και της ανάπτυξης είναι οι δημοκρατικές μορφές ανάληψης ευθύνης, όσον αφορά τις ανάγκες και τα οράματα των τοπικών κοινωνιών.

Στο ίδιο συμπέρασμα έφτασαν ο Καραγιάννης και συνεργάτες (Carayannis et al.2018b) όπως φαίνεται από την σχηματοποίηση που δημιούργησαν (σχημα 7.1). Είναι το μοντέλο της τετραπλής/πενταπλής έλικας, όπου η καινοτομία μεταφέρεται από το επίπεδο της τεχνολογίας των προϊόντων στο επίπεδο της κοινωνικής αλλαγής. Η κοινωνία πολιτών είναι η σφαίρα, στο εσωτερικό της οποίας εντάσσεται η τροχιά εξάρτησης των θεσμικών παραγόντων της γνώσης, της αγοράς και της κυβέρνησης. Η κοινωνία πολιτών είναι η μήτρα των αλλαγών, η κινητήρια πηγή κάθε συνέργιας και πρωτοβουλίας διεύρυνσης του οικονομικού ορίζοντα. Ο κεντρικός φορέας υλοποίησης αναδεικνύεται η κοινωνική επιχειρηματικότητα, η δραστηριότητα της οποίας γίνεται ο τελικός αποδέκτης όσων αγαθών γνώσης και εμπειρίας αποκτήθηκε από τους ενδιάμεσους κρίκους της παραγωγικής αλυσίδας, δηλαδή τις επιχειρήσεις, τα πανεπιστήμια και τις δημοσιονομικές πολιτικές.

Όπως αναλύεται από τους Βαλβη, Βλιάμο και Καραγιάννη (2018), η κοινωνική καινοτομία, ως σύστημα παραγωγής γνώσης, βασίζεται σε μια συστοιχία

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

επιχειρήσεων, ιδρυμάτων και άλλων μερών μέσω μιας ελικοειδούς, δυναμικής, πολύπλοκης, μη γραμμικής, μορφοκλασματικής (fractal) και αυτό-οργανωτικής αρχιτεκτονικής μάθησης ανώτερης τάξης. Η πολιτο-κεντρική δημοσιονομική πολιτική, όπως της αποδόθηκε ο χαρακτήρας από την παρούσα έρευνα, πλησιάζει σε εννοιολογική σύλληψη αυτό το μοντέλο. Μέριμνα της είναι η διευκόλυνση του έργου των πολιτών με θεσμική υποστήριξη χρηματοδότησης και ενθάρρυνσης πρωτοβουλιών, στην προοπτική των ενισχυμένων επαφών μεταξύ της καινοτομίας, της επιχειρηματικότητας και της δημοκρατίας. Οι παράγοντες συνεισφοράς της πολιτικής αυτής είναι το περιβάλλον δημιουργικότητας που καλλιεργεί με κατάλληλη νομοθεσία, παροχές ενδυνάμωσης δεξιοτήτων, πλαίσιο συνεργασιών, με δυνατότητες επεκτασιμότητας τους σε υπέρ-τοπική ή και διατομεακή δικτύωση. Απώτερος στόχος είναι η κοινωνική επιχειρηματικότητα να φτάσει τα επίπεδα ευρωστίας και ωριμότητας την επιχειρηματικότητα, η οποία βασίζεται αποκλειστικά στο κέρδος και δυναμώνει από την ανταγωνιστικότητα της.

7.2 Δημοσιονομική πολιτική καινοτομίας των Ευρωπαικών χωρών

Αυτό που κυρίως διαφοροποιεί τις χώρες ως προς την καινοτομική δυναμική τους είναι οι διαφορετικές σχέσεις που υπάρχουν μεταξύ των φορέων και οργανισμών του ευρύτερου κοινωνικού φάσματος. Οι μικρο μεσαίες επιχειρήσεις έχουν διαφορετική κουλτούρα έρευνας και συνεργασίας, οι πολιτικές δομές θέτουν διαφορετικές κατευθυντήριες γραμμές, ο ρόλος των ενδιάμεσων φορέων γεφύρωσης, όπως τα ερευνητικά πάρκα και οι θερμοκοιτίδες – εκκολαπτήρια (incubators), διαφέρουν σε ένταση δράσης και παρέμβασης, αντίστοιχα τα πανεπιστήμια ή άλλοι ιδιωτικοί οργανισμοί εκπαίδευσης διακρίνονται για τις διαφορετικές επιδόσεις τους. Η δημοσιονομική πολιτική κάθε χώρας έχει αυξημένο λόγο στο παραπάνω πλέγμα σχέσεων, με την ίδια την κυβέρνηση να αποτελεί το βασικό φορέα καινοτομίας. Όπως αποδείχτηκε από το μοντέλο SEM της παρούσας έρευνας, η χρηματοδότηση R&D απορρέει άμεσα από τις αναπτυξιακές δομές και η δημοσιονομική πολιτική είναι ο κύριος ρυθμιστής αυτής της ροπής.

Τα υπουργεία διαμορφώνουν τις πολιτικές στοχεύσεις, και ο βαθμός εμπλοκής τους, συμμετοχής και χρηματοδότησης της καινοτομικής προσπάθειας είναι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

που διαφοροποιεί τις χώρες, εν προκειμένω τα κρατη – μέλη της Ε.Ε. Η οργάνωση, η διασύνδεση και οι μηχανισμοί συνεργασίας των εκτελεστικών υπουργείων είναι ο

Σχημα 7.1 Μοντέλο πενταπλής έλικας κοινωνικής καινοτομίας

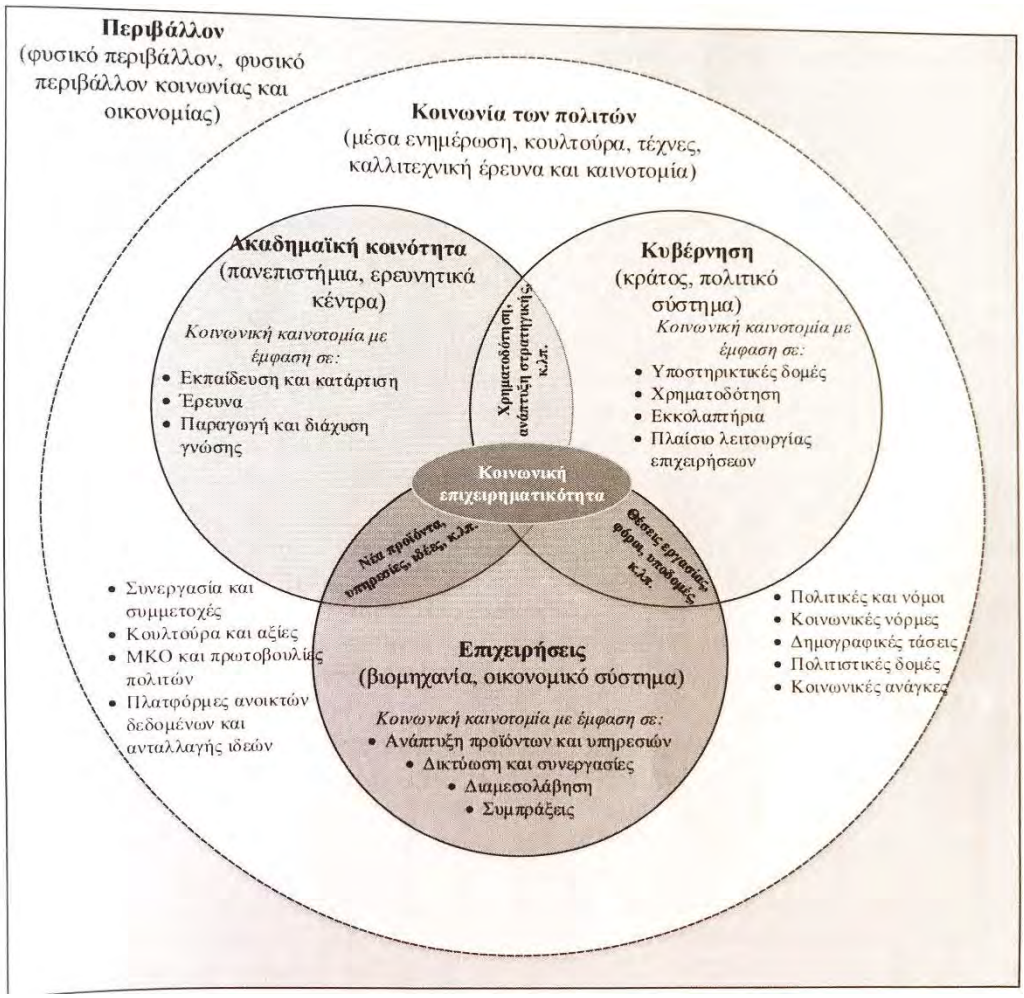

Πηγή: (Βάλβη, Βλιάμος, Καραγιάννης 2018)

καθρέφτης της βούλησης τους για την εμπέδωση της καινοτομικής δυναμικής στην κοινωνία πολιτών και τη τοποθέτηση κατάλληλων κινήτρων και συνθηκών ισότητας ευκαιριών. Το αποτύπωμα που αφήνουν διαφαίνεται από την κουλτούρα καινοτομίας που δημιουργείται, από την έκταση της διάχυσης γνώσης που προωθείται, την δικτύωση (clustering) που υποκινείται, την αποδοτικότητα των R&D επενδύσεων και της ενσωμάτωσης στην παγκοσμιοποιημένη αγορά. Τα μέτρα ρυθμιστικού και νομοθετικού χαρακτήρα αφορούν τα ευνοϊκά φορολογικά κίνητρα, το σύστημα προστασίας και κατοχύρωσης της πνευματικής ιδιοκτησίας, την απελευθέρωσης των αγορών κεφαλαίου, την περιφερειακή εξισορρόπηση, τις προδιαγραφές προϊόντων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

και συναφείς νομοθετικές ρυθμίσεις για την εκπαίδευση και την συνεργασία και γενικότερα άρσης της γραφειοκρατίας και κακοδιαχείρισης.

Η διαφοροποίηση των κρατών – μελών ως προς την πολιτική τους στην κοινωνική τους καινοτομία έχει φανεί και στην παρούσα μελέτη, από την κατηγοριοποίηση τους σε έξι ξεχωριστές ομάδες με διακριτά χαρακτηριστικά. Έγιναν τέσσερις ομαδοποιήσεις των χωρών στη βάση πιο αναβαθμισμένων μοντέλων κατάταξης τους. Στην τελική και πιο εμπεριστατωμένη εκδοχή του ανανεωνόμενου μοντέλου, έχουν προστεθεί οι κυρίαρχοι παράγοντες δομικής διαφοροποίησης των χωρών, όπως είναι η υψηλής τεχνολογίας βιομηχανική απασχόληση και οι καινοτομικές επιδόσεις εξαγωγών ποικίλων προϊόντων και υπηρεσιών έντασης τεχνογνωσίας. Τα βαθύτερα στρώματα από όπου αναδύονται οι αιτίες αυτών των διαφοροποιήσεων είναι τα στρώματα της κοινωνικής καινοτομίας και των ποιοτικών χαρακτηριστικών της κοινωνίας πολιτών. Μέχρι σήμερα έχει μετρηθεί το φαινόμενο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας μια φορά, το 2015, με μια έκθεση του Global Entrepreneurship Monitor (GEM), και από τις 27 ευρωπαϊκές χώρες του δείγματος της έρευνας υπάρχουν στοιχεία για 21 από αυτές. Σύμφωνα με την ανωτέρω ανάλυση, οι αναπτυξιακές δομές κάθε οικονομίας πρέπει να συμβαδίζουν με την ωρίμανση ή μη του φαινομένου της κοινωνικής οικονομίας. Μένει να φανεί από τους πίνακες που ακολουθούν.

Πινακας 7.1 Κατάταξη 21 ευρωπαϊκών χωρών σε πέντε παράγοντες *[MeanStr = μέσος όρων αναπτυξιακών δομών, EmM = βιομηχανική απασχόληση medium-high tech, ECI = Οικ. Πολυπλοκότητα, LAI = δείκτης τοπικής αυτονομίας, SEA =κοινωνική επιχειρηματικότητα (% πληθυσμού απασχόλησης με την ευρεία έννοια)]*

	MeanStr	EmM	ECI	LAI	SEA
Belgium	8,5	11	11	9	10
Croatia	19,25	16	16	14	6
Estonia	9,75	14	15	8	4
Finland	2	10	6	2	11
Germany	5,5	2	2	3	19
Greece	19,25	21	21	19	20
Hungary	16,75	4	4	17	1
Ireland	6,75	9	10	21	2
Italy	17,75	5	8	7	12
Latvia	13,5	20	19	15	18
Netherlands	5,25	18	14	12	17
Norway	4,5	19	20	6	5
Poland	14	8	12	4	3

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Portugal	12,5	17	18	10	16
Romania	19,25	6	13	13	14
Slovak Republic	16,25	1	9	11	9
Slovenia	11,75	3	5	18	15
Spain	15,25	13	17	16	21
Sweden	4,25	12	1	5	7
Switzerland	2,75	7	3	1	8
United Kingdom	6,25	15	7	20	13

Πίνακας 7.2 Πίνακας με διαφορές στην κατάταξη χωρών ως προς το SEA (difSEA) με τους άλλους παράγοντες που αναφέρονται στον πίνακα 7.1

	Dif SEA-MStr	Dif SEA-EmM	Dif SEA-ECI	Dif SEA-LAI
Belgium	1,5	-1	-1	1
Croatia	-13,25	-10	-10	-8
Estonia	-5,75	-10	-11	-4
Finland	9	1	5	9
Germany	13,5	17	17	16
Greece	0,75	-1	-1	1
Hungary	-15,75	-3	-3	-16
Ireland	-4,75	-7	-8	-19
Italy	-5,75	7	4	5
Latvia	4,5	-2	-1	3
Netherlands	11,75	-1	3	5
Norway	0,5	-14	-15	-1
Poland	-11	-5	-9	-1
Portugal	3,5	-1	-2	6
Romania	-5,25	8	1	1
Slovak Republic	-7,25	8	0	-2
Slovenia	3,25	12	10	-3
Spain	5,75	8	4	5
Sweden	2,75	-5	6	2
Switzerland	5,25	1	5	7
United Kingdom	6,75	-2	6	-7

Από τους ανωτέρω πίνακες προκύπτει λίγο καλύτερη συσχέτιση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας με τον δείκτη τοπικής αυτονομίας, λογική διαπίστωση λόγω της θετικής επίδρασης των διακυβερνητικών δομών στα κίνητρα της κοινωνικής δραστηριοποίησης. Από τις 21 χώρες οι 8 μόνο αποκλίνουν στην

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

βαθμολόγηση μεταξύ των δύο αυτών παραγόντων – μέχρι διαφοράς πέντε θέσεων κατάταξης δεν νοείται απόκλιση – και στις οχτώ αυτές χώρες η απόκλιση αντισταθμίζεται από την ανάλογη συνεισφορά λόγω της ύπαρξη ή μη της ισχυρής βιομηχανικής βάσης. Για παράδειγμα η Ουγγαρία, η Ελβετία, η Αγγλία, η Πορτογαλία και η Φιλανδία, οι οποίες χώρες παρουσιάζουν απόκλιση στην SEA ως προς την LAI, εμφανίζουν κοινή βαθμολογική κατάταξη της SEA με την EmM, και δευτερευόντως με την ECI. Άρα η τοπική αυτονομία, μαζί με την βιομηχανική βάση επεξηγούν επαρκώς τον βαθμό ωρίμανσης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Οι αναπτυξιακές δομές είναι εξίσου πολύ κοντά στην συσχέτιση τους με την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Δύο μόνο ακραίες περιπτώσεις αποτελούν εξαίρεση αυτού του κανόνα, μία ως αρνητική και η άλλη ως θετική έκπληξη. Η Γερμανία φαίνεται να μην έχει καλλιεργήσει αρκετά την κοινωνική της οικονομία και πρωτοβουλία, κόντρα σε όλους τους παράγοντες που θα συνηγορούσαν για το αντίθετο, και η Κροατία εμφανίζει υψηλή κοινωνική επιχειρηματική δραστηριότητα, γεγονός εκτός των προβλέψεων αναλογιζόμενοι την θεσμική της υποδομή. Τέλος, η Ιρλανδία, αν και με χαμηλή διάκριση στην τοπική αυτονομία και χαμηλούς δείκτες βιομηχανικής πολυπλοκότητας, εντούτοις με τις ώριμες δομές της έφτασε σε υψηλά επίπεδα SEA. Σαν συμπέρασμα, τα θετικά αποτελέσματα που απορρέουν από τις αναπτυξιακές δομές και τις πολιτικές δομές τοπικής αυτονομίας, μαζί με την εκτεταμένη βιομηχανική βάση όπου εκλείπουν οι παραπάνω δομές, επιστρέφουν στην ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Επομένως, το προτεινόμενο υπόδειγμα της αιτιακής συσχέτισης των αναπτυξιακών δομών καινοτομίας και της κοινωνικής καινοτομίας δείχνει αξιόπιστο ως μοντέλο συσχέτισης και πρόβλεψης, με την προϋπόθεση της ύπαρξης ή μη βιομηχανικής βάσης και οικονομικής πολυπλοκότητας. Αυτή η συσχέτιση προκύπτει και από την επισκόπηση της θεωρητικής βιβλιογραφίας, αφού στο αρχικό conceptual model που καταρτίστηκε και παρουσιάστηκε στο τέταρτο κεφάλαιο, που αποτελεί και την συμπερίληψη όλων των θεωρητικών και εμπειρικών όψεων του φαινομένου της ανάπτυξης, υπήρχε η διάσταση της κοινωνίας πολιτών, η οποία όμως δεν εισχώρησε στα οικονομετρικά μοντέλα λόγω ελλείμματος μετρήσιμων μεταβλητών προς επεξεργασία. Αυτό το έλλειμμα δεδομένων για την πολιτική δομή της δημοσιονομικής αποκέντρωσης και της κοινωνικής οικονομίας, καλύφθηκε με τους δείκτες LAI και SEA, και συμπληρώθηκε έτσι η ολιστική και συστημική προσέγγιση

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

της οικονομικής ανάπτυξης με τις συνθήκες εκείνες που ομοιάζουν με τα πρώτα στάδια ωρίμανσης και εμπέδωσης της ομοσπονδιακής κατεύθυνσης των ευρωπαϊκών χωρών.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να επισημανθεί η σημασία που δίνεται στη μεθοδολογία, της οποίας έγινε χρήση. Τα υπολογιστικά μοντέλα μπορούν να είναι χρήσιμα για εικαζόμενους μηχανισμούς, που συνδέουν διαφορετικές εξηγήσεις μεταξύ τους, και την αξιολόγηση της εμπειρικής εγκυρότητας μιας θεωρίας (Gräbner C 2017), στην παρούσα περίπτωση το μοντέλο SEM. Φαίνεται εύλογο να οριστεί ένας μηχανισμός ως διαδικασία, ή ακολουθία καταστάσεων, ή ένα μονοπάτι – οδός. Αυτός ο ορισμός τονίζει επίσης τη σχέση αλλά και την διακριτικότητα των συστημάτων και μηχανισμών: ενώ ένα σύστημα αντιπροσωπεύει μια κατάσταση, ένας μηχανισμός αντιπροσωπεύει μια αλλαγή της κατάστασης. Οι συνδέσεις των παραγόντων στο μοντέλο SEM είναι μηχανισμοί που υποδηλώνουν αλλαγή κατάστασης και μετάβασης σε εξελικτικές φάσεις μεγαλύτερης πολυπλοκότητας. Συγκρίνοντας τη συμπεριφορά του μοντέλου με την πραγματικότητα, και βελτιώνοντας σταδιακά το μοντέλο, μπορεί κανείς να έχει ένα πολύ σαφή, δομημένο και αποτελεσματικό τρόπο για να υποθέσει μηχανισμούς και να του παρέχονται όλο και βαθύτερες εξηγήσεις. Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας, συνδυάζονται στη συνέχεια με στατιστικές μεθόδους για να επικυρωθεί ο εικαζόμενος μηχανισμός με τα διαθέσιμα δεδομένα.

Στα συμφραζόμενα της παρούσας έρευνας, οι δομές ανοιχτής αγοράς, οι δομές πολιτικής ισονομίας, οι δομές συνδεσιμότητας και οι δομές καινοτομίας είναι υποσυστήματα που συνδέονται μεταξύ τους με μηχανισμούς αλληλοτροφοδότησης. Οι δομές αυτές επιδρούν θετικά η μία στην άλλη με τη σειρά που αναφέρθηκαν παραπάνω, και αυτό υποδεικνύει μηχανισμούς μετεξέλιξης του συνολικού οικονομικού συστήματος, ένα διάγραμμα εξάρτησης, όσο αυτά τα υποσυστήματα συνδιαμορφώνουν την αποδοτικότητα τους με την μεταξύ τους αλληλεπίδραση. Τα αποτελέσματα αυτών των μηχανισμών επι των υποσυστημάτων, φαίνονται από την ποιότητα του κοινωνικού κεφαλαίου που αναδύεται. Η σφαίρα της κοινωνίας πολιτών διευρύνεται σε έκταση, πλουτίζει σε δεξιότητες από την κυκλοφορία της γνώσης και οργανώνεται με καινοτόμους τρόπους σε μορφές πολιτικής και οικονομικής προσφοράς, αναβαθμίζοντας σε αξία και πολυπλοκότητα την δια-κυβερνησιμότητα των τοπικών κοινωνιών. Η δημοσιονομική πολιτική, όπως και με πρωτοβουλίες της

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

αγοράς, δύναται να συνεισφέρει εδώ με παρεμβάσεις στήριξης και διεύρυνσης της κοινωνικής συνοχής (Mendell M. 2014), όπως με χρηματοδότηση αλληλεγγύης (solidarity finance), venture philanthropy, θεσμικούς επενδυτές (institutional investors), αγορά κοινωνικού κεφαλαίου (social capital market), crowdfunding, κτλ.

Τελικά το σύστημα αναπτυξιακών δομών που προέκυψε ως τέτοιο, αξιοποιώντας τα θεωρητικά και εμπειρικά υποδείγματα της βιβλιογραφίας, αναφέρεται πρωτίστως στη παραγωγή κοινωνικής αξίας μέσω της επίδρασης του στην πολιτική και οικονομική ενεργοποίηση της κοινωνίας πολιτών, και δευτερευόντως στην παραγωγή καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών. Οι καινοτομικές τεχνολογικές επιδόσεις λειτουργούν ως κίνητρο δραστηριοποίησης και αφύπνισης των πολιτών στις νέες προκλήσεις, οι οποίες αντιμετωπίζονται μόνο με την κοινωνική καινοτομία. Η πλέον σημαντική κοινωνική καινοτομία που επιβάλλεται να υλοποιηθεί για να διαχειριστεί τις προκλήσεις που ανακύπτουν στην σημερινή εποχή, όπως μια υγειονομική πανδημία, είναι η συνένωση των εθνικών οικονομικών συστημάτων σε ενιαία σύνολα. Τα κράτη καλούνται να ανταλλάσουν σε μεγαλύτερο βαθμό τη γνώση μεταξύ τους και να συνασπίζονται σε ευρύτερα συνεργατικά δίκτυα παραγωγής λύσεων σε προκλήσεις πλανητικής έκτασης. Επομένως η οικονομική ανάπτυξη καλείται να διευρύνει τα όρια αναφοράς της, πέρα από τις επιδόσεις στην έκταση του παραγόμενου προϊόντος και την παραδοσιακή εστίαση σε παραγωγή γνώσης και ανάπτυξη ικανοτήτων, στην υλοποίηση κοινωνικής αλυσίδας αξίας, διεθνοποιημένων δικτυοκεντρικών δομών της κοινωνίας πολιτών.

Οι χώρες που διακρίθηκαν στην κοινωνία πολιτών είναι η Ουγγαρία, η Ιρλανδία, η Πολωνία, η Εσθονία, η Νορβηγία και η Κροατία. Στην Πολωνία, για παράδειγμα, έχουν πραγματοποιηθεί μεγάλα συνέδρια για την κοινωνική οικονομία όπου συγκεντρώνονται μελετητές, επαγγελματίες και κυβερνητικοί εκπρόσωποι από διαφορετικές χώρες. Οι ερευνητές συνεργάζονται με την κυβέρνηση για την ανάπτυξη ενός πλαισίου κοινωνικής οικονομίας και εργαλείων πολιτικής. Στα συμπεράσματα τους βρίσκεται ότι η υιοθέτηση ενός συνδυασμού πολιτικών απαιτεί θεσμική καινοτομία. Σε διερεύνηση των περιορισμών στην κοινωνική οικονομία και τις κοινωνικές επιχειρήσεις που επιβάλλονται από θεσμικούς περιορισμούς, προτείνεται συν-δημιουργία πολιτικών, με τη συμμετοχή μη κυβερνητικών παραγόντων, οριζόντια εντός της κυβέρνησης συμπεριλαμβανομένης της συμμετοχής των ενδιαφερομένων μερών και μια δυναμική ιδέα συντονισμού μεταξύ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

δικαιοδοσιών. Αυτή η διαδικασία γίνεται πιο περίπλοκη με την προσθήκη συμμετοχής υπερεθνικών θεσμών διακυβέρνησης, αλλά η διαδικασία είναι η ίδια.

7.3 Η Ευρώπη ως κοινωνικό σύστημα καινοτομίας

Αφού στοιχειοθετήθηκε επαρκώς η καινοτομία ως κοινωνικό σύστημα, έφτασε η ώρα να νοηθεί η Ευρώπη ως σύνολο, ως ένα καινοτομικό σύστημα. Η Ε.Ε. χαρακτηρίζεται ως μια ταχεία διακρατική διαδικασία δημιουργίας θεσμών, η οποία είναι η μεγαλύτερη αξιοσημείωτη πολιτική παραγωγή παγκοσμίως. Στα μέσα της δεκαετίας του 1980, η ανταγωνιστικότητα έγινε ένας σημαντικός συλλογικός στόχος στην Ε.Ε. Η ιδέα, έμπνευση από τα νέο-κλασσικά οικονομικά, ήταν η απελευθέρωση των δυνάμεων της αγοράς, η δημιουργία οικονομιών κλίμακας, και η τόνωση της διακρατικής έρευνας και των βιομηχανικών δικτύων, ως τρία βασικά εργαλεία της οικονομικής ανάπτυξης. Ωστόσο, στη δεκαετία του 1990, οι θεωρητικές εξελίξεις στη θεσμική και εξελικτική οικονομία σχετικά με τη σύνθετη διαδικασία της καινοτομίας, είχαν σημαντική επίδραση στον καθορισμό της πολιτικής της Ε.Ε., διευρύνοντας σημαντικά το πεδίο εφαρμογής της από πολιτικές τεχνολογίας προς την καινοτομία, μιμούμενοι τις εφαρμοζόμενες πολιτικές καινοτομίας σε εθνικό επίπεδο. Το επίκεντρο των διεργασιών αυτών είναι στα θεσμικά όργανα της Ε.Ε. που αφιερώνονται άμεσα ή έμμεσα στην προώθηση διαδικασιών καινοτομίας. Ο στρατηγικός τους σχεδιασμός αφορά το εάν, και σε ποιο βαθμό, θεσμικοί παράγοντες μπορούν να εξηγήσουν τη συγκριτική καινοτόμο απόδοση μεταξύ των χωρών, για να διαπιστωθεί πώς ο ιστορικός και ο κοινωνικά ενσωματωμένος μετασχηματισμός τέτοιων θεσμικών παραγόντων έχει αναδρομική σχεσιακή επίδραση στις καινοτόμες διαδικασίες. Ο στόχος είναι ο καθορισμός των παραγόντων που κρύβονται πίσω από τις διαδικασίες χωρών που προπορεύονται (forging ahead), που πλησιάζουν (catching up) και που είναι αργοπορημένες (late coming).

Ομολογουμένως, ένα σύστημα καινοτομίας πρέπει να συνδέεται με τους υπάρχοντες πολιτικά παραγόμενους θεσμούς, ως ένα σύνολο ρητών κανόνων και ρυθμιστικών πλαισίων που προωθούν την καινοτομία. Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, η καινοτομία είναι ουσιαστικά ένα οικονομικό φαινόμενο που προκύπτει από συγκεκριμένες κοινωνικό-οικονομικές διαδικασίες. Παρ 'όλα αυτά, λόγω του ότι ο χαρακτήρας του συστήματος στηρίζεται ακριβώς στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

δύο αυτών πεδίων, το θέμα είναι να καθοριστεί η φύση και τα μοτίβα αυτών των αλληλεπιδράσεων, ώστε να αποτελούν αναλυτικά κριτήρια για τον εντοπισμό υφιστάμενων και αναδυόμενων συστημάτων καινοτομίας. Με άλλα λόγια, ο στόχος είναι η θεωρητική και αναλυτική σύνδεση της 'από κάτω προς τα πάνω' διάστασης της κοινωνικοοικονομικής δυναμικής με την 'πάνω προς τα κάτω διάσταση της ρυθμιστικής -πολιτικής δυναμικής οικοδόμησης θεσμών. Οι 'από πάνω' επίσημοι θεσμοί είναι οι ρητοί κανόνες και οι θεσμικές μορφές οργάνωσης, οι κάθε τύπου οργανισμοί, και οι 'από κάτω' είναι το σύνολο από νόρμες, αξίες, πεποιθήσεις, ιδέες, ρουτίνες, πρακτικές, συνήθειες και ρόλοι που προκύπτουν από τις αλληλεπιδράσεις των πολιτών με τους ανωτέρω θεσμούς, μέσω της επιλογής και της προσαρμογής (Borras 2004).

Σε αυτό το πλαίσιο ερμηνεύεται και η πορεία των θεσμικών διαρθρωτικών μέτρων που έχουν επικρατήσει στο υπερεθνικό επίπεδο της Ε.Ε. Πρέπει να νοηθεί ως αποτέλεσμα μιας διαδικασίας επιλογής συλλογικά καθορισμένων αντιδράσεων στις αλλαγές και προκλήσεις, λόγω της αυξανόμενης πολυπλοκότητας των επιστημονικών, τεχνολογικών, πολιτικών, οικονομικών και πολιτιστικών τάσεων του περιβάλλοντος (βλέπε γενετική, μοριακή βιολογία, νανοτεχνολογία, τηλεπικοινωνίες, κτλ), όπου η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και ο σχηματισμός του συστήματος καινοτομίας της, εξελίσσεται (Leydesdorff and Heimeriks' (2001). Σαν επακόλουθο στο πολιτικό πεδίο, προέκυψαν δύο τάσεις, μία είναι η εδαφική αναδιοργάνωση του ρόλου του κράτους από τις επιταχυνόμενες διαδικασίες αποκέντρωσης και υπερεθνικής ολοκλήρωσης, και η άλλη είναι η νέα κατανόηση της σχέσης κράτους – κοινωνίας – οικονομίας, η οποία δίνει τη θέση της σε νέες μορφές πολιτικής δράσης και τελικά νέες μορφές διακυβέρνησης. Οι δύο αυτές τάσεις αναφέρονται στην δημιουργική λειτουργία του 'από κάτω' συστήματος καινοτομίας, από τον βαθμό στον οποίο οι άτυποι θεσμοί που ενυπάρχουν στις αυθόρμητες δράσεις των πολιτών, καλούνται σταδιακά να προσαρμοστούν και να μετασχηματιστούν σε σχέση με το περιεχόμενο των επίσημων 'από πάνω' θεσμών, ταυτόχρονα και με την αντίστροφη δράση του πώς οι επίσημοι θεσμοί στο επίπεδο της Ε.Ε. συμπληρώνονται, διαμορφώνονται, αμφισβητούνται ή αγνοούνται από τις άτυπες κοινωνικές, αυτοοργανωτικού χαρακτήρα, αλληλεπιδράσεις των πολιτών (Caracostas and Soete, 1997) .

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Η έννοια «μιας όλο και πιο στενής ένωσης», όπως κατοχυρώνεται στις Ευρωπαϊκές Συνθήκες, προτείνει συνεχή πολιτική δυναμική για τη διαδικασία ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Για παράδειγμα, στην έρευνα, η πρωτοβουλία ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Έρευνας (ΕΧΕ) έχει δυνητικά σημαντικές επιπτώσεις στην οργάνωση μιας πολυεπίπεδης δομής ολόκληρης της παραγωγής γνώσης στην Ε.Ε., με σαφείς ομοσπονδιακούς στόχους. Επίσης, το γεγονός ότι η ΕΕ έχει αυξήσει τρομερά το βαθμό εσωτερικής της ποικιλομορφίας, φαίνεται από την ανατολική διεύρυνση που έφερε δέκα νέα μέλη, τα οποία έχουν υποστεί γρήγορη διαδικασία μετασχηματισμού. Ωστόσο, αυτή η διαδικασία του «εξευρωπαϊσμού» δεν συνεπάγεται την ομογενοποίηση της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής αυτών των χωρών, ούτε της Ε.Ε. γενικότερα. Αντιθέτως, όπως φάνηκε και από την παρούσα έρευνα, παρατηρείται έντονη ποικιλομορφία στη βιομηχανική και παραγωγική δομή αλλά και σε άτυπους θεσμούς που σχετίζονται με την καινοτομία, η οποία αυξημένη ποικιλομορφία δυνητικά δημιουργεί τελικά τις συνθήκες δημιουργικότητας του συστήματος καινοτομίας, μέσω των λειτουργιών της επιλογής και προσαρμογής που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Εδώ είναι σημαντικό να τονιστεί η συγγένεια της βιβλιογραφίας των συστημάτων κοινωνικής καινοτομίας, ειδικά σε επίπεδο υπερεθνικών οργανισμών, με την θεωρία του δημοσιονομικού φεντεραλισμού και της δημοσιονομικής αποκέντρωσης (fiscal federalism, fiscal decentralization), η οποία αναλύθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο. Οι αρχές και τα συμπεράσματα των εν λόγω εμπειρικών ερευνών τονίζουν την σημασία της ανάδειξης της αγοράς ως παράγοντα ανάπτυξης και κινητικότητας των παραγόντων, μαζί με την πολιτική αυτονομία των τοπικών επιπέδων εξουσίας, εντός πλαισίου δημοσιονομικού περιορισμού και εποπτείας, κοινά διαμορφωμένο. Προκρίνεται λοιπόν η διαμόρφωση ενός ολικού συστήματος, με ανοιχτά όμως και ελεύθερα αλληλεπιδρώντα υπό-συστήματα, όπου η κοινωνία πολιτών, αξιοποιώντας τις εμπειρίες της επιχειρηματικότητας, συντελεί στην ‘από κάτω’ συν-διαμόρφωση των θεσμών και πρακτικών. Το σύστημα αυτό προσομοιάζει στην διαδικασία ομοσπονδοποίησης των ευρωπαϊκών χωρών, μιας και η ομοσπονδία δύναται να νοηθεί ως ένας σύστημα κοινωνικής καινοτομίας εν εξελίξει.

Στην Ε.Ε. έχουν θεσμοθετηθεί πολλά προγράμματα που χρηματοδοτούν το κοινωνικό κεφάλαιο και την κοινωνική επιχειρηματικότητα των χωρών, όπως το European Social Fund, το κύριο οικονομικό της εργαλείο για την υποστήριξη της

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

απασχόλησης και της κοινωνικής συνοχής, το EU Programme for Employment and Social Innovation (EaSI), το Social Impact Accelerator (SIA) και άλλα. Εκδίδονται επίσης και τεκμηριωμένα reports για τα οικοσυστήματα κοινωνικής επιχειρηματικότητας των χωρών (Social Enterprises and their Ecosystems in Europe). Συγχρόνως υπάρχουν και τα προγράμματα καινοτομίας, όπως Horizon Europe. Ο προϋπολογισμός της Ε.Ε. για το 2021 εως το 2027 χωρίζεται σε τρεις τομείς χρηματοδότησης, ισοδύναμου μεριδίου, την πολιτική κοινωνικής συνοχής, τις πολιτικές ενισχυμένων προτεραιοτήτων, περιλαμβάνοντας ως επί το πλείστον τεχνολογικά και καινοτομικά κίνητρα, και την κοινή αγροτική πολιτική. Επομένως στην Ε.Ε. έχει εμπεδωθεί το νέο υπόδειγμα ανάπτυξης, που αφορά πλέον τις θεσμικές δικτυοκεντρικές δομές της καινοτομίας και της κοινωνικής οικονομίας, σε ένα πλαίσιο υπέρ-εθνικής συνεργασίας των χωρών.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Κεφάλαιο 8 – Συμπεράσματα της έρευνας και συναφείς προτασεις πολιτικής

Μέσα από την έρευνα αναδείχθηκαν κάποια συμπεράσματα και θα παρατεθούν σε αυτή την ενότητα. Καθοριστικός λοιπόν, παράγοντας ανάπτυξης για την κάθε χώρα είναι το σημείο εκκίνησης της και η θεσμική της κληρονομιά, κάτι το οποίο δεν ελήφθηκε υπόψη στις καταστατικές αρχές του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ), οι οποίες δεν φάνηκαν αρκετές για τη θεμελίωση των βασικών πυλώνων στήριξης του ενιαίου νομίσματος. Η ευκολία ή δυσκολία με την οποία οι κοινωνίες προσαρμόζονται στις επιταγές της ανάπτυξης, επηρεάζει τη δυνατότητα τους να κεφαλαιοποιήσουν τις αναπτυξιακές ευκαιρίες που παρουσιάζονται κι αυτή έχει άμεση σχέση με τη θεσμική τους κληρονομιά. Η ενσωμάτωση του ΣΣΑ στο κοινοτικό κεκτημένο έθεσε αυστηρούς δημοσιονομικούς περιορισμούς χωρίς να παρέχει ένα ικανοποιητικό πλαίσιο συντονισμού της οικονομικής πολιτικής στην Ε.Ε. Για μια ενωμένη, πολιτικά και οικονομικά, Ευρώπη, με ισχυρό νόμισμα, θα πρέπει να υπάρξει ως προϋπόθεση η σύγκλιση των οικονομιών και η, παρόμοιας εξελικτικής τροχιάς, αναπτυξιακή πολιτική των κρατών.

Η κρίση του 2010 είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη φιλοσοφία της αρχιτεκτονικής της ΟΝΕ και όσων επιτάσσει η συνθήκη του Μάαστριχ. Με την κρίση άρχισε να αμφισβητείται η αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής που εφαρμόζουν οι χώρες της ευρωζώνης και ως εκ τούτου και η δύναμη του ευρώ, ως ένα διεθνώς ισχυρό νόμισμα. Για να αποφευχθούν στο μέλλον κρίσεις σαν τη κρίση χρέους του 2010, θα πρέπει οι χώρες να τηρούν, πέραν των προϋποθέσεων του ΣΣΑ, και μια σειρά άλλων κριτηρίων που αντιστοιχούν με θεσμικούς παράγοντες, παράγοντες ανταγωνιστικότητας, καινοτομίας και παραγωγικότητας, οι οποίοι θα τις βοηθήσουν προς μια πορεία ανάπτυξης και συνεχούς σύγκλισης. Βασικό αρχικό βήμα είναι να μετριαστούν οι θεσμικές διαφορές (γιατί διαμορφώνουν τα κίνητρα μέσω των τυπικών και των άτυπων κανόνων) σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο και να μειωθούν τα συναλλακτικά κόστη, τα οποία αποτελούν αντικίνητρο για τις επενδύσεις, ώστε οι χώρες της Ευρώπης να παρουσιάζουν σταθερή ανάπτυξη, να είναι όλες υγιείς οικονομικά και να διατηρούν μια εξελικτική δυναμική που θα τις ενισχύει στο προωθητικό τους έργο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Οι διαφορετικοί θεσμοί δημιουργούν διαφορετικά κίνητρα (επιχειρηματικά, πολιτικά κ.α.) και τα κίνητρα είναι ο κινητήριος μοχλός για μια πολιτική οικονομία προσανατολισμένη στο επιχειρείν. Η ποιότητα των θεσμών επηρεάζει την ποιότητα και τη δομή προστασίας των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και ο βαθμός πληροφόρησης έχει άμεση σχέση με τη διαφάνεια ενός συστήματος και τη δυνατότητα ή μη οπορτουνιστικής συμπεριφοράς. Όσο λιγότερο διαφανές είναι ένα σύστημα, τόσο περισσότερο αυξάνονται τα κόστη πληροφόρησης και η προσοδοθηρία ομάδων συμφερόντων. Έτσι μειώνεται ο ανταγωνισμός και τα κίνητρα για επένδυση. Η λιγότερη κρατική παρέμβαση και ο συνδυασμός της με τις δυνάμεις της αγοράς, δηλαδή η νοοτροπία της οικονομικής ελευθερίας να καθοδηγεί την πολιτική εξουσία, οδηγεί σε περισσότερο πλούτο και ευημερία την κοινωνία. Και σήμερα, η ενεργή παρουσία των τεχνολογικών υποδομών δικτύου και η αυξημένη ανταγωνιστικότητα των κρατών, φέρνει τα κράτη αντιμέτωπα είτε με την οικονομική απόκλιση ή με την ανάπτυξη συνεργατικών μοντέλων που προωθούν την αέναη καινοτομία μέσω μιας νέας βιομηχανικής πολιτικής.

Επιπρόσθετα φάνηκε από την έρευνα, ότι κεντρικό ρόλο στα μακροοικονομικά δρώμενα παίζει το σχετικό μέγεθος και το είδος συμμετοχής του δημόσιου τομέα. Η αναποτελεσματικότητα του δημόσιου τομέα μειώνει σημαντικά την παραγωγικότητα της εργασίας στις επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα. Η ταχύτητα με την οποία οι εργαζόμενοι ρέουν προς τη βέλτιστη κατανομή καθορίζεται από το μέγεθος του κόστους προσαρμογής που αντιμετωπίζει η οικονομία μέσω της διαδικασίας μετασχηματισμού της, είτε είναι θεσμική είτε ρυθμιστική. Διαφάνηκε από την έρευνα μια σημαντική συσχέτιση μεταξύ της πιο αποτελεσματικής ανακατανομής του εργατικού δυναμικού και της απελευθέρωσης των χρηματοπιστωτικών αγορών, της λιγότερης γραφειοκρατίας, του ισχυρού δικαστικού και κανονιστικού περιβάλλοντος, της απελευθέρωσης του εμπορίου, της καλύτερης εκπαίδευσης και της πιο ευέλικτης αγοράς εργασίας και προϊόντων. Εξίσου σημαντικές είναι οι μεταρρυθμίσεις για το εξωστρεφές εμπόριο και τη διαφάνεια στην τόνωση της ανακατανομής της εργασίας. Για παράδειγμα, κάποιες ευρωπαϊκές χώρες προσπάθησαν ήδη από τη δεκαετία του’80 να αυξήσουν την ευελιξία των αγορών εργασίας με τη μείωση της αυστηρότητας των νόμων για την προστασία των εργαζομένων. Η Γερμανία, η Γαλλία, η Βρετανία και η Ολλανδία χαλάρωσαν τη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

νομοθεσία περί απολύσεων. Η Ισπανία, η Αγγλία, η Ολλανδία, όπως και η Ελλάδα μετά τα μνημόνια, αποκέντρωσαν τη διαπραγμάτευση για μισθούς.

Ο ρόλος του κράτους είναι καίριας σημασίας σε τοπικό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο, ενός κράτους όμως που ο ρόλος του είναι περισσότερο οργανωτικός, εποπτικός, ενθαρρυντικός και που προωθεί την εύρυθμη λειτουργία των συστημάτων της αγοράς και της οικονομίας, με διαφάνεια και πληροφόρηση, σωστές δομές και με θεσμούς που θα κρατούν τα συναλλακτικά κόστη χαμηλά, την εκπαίδευση, την καινοτομία και την παραγωγικότητα υψηλά. Σε αυτό το σημείο, η κοινωνία πολιτών, τα δίκτυα και η άμεση δημοκρατία θα είναι οι φορείς που χρειάζεται το κράτος και η αγορά, για να λειτουργήσουν και να αναδυθούν ως σύγχρονοι παίκτες, έτοιμοι να αντεπεξέλθουν στις ανάγκες τις νέας "βιομηχανικής" επανάστασης. Μια κοινωνία που πάσχει θεσμικά είναι μια κοινωνία που δεν μπορεί να δράσει συλλογικά, κάτι που είναι αναγκαία προϋπόθεση για την ύπαρξη της Ευρώπης ως έχει αλλά και στη πορεία της σε ομοσπονδιακό επίπεδο.

Καταδείχθηκε από αυτή την έρευνα ότι όντως είναι απαραίτητο ένα κράτος πρόνοιας αλλά η "παθητική" πολιτική έχει φτάσει στα όρια της και αρχίζει να επιδρά αρνητικά σε κοινωνικό αλλά και σε επιχειρηματικό επίπεδο και δεν δύναται να λύσει ουσιαστικά ούτε τα μεγάλα προβλήματα που προκύπτουν παγκοσμίως όπως τα περιβαλλοντολογικά, υγειονομικά κ.α. Προτείνεται ένα μοντέλο που θα συνδυάζει τα θετικά μιας παραγωγικής δημοσιονομικής πολιτικής μέσω μιας παραγωγικής πλατφόρμας κοινωνικής επιχειρηματικότητας, με σκοπό την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων και αναγκών με τρόπο αποτελεσματικό και αναπτυξιακό ταυτόχρονα. Η δημοσιονομική πολιτική ως παραγωγική έχει να προσφέρει πολλά οφέλη ακόμη και σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Σε ατομικό, καθώς η κουλτούρα του κάθε ατόμου θα διαμορφώνεται από το επιχειρείν και όχι από το παθητικό κράτος πρόνοιας που αναδιανέμει πόρους, και θα ενισχύεται η δια βίου μάθηση του, κάτι που στη σημερινή εποχή, θα είναι όλο και περισσότερο απαραίτητο. Και σε συλλογικό, καθώς, η νέα πολιτική του συντονισμού και της συνεργασίας, με διαφάνεια και πληροφόρηση, θα είναι ένα πολύ καλός τρόπος διάχυσης της σιωπηρής γνώσης, απαραίτητη για την καινοτομία, την ανάπτυξη πολύπλοκων προϊόντων και την αναπτυξιακή πολιτική εθνικά και περιφερειακά.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Στο σημείο αυτό, δίνεται και μια πρόταση για τον σχεδιασμό της δημοσιονομικής πολιτικής που απορρέει από τα παραπάνω συμπεράσματα, και αξιοποιεί τις θετικές πτυχές του υποδείγματος της κοινωνικής δικτυοκεντρικής ανάπτυξης. Ένα ποσοστό εσόδων του κράτους, μέσα από διαφανείς πλατφόρμες και με συμμετρία πληροφόρησης των πολιτών, προτείνεται να δίδονται σε κοινωνικές επιχειρήσεις και οργανισμούς κοινωνικού οφέλους, όπου οι πολίτες θα έχουν λόγο στο σχεδιασμό και τις αποφάσεις, έχοντας τη δυνατότητα να ενημερώνονται για την οικονομική πορεία και αποτελεσματικότητα της εκάστοτε επιχείρησης. Να υπάρχει επίσης δυνατότητα, μέσω φόρο-ελαφρύνσεων και άλλων κινήτρων, να επενδύουν οι πολίτες μέρος του εισοδήματος τους σε κοινωνικές επιχειρήσεις της επιλογής τους, καθιστώντας τους έτσι ενεργά μέλη της κοινωνίας πολιτών και δρώντας μέσα από οργανωτικές δομές καινοτομικού και επιχειρηματικού τύπου. Αυτή η πρόταση βασίζεται στην λογική της πρότασης για την ένωση των κεφαλαιαγορών των χωρών της Ε.Ε. (Capital Markets Union -CMU), όπου διευκολύνεται η ροή των χρηματοδοτικών κεφαλαίων επενδυτών και νοικοκυριών να βρίσκουν άμεσα την οδό στους επενδυτικούς προορισμούς τους, με την διαφορά ότι σε αυτή την πρόταση υπάρχει επιπλέον η δυνατότητα συμμετοχής ή και σύστασης σχημάτων με σκοπό την επίτευξη κοινωνικών εγχειρημάτων.

Το πραγματικό ερώτημα για την πολιτική είναι το πώς μπορεί να προχωρήσει μαζί με την τεχνολογική αλλαγή για να στηρίξει νέες ιδέες - ιδιαίτερα σημαντικές τεχνολογικές καινοτομίες όπως οι ΤΠΕ - και παλιές ιδέες που συναντώνται για να αλλάξουν την οικονομία. Ακόμα και η κυβέρνηση πρέπει να σκεφτεί τον εαυτό της ως παράγοντα διευκόλυνσης του καινοτόμου πειράματος. Η ενθάρρυνση των καινοτόμων επιχειρήσεων να ανταλλάσσουν γνώση μέσω δικτύων μεταφοράς γνώσης είναι μια φθηνή αλλά πολύτιμη διαδικασία. Σύμφωνα με τον OECD (1999) οι κυριότεροι φορείς μέσα σε ένα εθνικό σύστημα καινοτομίας είναι οι γενικές κατευθυντήριες γραμμές των πολιτικών για την ανάπτυξη της καινοτομίας. Αποτελούν έναν από τους κύριους προμηθευτές οικονομικών πόρων και κεφαλαίων για εκπαίδευση, έχουν επίσης την ευθύνη για τη απομάκρυνση εμποδίων στις ροές της γνώσης και παίζουν το ρόλο του φορέα που διευκολύνει και προωθεί τις συνεργασίες μεταξύ διαφορετικών θεσμών μέσα στο σύστημα καινοτομίας. Το κλειδί για την επιτυχή αναγνώριση των μετασχηματιστικών δραστηριοτήτων είναι μια ισχυρή και διαφανής αποκεντρωμένη διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ του

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, υποστηριζόμενη από μια περιφερειακή οικονομία και γνώση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και ικανοτήτων της περιοχής.

Ο Paul Romer υποστηρίζει ότι η οικονομική ανάπτυξη προκύπτει κάθε φορά που οι άνθρωποι αναδιανέμουν τους πόρους, με τρόπους που τους κάνουν πιο αποδοτικούς. Πώς οι κοινωνίες αυξάνουν την ποσότητα των παραγωγικών γνώσεων που ενσωματώνονται σε αυτές; Τι περιορίζει την ταχύτητα αυτής της διαδικασίας; Το πολιτικό μήνυμα για τις περισσότερες χώρες είναι σαφές: δημιουργείστε ένα περιβάλλον όπου μπορεί να αναπτυχθεί μεγαλύτερη ποικιλία παραγωγικών δραστηριοτήτων και, ειδικότερα, δραστηριότητες που είναι πιο πολύπλοκες. Από τη μια πλευρά, η οικονομία της γνώσης αποτελεί βασικό πόρο της σύγχρονης οικονομίας. Από την άλλη πλευρά, η γνώση ως δημόσιο αγαθό διαμορφώνει την κοινωνική δομή. Άρα και η κοινωνική οικονομία με τη σειρά της αποτελεί μέρος του πυρήνα της οικονομίας της γνώσης και της καινοτομίας. Η συμμετοχική κοινωνία και οικονομία είναι αυτή που προάγει τη συνεργασία και διαχέει με τον καλύτερο τρόπο τη σιωπηρή γνώση. Ενισχύει την εμπιστοσύνη και βοηθάει την διαφάνεια. μειώνοντας το κόστος των συναλλαγών, διευκολύνοντας τη συνεργασία μεταξύ των παραγόντων και δημιουργώντας τελικά ένα ζωντανό δίκτυο συζήτησης και δράσης.

Η ιδέα της δημοκρατίας πρέπει να περιλαμβάνει την αέναη δημιουργία του νέου, που είναι το πιο χρήσιμο πολιτικό υπόβαθρο για μια βαθιά και ευρέως διαδεδομένη οικονομία της γνώσης. Για να αντιμετωπιστούν οι απαιτήσεις του παγκόσμιου ανταγωνισμού και να λυθούν τα προβλήματα που προκύπτουν τοπικά, εθνικά και παγκόσμια, απαιτείται να ανοίξουν εκ νέου οι όροι της κοινωνικό-δημοκρατικής δομής ενσωματώνοντας την καινοτομία στους οικονομικούς και πολιτικούς θεσμούς. Η έννοια της συμμετοχής έρχεται να σηματοδοτήσει τη μετάβαση από ένα πρότυπο λήψης αποφάσεων που χαρακτηρίζεται από την αντιπροσωπευτική δημοκρατία, όντας το προϊόν του μοντέλου λήψης αποφάσεων «από πάνω προς τα κάτω», σε ένα νέο, που χαρακτηρίζεται από τη συμμετοχική ή άμεση δημοκρατία (deliberative, direct or participatory democracy) (Holms 2011).

Η κυβέρνηση καλείται να γίνει μια πλατφόρμα κοινωνικής καινοτομίας. Παρέχει πόρους, καθορίζει κανόνες και μεσολαβεί σε διαφορές, αλλά επιτρέπει στους πολίτες, τους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς και στον ιδιωτικό τομέα να μοιραστούν τη βαριά ευθύνη. Η αυξημένη πολυπλοκότητα, τα κόστη και οι κίνδυνοι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

που αφορούν την καινοτομία ενισχύουν την αξία της δικτύωσης και της συνεργασίας (Καραγιάννης και Μπακούρος, 2010). Η πιο δύσκολη πρόκληση για όποιον θέλει να μετατρέψει τους θεσμούς για μια δικτυωμένη εποχή είναι να εμβαθύνει και να διευρύνει την κουλτούρα της συνεργασίας.

Γεννιέται επομένως, η έννοια του κράτους-εταίρου, το οποίο δεν αντιτίθεται στο μοντέλο του κράτους πρόνοιας, αλλά το «ξεπερνά και το συμπεριλαμβάνει». Το κράτος-εταίρος είναι η κρατική μορφή που επιτρέπει και διευκολύνει την κοινωνική παραγωγή γνώσεων, μέσων διαβίωσης και ευημερίας, προστατεύοντας και επιτρέποντας τη συνέχιση και επέκταση των κοινών. Το κράτος-εταίρος είναι ο θεσμός της συλλογικότητας που δημιουργεί και διατηρεί τις υποδομές των πολιτών και τα εκπαιδευτικά επίπεδα, η διακυβέρνηση των οποίων βασίζεται στη συμμετοχή και τη συμπαραγωγή δημόσιων υπηρεσιών και τη συλλογική λήψη αποφάσεων. Το κράτος-εταίρος διατηρεί τις λειτουργίες αλληλεγγύης του κράτους πρόνοιας, αλλά από-προγραμματίζει την παροχή των υπηρεσιών του στον πολίτη. Αφήνει το πατερναλιστικό όραμα των πολιτών που είναι παθητικοί αποδέκτες των υπηρεσιών της. Συνεπώς, το κράτος-εταίρος βασίζεται σε ευρεία συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, αλλά και στην παροχή των υπηρεσιών του. Οι δημόσιες υπηρεσίες συν-δημιουργούνται και παράγονται με πλήρη συμμετοχή των πολιτών.

Εάν η Ευρώπη επιχειρήσει να λύσει αυτά τα προβλήματα μεμονωμένα, δεν θα υπάρχουν αρκετά χρήματα για να τα αντιμετωπίσει (δεδομένης της απροθυμίας να προβούν σε όλες τις αλλαγές στους δημόσιους προϋπολογισμούς που περιγράφονται παραπάνω) και δεν θα υπάρξει πιθανότητα να συμφωνηθούν μέτρα σε ολόκληρη την Ευρώπη . Ωστόσο, αν αντιμετωπιστούν τα προβλήματα με μια στρατηγική που ξεκινά από ένα όραμα και αναπτύσσει συνεργασίες, μπορούν να επιτευχθούν ταυτόχρονα διαφορετικοί στόχοι. Τα συστατικά στοιχεία της στρατηγικής είναι: η ισχυρότερη δυναμική βασιζόμενη στην καινοτομία και τις δεξιότητες, μετρούμενη με στόχους πέραν του ΑΕΠ, οι χαμηλότερες διαφορές εισοδήματος, και η υψηλότερη απασχόληση, ο σταθερός χρηματοπιστωτικός τομέας, οι μειωμένοι φόροι επί της εργασίας και η αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων της παγκοσμιοποίησης και της ετερογένειας. Η Ευρώπη θα ξεπεράσει την κρίση, εάν ο δημόσιος τομέας αναπροσανατολιστεί προς το μέλλον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Επομένως, το υπόδειγμα της πολιτο-κεντρικής δημοσιονομικής πολιτικής, που συνδυάζει την έμφαση στην καινοτομία και την κοινωνική συνοχή, είναι το ενδεδειγμένο μείγμα δημόσιων πολιτικών που καλείται κάθε κράτος, σε εθνικό επίπεδο, να εφαρμόσει. Οι αναπτυξιακές δομές καινοτομίας που προκύπτουν εγκαθιστούν και πολιτικές υποδομές στην προοπτική της δικτύωσης των φορέων της αλλαγής, που αυτοί δεν είναι άλλοι παρά οι πολίτες. Η δικτύωση όμως αυτή απαιτεί την επέκταση της και πέραν των εθνικό συνόρων, για να δίνονται αποτελεσματικές λύσεις στις προκλήσεις και ανάγκες που αναφύονται. Οι τοπικές κοινωνικές δομές διάχυσης γνώσης, καλούνται έτσι να συνενωθούν σε ευρύτερους συνασπισμούς συνεργασίας, και οι πολιτικές δομές οφείλουν να συντονίζουν την 'από κάτω' δυναμική που αναπτύσσεται.

Η συστημική προσέγγιση μελέτης αυτών των φαινομένων, βοηθάει στην ανάλυση και επεξήγηση των καταστάσεων που προκύπτουν, όπως φαίνεται από την αποτελεσματικότητα της θεωρίας τού συστήματος καινοτομίας. Διευρύνοντας λοιπόν αυτό το μοντέλο σκέψης στα συστήματα αναπτυξιακών δομών και στην συνέχεια στην δυναμική κοινωνικής καινοτομίας, καταλήγει η συστημική προσέγγιση να αγκαλιάσει όλο το φάσμα ενός υπερεθνικού δικτύου καινοτομίας και κοινωνικής μετ-εξελικτικής δυναμικής, και άρα να εννοηθεί το σύστημα αυτό ως πορεία πολιτικής δομικής εξέλιξης στην προοπτική της ομοσπονδίας. Και η ομοσπονδία προσφέρεται ως πολιτικό υπόδειγμα αναφοράς, γιατί συνδυάζει στο γενετικό της κώδικα την αποκέντρωση και την δημοκρατία, αλλά και την συνεργασία, υπό την εποπτεία και την γενική καθοδήγηση ενός κεντρικού οργάνου. Η πορεία προς την ομοσπονδοποίηση των ευρωπαϊκών χωρών δύναται έτσι να νοηθεί ως η εξελικτική διαδρομή των πολιτικών δομών που θα επικρατήσουν ως οι πιο συμβατοί και κατάλληλοι, στην στοχευόμενη πρόθεση της ενίσχυσης και προώθησης των τοπικών, εθνικών, και δι-εθνικών, συστημάτων κοινωνικής και τεχνολογικής καινοτομίας.

Οι ομαδοποιήσεις των ευρωπαϊκών χωρών σε έξι ομάδες προσφέρεται ως οδηγός κατάρτισης ενός ολικού σχεδιαγράμματος ένωσης των κόμβων στο εσωτερικό μιας συνολικής αρχιτεκτονικής ενός δικτύου συνεργασιών και ανταλλαγών γνώσης μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών. Οι αδυναμίες στις ομάδες χωρών, όπως παρατέθηκαν στο τέλος του πέμπτου κεφαλαίου, αποτελούν παράθυρο ευκαιρίας σύνδεσης των χωρών αυτών με την ομάδα χωρών που έχουν υπερβεί τις συγκεκριμένες αδυναμίες και αποτελούν σύμβουλο επίλυσης και θεραπείας τους. Για

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

παράδειγμα η ομάδα με την εξαγωγική πολυπλοκότητα, με έλλειμμα όμως διαφάνειας, μπορεί να κερδίσει από την συνεργασία με την ομάδα της ισόρροπης και με ισότητας ευκαιριών ανάπτυξης, και αντιστρόφως. Αντίστοιχα η ομάδα της στασιμότητας και αργοπορίας δύναται να βοηθηθεί από μια εταιρική σχέση με τους ριζοσπαστικούς και ριψοκίνδυνους, και αντιστρόφως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Βιβλιογραφία

Acemoglu Daron, 2003, "*The form of property rights: Oligarchic Vs. Democratic Societies"*, National bureau of economic research

Acemoglu Daron, Johnson Simon, Robinson James, 2004, "*Institutions as the fundamental cause of long- run growth"*, National bureau of economic research

Acemoglu Daron, Robinson A. James, 2006, Persistence of power, Elites and institutions, National bureau of economic research

Acemoglu Daron, Robinson A. James, 2013 - Γιατί αποτυγχάνουν τα έθνη: Οι καταβολές και της ισχύος, της ευημερίας και της φτώχιας, Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη

Acharya Viral V. and Steffen Sascha, 2017, The Importance of a Banking Union and Fiscal Union for a Capital Markets Union, Publications Office of the European Union

Acs Zoltan J., 2004, 'Innovation and the Growth of Cities', Contributions to Economic Analysis, Volume 266, 2004, Pages 635-658

Acs Zoltan J., Estrin Saul, Mickiewicz and Szerb Laszlo, 2018, 'Entrepreneurship, institutional economics, and economic growth: an ecosystem perspective', Small Business Economics volume 51, pages501–514

Aghion Philippe, Blundell Richard, Griffith Rachel, Howitt Peter, Prantl Susanne, 2009, The Effects of Entry on Incumbent Innovation and Productivity, The Review of Economics and Statistics 91 (1): 20–32.

Aghion Philippe, Harris Christopher, Howitt Peter, Vickers John, 2001, Competition, Imitation and Growth with Step-by-Step Innovation, The Review of Economic Studies, Volume 68, Issue 3, Pages 467–492

Aghion Philippe, Howitt Peter, May 2006, Appropriate Growth Policy: A Unifying Framework, Journal of the European Economic Association, Volume 4, Issue 2-3, 1, Pages 269–314

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Aghiona Philippe, Bacchetta Philippe, Rancière Romain, Rogoff Kenneth, May 2009, Exchange rate volatility and productivity growth: The role of financial development, Journal of Monetary Economics, Volume 56, Issue 4, Pages 494-513

Aidis R. and Adachi Y., 2007, 'Russia: Firm entry and survival barriers' Economic Systems, vol. 31, issue 4, 391-411

Aidis, Ruta & Estrin, Saul & Mickiewicz, Tomasz, 2008. "Institutions and entrepreneurship development in Russia: A comparative perspective," Journal of Business Venturing, Elsevier, vol. 23(6), pages 656-672

Aidis, Ruta & Estrin, Saul & Mickiewicz, Tomasz, 2010, 'Institutions, Finance and the Level of Development: the Impact on Entrepreneurship in Transition' Review of Economics and Institutions, DOI:10.5202/rei.v1i1.3

Aidis, Ruta & Mickiewicz, Tomasz, 2006, 'Entrepreneurs, Expectations and Business Expansion: Lessons from Lithuania', Europe-Asia Studies, Vol. 58, No. 6, pp. 855-880, Taylor & Francis, Ltd.

Aiginger Karl, 2014, Industrial Policy for a sustainable growth path, European Union's Seventh Framework Programme

Aiginger Karl, 2016, A Strategy Change for Europe: Old Myths Versus New Roads, Intereconomics

Alcidi Cinzia, Thirion Gilles, 2016, Assessing the Euro Area's Shock-Absorption Capacity: Risk Sharing, Consumption Smoothing and Fiscal Policy, CEPS Special Report, No. 146

Alesina Alberto and Giuliano Paola, 2015, Culture and Institutions, Journal of Economic Literature, 898–944

Amitrajeet A., Batabyal P., Nijkamp P., 2012, Human Capital Use, Innovation, Patent Protection, and Economic Growth in Multiple Regions, Economics of Innovation and New Technology

Anderson A. R., 1998 'Strategic Entrepreneurship Strategic.' International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research 4(2):178-181, London: Pitman Publishing

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Anderson Gareth and Raissi Mehdi, 2018, Corporate Indebtedness and Low Productivity Growth of Italian Firms, International Monetary Fund

Andrés Antonio R., Asongu A. Simplice, Amavilah Voxi, 2013, The Impact of Formal Institutions on Knowledge Economy, Development Research Working Paper Series, Institute for Advance Development Studies

Antonelli Cristiano, De Liso Nicola, 1997, Economics of Structural and Technological Change, Routledge

Arthur W. B., 1989, ' Competing Technologies, Increasing Returns, and Lock-In by Historical Events', The Economic Journal, Vol. 99, No. 394, pp. 116-131, Oxford University Press

Asatryan Zareh, 2016, The indirect effects of direct democracy: local government size and non-budgetary voter initiatives in Germany, Int Tax Public Finance, 23:580–601

Asatryan Zareh, DeWitte Kristof, 2015, Direct democracy and local government efficiency, European Journal of Political Economy, 58–6

Asheim T. Bjorn T., Moodysson Jerker & Toedtling Franz, July 2011, Constructing Regional Advantage: Towards State-of-the-Art Regional Innovation System Policies in Europe? European Planning Studies Vol. 19, No. 7

Audretsch B. David, Feldman P. Maryann, 1996, R-D Spillovers and the Geography of Innovation and Production, American Economic Review 86:630-40

Balcerowicz Leszek and Rzońca Andrzej, 2015, Puzzles of Economic Growth, World Bank Group

Baldwin E., Martin Philippe, 2004, Agglomeration and Regional Growth, Handbook of Regional and Urban Economics, Volume 4, Pages 2671-2711

Balzat Markus, Hanusch Horst, 2004, Recent trends in the research on national innovation systems, Journal of Evolutionary Economics, vol. 14, issue 2, 197-210

Barankay Iwan, Lockwood Ben, 2007, Decentralization and the productive efficiency of government: Evidence from Swiss cantons, Journal of Public Economics, 1197–1218

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Barba-Sánchez, Enrique Arias-Antúnez, Luis Orozco-Barbosa, 2019, Smart cities as a source for entrepreneurial opportunities: Evidence for Spain, Virginia Technological Forecasting & Social Change 148, 119713

Barro J. Robert , Mankiw N. Gregory and Martin Xavier Sala-I-, 1995, Capital Mobility in Neoclassical Models of Growth, The American Economic Review, Vol. 85, No. 1

Barro J. Robert, 1990, Government Spending in a Simple Model of Endogeneous Growth, Journal of Political Economy, Volume 98, Number 5, Part 2

Barro J. Robert, 2012, Convergence and modernization revisited, National bureau of economic research

Barro J. Robert, Redlick J. Charles, 2009, Macroeconomic effects from government purchases and taxes, National bureau of economic research

Baskaran Thushyanthan, 2010, On the link between fiscal decentralization and public debt in OECD countries, Public Choice

Baskaran Thushyanthan, Feld P. Lars, Schnellenbach Jan, 2016, Fiscal Dederalism, decentralization, and economic growth: a meta analysis, Economic Inquiry

Baumol J. William, 1990, Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive, Source: Journal of Political Economy, Vol. 98, No. 5, Part 1, pp. 893-921

Baumol J. William, 1993, Formal entrepreneurship theory in economics: Existence and bounds, Journal of Business Venturing, Volume 8, Issue 3, Pages 197-210

Baumol J. William, Strom Robert J., 2008, Entrepreneurship and economic growth, Strategic Entrepreneurship Journal

Băzăvan Adrian, 2019, Chinese government's shifting role in the national innovation system, Technological Forecasting & Social Change

Becker Daniel, Rauscher Michael, 2007, Fiscal competition in space and time: an endogenous- growth approach, Cesifo working paper No2048

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Begu Liviu-Stelian, Spataru Silviaa, Oana Constantin, 2014, The effect of economic crisis upon convergence and cohesion in the European Union, Procedia Economics and Finance, 150 – 157

Beinhocker, E. 2007, The origin of wealth: Evolution, complexity, and the radical remaking of economics. Random House, Milsons Point.

Bellamy R., 2012, 'The Inevitability of a Democratic Deficit. Key controversies in European intergration', pp. 64-71, Hubert Zimmermann, Andreas Dür, eds., Palgrave

Benhabib Jess and Spiegel Mark, 1994, The role of human capital in economic development evidence from aggregate cross-country data, Journal of Monetary Economics, vol. 34, issue 2, 143-173

Bergman U. Michael, Hutchison M. Michael, Jensen Svend E. Hougaard, 2016, Promoting sustainable public finances in the European Union: The role of fiscal rules and government efficiency, European Journal of Political Economy 44, 1–19

Bernal-Verdugo Lorenzo E., Furceri Davide, and Guillaume Dominique, 2012, Labor Market Flexibility and Unemployment: New Empirical Evidence of Static and Dynamic Effects, International Monetary Fund

Bernanke S. Ben, Gurkyanak S. Refet, 2001, Is Growth exogenous? Taking Mankiw, Romer and Weil seriously, National bureau of economic research

Berres D., Erzsébet Németh, Boglárka Zsótér, 2020 'Financial Vulnerability of the Hungarian Population, Public Finance Quarterly, State Audit Office of Hungary, vol. 65(2), pages 284-311.

Besley Timothy, Case Anne, 1995, Does Electoral Accountability Affect Economic Policy Choices? Evidence from Gubernatorial Term Limits, The Quarterly Journal of Economics, vol. 110, issue 3, 769-798

Bilych Gennady, 2013**,** Democratic Changes and Economic Growth, Business and Economic Research ISSN 2162-4860, Vol. 3, No. 1

Binz Christian, Truffer Bernhard, 2017, Global Innovation Systems—A conceptual framework for innovation dynamics in transnational contexts, Research Policy, 1284–1298

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Bitzenis Aristidis, Makedos Ioannis, 2014, The absorption of a shadow economy in the Greek GDP, Procedia Economics and Finance, 32 – 41

Bjørnskov Christian, Foss J. Nicolai, 2016, Institutions, Entrepreneurship, and Economic Growth: What Do We Know? And What Do We Still Need to Know?, Academy of Management Perspectives 30

Block E. Walter, 1991, Economic Freedom: Toward a Theory of Measurement, The Fraser Institute

Borrás Susana, 2004, System of innovation theory and the European Union, Science and Public Policy, volume 31, pages 425-433

Borrás Susana, Edquist Charles, 2015, Innovation Policy for Knowledge Production and R&D: the Investment Portfolio Approach, , Papers in Innovation Studies, Paper no. 2014/21

Bosma Niels & Content Jeroen & Sanders Mark & Stam Erik, 2018, Institutions, entrepreneurship, and economic growth in Europe, Springer

Bourgain Arnaud, Zanaj Skerdilajda, 2020, A tax competition approach to resource taxation in developing countries, Resources Policy 65

Brakman Steven, Garretsen Harry, Marc Schramm, 2006, Putting new economic geography to the test: Free-ness of trade and agglomeration in the EU regions, Regional Science and Urban Economics, Volume 36, Issue 5, Pages 613-635

Braunerhjelm Pontus, Acs J. Zoltan., Audretsch B. David & Carlsson Bo, 2010, The missing link: knowledge diffusion and entrepreneurship in endogenous growth, Small Business Economics volume 34, pages105–125

Brennan Geoffrey and Buchanan James, 1980, The Power to Tax, in Cambridge Books from Cambridge University Press

Brinkley Douglas, 1991, Jean Monnet: The Path to European Unity, Palgrave Macmillan

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Brochner Jens, Jensen Jesper, Svensson Patrik and Sorensen Peter Birch, 2007, The Dilemmas of Tax Coordination in the Enlarged European Union, CESifo Economic Studies, Vol. 53, 4/2007, 561–595

Brueckner Jan, 2006, Fiscal federalism and economic growth, Journal of Public Economics, vol. 90, issue 10-11, 2107-2120

Brueckner K. Jan, 2002, Fiscal Federalism and Capital Accumulation, Journal of public economic theory

Brunnermeier K. Markus, Garicano Luis, Lane R. Philip, Pagano Marco, Reis Ricardo, Santos Tano, Thesmar David, Van Nieuwerburgh Stijn, and Vayanos Dimitri, 2016, The Sovereign-Bank Diabolic Loop and ESBies, ESRB, European Systemic Risk Board

Brólhart Marius, Jametti Mario, 2019, Does tax competition tame the Leviathan? Journal of Public Economics 177

Buchanan M. James, 1995, Economic Science and Cultural Diversity, Center for Study of Public Choice

Cabrala René, Díaza Rocío García, 2015, Is fiscal policy coordination desirable for a monetary union? An assessment from the perspective of a small open economy, Investigación Económica, vol. LXXIV, núm. 294, pp. 3-72.

Camagni P. Roberto, 1995, THE CONCEPT OF INNOVATIVE MILIEU AND ITS RELEVANCE FOR PUBLIC POLICIES IN EUROPEAN LAGGING REGIONS, Regional Science Association International

Camagni, R. (1991) Local ‘Milieu’, Uncertainty and Innovation Networks: Towards a New Dynamic Theory of Economic Space. In: Camagni, R., Ed., Innovation Networks: Spatial Perspectives, Belhaven, London, 121-144.

Caracostas, P. and Soete L. G., 1997, ‘The Building of Cross-border Institutions in Europe,Towards a European System of Innovation?,’ in: C. Edquist, Systems of Innovation, London, Pinter, pp. 395-420

Carayannis E., Grigoroudis E., Campbell D. F., Meissner D., Stamati D., 2018, ‘The ecosystem as helix: an exploratory theory-building study of regional co-opetitive

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

entrepreneurial ecosystems as Quadruple/Quintuple Helix Innovation Models', R&D Management, Volume48, Issue1, Special Issue: Beyond "Triple Helix" toward "Quadruple Helix" Models in Regional Innovation Systems: Implications for Theory and Practice

Castro Vitor, 2011, The impact of the European Union fiscal rules on economic growth, Journal of Macroeconomics, 313–326

Cazacu Ana-Maria Bancua, 2015, Export performance of Central and Eastern European Countries: Macro and Micro Fundamentals, *, Procedia - Social and Behavioral Sciences 195, 514 – 523

Cevik Emrah Ismail, Dibooglu Sel, Kutan M. Ali, 2014, Monetary and fiscal policy interactions: Evidence from emerging European economies, Journal of Comparative Economics, 1079–1091

Chaminade Cristina, Intarakumnerd Patarapong, Sapprasert Koson, 2012, Measuring systemic problems in National Innovation Systems. An application to Thailand, Research Policy, 1476– 1488

Chaurey Ritam, 2017, Location-based tax incentives: Evidence from India, Journal of Public Economics 156, 101–120

Chen H. C. Derek and Dahlman J. Carl, 2016, The knowledge economy, the KAM methodology and world bank operations, World Bank Institute Washington, D.C.

Chirinko S. Robert, Wilson J. Daniel, 2017, Tax competition among U.S. states: Racing to the bottom or riding on a seesaw? Journal of Public Economics 155, 147–163

Choi Changkyu, Yi Myung Hoon, 2009, The effect of the Internet on economic growth: Evidence from cross-country panel data, Economics Letters, Volume 105, Issue 1, Pages 39-41

Chortareas E., Girardone Claudia, Ventouri Alexia, 2013, Financial freedom and bank efficiency: Evidence from the European Union, Georgios Journal of Banking & Finance, 1223–1231

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Chortareas Georgios, Mavrodimitrakis Christos, 2017, Strategic fiscal policies and leadership in a monetary union European Journal of Political Economy 47, 133–147

Christmas Boldt, Roos Göran, Pike Stephen, 2006, Knowledge creation through national innovation systems, Conference: 3rd Asia-Pacific International Conference on Knowledge ManagementAt: Hong Kong

Cinnirella Francesco, Streb Jochen, 2013, The Role of Human Capital and Innovation in Prussian Economic Development, CESifo Working Paper Series No. 4391

Cirillo V., Evangelista R., Guarascio D., Sostero M., 2021, 'Digitalization, routineness and employment: An exploration on Italian task-based data', Research Policy, Volume 50, Issue 7, Elsevier

Claessens Stijn, Kosea M. Ayhan, Terrones Marco E., May 2012, How do business and financial cycles interact? Journal of International Economics, Volume 87, Issue 1, Pages 178-190

Clausen Volker, Wohltmann Hans-Werner, 2005, Monetary and fiscal policy dynamics in an asymmetric monetary union, Journal of International Money and Finance 24, 139–167

Cnossen Subren, 2003, How Much Tax Coordination in the European Union? International Tax and Public Finance, 10, 625–649

Coase R. H. 1960 'The Problem of Social Cost', The Journal of Law & Economics Vol. 3, pp. 1-44, The University of Chicago Press

Collins M, Susan, Bosworth B. P., 1996, Economic Growth in East Asia: Accumulation versus Assimilation, Brookings Institution and Georgetown University

Colombatto Enrico and Macey Jonathan 1998, 'Information and transaction costs as the determinants of tolerable growth levels'

Colombatto Enrico and Macey Jonathan, 1999, Information and transaction costs as the determinants of tolerable growth levels, Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE),

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Compton A. Ryan, Giedeman C. Daniel, Gary A. Hoover, 2013, ‘A distributional analysis of the benefits of economic freedom’, European Journal of Political Economy

Compton A. Ryan, Giedeman C. Daniel, Hoover A. Gary, 2014, A distributional analysis of the benefits of economic freedom, European Journal of Political Economy, 121–133

Constantinescu Cristina, Mattoo Aaditya, Ruta Michele, 2015, The Global Trade Slowdown Cyclical or Structural? Development Research Group Trade and International Integration Team,

Cooke P, Morgan K, 1993, The Network Paradigm: New Departures in Corporate and Regional Development, Society and Space

Córdoba Gonzalo Fernández, Torres L. José, 2012, Fiscal harmonization in the European Union with public inputsEconomic Modelling 29, 2024–2034

Corsetti Giancarlo, Dedola Luca, Jaroci Mareknski, Mackowiak Bartosz, Schmidt Sebastian, 2019, Macroeconomic stabilization, monetary-fiscal interactions, and Europe's monetary union, European Journal of Political Economy 57, 22–33

Cottarelli Carlo, Keen Michael, 2012, Fiscal Policy and Growth: Overcoming the Constraints, Ascent after Decline

Cremer Helmuth, Gahvari Firouz, 2000, Tax evasion, fiscal competition and economic Integration, European Economic Review 44, 1633}1657

D’Andria D., Savin I., 2018, A Win-Win-Win? Motivating innovation in a knowledge economy with tax Incentives, Technological Forecasting & Social Change 127, 38–56

Dabla-Norris Era, March 2018, Does Taxation Stifle Corporate Investment? Firm-Level Evidence from ASEAN Countries, IMF Working Paper, Fiscal Affairs Department

Dahlman J. Carl, Routti Jorma, Pekka Ylä-Anttila, 2006, Finland as a Knowledge Economy, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Dalum B, Laursen K, Verspagen B, 1999, Does specialization matter for growth?, Industrial and Corporate Change, Volume 8, Issue 2, Pages 267–288

Dampney 'Kit', Busch Peter and Richards Debbie, 2007, The meaning of tacit knowledge **,** C.N.G. Article *in* Australasian Journal of Information Systems

Daniel C. Betty, Shiamptanis Christos, 2012, Fiscal risk in a monetary union, European Economic Review, 1289–1309

Daniluk Andrzej, 2017, Cooperation between Business Companies and the Institutionsin the Context of Innovations Implementation, Procedia Engineering 182, 127 – 134

Davoodi Hamid and Fu Zou Heng, 1998, Fiscal Decentralization and Economic Growth: A Cross-Country Study, Journal of Urban Economics, vol. 43, issue 2, 244-257

De Grauwe Paul, 2013, Design Failures in the Eurozone - can they be fixed? , European Commission

De Haan Jakob and Sturm Jan-Egbert, 2003, Does more democracy lead to greater economic freedom? New evidence for developing countries, European Journal of Political Economy, vol. 19, issue 3, 547-563

De la Mothe, John, Gilles Paquet, , 1998, Local and Regional Systems of Innovation, Economics of Science, Technology and Innovation

De Long J. Bradford and Summers Lawrence 'Equipment Investment and Economic Growth', The Quarterly Journal of Economics, vol. 106, issue 2, 445-502

De Mello R. Luiz, Barenstein Matias, 2006, Fiscal Decentralization and Governance: A Cross-Country Analysis, IMF Working Paper No. 01/71

Delgado S. Michael, McCloud Nadine, Kumbhakar C. Subal, 2014, A generalized empirical model of corruption, foreign direct investment, and growth, Journal of Macroeconomics, 298–316

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Depken A. Craig, Sonora J. Robert, 2005, The Asymmetric Effects of Economic Freedom on International Trade Flows, International Journal of Business and Economics

Devereux P. Michael, Pearson Mark, 1995, European tax harmonisation and production Efficiency, European Economic Review 39, 1657-1681

Djankov Simeon, Ganser Tim, McLiesh Caralee, Ramalho Rita, Shleifer Andrei, July 2010, The Effect of Corporate Taxes on Investment and Entrepreneurship, American Economic Journal: Macroeconomics, Vol. 2, NO. 3, (pp. 31-64)

Djankov Simeon, La Porta Rafael, Lopez-de-Silanes Florencio, Shleifer Andrei, 2002, The Regulation of Entry, The Quarterly Journal of Economics, Volume 117, Issue 1, Pages 1–37

Doing Business 2018: Reforming to Create jobs

Doing business in EU 2018: Croatia, the Czech Republic, Portugal and Slovakia, World Bank Group

Dolls Mathias, Fuest Clemens and Peichl Andreas, 2012, Automatic stabilizers and economic crisis: US vs. Europe, Journal of Public Economics, vol. 96, issue 3, 279-294

Dolls Mathias, Fuest Clemens, Heinemann Friedrich, Peichl Andreas, 2016, Reconciling Insurance with Market Discipline: a Blueprint for a European Fiscal Union, CESifo Economic Studies, Volume 62, Issue 2, Pages 210–231

Dosi, Giovanni, Llerena Patrick & Labini, Mauro Sylos, 2006. "The relationships between science, technologies and their industrial exploitation: An illustration through the myths and realities of the so-called `European Paradox'," Research Policy, Elsevier, vol. 35(10), pages 1450-1464,

Doucouliagos Chris, Ulubasoglu Mehmet Ali, 2006, Economic freedom and economic growth: Does specification make a difference?, European Journal of Political Economy, Volume 22, Issue 1, Pages 60-81

Drucker F., 1994, The Theory of the Business, Harvard Business Review

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Dullien Sebastian, 2014, Which fiscal capacity for the euro-area: Different cyclical transfer schemes in comparison HTW Berlin, Treskowallee 8, 10317 Berlin

Dustmann C, Fitzenberger B, Schönberg U and Oener- Spitz A. 2014, "From Sick Man of Europe to Economic Superstar: Germany's Resurgent Economy", Journal of Economic Perspectives 28(1), pp. 167-188

Easton T. Stephen and Walker A. Michael, 1992, Rating Global Economic Freedom, the Fraser Institute

Echeverri Hernán Herrera, Haar Jerry, Benavides Juan, Bretón Estévez, 2014, Foreign direct investment, institutional quality, economic freedom and entrepreneurship in emerging markets, Journal of Business Research, 1921–1932

Economic Freedom of the World, 2017 annual report, Fraser institute

Economic Freedom: Toward a theory of Measurement, the Fraser institute, edited by Walter E. Block

Edquist C, Lundvall BA, 1993, Comparing the Danish and Swedish systems of innovation, National innovation systems, Oxford university press

Edwards Andres R., 2015 'The Sustainability Revolution: Portrait of a Paradigm Shift' , New Society Publishers, Canada

Egger Peter, Winner Hannes, 2004, Economic freedom and taxation: Is there a Trade-off in the locational competition between countries?, Public Choice 128**:** 271–288

Eichengreen Barry, Wyplosz Charles, Bean Charles and Gerlach Stefan, 1998, The Stability Pact: More than a Minor Nuisance? , Oxford University Press, Vol. 13, No. 26, EMU, pp. 65-113 (48 pages)

Eichengreen Barry, 2013, Η ευρωπαϊκή οικονομία μετά το 1945. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Eichengreen Barry, Wyplosz Charles, 2016, How the Euro Crisis was successfully resolved, Graduate institute of international and development studies

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

ElFayoumi Khalid, Ndoye Anta, Nadeem Sanaa, and Auclair Gregory, 2018, Structural Reforms and Labor Reallocation A Cross-Country Analysis, International Monetary Fund

Engelbrecht Hans-Jürgen, North Palmerston, 1997, A comparison and critical assessment of Porat and Rubin's information economy and Wallis and North's transaction sector, Information Economics and Policy

Engineer Merwan, 1990, Brennan and Buchanan's Leviathan models, The Social Science Journal, volume 27, number 4, pages 419- 433

Enikolopov Ruben, Zhuravskaya Ekaterina, 2007, Decentralization and political institutions,Journal of Public Economics, Volume 91, Issues 11–12, Pages 2261-2290

Erkana Birol, Yildirimcib Elif, 2015, Economic Complexity and Export Competitiveness: The Case of Turkey, Procedia, Social and Behavioral Sciences 1095, 524 – 533

Escaleras Monica, Chiang P.Eric, 2017, Fiscal decentralization and institutional quality on the business Environment, Economics Letters 159 (2017) 161–163

Estrin Saul, Mickiewicz Tomasz, Stephanb Ute, 2016, Human capital in social and commercial entrepreneurship, Journal of Business Venturing 31, 449–467

Everitt, B. and Hothorn, T. (2011) An Introduction to Applied Multivariate Analysis with R. Springer, New York., http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4419-9650-3

Evers P. Michael, 2012, Federal fiscal transfer rules in monetary unions, European Economic Review, 507–525

Evers P. Michael, 2015, Fiscal federalism and monetary unions: A quantitative assessment, Journal of International Economics 97, 59–75

Evžen Kočenda, Ali Kutan and Taner Yigit, 2008, 'Fiscal convergence in the European Union', The North American Journal of Economics and Finance, vol. 19, issue 3, 319-330

Fagerberg Jan and Mowery C. David, 2006, Innovation: A Guide to the Literature, The Oxford Handbook of Innovation, Business and Management, Innovation, History

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Fagerberg Jan, Srholec Martin, Knell Mark, 2007, The Competitiveness of Nations: Why Some Countries Prosper While Others Fall Behind, World Development Vol. 35, No. 10, pp. 1595–1620

Faggini Marisa & Parziale Anna, 2016, A New Perspective for Fiscal Federalism: The NK Model, Journal of Economic Issues

Farhi E, Tirole J, 2018, Deadly embrace: Sovereign and financial balance sheets doom loops, The Review of Economic Studies

Farrell Henry, 2005, Trust and political economy, Institutions and the Sources of Interfirm Cooperation, Comparative political studies, Vol. 38 No. 5, 459-483

Fatas Antonio, and Mihov Ilian, 2013, Policy Volatility, Institutions, and Economic Growth, The Review of Economics and Statistics, vol. 95, issue 2, 362-376

Feiock C. Richard, 'A Transaction Cost Theory of Federalism' Askew School of Public Administration and Policy Florida State University

Feld P. Lars, Kirchgassner Gebhard, 2000, Direct democracy, political culture, and the outcome of economic policy: a report on the Swiss experience, European Journal of Political Economy Vol. 16, 287–306

Feyzioglu Tarhan and Laxton Douglas, April 2018, Asia and Pacific Department and Research Department , A New Strategy for Korea's Fiscal Policy in a Low Growth Environment, IMF Working Paper

Fidrmuc Jan, 2015, Political economy of fiscal unions, European Journal of Political Economy 40, 147–157

Flachaire Emmanuel, Pepalosa Cecilia Garcva, Konte Maty, 2014, Political versus economic institutions in the growth process, Journal of Comparative Economics, 212–229

Florino Nadia, Ricciuti Roberto, April 2007, Determinants of direct democracy, CESifo Area Conference on Public Sector Economics

Foray Dominique, 2013, Οικονομία της γνώσης, Εκδόσεις Σαββάλας

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Foray Dominique, Lhuillery Stéphane, 2010, Structural changes in industrial R&D in Europe and the US: towards a new model?, Science and Public Policy, Volume 37, Issue 6, Pages 401–412

Forni Mario, Reichlin Lucrezia, 2001, Federal policies and local economies: Europe and the US, European Economic Review 45, 109}134

Fratianni Michelle, Salvatore Dominick, Von Hagen Juergen, 1997, Macroeconomic Policy in Open Economies, Springer

Freedom, democracy and economic welfare, Symposium held Oct 5-8, 1986 in Napa Valley, Calif.

Freeman Chris, 1995, 'The 'National System of Innovation' in historical perspective', Journal of Economica, Vol 19, pp 5-24, Campbridge

Frey S. Bruno, Eichenberger Reiner, 1996, FOCJ: Competitive Governments for Europe, International Review of Law and Economics 16: 315-327

Fritsch Michael, Changoluisa Javier, 2017, New business formation and the productivity of manufacturing incumbents: Effects and mechanisms, Journal of Business Venturing, Volume 32, Issue 3, Pages 237-259

Fuest Clemens, Peichl Andreas, Siegloch Sebastian, 2015, Do Higher Corporate Taxes Reduce Wages? Micro Evidence from Germany, Electronic Journal

Fugaru Amalia, 2015, The fiscal tradition in Europa – a hindrance to achieving the Fiscal Union? Procedia Economics and Finance 22, 412 – 421

Furceri Davide and Zdzienicka Aleksandra, 2013, The Euro Area Crisis: Need for a Supranational Fiscal Risk Sharing Mechanism?, International monetary fund

Galí Jordi and Perotti Roberto, October 2003, Fiscal policy and monetary integration in Europe, Economic Policy

Galli Riccardo and Teubal Morris, 1997, Paradigmatic Shifts in National Innovation Systems

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Garzarelli Giampaolo, 2004, Old and New Theories of Fiscal Federalism, Organizational Design Problems, and Tiebout, Journal of Public Finance and Public Choice XXII (1-2)

Gehring Kai, 2013, Who Benefits from Economic Freedom? Unraveling the Effect of Economic Freedom on Subjective Well-Being, World Development Vol. 50, pp. 74–90, Elsevier

Giovannetti Emanuele, Piga A. Claudio, 2017, The contrasting effects of active and passive cooperation on innovation and productivity: Evidence from British local innovation networks, International Journal of Production Economics 187, 102–112

Giuliodori Massimo, Beetsma Roel, 2008, On the relationship between fiscal plans in the European Union: An empirical analysis based on real-time data, Journal of Comparative Economics, 221–242

Goetschy, J. 2004 'L'apport de la méthode ouverte de coordination à l'intégration européenne' in P. Magnette (ed.) La grande Europe, Brussels: Editions de l'Université de Bruxelles.

Gräbner Claudius, 2017, The complementary relationship between institutional and complexity economics: The example of deep mechanismic explanations, Paper to be presented during the session on "Complexity and Evolutionary Modeling" at the 2017 AFEE@ASSA meeting in Chicago

Habermas J., 2015, 'Democracy in Europe: Why the Development of the EU into a Transnational Democracy Is Necessary and How It Is Possible, European Law Journal Vol 21 Issue 4 Pages 546-557, https://doi.org/10.1111/eulj.12128

Halkos G. & Kyriazis N., 2006. "Is tax competition harmful and is the EU an optimal tax area?," European Journal of Law and Economics, Springer, vol. 21(2), pages 163-177

Hallerberg Mark, Strauch Rolf, Hagen Jürgen, 2007, The design of fiscal rules and forms of governance in European Union countries, European Journal of Political Economy, 338–359

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Hallett Andrew Hughes, 2017, Fiscal autonomy vs. fiscal federalism in the euro zone, Econ Polit 34:179–188

Hammadou, Hakim & Paty, Sonia & Savona, Maria, 2014. "Strategic interactions in public R&D across European countries: A spatial econometric analysis," Research Policy, Elsevier, vol. 43(7), pages 1217-1226.

Hannan T. Michael and Freeman John, 1984, Structural Inertia and Organizational Change, American Sociological Review, Vol. 49, No. 2, pp. 149-164 (16 pages)

Hansmann Henry, 2014, All firms are cooperatives and so are governments, JEOD

Hanusch Horst, 2008, 'Evolutionary Economics: Applications of Schumpeter's Ideas', Cambridge University Press

Hanusch Horst, Chakraborty Lekha, Khurana Swati, 2017, Fiscal Policy, Economic Growth and Innovation: An Empirical Analysis of G20 Countries, Levy Economics Institute, Working Paper No. 883

Hart M. David, 2009, Accounting for change in national systems of innovation: A friendly critique based on the U.S. case, Research Policy 38, 647–654

Hartigan J. A.and Wong M. A., 1979, "A K-Means Clustering Algorithm," Journal of the Royal Statistical Society. Series C, Vol. 28, No. 1, pp. 100-108.

Hartmann Dominik, Pyka Andreas and Hanusch Horst, 2010,Applying Comprehensive Neo-Schumpeterian Economics to Latin American Economies, Structural Change and Economic Dynamics, vol. 21, issue 1, 70-83

Hartmann1D., Guevara1M.R., C., Figueroa Jara-, Aristarán M., Hidalgo C., September 2016, Linking Economic Complexity, Institutions and Income Inequality, Macro Connections, The MIT Media Lab, US, Fraunhofer Center for International Management and Knowledge Economy, Leipzig, DE. Chair for Innovation Management und Economics, University of Leipzig, DE. Department of Computer Science, Universidad de Playa Ancha, Chile. 5 Department of Informatics, Universidad Técnica Federico Santa María, Chile

Haskel Jonathan and Westlake Stian, Oct 2018, Capitalism without Capital: The Rise of the Intangible Economy

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Hatfield J. W., 2006 ‘Federalism, Taxation, and Economic Growth’, *Stanford University Graduate School of Business Research Paper No. 1929,* University of Texas at Austin

Hausmann Ricardo & Hwang Jason & Rodrik Dani, 2007. "What you export matters," Journal of Economic Growth, Springer, vol. 12(1), pages 1-25, March.

Hausmann Ricardo, Hidalgo A. Cısar, Bustos Sebastiαn, Coscia Michele, Chung Sarah, Jimenez Juan, Simoes Alexander, Yıldırım A. Muhammed, 2013, The Atlas of economic complexity mapping paths to prosperity, Harvard Kennedy School

Hausmann Ricardo and Hidalgo A. César, October 2010, Country diversification, product ubiquity, and economic divergence CID Working Paper No. 201

Hausmann Ricardo and Purfield Catriona, 2004, ‘The Challenge of Fiscal Adjustment in a Democracy: The Case of India’, IMF Working PaperHausmann Ricardo, Hidalgo A. César, 2011, The network structure of economic output, J Econ Growth, 16:309–342, Springer Science+Business Media, LLC 2011

Hausmann Ricardo, Pritchett Lant, Rodrik Dani, 2004, Growth accelerations, national bureau of economic research

Hebous Shafik, Zimmermann Tom, 2013, Estimating the effects of coordinated fiscal actions in the euro area, European Economic Review, 110–121

Heilbroner, Robert L., Mildberg William, 2010, Η γέννηση της οικονομικής κοινωνίας Εκδόσεις Κριτική

Hein Eckhard, Truger Achim, 2005, European Monetary Union: nominal convergence, real divergence and slow growth?, Structural Change and Economic Dynamics 16, 7–33

Helmke Gretchen and Levitsky Steven, 2003, Informal institutions and comparative politics: A research agenda, Kellogg Institute

Henning C. Randall and Kessler Martin, 2012, Fiscal Federalism: US History for Architects of Europe’s Fiscal Union, by the Peterson Institute for International Economics

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Hermida, Richard, 2015, 'The problem of allowing correlated errors in structural equation modeling: concerns and considerations',Computational Methods in Social Sciences; Bucharest Vol. 3, Iss. 1, 5-17.

Herrera-Echeverri Hernán, Haar Jerry, Estévez-Bretón Juan Benavides, 2013, 'Foreign direct investment, institutional quality, economic freedom and entrepreneurship in emerging markets', Published by Elsevier Inc

Hettig Thomas, Müller J. Gernot, 2018, Fiscal policy coordination in currency unions at the effective lower bound, Journal of International Economics 115, 80–98

Hix Simon, 2008, What's Wrong with the European Union and How to Fix it Cambridge and Malden, MA: Polity Press

Hix Simon, Bartolini Stefano, 2006, Politics: The Right or the Wrong Sort of Medicine for the EU?, Notre Europe Policy Paper

Hjaltadottira Rannveig Edda, Makkonenb Teemu, Mitze Timo, 2020, Inter-regional innovation cooperation and structural heterogeneity: Does being a rural, or border region, or both, make a difference?, Journal of Rural Studies 257–270

Hjortsoe Ida, 2016, Imbalances and fiscal policy in a monetary union, Journal of International Economics 102, 225–241

Hodgson M. Geoffrey, 1998, Competence and contract in the theory of the firm, Journal of Economic Behaviour & Organisation Vol 35 Issue 2

Hodgson Geoffrey Martin, 1998, The Approach of Institutional Economics, Journal of Economic Literature 36(1):166-192

Hodgson Geoffrey Martin, October 2009, The great crash of 2008 and the reform of economics, Cambridge Journal of Economics

Hodler R., 2009, 'Industrial policy in an imperfect world' Journal of Development Economics, vol. 90, issue 1, 85-93

Horst Hanusch, Andreas Pyka and Florian Wackermann, 2009, 'A Neo-Schumpeterian Approach towards Public Sector Economics', Institute for Volkswirtschaftslehre

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Howells Jeremy, 2010, Research and Technology Outsourcing, Technology Analysis & Strategic Management, Pages 17-29

Hunga Shih-Chang, Whittingtonb Richard, 2011, Agency in national innovation systems: Institutional entrepreneurship and the professionalization of Taiwanese IT, Research Policy 40, 526–538

Iimi Atsushi, 2005, Decentralization and economic growth revisited: an empirical note Journal of Urban Economics, vol. 57, issue 3, 449-461

Inman P. Robert and Rubinfeld L. Daniel, 1997, Rethinking Federalism**,** Journal of Economic Perspectives Volume 11, Pages 43–64

Inman P. Robert, Rubinfeld L. Daniel, 1991, Fiscal federalism in Europe: Lessons from the United States experience, National Bureau of economic research

Inman P. Robert, Rubinfeld L. Daniel, 1997, Rethinking Federalism, Journal of Economic Perspectives, Vol. 11, NO. 4, (pp. 43-64)

Intarakumnerd Patarapong, Chairatana Pun-arj, Tangchitpiboon Tipawan, 2002, National innovation system in less successful developing countries: the case of Thailand, Research Policy, 1445–1457

Jin J. and Zou H., 2005. 'Fiscal decentralization, revenue and expenditure assignments, and growth in China', Journal of Asian Economics, vol. 16, issue 6, 1047-1064

Johansson, Å. et al. 2008, "Taxation and Economic Growth", OECD Economics Department Working Papers, No. 620

Jones F. Benjamin, Olken A. Benjamin, 2005, The anatomy of start- stop growth, national bureau of economic research

Justman Moshe, Thisse Jacques-François, van Ypersele Tanguy, 2002, Taking the bite out of fiscal competition, Journal of Urban Economics, Volume 52, Issue 2, Pages 294-315

Kaiser Robert, Prange Heiko, 2004, The reconfiguration of National Innovation Systems—the example of German biotechnology, Research Policy, 395–408

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Karayalcin Cem, Onder Harun, 2014, Incomplete Integration and Contagion of Debt Distress in Economic Unions, Macroeconomics and Fiscal Management Global Practice Group

Kaufmann, D., Kraay, A. and Mastruzzi, M. (2011) The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues. Hague Journal on the Rule of Law, 3, 220-246., https://doi.org/10.1017/S1876404511200046

Ke šeljević Aleksandar, Spruk Rok, 2013, 'Global distribution and dynamics of economic freedom: Non-parametric approach', Elsevier

Keen Michael, Kotsogiannis Christos, February 2002, Does Federalism Lead to Excessively High Taxes?, American Economic Review

Keen Michael, Lahiri Sajal, Moller Pascalis Raimondos, 2002, Tax principles and tax harmonization under imperfect competition: A cautionary example, European Economic Review 46, 1559–1568

Keller Wolfgang, 2004, International Technology Diffusion, Journal of Economic Literature, Vol. 42, No. 3, (pp. 752-782)

Keller Wolfgang, 2010, Chapter 19 - International Trade, Foreign Direct Investment, and Technology Spillovers, Handbook of the Economics of Innovation, Volume 2, Pages 793-829

Kešeljevic Aleksandar, Spruk Rok, 2013, Global distribution and dynamics of economic freedom: Non-parametric approach, , Economic Modelling, 560–571

Khwaja Munawer Sulta, Iyer Indira, 2014, Revenue Potential, Tax Space, and Tax Gap, A Comparative Analysis, The World Bank Europe and Central Asia Region Poverty Reduction and Economic Management Department

Kirzner M. Israel, 1997, Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach, Journal of Economic Literature, Vol. 35, No. 1, pp. 60-85

Koˇcenda Evˇzen, Kutan M. Ali, Yigit M. Taner, 2008, Fiscal convergence in the European Union, North American Journal of Economics and Finance, 319–330

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Koellinger D. Philipp, Thurik A. Roy, 2012, Entrepreneurship and the Business Cycle , The Review of Economics and Statistics 94 (4): 1143–1156

Konings Jozef and Torfs Wouter, September, 2011, Fiscal Federalism, Tax Competition and Economic Agglomeration fiscal.federalism.book Page 35

Kornai J., 1986, 'The Soft Budget Constraint', International Review for Social Sciences, Volume39, Issue1, Pages 3-30, https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.1986.tb01252.x

Koski Heli, Marengo Luigi and Makinen Liro, 2009, 'Firm size, managerial practices and innovativeness: Some evidence from Finnish manufacturing', International Journal of Technology Management 59(1-2), DOI:10.1504/IJTM.2012.047251

Krugman, P.R. (1991b): "Increasing returns and economic geography," Journal of Political Economy, 99, 483-499.

Krugman, Paul R., 2012, Τέλος στην ύφεση τώρα! Εκδόσεις Πόλις

Kuczynski Pedro-Pablo (Minister of Economy and Finance of Peru) and John Williamson (PIIE), 2003, After the Washington Consensus: Restarting Growth and Reform in Latin America

Kurowska Anna, 2015, 'Why Is Mexico Poorer Than Spain?', ch 6, World Bank Group, https://doi.org/10.1596/978-1-4648-0325-3_ch6

Kwon Seokbeom, Motohashi Kazuyuki, 2017, How institutional arrangements in the National Innovation System affect industrial competitiveness: A study of Japan and the U.S. with multiagent simulation, Technological Forecasting & Social Change 115, 221–235

Ladner Andrea, Keuffer Nicola & Baldersheim Harald, 2016, 'Measuring Local Autonomy in 39 Countries (1990–2014)' Regional & Federal Studies, 26:3, 321-357

Landesmann A. Michael and Stehrer Robert, 2007, Income distribution, technical change and the dynamics of international economic integration, Metroeconomica 58:1

Landis R., Edwards B. R., Cortina J., 2009, 'On the practice of allowing correlated residuals among indicators in structural equation models.' Chapter 2

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Lay M.G., Daley K.F., 2002, The Melbourne City Link Project, Transport Policy 9, 261–267

Lenihan G. Donald, 2002, E-Government, Federalism and Democracy: The New Governance, Centre for Collaborative Government

Lewis C. Daniel, Schneider K. Saundra, Jacoby G. William, 2015, The impact of direct democracy on state spending priorities, Electoral Studies, 531e538

Leydesdorff Loet, 1994, 'Uncertainty and the communication of time', Systems Research, Volume11, Issue 4, Pages 31-51, Wiley

Leydesdorff Loet, Heimeriks Gaston, 2001, "The self-organization of the European Information Society: The case of "biotechnology", Journal of the American Society for Information Science and Technology, Vol 52, Issue 14, Pages 1262-1274

Lindholm Åsa, Dahlstrand Lois, 2010, Stevenson Innovative entrepreneurship policy: linking innovation and entrepreneurship in a European context, Annals of Innovation & Entrepreneurship

Lisbon European Council 23 and 24 March 2000

Litvack J., Ahmad J., Bird R., 1998, "Rethinking Decentralization in Developing Countries", The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, DOI: 10.1596/0-8213-4350-5

Litvack, J., Ahmad, J.,Bird R., 1998 'Rethinking decentralization in developing countries ',Washington, D.C. : The World Bank

Lucas R. E., 1988, 'On the mechanics of economic development', Journal of Monetary Economics, Volume 22, Issue 1, Pages 3-42, https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7

Lundvall, B.A., 1992, National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. Pinter Publishers, London

Luque Jaime, Morelli Massimo, Tavares José, 2014, A volatility-based theory of fiscal union desirability, Journal of Public Economics 112, 1–11

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Man Georg, 2014, Political competition and economic growth: A nonlinear relationship? European Journal of Political Economy, 287–302

Manville Brook, Ober Josiah, 2003, 'Η εταιρεία των πολιτών, Εκδόσεις Κλειδάριθμος, Αθήνα

Marrazzo Marco Pasquale, Terzi Alessio, 2017, Wide-reaching Structural Reforms and Growth: A Cross-country Synthetic Control Approach, Center of international development at Harvard University

Martinez-Vazquez Jorge & McNab Robert, 1997, "Fiscal Decentralization, Economic Growth, and Democratic Governance," International Center for Public Policy

Marxt Christian, Brunner Claudia, 2013, Analyzing and improving the national innovation system of highly developed countries — The case of Switzerland, Technological Forecasting & Social Change 80, 1035–1049

Mason Colin and Dr. Brown Ross, 2013, Entrepreneurial Ecosystems and Growth Oriented Enterpreneurship, Background paper prepared for the workshop organised by the OECD LEED Programme and the Dutch Ministry of Economic Affairs on Entrepreneurial Ecosystems and Growth Oriented Entrepreneurship The Hague, Netherlands

Mateia Monica Mihaela, Aldea Anamaria, 2012, Ranking National Innovation Systems according to their technical efficiency Procedia - Social and Behavioral Sciences, 968 – 974

Mayer Jörg, 2018, Digitalization and industrialization: friends or foes? UNCTAD Research Paper No. 25, UNCTAD/SER.RP

Mazzucato M., Skidelski R., 2020 'Toward a New Fiscal Constitution' Project Syndicate

Mazzucato Mariana, 2011, The Entrepreneurial State, Demos

McKinnon Ronald and Pill Huw, 1997, Credible Economic Liberalizations and Overborrowing, American Economic Review, vol. 87, issue 2, 189-93

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

McKinnon Ronald, 1997, EMU as a Device for Collective Fiscal Retrenchment, American Economic Review, vol. 87, issue 2, 227-29

Medina Leandro and Schneider Friedrich, 2018, Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?, International Monetary Fund

Mendoza G. Enrique, Tesar L. Linda, 2003, Winners and losers of tax competition in the European Union, National Bureau of economic research

Metcalfe Stan and Ramlogan Ronald, 2008, Innovation systems and the competitive process in developing economies, The Quarterly Review of Economics and Finance, vol. 48, issue 2, 433-446

Mirdala Rajmund, 2014, Periods of fiscal consolidation in selected European economies, , Procedia Economics and Finance, 137 – 145

Mitsos A., 2021, "From immobility to the leap to fiscal Union' ELIAMEP, Bank of Greece, (in Greek)

Moesen Wim & van Cauwenberge Philippe, 2000, The Status of the Budget Constraint, Federalism and the Relative Size of Government: A Bureaucracy Approach, Public Choice volume 104, pages 207–224

Mowery C. David , Oxley Joanne, Silverman Brian, 1998, Technological Overlap and Interfirm Co-operation: Implications for the Resource-based View of the Firm, Research Policy 27(5):507-523

Murphy M. Kevin, Shleifer Andrei and Vishny W. Robert, 1993, Why Is Rent-Seeking So Costly to Growth?, The American Economic Review Vol. 83, No. 2, Papers and Proceedings of the Hundred and Fifth Annual Meeting of the American Economic Association, pp. 409-414

Musgrave, R.A., 1959, The Theory of Public Finance. McGraw Hill, New York

Mytelka K. Lynn, June 2000, Local systems of innovation in a globalized world economy, Industry and Innovation 7(1):15-32

Nadiri M. Ishaq, 2000, Innovations and Technological Spillovers, NBER Working Paper No. w4423

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Nallathiga Ramakrishna, 2017, Tiebout's Theory/Model on Local Public Goods

Naraidooa Ruthira, Schalingb Eric, Tesfaselassie F. Mewael, 2017, Cross-border spill-overs from fiscal stimulus in a monetary union, Economic Modelling 65, 95–105

Neffke Frank, Hartog Matté, Boschma Ron, Henning Martin, April 2014, The role of firms and entrepreneurs in regional diversification, CID Research Fellow and Graduate Student

Nelson R. Richard and Winter G. Sidney, 1982, The Schumpeterian Tradeoff Revisited, The American Economic Review, Vol. 72, No. 1, pp. 114-132 (19 pages)

Nelson, R.R., 1993, National Innovation Systems: A Comparative Analysis. Oxford University Press, Oxford.

Nicholson Rekha, Vorley Tim, Khan Zaheer, 2017, Social innovation in emerging economies: A national systems of innovation based approach, Technological Forecasting & Social Change, 228–237

Nidumolu Ram, Prahalad C.K., and Rangaswami M.R., 2009, Why Sustainability Is Now the Key, Driver of Innovation, Harvard Business Review, pp 57-64

Niosi Jorge, 2002, National systems of innovations are “x-efficient” (and x-effective) Why some are slow learners, Research Policy, 291–302

North C. Douglass, 1991, Institutions, Transaction Costs and the Rise of Merchant Empires" in Tracy

North C. Douglass, 1994, "Institutions And Productivity In History,", Economic History

North D. C. and Thomas R. P., 1973, ‘The Rise of the Western World. A New Economic History’, Cambridge University Press

North Douglass C., 2000, Δομή και Μεταβολές στην Οικονομική Ιστορία, εκδόσεις Κριτική

North Douglass C., 2006, 1920- Θεσμοί, θεσμική αλλαγή και οικονομική επίδοση , Εκδόσεις Παπαζήση

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

O’ Reilly Pierce, 2018, Tax policies for inclusive growth in a changing world, OECD

O’Brien Patrick, 2008, The History, Nature and Economic Significance of an Exceptional Fiscal State for the Growth of the British Economy, 1453-1815, LSE

Oates Wallace, 1993, Fiscal Decentralization and Economic Development, National Tax Journal, vol. 46, issue 2, 237-43

Oates E. Wallace, 1999, An Essay on Fiscal Federalism, Journal of Economic Literature, Vol. 37, NO. 3, (pp. 1120-1149)

Oates E. Wallace, 2001, Fiscal competition and European Union: contrasting perspectives, Regional Science and Urban Economics, 133–145

Oates E. Wallace, 2005, Toward A Second-Generation Theory of Fiscal Federalism, International Tax and Public Finance, 12, 349–373

Oates E. Wallace, 2006, On the Theory and Practice of Fiscal Decentralization, IFIR Working Paper No. 2006-05

Ober J., 1999, ‘The Athenian Revolution: Essays on Ancient Greek Democracy and Political Theory’, Princeton University Press, https://doi.org/10.2307/j.ctv14164gc

Obinger Herbert, 1998, Federalism, Direct Democracy, and Welfare State Development in Switzerland, Cambridge University Press

Obstfeld Maurice, February 1994, Risk-Taking, Global Diversification, and Growth, American Economic Review 84(5):1310-29

OECD (2004, 2007, 2012), Employment Outlook, OECD Publishing, Various Issues, Paris.

OECD Jobs Strategy © OECD 2018

Okano Eiji, 2014, How important is fiscal policy cooperation in a currency union, Journal of Economic Dynamics & Control, 266–286

Olson Mancur, 2007, Η Ανοδος και η Παρακμή Των Εθνών, Οικονομική Μεγένθυνση, Στασιμοπληθωρισμός και Κοινωνικές Ακαμψίες, Εκδόσεις Παπαζήση

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Ostrom Elinor, 1990, ‘Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action’, Cambridge University Press

Panico Carlo and Purificato Francesco, 2012, The role of institutional and political factors in the European debt crisis, working paper series, 2012

Paying taxes, 2018, World bank Group, PwC

Peck Jamie, 2014, Pushing austerity: state failure, municipal bankruptcy and the crises of fiscal federalism in the USA, Cambridge Journal of Regions, Economy and Society

Pejovich Svetozar (Steve), 2003, Understanding the Transaction Costs of Transition: It’s the Culture, Stupid, The Review of Austrian Economics, 16:4, 347–361, 2003

Pelinescu Elena, 2015, The Impact of Human Capital on Economic Growth, Procedia Economics and Finance, Volume 22, Pages 184-190

Persson Torsten, Tabellini Guido, 2009, Democratic Capital: The Nexus of Political and Economic Change, American Economic Journal: Macroeconomics, Vol. 1, No. 2, (pp. 88-126)

Pickover CliffordD, 2011, Η Λωρίδα του Μώμπιους, Εκδόσεις Τραυλός

Pieroni L., Agostino G., 2013, Corruption and the effects of economic freedom, European Journal of Political Economy, 54–72

Pitlik Hans, 2008, The Impact of Growth Performance and Political Regime Type on Economic Policy Liberalization, Kyklos 61(2):258-278

Pitlik Hans, Wirth Steffen, 2003, Do crises promote the extent of economic liberalization?: an empirical test, European Journal of Political Economy, Volume 19, Issue 3, Pages 565-581

Porqueras Pedro, Alva Adrian Peralta, Waller Christopher, 2014, The shadow economy as an equilibrium outcome, Journal of Economic Dynamics &Control, 1–19

Prigogine Ilya, 2003, Το τέλος της Βεβαιότητας. Χρόνος, Χάος και οι Νόμοι της Φύσης, Εκδόσεις Κάτοπτρο

Puga Diego, 2002, European regional policies in light of recent location theories, Journal of Economic Geography, Volume 2, Issue 4, Pages 373–406

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Qian Yingyi and Weingast R. Barry, 1997, Federalism as a Commitment to Preserving Market Incentives, Journal of Economic Perspectives, Volume 11, Number 4, pp.83-92

Qian Yingyi, Weingast R. Barry, 1997, Federalism as a Commitment to Reserving Market Incentives, Journal of Economic Perspectives, Vol. 11, No. 4, (pp. 83-92)

Qiao Mo, Ding Siying, Liu Yongzheng, 2019, Fiscal decentralization and government size: The role of democracy, European Journal of Political Economy 59, 316–330

Quintano Claudio, Mazzocchi Paolo, 2013, The shadow economy beyond European public governance, Economic Systems, 650–670

Rafayet Alam, Kitenge Erick, Bedane Bizuayehu, 2017, Government Effectiveness and Economic Growth, Economics Bulletin

Rauscher Michael, 2007, Tax Competition, Capital Mobility and Innovation in the Public Sector, German Economic Review 8(1): 28–40

Rifkin J., 2005, 'Το ευρωπαϊκό όνειρο. Πώς το όραμα της Ευρώπης για το μέλλον επισκιάζει το αμερικάνικο όνειρο', Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη

Rinne, U and Zimmermann K F, 2013, "Is Germany the North Star of Labor Market Policy?" IMF Economic Review, 61(4), 702-729.

Rodrı´guez-Pose Andre´s and Ezcurra Roberto, 2011, Is fiscal decentralization harmful for economic growth? Evidence from the OECD countries, Journal of Economic Geography 11, pp. 619–643

Rodrik Dani, 2003, Growth strategies, national bureau of economic research

Rodrik Dani, 2008, Second- best institutions, , National bureau of economic research

Rodrik Dani, 2011, The future of economic convergence, national bureau of economic research

Rodrik Dani, February 2013, Unconditional Convergence in Manufacturing, The Quarterly Journal of Economics, Volume 128, Issue 1, Pages 165–204

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Romer M. Paul, 1990, Endogenous Technological Change, Journal of Political Economy, Vol. 98, No. 5, Part 2: The Problem of Development: A Conference of the Institute for the Study of Free Enterprise Systems, pp. S71-S102

Rosenberg Nathan and Birdzell E. L., 1986, Jr. How the West Grew Rich: The Economic Transformation of the Industrial World. New York: Basic Books

Rubinfeld L. Daniel, 1987, The economics of the local public sector, Chapter 11 in Handbook of Public Economics, vol. 2, pp 571-645 from Elsevier

Sajedi Rana, Steinbach Armin, 2018, Fiscal Rules and structural Reforms, Bank of England, Nuffield College, Oxford University

Salmon Pierre, 1987, Decentralization as an Incentive Scheme, Oxford Review of Economic Policy, vol. 3, issue 2, 24-43

Salvatore Dominick, 2002, Relative taxation and competitiveness in the European Union: what the European Union can learn from the United States, Journal of Policy Modeling 24, 401–410

Samara Elpida, Georgiadis Patroklos, Bakouros Ioannis, 2012, The impact of innovation policies on the performance of national innovation systems: A system dynamics analysis, Technovation, 624–638

Santos-Arteagaa J. Francisco, Caprioc Debora, Tavana Madjid, O'Connorg Aidan, 2017, Innovation dynamics and labor force restructuring with asymmetrically developed national innovation systems, International Business Review, 36–56

Sapir A., 2020, 'Why has COVID-19 hit different European Union economies so differently?' Policy Contribution Issue n˚18, Bruegel, Brussels

Saviotti Pier Paolo & Pyka Andreas, 2004, Economic development by the creation of new sectors, Journal of Evolutionary Economics volume 14, pages1–35

Schiff Jerald**,** September 2004, The Challenge of Fiscal Adjustment in a Democracy: The Case of India, Prepared by Ricardo Hausmann and Catriona Purfield1, Authorized for distribution by, IMF Working Paper**,** Asia and Pacific Department

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Schmid Allan, 2006, Specification of Institutional Variables in Cross-Country Growth Regressions., Michigan State University

Schmidt, Manfred G. 2004, Θεωρίες της δημοκρατίας, Εκδόσεις Σαββάλας

Schneider Friedrich and Enste H. Dominik, March 2000, Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences, Journal of Economic Literature Vol. XXXVIII pp. 77–114

Schumpeter A. Joseph, 1934, The Theory of Economic Development, An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle, Harvard Economic Studies 46

Schumpeter, J.A., 1942, 'Capitalism, Socialism and Democracy.' Vol. 36, Harper & Row, New York

Sidjanski Dusan, 1992, The federal future of Europe: From the European community to the European Union, The university of Michigan press

Siggelkow Benjamin Florian, 2018, Tax competition and the implications of national tax policy coordination in the presence of fiscal federalism, Regional Science and Urban Economics 73, 17–29

Simoni Marco, 2012, Institutional Roots of Economic Decline Lessons from Italy, European Institute London School of Economics and Political Science

Sinha Aseema, 2010, The Changing Political Economy of Federalism in India: A Historical Institutionalist Approach, India Review

Solow M. Robert, 1956, A Contribution to the Theory of Economic Growth, The Quarterly Journal of Economics, Volume 70, Issue 1, Pages 65–94

Soreide Tina, 2014, Drivers of Corruption, A Brief Review, International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank

Srholec M. and Verspagen B., 2008, 'The Voyage of the Beagle in Innovation Systems Land. Explorations on Sectors, Innovation, Heterogeneity and Selection', Maastricht Economic and social Research and training centre on Innovation and Technology, UNU-MERIT

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Stame Nicoletta, 2008, The European Project, Federalism and Evaluation, SAGE Publications

Stiglitz Joseph E., 2012, Το τίμημα της ανισότητας: Πώς η διχασμένη κοινωνία του σήμερα θέτει σε κίνδυνο το μέλλον όλων μας , Εκδόσεις Παπαδόπουλος

Strumpf Koleman S., 2002, 'Does Government Decentralization Increase Policy Innovation?', Journal of Public Economic Theory, Volume4, Issue2, Pages 207-241, Wiley

Sturm, J. E., 1998, Public capital spending in The Netherlands: development and explanations, Applied Economics Letters, 5:5 -10.

Sussan Fiona & Acs Zoltan J., 2017, "The digital entrepreneurial ecosystem," Small Business Economics, Springer, vol. 49(1), pages 55-73, June.

Tanzi Vito and Zee Howell, 1997, Fiscal Policy and Long-Run Growth, IMF Staff Papers, vol. 44, issue 2, 179-209

Tapscott Don and Williams D. Anthony, 2010, Macrowikinomics, Rebooting business and the world

Teixeira Aurora A. C. & Fortuna Natércia, 2004, Human capital, innovation capability and economic growth in Portugal, 1960-2001, Portuguese Economic Journal volume 3, pages205–225

Terzi Alessio, 2018, Macroeconomic Adjustment in the Euro Area, Center of international development at Harvard University

Teubal Morris, 1997, A catalytic and evolutionary approach to horizontal technology policies (HTPs) Research Policy, Volume 25, Issue 8, Pages 1161-1188

The global competitiveness report 2017- 2018- 2019- 2020, World Economic Forum

Theodoropoulou Sotiria, 2014, Has the EU Become More Intrusive in Shaping National Welfare State Reforms? Evidence from Greece and Portugal, ETUI Working Paper

Tiebout M. Charles, 1956, A Pure Theory of Local Expenditures, Journal of Political Economy Vol. 64, No. 5, pp. 416-424

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Tielens J., van Aarle B., Van Hove J., 2014, Effects of Eurobonds: A stochastic sovereign debt sustainability analysis for Portugal, Ireland and Greece, Journal of Macroeconomics 42, 156–173

Tim Forsyth and Craig Johnson, 2014, Elinor Ostrom's legacy: governing the commons, and the rational choice controversy, Institute of Social Studies

Tödtlinga Franz and Trippl Michaela, 2018, Regional innovation policies for new path development – beyond neo-liberal and traditional systemic views, European planning studies, European Planning Studies, VOL. 26, NO. 9, 1779–1795

Uhlig Harald, 2003, What moves real GNP? , Humboldt University, Berlin

Uyarra Elvira, 2011, Regional innovation systems revisited: networks, institutions, policy and complexity, Manchester Institute of Innovation Research

Uzagalieva Ainura, Kočenda Evžen and Menezes Antonio, 2012, Technological Innovation in New European Union Markets, IOS Working Papers No 312

Valee Shahin, 2014, From mutual insurance to fiscal federalism: Rebuilding the Economic and Monetary Union after the demise of Maastricht architecture, International Economics 138

Van Rompuy Herman, 2012, THE EUROPEAN COUNCIL IN 2012, European Council

Varblane Urmas, Dyker David, Tamm Dorel, 2007, How to improve the national innovation systems of catching- up economies?, TRAMES, 11(61/56), 2, 106–123

Visser J., 2013, Wage Bargaining Institutions - from crisis to crisis., Economic Papers

Vladimirov Vladimir; Neicheva Maria (2008), The stabilizing role of fiscal policy: Theroretical background and empirical evidence, IBSU Scientific Journal

Vo Duc Hong, 2010, The economics of fiscal decentralization, Journal of Economic Surveys, Vol. 24, No. 4, pp. 657–679

Vo Duc Hong, May 2006, Fiscal decentralization index: the international comparison, UWA Business School, The University of Western Australia

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Wagner Joachim, 2007, Exports and Productivity: A Survey of the Evidence from Firm-level Data, The World Economy

Wang Yuandi, Vanhaverbeke Wim, Roijakkers Nadine, 2012, Exploring the impact of open innovation on national systems of innovation — A theoretical analysis, Technological Forecasting & Social Change 79, 419–428

Watts J.Duncan, 1999, Networks, Dynamics, and the Small-World Phenomenon, American Journal of Sociology, Vol. 105, No. 2, pp. 493-527 (35 pages)

Wei Shanting, Zhang Zhuo, Ke Y. Ginger, Chen Xintong, 2019, The more cooperation, the better? Optimizing enterprise cooperative strategy in collaborative innovation networks, Physica A 534

Weingast B. R. 1995, 'The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development', Journal of Law, Economics, & Organization Vol. 11, No. 1, pp. 1-31, Oxford University Press

Weingast B. R., 2009, 'Second generation fiscal federalism: The implications of fiscal incentives', Journal of Urban Economics, vol. 65, issue 3, 279-293

Weingast R. Barry, 1995, The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development, Journal of Law, Economics, & Organization, Vol. 11, No. 1, pp. 1-31

Weingast R. Barry, 2009, Second generation fiscal federalism: The implications of fiscal incentives, Journal of Urban Economics 65, 279–293

Wennekers Sander & Thurik Roy, 1999, Linking Entrepreneurship and Economic Growth, Small Business Economics volume 13, pages27–56

Williamson O. E., 1998, 'Transaction Cost Economics: How It Works; Where It is Headed', De Economist volume 146, pages 23–58, Springer

Winter Simon, 2017, Symmetric tax competition and lobbying within federations, European Journal of Political Economy 49, 134–145

Wirkierman A. , Ciarli T., Savona M., 2018, 'Varieties of European National Innovation Systems', ISIGrowth working paper

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Wong Poh Kam, Ho Yuen Ping, Autio Erkko, 2005, Entrepreneurship, Innovation and Economic Growth: Evidence from GEM data, Small Business Economics 24: 335–350

Xie Danyang, Zou Heng-Fu and Davoodi Hamid, 1999, 'Fiscal Decentralization and Economic Growth in the United States', Journal of Urban Economics, vol. 45, issue 2, 228-239

Young Alwyn, 1992, A Tale of Two Cities: Factor Accumulation and Technical Change in Hong Kong and Singapore, NBER Macroeconomics Annual

Young H. Peyton. 2009, 'Innovation Diffusion in Heterogeneous Populations: Contagion, Social Influence, and Social Learning', American Economic Review, Vol 99, No 5, (pp. 1899-1924)

Zajenkowski Marcin, Stolarski Maciej, Meisenberg Gerhard, 2013, 'Openness, economic freedom and democracy moderate the relationship between national intelligence and GDP', Personality and Individual Differences 55, 391–398

Židonis Žilvinas, Romeris Mykolas, 2009, Measuring knowledge economy: Towards an institutional approach, University, Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lithuania

Zodrow R. George, 2003, Tax Competition and Tax Coordination in the European Union, International Tax and Public Finance, 10, 651–671

Zuazu Izaskun, 2019, The growth effect of democracy and technology: An industry disaggregated approach, European Journal of Political Economy, 115–131

Αργείτης Γεώργιος, Κορατζάνης Αθανάσιος, 2011, Οικονομική πολιτική σταθεροποίησης και αστάθεια στην ΟΝΕ, Εκδόσεις Παπαζήση

Βαϊτσος Κωστής, 2009, Αρχές αναπτυξιακής οικονομικής: Η δυναμική της κοινωνικής- οικονομικής αναπαραγωγής, Εκδόσεις Κριτική

Βάλβη Θεωδόρα, Βλιάμος Σπυρίδων, Καραγιάννη Σ. Ηλίας, 2018, 'Καινοτομία επιχειρηματικού προτύπου, Θεωρία και Πράξη, Εκδόσεις Δίσιγμα

Καραγιάννης Γ. Ηλίας, Μπακούρος Λ. Ιωάννης, 2010, 'Καινοτομία και επιχειρηματικότητα. Θεωρία- Πράξη', Εκδόσεις Σοφια

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138

Κυριαζής Κ. Ν., Οικονόμου Ε. Μ., 2015, ‘Δημοκρατία και Οικονομία. Μια αναλυτική ιστορία της Δημοκρατίας από τη γέννηση της μέχρι σήμερα.’ Εναλιος, Αθηνα

Κωστόπουλος Ι. Τρύφωνας, 2013, Τοπική κοινωνία και Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση , Εκδόσεις Παπαζήση

Μαραβέγιας Ναπολέων, 2017, Ευρωπαική Ένωση. Δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές, Εκδόσεις Κριτική

Μπιτζένης Αριστείδης, 2014, Η δυναμική των αγορών της νοτιοανατολικής Ευρώπης- μετάβαση και οικονομική κρίση, Εκδόσεις Σταμούλη

Πελαγίδης Θ., Μητσόπουλος Μ., 2006, ‘Ανάλυση της ελληνικής οικονομίας. Η προσοδοθηρία και οι μεταρρυθμίσεις , Εκδοσεις Παπαζήση, Αθηνα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
31/08/2026 12:11:20 EEST - 216.73.216.138